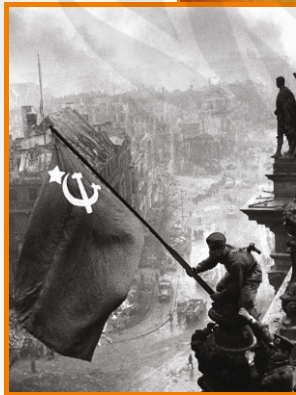

VLADIMÍR PROROK A KOL.

OD STABILITY POVÁLEČNÉHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU SOUČASNOSTI

UNIVERZITA

**JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA**

VLADIMÍR PROROK a kol.

**OD STABILITY
POVÁLEČNÉHO SVĚTA
KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU
SOUČASNOSTI**

**UNIVERZITA
JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA
2021**

OD STABILITY POVÁLEČNÉHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU SOUČASNOSTI

Autorský kolektiv:

Štefan Danics: kap. 6

Pavel Gavlas: kap. 1, 8

Oskar Krejčí: kap. 9

Michael Kroh: kap. 5, 10

Jana Marková: kap. 4

Vladimír Prorok: předmluva, kap. 11

Jakub Rákosník: kap. 3

Vít Rouč: kap. 2

Jiří Víšek: kap. 7

Recenzenti:

Prof. h.c., doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD.

PhDr. Antonín Rašek, genmjr. v.v.

Vydavatel:

© Univerzita Jana Amose Komenského Praha

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a reprodukována v jakékoli formě bez písemného souhlasu vydavatele.

Vydání I.

Počet stran 296

Praha 2021

Katalogizace v knize

Vzor citace: PROROK, Vladimír a kol. *Od stability poválečného světa ke globálnímu chaosu současnosti.* Praha: UJAK 2021. 296 s. ISBN 978-80-7452-202-4

Tato kniha je výstupem interního výzkumného projektu Univerzity Jana Amose Komenského Praha s názvem „75 let od konce 2. světové války: Od jistot bipolárního světa ke globálnímu chaosu“ realizovaného v roce 2020. Tento projekt byl financován z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou poskytlo univerzitě MŠMT ČR.

ISBN 978-80-7452-202-4

O B S A H

Předmluva	6
1. Průběh a výsledky 2. světové války – memento pro budoucnost	9
1.1 Memento 2. světové války	9
1.2 Fakta o přípravě a průběhu 2. světové války	11
1.3 Výsledky 2. světové války	21
2. Druhá světová válka a poválečné geopolitické uspořádání světa	25
2.1 Geopolitické záměry válčících stran a jejich diplomacie	25
2.2 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Evropy	27
2.3 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Ameriky	31
2.4 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Afriky	33
2.5 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Asie	36
3. Vliv 2. světové války na budování sociálních států	39
3.1 Válka a sociální stát	39
3.2 Systémové důsledky velké hospodářské krize	40
3.3 Válka jako generátor společenských změn	43
3.4 Budování poválečného světa	46
4. Války z pohledu ekonomické teorie a praxe	51
4.1 Ozbrojený konflikt a ekonomika	51
4.2 Válka a ekonomické vztahy pohledem ekonomických teorií	54
4.3 Ekonomické vztahy a obchodní válka	58
4.4 USA a obchodní války	59
4.5 Čína a nekalé obchodní praktiky	63
4.6 Evropská unie a její obchodní vztahy	65
5. Vojenské výdaje a hospodářský růst: poučení z 2. světové války	69
5.1 Staré dilema: děla nebo máslo?	69
5.2 Tzv. vojenské keynesiánství dříve a dnes	76
6. Nato a jeho role při zajišťování bezpečnosti Evropy	81
6.1 Bruselská smlouva: poválečný pokus o systém společné obrany Západoevropanů	81
6.2 Vznik NATO a jeho role společné obrany v severoatlantickém prostoru	82
6.3 Struktura NATO a dominance USA	85

6.4	Konec studené války – evropské bezpečnostní alternativy a NATO	86
6.5	Transformace NATO a Partnerství pro mír	94
6.6	Rozšiřující se NATO a důsledky pro mezinárodní bezpečnostní vztahy	98
6.7	Iniciativy ke zlepšení komunikace mezi NATO a Ruskou federací	103
6.8	Poslední summit NATO a rozporuplná jednota Aliance	104
7.	Mírové operace a role OSN, NATO, OBSE a EU	107
7.1	Mírové operace a jejich kategorizace	107
7.2	Mezinárodní humanitární právo a mírové operace	109
7.3	Peacekeeping vs. peacebuilding	113
7.4	Mírové operace Organizace spojených národů	115
7.5	Operace pod vedením Organizace Severoatlantické smlouvy	117
7.6	Polní mise Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě	120
7.7	EU a její podíl na zajištění míru a bezpečnosti v Evropě	122
7.8	Kritická analýza implementace mírových operací z pozice ČR	127
8.	Bezpečnostní strategie a doktríny současnosti	129
8.1	Charakteristika poválečného vývoje mezinárodně politické a bezpečnostní situace	129
8.2	Vývoj strategického myšlení a jeho reflexe ve strategiích USA, RF a ČLR po roce 1989	131
8.3	Komparace bezpečnostních dokumentů USA, RF a ČLR	136
8.4	Možný vývoj bezpečnostních doktrín	143
9.	Teorie mezinárodní politiky po 2. světové válce	147
9.1	Jaderný věk	147
9.2	Dlouhý mír	151
9.3	Humanizace člověka	154
9.4	Jedinec a válka	158
9.5	Stát jako zdroj násilí	163
9.6	Demokratický mír	167
9.7	Strategické hledání	172
9.8	Systémová nerovnováha	177
9.9	Nový mír	181
10.	Propaganda a nové typy válek v globalizovaném světě	185
10.1	Propaganda je mocná, nikoli však všemocná	185
10.2	Kybernetické útoky	195

10.3	Ekonomika jako zbraň	196
10.4	Potřeba nové teorie	204
11.	Války a determinanty nestability současného světa	207
11.1	Metodologie zkoumání války jako společenského fenoménu	207
11.2	Systémový přístup a teorie chaosu	212
11.3	Teorie chaosu a politika USA	216
11.4	Faktory chaotizace politiky v současnosti	220
	Závěr	232
	Přílohy	238
	Příloha č. 1 – Oběti 2. světové války	238
	Příloha č. 2 – Projev Reinharda Heydricha o plánech na likvidaci českého národa	241
	Příloha č. 3 – Přehled divizí Waffen-SS	251
	Příloha č. 4 – Washingtonská smlouva	256
	Příloha č. 5 – Vojenská taktická koncepce armády USA	260
	Příloha č. 6 – Šest ruských prostředků, které jsou postaveny na inovacích, nových principech, či novém využití	262
	Příloha č. 7 – Nasycenost ruských ozbrojených sil moderní technikou	264
	Příloha č. 8 – Organizační schéma Národní lidové armády ČLR	265
	Summary	269
	Seznam literatury	273
	Autoři	294
	Autors	295

PŘEDMLUVA

Druhá světová válka, která skončila před 75 lety, zanechala v lidské paměti výraznou stopu a měla zásadní vliv na poválečné uspořádání světa. Přestože průběh a výsledky 2. světové války neměly nikdy v důsledku odlišných ideologických pozic a mocenských zájmů jednoznačnou interpretaci, podařilo se i přes odlišné vidění po jejím skončení vytvořit relativně stabilní svět. Rozhodující část elit si uvědomovala, že 3. světová válka, která byla několikrát na spadnutí, by nemusela mít vítěze. Dnes, s odstupem 75 let, kdy je stále méně přímých účastníků této války, se mnozí pokusy zásadně přehodnotit výsledky 2. světové války a účelově přizpůsobit její výklad aktuálním potřebám soupeřících elit. Dnes už nejde ani tak o jiné vidění, jako o v řadě případů, vědomou manipulaci s reálnými fakty, přičemž se vychází z toho, že veřejnost má jen obecné povědomí o 2. světové válce a jejich následcích. Situace se tak stává nebezpečnou, protože pokud zapomeneme na své dějiny, riskujeme, že si je zopakujeme v horší formě.

Téma 2. světové války a poválečného vývoje je dnes v kontextu jejího 75 výročí ukončení narůstajících světových problémů, vracení do hry silových řešení, vedoucích k růstu chaosu vysoce aktuální. To vedlo členy katedry Mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha po řadě diskusí k závěru, že je žádoucí dané téma fundamentálně zpracovat. Předkládaná monografie je komplexním výstupem projektu katedry Mezinárodních vztahů a diplomacie Univerzity Jana Amose Komenského Praha, realizovaného v rámci interního grantu UJAK (IGSO UJAK 2/2020/20) zaměřeného na problematiku vývoje mezinárodní situace a konceptů silového řešení konfliktů po 2. světové válce pod názvem „**75 let od konce 2. světové války: Od jistot bipolárního světa ke globálnímu chaosu**“.

Projekt předpokládal řadu aktivit, ne vše se ale v rámci projektu podařilo realizovat. V plánu byl kulatý stůl s mezinárodní účastí a účast na konferencích, včetně mezinárodních, kde by byly naše výsledky prezentovány. Pandemie koronaviru, která se stává dalším faktorem globální chaotizace, nás donutila změnit plány, co se týká standardní osobní účasti na konferencích. Nicméně se podařilo prezentovat část závěrů badatelské práce na společné videokonferenci s názvem „Politika paměti: 75 let od ukončení 2. světové války“ organizované na bázi Institutu státní služby a správy Ruské akademie národního hospodářství a státní služby při prezidentu Ruské federace (RANEPa) dne 19. května 2020. Vystoupení na video konferenci ukázaly, že i přes některé rozdíly v pozicích, je možné diskutovat a nacházet v kontextu minulosti platformu pro řešení dnešních problémů.

Sedmdesát pět let od ukončení 2. světové války dává nesporně prostor pro úvahy, do jaké míry jsme si vzali poučení z událostí, které se tehdy odehrály. Prvním výstupem projektu byl sborník s názvem 75 LET OD KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY: OD JISTOT BIPOLÁRNÍHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU, vydaný v UJAK Praha. Sborník zahrnoval příspěvky českých účastníků projektu

a na recipročním základě i příspěvky ruských autorů. Stati sborníku odrážejí náhled členů týmu na dílčí problémy válečného a poválečného vývoje, zahrnující jeho historickou, mezinárodněpolitickou a ekonomickou dimenzi.

Následná kritická analýza jednotlivých výstupů projektu ve sborníku z konference vedla v řadě případů k upřesnění dílčích výstupů cestou věcné korekce textu nebo jeho doplnění. Cílem bylo nejen precizování jednotlivých tvrzení, ale zejména propracování jednotlivých textů v tom směru, aby logicky a obsahově na sebe v rámci plánované monografie navazovaly, komplexně charakterizovaly klíčové prvky vývoje mezinárodní situace od 2. světové války do současnosti. Celkovým záměrem autorů je pojmut text tak, aby byl nejen vědecky fundovaný, ale také pro běžného čtenáře srozumitelný a aby pochopil jak příčiny relativní stability mezinárodní situace v období bipolarity po 2. světové válce, tak zejména souvislosti narůstajícího chaosu v současnosti.

Obsahově monografie zahrnuje analýzu několika období: je to samotná 2. světová válka, její příčiny a průběh, období fungování bipolarity, včetně identifikace klíčových faktorů relativní stability, a nakonec vývoj po jejím rozpadu v 90. letech, vyúsťující do chaosu přelomu tisíciletí. Analýza událostí jednotlivých fází zahrnuje historickou, mezinárodně politickou, ekonomickou a teoreticko-metodologickou dimenzi.

Monografie se skládá z 11 kapitol. První kapitola rekapituluje období příprav hitlerovského Německa na válku, její průběh a podíl spojenců na konečné porážce německé Říše i Japonska. Důraz je zde položen na nebezpečí překrucování a falšování výsledků 2. světové války, které vede k ožívování „tradic“ nacismu, Součástí je i příloha z vystoupení R. Heydricha o budoucí likvidaci i českého národa. V dalších dvou kapitolách jsou zkoumány mezinárodně politické a sociální a souvislosti mezi 2. světovou válkou a poválečným vývojem. Druhá kapitola se zabývá klíčovými dopady výsledků druhé světové války na nové geopolitické uspořádání světa a jimi vyvolané proměny mezinárodního systému a mezinárodních vztahů. Hlavním cílem je v této souvislosti nastínění výchozí situace a následných proměn v důsledku druhé světové války. Sledované změny se budou týkat Evropy, Afriky, Ameriky a Asie a role velmocí. V třetí kapitole je analyzována role sociálního státu jako nástroje překonání následků předválečné hospodářské krize pro stabilitu politických režimů, včetně nacistického Německa, a následná transformace sociálního státu v poválečném vývoji v jednotlivých zemích, s důrazem na situaci v Československu – proměnu rolí jednotlivých aktérů sociálních politik a sociální reformy, jež byly důležité pro poválečnou stabilizaci. Další kapitoly jsou věnovány ekonomické dimenzi válek. Pátá kapitola analyzuje válku z pohledu ekonomických teorií. Ty odlišně interpretují zdroje bohatství a následně i možné nástroje jeho rozvoje, mezi které u některých z nich patří i válka. V podmínkách vojenské rovnováhy nabývají na významu obchodní války, které mají destruktivní dopad na většinu aktérů. Šestá kapitola analyzuje vliv vojenských výdajů na hospodářský

růst. Na základě porovnání hospodářského programu nacistického Německa a New Deal amerického prezidenta Roosevelta, který byl dočasným zásahem do liberální ekonomiky, je ukázána problematičnost tzv. vojenského keynesiánství, podle něhož je víceméně lhostejné, zda se jako fiskální stimul pro zvýšení růstu použijí civilní nebo zbrojní výdaje. Ukazuje se, že civilní výdaje jsou pro dlouhodobou stabilitu společnosti výhodnější než zbrojení. Další kapitoly analyzují bezpečnostní dimenzi poválečné a dnešní společnosti. Sedmá kapitola rekapituluje vývoj bezpečnostních struktur Západu po skončení 2. světové války až do rozpadu bipolarity. Zkoumá různé varianty zajištění bezpečnosti po jejím zániku a důvody, které vedly k rozšíření NATO. V této souvislosti porovnává úspěšné a neúspěšné vojenské zásahy NATO na přelomu tisíciletí. Osmá kapitola rozebírá podstatu a varianty mírových operací realizované NATO, OSN, OBSE a EU. Zabývá se i rolí mezinárodního humanitárního práva při realizaci mírových misí. V osmé kapitole jsou analyzovány a komparovány bezpečnostní strategie hlavních světových mocností – USA, RF, ČLR, disponujících rozsáhlým jaderným potenciálem, vojenské strategie klíčových aktérů současné mezinárodní politiky – USA, Rusko a Čína. Devátá kapitola analyzuje vývoj zahraničně-politického a vojensko-strategického myšlení po 2. světové válce ve vazbě na vznik jaderných zbraní. Rozebírá teorie příčin válek, teorii demokratického míru a podstatou asymetrických válek v současnosti. Předposlední desátá kapitola se zabývá problematikou hybridních válek a efektivnosti propagandy v současnosti. Jsou zde analyzovány i nové typy válek – kybernetické a obchodní války. Poslední kapitola má metodologický charakter a ukazuje jak hodnoty obsažené v náboženských nebo ideologických koncepcích ovlivňují pojetí válek, a jakou funkci mají v dané souvislosti i metodologické přístupy zkoumání společnosti a fenoménu válek. Pozornost je speciálně věnována aplikaci systémové teorie a teorii chaosu na zkoumání válek a politickou praxi.

doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc.

Vedoucí projektu

1. PRŮBĚH A VÝSLEDKY 2. SVĚTOVÉ VÁLKY – MEMENTO PRO BUDOUCNOST

1.1 Memento 2. světové války

Druhá světová válka, rozpoutaná nacistickým Německem, jehož cílem bylo ovládnout svět, likvidovat „méněcenné“ lidské rasy ve jménu árijských „nahlidí“ a jejich „životního prostoru“ byla nejstrašnější, nejkrvavější a nejničivější válkou, kterou lidstvo zatím poznalo. Po jejím skončení víme, jak vypadá holocaust a vyhlazovací koncentrační tábory, i co znamená totální válka.

Nicméně účastníci této války i její pamětníci – postupně umírají, a nová evropská generace zažívá dlouhodobé období svobody, míru, demokracie a rozvoje, a historie je to poslední, co ji tento pocit svobody narušuje. K výročí se lidé staví různě, a čím jsou tyto události starší, tím více se mění obsah toho, čím je naplňujeme. Chorvatský filosof Boris Buden (*1958) poznamenal ve svém článku k výročí sametové revoluce v Československu: „...Způsob, jakým se stavíme k minulosti, se nicméně změnil. Francouzský historik Pierre Nora by řekl, že jsme přešli od historie k paměti. Před r. 1990 pro nás byla způsobem, jak se vyrovnávat s minulostí, historie. Pak ale došlo k zásadní proměně a teď upřednostňujeme paměť... Hlavním problémem takto pojatých výročí přitom je, že nedokážou oživit příslušnou historickou zkušenost, historický čas...“¹

Tato citace se týká pouze třicet let starých událostí. Jak to bude vypadat, když budeme hovořit o událostech starých sedmdesát pět, či osmdesát pět let? Přestane-li respektovat historická fakta, přestane historie plnit svoji nezastupitelnou funkci – umožnit lidem neopakovat stejné chyby. Pokud se začneme řídit tím, co si pamatujeme, dostáváme se, nebo se můžeme dostat, ke zcela překrouceným faktům a popisu událostí. Jinak si pamatuje válku vítěz a jinak poražený. Zapojíme-li do interpretace historických událostí mediální scénu, a jinak to dnes ani nejde, mohou si ti, co událost nezažili, „pamatovat“ jen to, co slyší a vidí ve sdělovacích prostředcích a v internetovém prostředí. Tedy mohou si „pamatovat“ i to co se nestalo. Nebo co se stalo úplně jinak. Například, že 2. světovou válku rozpoutaly společně SSSR a Německo, což má dokládat pakt Molotov – Ribentrop, ovšem vytržený z kontextu dějinných událostí, a se zamlčením ostatních událostí, které se k němu váží. Na takovouto interpretaci mají zásadní vliv momentální vztahy mezi státy, celková etapa vývoje ekonomiky, politiky a ostatních oblastí, tedy „mezinárodní klima“, které je dnes ve stadiu „téměř doby ledové“, nastupující nové studené války. To je také důvodem, proč bývalí spojenci v protihitlerovské koalici – USA a Velká Británie, mohou dnes takové názory šířit.² Jako příklad můžeme uvést

¹ BUDEN, Bohdan. *Pokládejme si radikálnější otázky*, Právo – příloha Salon, 5.12.2019

² Twitter velvyslankyně USA v Polsku 30.12.2019, 2:04, (Georgette Mosbacher@USAAmbPoland),

odpověď velvyslankyně USA na vystoupení prezidenta Ruské federace V. Putina k „*Usnesení o významu evropské paměti pro budoucnost Evropy*“, schváleného EP dne 19. 9. 2019: „Milý prezidento Putine, to Hitler a Stalin se domluvili, aby rozpoutali II. světovou válku. To je fakt. Polsko bylo pouze obětí tohoto hrozného konfliktu“.³

Současná etapa globálního vývoje je velmi výbušná a málo předvídatelná. Začalo období, kdy stále více států nějakým způsobem nesouhlasí s momentálním vývojem. Světový hegemon, USA, našel svého ekonomického vyzývatele v Čínské lidové republice, která ho již v řadě ekonomických ukazatelů předstihla a její tempo rozvoje nepolevuje, oponenta a odpůrce hegemonistické politiky pak v Ruské federaci, která se, tak jako další státy BRICS, zejména Indie a Brazílie, domáhá rovnoprávného postavení na světové scéně. Spojené státy a jejich spojenci, či vazalové, se chovají v této situaci zcela standardně – dělají vše pro to, aby USA své vůdcovské postavení neztratily a svět se řídil nadále pravidly, která ony nastavily a které jim vyhovují. Mezinárodní situace je stále napjatější a vztahy se dále zhoršují, a to nejen v oblasti politické a vojenské, ale i v oblasti ekonomické, či environmentální, ale i sociální, díky hromadné migraci ze Středního východu a Afriky do Evropy. Státy se stále intenzivněji připravují na válku, na zbrojení se vydávají obrovské sumy, jen USA schválily vojenský rozpočet na tento rok (2020) ve výši 717 mld. USD.⁴

Ve 20. století byly rozpoutány dvě zničující války – tzv. Velká válka, po roce 1939 přejmenovaná na 1. světovou válku, a 2. světová válka. Tabulka č. 1 ukazuje, jaký byl mezi nimi rozdíl v počtu zúčastněných a padlých. Navíc měly tyto války velké množství civilních obětí, 2. světová válka i více civilních než vojenských. V tomto kontextu si můžeme položit několik otázek: Jak by asi vypadala 3. světová válka, která by byla jaderná, kolik by měla obětí a přežili bychom to ještě?

³ Twitter velvyslankyně USA v Polsku 30.12.2019, 2:04, (Georgette Mosbacher@USAAmbPoland),

⁴ Český politolog Oskar Krejčí ve svém článku *Židovská válka v 21. století* věnovaném rozpočtu USA na finanční rok 2020 uvádí, že v rozpočtu se skrývá celá řada tajemství: „Na první pohled se zdá, že rozpočet ministerstva obrany klesl na 576 miliard dolarů. Ovšem to je jen zdání – výdaje na zámořské operace téhož ministerstva se počítají zvlášť, a tak je nutné přičíst 174 miliard dolarů, což dohromady činí 750 miliard dolarů. Pak jsou tu výdaje dalších institucí, jejichž náklady na obdobné programy, jako má ministerstvo obrany, činí 212,9 miliard dolarů. Například Národní správa jaderné bezpečnosti při ministerstvu energetiky – 16,5 miliardy dolarů; ministerstvo vnitra – 51,7 miliardy; ministerstvo zahraničí – 42,8 miliardy; ministerstvo pro záležitosti veteránů – 93,1 miliardy dolarů. Zvláštní položku tvoří 26,1 miliardy dolarů ve fondech na zámořské operace ministerstva zahraničí a ministerstva pro vnitřní bezpečnost. Odhadované americké vojenské výdaje v souhrnu jsou tedy 989 miliard dolarů“. KREJČÍ Oskar. *Židovská válka v 21. století*. Internetový časopis Argument, 30.12.2019 ISSN 2570-6934

Tabulka č. 1: Počty obětí v 1. a 2. světové válce

	1. světová válka 1914–1918	2. světová válka 1939–1945
Mobilizováno osob	65 mil.	105 mil.
Zabito vojáků	8 mil.	15 mil.
Zabito civilistů	6,6 mil.	26–34 mil.
Hosp. a fin. náklady	86 mld. USD	1600 mld. USD

Pozn.: Jiné zdroje uvádějí jiná čísla. Publikované počty mrtvých ve 2. světové válce se pohybují od 50 do 70 mil. osob. Zvláště počty mrtvých civilistů se značně různí, většinou jsou jen odhadované, a někdy se neuvádí počet asi 20 mil. zemřelých hladem a strádáním války. Počty vojáků jsou přesnější, armády ve válce evidují padlé, raněné a nezvěstné vcelku přesně, padlé včetně místa hrobu.

1.2 Fakta o přípravě a průběhu 2. světové války

Druhé světové války se zúčastnilo 51 států a bojovalo se na třech kontinentech (Evropa, Asie, Afrika) a ve všech světových oceánech. Válka postihla v různé míře téměř 2 miliardy obyvatel zeměkoule, v důsledku válečných aktivit zemřelo a zahynulo 3,1 % světové populace (více než 60 mil. lidí, z toho téměř 6 mil. bylo vyvražďeno v holocaustu). Největší lidské ztráty utrpěl SSSR (23,2 mil., 13,7 % populace), Čína (10 mil., 1,89 % populace), Německo (7,5 mil., 10,82 % populace), Japonsko (2,6 mil., 3,61 % populace). Následující tabulka uvádí ztráty vybraných zemí. Další podrobnosti, např. že Polsko ztratilo 5,6 mil. osob, což představuje 16,07 % populace, že také v holocaustu z šesti milionu zavražděných bylo nejvíce polských občanů (3 mil.), 1 mil občanů SSSR a 469 tis. rumunských občanů, lze najít v příloze č. 1.

Tabulka č. 2: Ztráty za 2 světové války (v milionech)

Počet válčících		Ztráty				
Zemí	Osob (obyvatel)	Padlých vojáků	Padlých civilistů	Zabitých v holocaustu	Celkem	% populace
51	1971,5	22,757	34,027	5,754	62,537	3,17
Vybrané státy						
SSSR		8,700		1,000	23,200	13,77
Německo		5,500		0,160	7,500	10,82
Polsko		0,700		3,000	5,600	16,70

Francie		0,212		0,083	0,562	1,35
Itálie		0,306		0,008	0,459	1,05
UK		0,383		n	0,450	0,94
USA		0,407		n	0,419	0,32
ČSR		0,025		0,277	0,365	3,51
Čína		3,000		n	10,000	1,89
Japonsko		2,000		n	2,600	3,61

Zdroj: Počet obětí 2. světové války, dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/počet-obětí-druhé-světové-války>

Následující tabulka, převzatá z Britské encyklopedie, přináší přehled obětí 2. světové války u dalších zemí. Vzhledem k problémům zjišťování počtů civilních obětí se údaje do určité míry liší.⁵

Tabulka č. 3: Lidské oběti 2. světové války

Stát	Vojenský personál			Civilní oběti války	Přibližný počet mrtvých celkem
	Zabití nebo mrtvi v důsledku zranění či v zajetí ¹	Zranění	Zajatí či neznámí ²		
<i>Spojenci</i>					
SSSR	11 000 000	-	-	7 000 000	18 000 000
Čína ³	1 310 224	1 752 951	115 248	-	-
Polsko	123 178	236 606	420 760	5 675 000	5 800 000
Jugoslávie	305 000	425 000	-	1 200 000	1 505 000
Francie	213 324	400 000	-	350 000	563 000
Řecko	88 300	-	-	325 000	413 000
Velká Británie	264 443	277 077	213 919	92 673 ³	357 000
USA	292 131	671 801	139 709	6 000	298 000
Československo	10 000	-	-	215 000	225 000
Nizozemí	7 900	2 860	-	200 000	208 000

⁵ World War II.: Tabulka Lidské oběti II. sv. války In: *Encyclopaedia Britannica DVD 2013*. Poznámky zkráceny.

OD STABILITY POVÁLEČNÉHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU SOUČASNOSTI

Filipíny	27 000	-	-	91 000	118 000
Belgie	12 000	-	-	76 000	88 000
Kanada	37 476	53 174	10 888	-	38 000
Indie	24 338	64 354	91 243	-	-
Austrálie	23 365	39 803	32 393	-	24 000
Norsko	3 000	-	-	7 000	10 000
Nový Zéland	10 033	19 314	10 582	-	10 000
Jižní Afrika	6 840	14 363	16 430	-	7 000
Dánsko	1 800	-	-	2 000	4 000
Brazílie	943	4 222	-	-	1 000
Mocnosti Osy					
Německo	3 500 000	5 000 000	3 400 000	780 000	4 200 000
Japonsko	1 300 000	4 000 000	810 000	672 000	1 972 000
Rumunsko	300 000	-	100 000	200 000	500 000
Maďarsko	200 000	-	170 000	290 000	490 000
Itálie	242 232	66 000	350 000	152 941	395 000
Finsko	82 000	50 000	-	2 000	84 000
Bulharsko	10 000	-	-	10 000	20 000

Poznámka: 1. čísla v tomto sloupci, pokud to bylo možné, nezahrnují přirozená úmrtí a sebevraždy. 2. pokud to bylo možné, čísla v tomto sloupci nezahrnují mrtvé v zajetí. 3. Údaj týkající se Číny zahrnuje vojáky Národních sil za roky 1937–1945 podle údajů z roku 1946 a nezahrnuje údaje o místních armádách a komunistické armádě. Údaje o civilních i vojenských mrtvých jsou pravděpodobně nepřesné. Úplný výčet obětí 2. světové války, které se zúčastnilo 51 států, je uveden v příloze č. 1.

Chceme-li lépe poznat příčiny vedoucí ke 2. světové válce, když si lidstvo ještě dobře pamatovalo hrůzy té první, musíme vycházet právě z podmínek, které 1. světová válka vytvořila. Zmínili jsme se o nich již dříve. Zdevastovaná ekonomika evropských států, hlad a bída obyvatelstva revolucionarizovaly masy chudých, myšlenky Marxe a Komunistického manifestu, zejména v Německu, byly stále populárnější. Tento proces byl zastaven a zlikvidován, a začal se prosazovat nacionalismus, který nejlépe uchopil a využil Hitler, vyznavač německé výjimečnosti, kterou vyjádřil ve své knize Mein Kampf. Cíle německé světovlády – germánské čisté rasy, rozpracované hitlerovskou mašinerií ukazuje velmi dobře a podrobně pozdější projev Reinharda Heydricha, zastupujícího Říšského protektora Böhmen und Mähren při jeho nástupu do funkce v říjnu 1941, tedy po zahájení války s SSSR, který je uveden v příloze č. 3.

Ideologie, cíle a záměry jsou jedna věc, diplomacie zajišťující realizaci těchto myšlenek je věc druhá, zcela konkrétní, doložitelná různými smlouvami, deklaracemi a dohodami. Podívejme se blíže, jaké smlouvy a dohody byly v období třicátých let 20. století Německou říší uzavírány, k čemu měly vést a k čemu skutečně vedly.

Jaká byla chronologie událostí, jež vedly k válce a jak a kdy se státy do války zapojily a jak válka proběhla, ukazuje další tabulka zpracovaná autorem.

Tabulka č. 4: Chronologie nejdůležitějších událostí vedoucích k válce (1931–1945)

Období 1931–1936

18.9.1932	Japonské přepadení severovýchodní Číny, Mandžuska, následná okupace a vytvoření státu Mandžusko v čele s posledním čínským císařem
1932	Podepsána dohoda o neútočení Polsko-SSSR
26.1.1934	Prohlášení o nepoužití síly mezi Německem a Polskem (smlouva o neútočení?) Hitler-Pilsudski
17.6.1935	Občanská válka ve Španělsku (do 1.4.1939) – „výcvikový“ prostor pro Luftwaffe
1935	Anglo-německá námořní dohoda – příležitost Německa mít vlastní námořnictvo zakázané Versailleskou smlouvou
3.10.1935	Přepadení Etiopie Itálií (obsazení dokončeno v r. 1936)
Březen 1936	Obsazení Porýní Německou armádou – první MASOVÉ použití ozbrojených sil

Rok 1937

7.7. 1937	Napadení Číny Japonskem, 2. čínsko-japonská válka – začala 2. světová válka
------------------	--

Rok 1938

12.3. 1938	Anšlus Rakouska
29.7.1938	Sovětsko-japonský pohraniční konflikt do 11. srpna – Bitva u jezera Chasan
29.9.1938	Podpis Mnichovské dohody
30.9.1938	Anglo-německé prohlášení Hitler – Chamberlain k Mnichovské dohodě,
Říjen 1938	Obsazení Sudet
6.12.1938	Francouzko-německá deklarace; Bonnet – Ribbentrop – pakt o neútočení

OD STABILITY POVÁLEČNÉHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU SOUČASNOSTI

Rok 1939

13.3.1939	Vyhlášení samostatného Slovenského štátu
15.3. 1939	Obsazení zbytku ČSR – protektorát Čechy a Morava
22.3.1939	Dohoda mezi Litevskou republikou a Německem
duben 1939	Zahájeno vyjednávání SSSR-FR-VB o smlouvě (o neútočení)
11. 5.1939	Sovětsko-japonský konflikt Bitva u řeky Chalchyn (do 16. září)
7.6.1939	Smlouva o neútočení Německo – Lotyšsko
7.6.1939	Smlouva o neútočení Německo – Estonsko
19.8.1939	Podpis smlouvy Německo – SSSR o ekonomické spolupráci
21.8.1939	Hitler nabídl Stalinovi smlouvu o neútočení a polovinu Polska – hranici na Curzonově* linii stanovené po 1. světové válce, (<i>*Curzonova linie byl návrh západní hranice SSSR (současného Běloruska, Ukrajiny a Litvy) s Polskem. Vytýčila ji Rada Dohody podle usnesení z 8. prosince 1919. Po Rusko-Polské válce 1920–1921 byla dohodou z 18.3.1921 posunuta na východ, Polsko zabralo Litvu, část Běloruska, Ukrajiny a Besarábie.</i>)
21.8.1939	Ztroskotání jednání SSSR s Francií a VB o smlouvě (o neútočení)
23.8.1939	Podpis paktu o neútočení – Molotov-Ribentrop
25.8.1939	Polsko podepsalo s VB pakt o společné obraně a totéž s Francií jako přílohu ke spojenecké smlouvě z r. 1921
26.8.1939	Měl být zahájen útok na Polsko (odložen na 1.9.)
1.9.1939	Německo zahájilo válku proti Polsku – zahájení války v Evropě
17.9.1939	Rudá armáda vstoupila do Polska a obsadila část podle dohody s Německem
28.9.1939	Podpis dodatku ke smlouvě Molotov-Ribentrop o spolupráci na 10 let
30.11.1939 – – 13.3.1940	Zimní válka SSSR – Finsko – částečně úspěšná
30.9.1939	Podpis Britsko-německé dohody o neútočení
6.12.1939	Podpis Francouzko-Německé dohody o neútočení

Rok 1940

duben 1940	Německo napadlo a obsadilo Dánsko, Norsko, následovaly Belgie, Nizozemsko, Lucembursko
10.6.1940	Zahájení války v sev. Africe (do 16.5.1943; skončila vyloděním spojenců na Sicílii)
květen–červen 1940	Bitva o Francii, skončila obsazením části Francie, část řídila vláda ve Vichy
1.6.1940	SSSR obsadil Litvu, Lotyšsko, Estonsko a začlenil do SSSR
červenec–říjen 1940	Bitva o Británii (letecká)
září 1940	Bulharsko se připojilo k paktu tří – k OSE

Rok 1941

6.4.1941	Německo, Itálie, Bulharsko a Maďarsko napadly a obsadily Jugoslávii, poté Řecko a Krétu. Státy OSY ovládly celou Evropu mimo SSSR a Iberského poloostrova
22.6.1941	Napadení SSSR Německem – zahájení velké vlastenecké války
říjen–prosinec 1941	Bitva o Moskvu
7.12.1941	Útok Japonska na Pearl Harbour, zahájení války v Pacifiku

Rok 1942

jaro 1942	Spojenci zahájili nálety na Německo
červen 1942	Bitva o Midway – zlom ve válce v Pacifiku
listopad 1942	Bitva o Stalingrad (do ledna 1943) – zlom ve válce v Evropě

Rok 1943

16.5.1943	Ukončení válečných operací v Africe obklíčením a vzetím do zajetí části německých sil v Tunisku, ostatní vytlačeny na Sicílii. Vylodění spojenců na Sicílii a zahájení osvobození Itálie.
červenec 1943	Bitva u Kurska (plná ztráta iniciativy Německa)

Rok 1944

6.6.1944	Otevření 2. fronty spojenci – Normandie (O předmostí do VIII/1944)
prosinec–leden 1944–1945	Protiofenzíva Německa v Ardenách (do ledna 1945), Operace Lítice

Rok 1945

13.4.1945	Rudá armáda dobyla Vídeň, dosáhla řeky Odry
duben–květen 1945	Bitva o Berlín
7.5.1945	Dosažení demarkační čáry spojenci
8.5.1945	Bezpodmínečná kapitulace Německa, konec války v Evropě
6.8.1945	Jaderná puma svržena na Hirošimu, tři dny nato na Nagasaki, začátek nové éry – jaderné
8.8.1945	SSSR vyhlásil válku Japonsku
9.8. – 25.8. 1945	Japonská Kwantungská armáda poražena SSSR (20. srpna 594 tis. zajatců)
2.9.1945	Úplný konec 2. světové války kapitulací Japonska

Z chronologické řady jednotlivých aktů a událostí celkem jednoznačně vyplývá, že Německo se na válku připravovalo dlouhodobě. Po prohrané 1. světové válce a až nepřiměřeně přísných podmínkách kapitulace se Němci většinou cítili poníženi, ekonomika se díky obrovským reparacím nerozvíjela, prohlubovala se naopak krize a inflace se dostala až za hranice hyperinflace (kdy byly vydávány miliardové bankovky, za které nebylo možno koupit ani bochník chleba). Myšlenky Marxe a Komunistického manifestu byly na ústupu a nacionalistické myšlenky hlášané tehdy neznámým A. Hitlerem, se zdály být ty správné, které zase obnoví velké Německo.

Podmínky kapitulace však byly přísné, armádu a loďstvo mohlo Německo budovat jen velmi omezeně, Evropa měla strach z možného opakování nedávné válečné apokalypsy. Všechny evropské státy se snažily zajistit mír uzavíráním dohod a smluv s okolními sousedy, včetně smluv s nacistickým Německem, jak to ukazuje tabulka č. 5. Německo využilo politiky appeasementu západních zemí a obsadilo v roce 1936 Porýní, v roce 1938 připojilo k Říši Rakousko, následovala Mnichovská dohoda a Vídeňská arbitráž, které znamenaly odtržení československého pohraničí ve prospěch Německa a Maďarska, v roce 1939 vzniká rozpadem Československa satelitní Slovenský štát a protektorát Böhmen und Mähren. V Asii Japonsko napadlo 7. 7. 1937 dosud neokupovanou Čínu, čímž byla zahájena válka v Asii a de facto 2. světová válka.

Smlouvy o neútočení či spolupráci, které nacistické Německo postupně uzavřelo se všemi svými sousedy v roce 1939, nakonec vedly k tomu, že evropské státy nechtěly, nebo nemohly uzavřít smlouvu o vzájemné pomoci s SSSR, (např. smlouva o vzájemné pomoci mezi ČSR a SSSR, podmíněná pomocí Francie, ztroskotala na faktu, že Polsko nedovolí průjezd, ani přelet Rudé armády přes svoje

území), a že byl uzavřen pakt o neútočení Molotov – Ribentrop i s jeho tajným dodatkem o rozdělení sfér vlivu.

V dubnu 1939 Hitler vypověděl smlouvu s Polskem a 1. 9. 1939 bylo Polsko napadeno Německem. Tím byla zahájena 2. světová válka v Evropě. 17. 9. 1939, poté co německá vojska obklíčila Varšavu a polská vláda uprchla ze země, zahájila Rudá armáda postup do Polska a podle dohody Molotov-Ribentrop obsadila území Polska po tzv. Curzonovu linii, která měla být hranicí mezi Polskem a Ruskem na základě dohod z let 1919–1920.

Záměry a cíle nacistického Německa ve válce byly dalekosáhlé a nanejvýše zrůdné. Stručně a jasně je vyjádřil zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich bezprostředně po nástupu funkce v Praze – likvidace slovanských a jiných „méněcenných“ národů a světovláda germánské rasy. Holocaust a vyhlazovací koncentrační tábory byly toho součástí. Jeho projev je uveden v příloze č. 2.

V r. 1940 pokračovalo nacistické Německo v dobývání a obsazování okolních států. První bylo Dánsko, následovalo Norsko, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko a nakonec Francie, která v červnu kapitulovala. Kapitulace byla podepsána v téže železničním vagoně, ve kterém podepsalo kapitulaci císařské Německo po prohrané 1. světové válce. Poslední, kdo měl být ovládnut před tím, než bude zahájena válka s SSSR, byla Velká Británie, která měla být poražena v letecké bitvě a následně obsazena. Británie se však ubránila, a to i za pomoci letců ze zrazeného a okupovaného Československa.

V květnu 1940 byla také zahájena válka v Africe. Italsko-německé jednotky (Rommelův Afrika korps), chtěly dosáhnout a ovládnout Suezský průplav, ovládaný Brity. Tento záměr se nezdařil a v severní Africe byla válka vedena až do roku 1943.

Státy OSY – Německo, Itálie, Maďarsko a Bulharsko – napadly v dubnu 1941 a ovládly Jugoslávii, Řecko a Krétu čímž došlo k úplnému ovládnutí Evropy (až na Iberský poloostrov). Bylo možné zahájit válku proti SSSR, kde byl žádaný „životní prostor“ a obrovské přírodní bohatství, se kterým chtěl Hitler vládnout světu. Německo mělo k dispozici veškeré průmyslové kapacity Evropy, a díky své zvrhlé ideologii o méněcenných rasách, především o slovanských národech, židech, cikánech a dalších, postupně i dostatek otrocké pracovní síly v koncentračních táborech.

22. 6. 1941 napadlo hitlerovské Německo Sovětský Svaz, pro který tím začala Velká vlastenecká válka. Počátek byl pro Německo velmi úspěšný, za necelé 4 měsíce se Němci dostali k Leningradu (dnes Sankt Peterburg) a na dostřel děl k Moskvě. Byli však odrazeni a Moskvu nikdy neobsadili. Současně 7. 12. 1941 napadlo Japonsko Pearl Harbour a USA vyhlásily válku Japonsku. Nyní byla vedena válka v Evropě a Atlantiku (včetně Baltského, Středomořího a Černého moře), Asii a Pacifiku a v Africe.

Tabulka č. 5: Účastníci války podle válčících stran

Státy Osy a jejich spojenci	Protihitlerovská koalice na východní frontě
Německo	SSSR
Itálie	Velká Británie **
Japonsko	USA**
Maďarsko	Polsko (od r. 1943)
Slovenský štát	ČSR (od r. 1943)
Chorvatsko	Jugoslávie (od r. 1944)
Bulharsko (do r. 1944)	Tuva*
Rumunsko (do r. 1944)	Bulharsko (od r. 1944)
Finsko (kooperace do r. 1944)	Rumunsko (od r. 1944)
Španělská Modrá divize	Kanada (od 1944)**
Francouzská divize dobrovolníků	Austrálie (od 1944)**
Kromě toho bojovaly po boku Německa dobrovolnické divize SS následujících států: <i>Belgie (2), Holandsko (2), Lotyšsko (2)</i> <i>Ukrajina (1), Estonsko (1), Albánie (1)</i> <i>Rusko (2), Maďarsko (3), Itálie (1), Francie (1) Španělsko (1) (Podrobnosti v příloze.)</i>	Nový Zéland (od 1944)**
	Svobodná Francie (od 1943)
	Finsko (od r. 1944)

* 1921–1944 samostatná republika mezi RSFSR a Mongolskem záp. od j. Bajkalu

**Od vylodění v Normandii na západní frontě

Kdo na které straně bojoval, ukazuje tabulka č. 6. Za povšimnutí stojí i fakt, že některé státy bojovaly napřed na straně Německa a potom na straně spojenců – vítězů. Je také ale pravda, že to bylo většinou spojeno se svržením pronacistické místní vlády.

Válka v Evropě byla zpočátku válkou Německa a jím ovládaných zemí proti SSSR. Teprve později, od roku 1943 bojovaly po boku Rudé armády i jednotky jiných států. Po zimním ústupu německé armády od Moskvy v roce 1941 obnovilo Německo s příchodem jara a léta ofenzivní činnost a postoupilo ke Stalingradu (dnešní Volgograd) a k předhůří Kavkazu. V tři měsíce trvající bitvě o Stalingrad (listopad 1942 – leden 1943) byla nakonec polní armáda maršála Pauluse obklíčena a zničena. Byla to první vážná porážka nacistického Německa, které se z ní de facto už nevzpamatovalo. Když v létě 1943 zahájilo novou ofenzivu, neuspělo, a bitvou u Kurska, kterou toto střetnutí vyvrcholilo, ztratilo Německo definitivně strategickou iniciativu a už před Rudou armádou jen ustupovalo. Nutno podotknout, že této letní kampaně se zúčastnily také československé jednotky, které

se zapojily do války s Německem v bitvě u Sokolova 8. 2. 1943 (19 měsíců po napadení SSSR).

V r. 1943 byla také ukončena válka v severní Africe. Italsko-německé jednotky byly spojeneckými britskými a americkými armádami vytlačeny na Sicílii, a zbytek jednotek, který se nestihl evakuovat, kapituloval 12. 5. 1943 na území Tunisu. To byl počátek osvobodování Itálie americkými a britskými jednotkami. Německé jednotky, které v Itálii bojovaly společně s italskými, se bránily na severu země až do 29. dubna 1945, kdy kapitulovaly.

6. června 1944 otevřeli spojenci druhou frontu na západě vyloděním v Normandii a čas existence nacistického Německa se začal rychle zkracovat. I když se Němci pokusili na přelomu roku 1944–1945 zvrátit vývoj války protiofenzívou v Ardenách, vítězný postup spojenců na západě ani na východě nebyli schopni zastavit. Rudá armáda dobyla Berlín, Hitler spáchal sebevraždu a 8. 5. 1945 byla podepsána bezpodmínečná kapitulace Německa, čímž skončila válka v Evropě.

Americká vojska ovládla Tichomoří, na města Hirošima a Nagasaki byly 6. a 9. srpna 1945 svrženy jaderné bomby. Kwantungská armáda však nekapitulovala. Sovětský svaz, v souladu se spojeneckými dohodami přesunul v červnu a červenci svá vojska na východ, 8. 8. 1945 vyhlásil válku Japonsku a v jediné válečné operaci ve dnech 9. 8. – 25. 8. 1945 rozdrtil japonskou Kwantungskou armádu v Mandžusku a Koreji, čímž operaci dokončil rozdrčením japonské armády, přičemž zajato bylo více než půl milionu japonských vojáků. Japonský císař vyhlásil kapitulaci Japonska již 15. srpna. Poté, 2. září 1945 podepsalo Japonsko bezpodmínečnou kapitulaci. Tímto dnem skončila 2. světová válka, její důsledky však přetrvávají dodnes.

Druhá světová válka trvala 98 měsíců – více než 8 let, začala napadením Mandžuska a porážkou Japonska v Mandžusku i skončila. Válka v Evropě začala napadením Polska a trvala 68 měsíců – téměř 6 let. Následující schéma znázorňuje délku války v měsících na jednotlivých kontinentech.

Schéma č. 1: Doba trvání války na jednotlivých válčistiích 2. světové války

Svět	7.7.1937							98	2.9.1945	
Asie	7.7.1937							98	2.9.1945	
Evropa	1.9.1939							68	8.5.1945	
VVV								22.6.1941	50	2.9.1945
Pacifik								7.12.1941	45	2.9.1945
Afrika	10.6.1940							33	16.5.1943	
2. fronta								6.6.1944 - 10 8.9.1945		
	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	

*VVV- Velká vlastenecká válka

Druhá světová válka byla válkou totální, a to ve všech směrech – vojensky, když proti sobě stály mnohamilionové armády, které utrpěly mnohamilionové ztráty; ekonomicky, kdy celý svět živil potřeby armád a počty vyrobené techniky dosahovaly statisíců a někdy miliony kusů; lidsky – v žádné předchozí válce nebylo zabito tolik vojáků a zejména civilistů. V žádné předchozí moderní válce nebyly plošně vypalovány obce a vraždění obyvatelé. Stará taktika spálené země dostala nové dimenze. V tomto se „vyznamenaly“ zejména jednotky SS, a to nejen v Sovětském svazu, kde se to provádělo cílevědomě na velkých prostorách, ale i v jiných zemích Evropy, včetně západních. Do těchto jednotek byli přijímáni i dobrovolníci z jiných zemí, téměř ze všech evropských, kromě Dánska a Československa. Tato skutečnost nás zatěžuje dodnes, kdy vlivem velmi napjaté mezinárodní situace a „chladných až ledových“ vztahů, jsou tyto myšlenky opět oživovány a vrahové z jednotek SS oslavováni jako bojovníci proti komunismu. Bližší údaje o jednotkách SS a jejich zvěrstvech jsou uvedeny v příloze č. 3.

1.3 Výsledky 2. světové války

Zničená Evropa. Druhá světová válka skončila totální porážkou států OSY, okupací Německa i Japonska. Německo společně s Rakouskem, které se v r. 1938 stalo součástí Německa, bylo rozděleno na čtyři okupační zóny – americkou, britskou, ruskou a francouzskou, a to včetně hlavního města Berlína. Značná část Evropy byla zničena, zejména Německo, Polsko, evropská část SSSR, ekonomika taktéž rozbitá, zemědělství nedostatečné a obchod umrtvený. Spojené státy měly naopak rozvinutou a „rozjetou“ ekonomiku, byly největším dodavatelem nejen válečné techniky do Evropy i do SSSR. Západní Evropu oživil Marshallův plán, východní Evropa v čele s SSSR jej odmítla.

Potrestání válečných zločinů. Zvěrstva totální války nacistického Německa byla odsouzena v procesech, které vedly vítězné mocnosti s představiteli Německa i Japonska. Norimberský proces⁶ byl soudní proces vedený Spojenými státy, Sovětským svazem, Francií a Velkou Británií proti hlavním představitelům nacistického Německa před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku od 20. listopadu 1945 do 1. října 1946. Proces probíhal v Justičním paláci a je také označován jako Proces s hlavními válečnými zločinci. Soudil 24 nejdůležitějších představitelů nacistického Německa, i když někteří hlavní strůjci (Adolf Hitler, Heinrich Himmler a Joseph Goebbels) spáchali sebevraždu před začátkem procesu, Hermann Göring před vynesením rozsudku.

Následné norimberské procesy byly vedeny podle Zákona č. 10 Spojenecké Kontrolní Rady⁷ před americkými vojenskými tribunály. Tribunál byl ustanoven

⁶ Norimberský proces. [on line]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/norimberský-proces>

⁷ Spojenecká kontrolní rada, orgán vytvořený na zákl. dohody mezi SSSR, USA, Velkou Británií a Francií z 1. 5. 1945 o kontrolním mechanismu pro Německo. Byla složena ze čtyř vrchních velitelů spojeneckých armád a měla vykonávat svrchovanou moc na území Německa do splnění požadavků

na základě londýnské dohody o stíhání válečných zločinců z 8. srpna 1945 uzavřené mezi USA, SSSR, Velkou Británií a Francií. Direktiva č. 10 z 20. 12. 1945 zmocnila okupační mocnosti ke stíhání válečných zločinců v okupačních zónách pod jejich správou. Tyto procesy trvaly až do r. 1949. Poslední soudní procesy s konkrétními viníky, dnes již devadesáti letými a staršími jsou vedeny ještě dnes, ovšem pod jinou jurisdikcí.

Stejně tak byl zřízen i soudní tribunál v Tokiu, (The International Tribunal for Far East – Mezinárodní tribunál pro Dálný východ), který probíhal od 3. 5. 1946 do 12. 11. 1948. Podílelo se na něm jedenáct vítězných zemí (USA, SSSR, Velká Británie, Čína, Nizozemí, Francie, Austrálie, Nový Zéland, Kanada, Britská Indie a Filipíny). Zde bylo souzeno 28 představitelů japonské válečné kliky. Sedm z nich bylo odsouzeno k trestu smrti. Kromě toho bylo odsouzeno dalších 4200 Japonců podílejících se na válečných zločinech, 720 jich bylo popraveno.⁸

Odsun, úprava hranic. Jako každý takto rozsáhlý konflikt, i 2. světová válka měla vliv na utváření nových hranic, či nových států. Kromě toho na vznik války měli vliv i etničtí Němci, občané jiných sousedních států, kteří se ve velké většině ztotožnili s nacionálně socialistickou ideologií Hitlera a působili proti státům, jichž byli občany – tzv. pátá kolona. Příkladem budiž čeští Němci v našem pohraničí a jejich podíl na rozbití Československa. V důsledku těchto skutečností rozhodly vítězné velmoci na konferenci v Postupimi o odsunu (transferu) této velmi početné skupiny lidí do Německa. Nejvíce jich bylo odsunuto z Československa a Polska.

Tak jako po 1. světové válce se měnily hranice a vznikaly nové státy, např. ČSR, tak i po 2. světové válce došlo k mnoha změnám. SSSR si ponechal pobaltské státy Litvu, Lotyšsko, Estonsko jako další svazové republiky, oblast Kaliningradu a část Polska, jejíž hranice se na západě posunuly až na linii řek Odra – Nisa a východní k Brestu (Východní Prusko zaniklo), dále Zakarpatskou Ukrajinu, která byla do 2. světové války součástí Československa, a na jihu část Besarábie. Z okupační zóny SSSR v Německu se stala Německá demokratická republika. Hranice mnoha států v Evropě se významně změnily.

Organizace spojených národů. Z mezinárodně politického hlediska se vítězné mocnosti shodly na potřebě vytvořit místo Společnosti národů vzniklé po 1. světové válce, která selhala a další válce nezabránila, novou celosvětovou organizaci, aby již nikdy nedošlo k podobné apokalypse. Byla vytvořena Organizace spojených národů (OSN) a její orgány. Z války vyšly jako nejsilnější Spojené státy americké a Sovětský svaz. USA na konci války vyzkoušely novou zbraň – jadernou pumu a staly se jediným státem, který takovou zbraň disponoval. Sovětský

bezpodmínečné kapitulace. Přestala působit po odmítnutí záp. představitelů z 23. 3. 1948 podílet se nadále na její činnosti. Spojenecká+kontrolní+rada. [on line] Dostupné na: https://encyklopedie.vseved.cz/spojenecká_kontrolní_rada

⁸ V Tokiu skončil proces s japonskými válečnými zločinci. [on line] 12.11.2008. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/1434413-v-toku-skoncil-proces-s...>

svaz zase měl na konci války velmi silnou pozemní armádu, kterou, až na výjimky, ponechal na jím osvobozeném území Evropy. Začaly vznikat „sféry vlivu“ – sovětská a americká, které přetrvaly až do r. 1989.

Vznik NATO a Varšavské smlouvy. Válečné spojení nevydrželo příliš dlouho. Demobilizace Rudé armády se protahovala, vítězná vojska zůstávala na území některých osvobozených států a vzhledem k demobilizaci západních spojenců a de facto neexistenci německé armády získával SSSR stále větší vojenskou převahu. Tato situace vyústila v založení organizace NATO (Washingtonská smlouva ze 4. 4. 1949) a po vytvoření bundeswehru a vstupu SRN do NATO i organizace Varšavské smlouvy (1955). Svět se rozdělil opět na dva tábory, bývalí spojenci se stali rivaly, protivníky, v některých okamžicích až nepřáteli.

Sociální stát. Existence dvou bloků však byla také jednou z příčin, proč západní státy přistoupily na politiku vstřícnou zaměstnancům. Model „socialistického státu“ východu s jeho bezplatným zdravotnictvím, školstvím, podporovaným bydlením a dalšími sociálními programy byl přirozeným vzorem zejména pro pracující za mzdu. Poskytování podobných výhod a podpor bylo proto prevencí proti možné nespokojenosti a sociálním protestům. Navíc se tím rozšiřovala střední třída a zvyšovala koupěschopnost obyvatelstva.

2. DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A POVÁLEČNÉ GEOPOLITICKÉ USPOŘÁDÁNÍ SVĚTA

2.1 Geopolitické záměry válčících stran a jejich diplomacie

Druhá světová válka byla dosud největším a nejničivějším konfliktem v lidských dějinách. V geopolitické rovině její důsledky znamenaly překreslení téměř celé mapy světa. Na rozdíl od 1. světové války – Velké války, která měla především dopady na změnu poměrů v Evropě, podstatně méně na jiné části světa, 2. světová válka a její dopady změnila systém mezinárodních vztahů a geopolitické „jistoty“, které evropské mocnosti kontinuálně budovaly od roku 1415, kdy se Portugalci objevili na severním pobřeží Afriky a zahájili éru velkých zámořských objevů.

Jestliže po 1. světové válce můžeme ještě hovořit o tom, že většina evropských mocností si udržela svůj geopolitický vliv v mimoevropských oblastech, byť s většími či menšími potížemi, 2. světová válka je zásadní příčinou vedoucí k zániku jejich dominance v mimoevropských oblastech. Rodí se zcela nový systém, ve kterém tradiční evropské mocnosti přestávají hrát klíčovou úlohu a takto vzniklé vakuum zaplňují dvě supervelmoci a hlavní vítězové 2. světové války – USA a SSSR. Rodí se bipolární systém mezi *pax Americana* a *pax Sovietica*.

Oslabení tradičních evropských – koloniálních mocností vede následně k procesu dekolonizace, kdy se nově vzniklí aktéři stávají předmětem zájmu supervelmocí, které se je snaží získat do sféry svého vlivu. Výsledkem tohoto vývoje je vznik mnoha tzv. malých válek, které se stávají charakteristikou nastupujícího bipolárního i postbipolárního světa.

Z hlediska definice lze „malé války“ považovat za „...předem řádně uvážený a řádně zakalkulovaný vojenský podnik. To znamená kampaň, tažení, promyšlený útok, připravené se zvážení všech pro a proti. Také však se zvážení vlastních možností a situace i možností a situace potencionálního protivníka. Přičemž záměrem takového podniku obvykle bývá zakončení předchozího diplomatického dialogu silovými prostředky.“⁹

Druhá světová válka nebyla pouze fázemi celé řady bojových operací, ale rovněž obdobím velkého množství diplomatických jednání a summitů, na kterých se rodilo nové poválečné evropské a světové uspořádání. Aktéři, kteří stáli za rozpoutáním druhé světové války, chtěli jednoznačně revidovat stávající poměry ve svůj prospěch.

Německo, které versailleskou mírovou smlouvou přišlo o značné území v Evropě a o všechny své kolonie, bylo jednoznačně vedeno politikou revanše a touhy

⁹ JUNEK, Václav. *Malé/velké války 20. století a dál....*Havlíčkův Brod: Petrklíč, 2012, s. 179.

toto své ponížení oplatit a dosáhnout i svých geopolitických cílů. Hlavním požadavkem bylo zajištění dostatečného „životního prostoru“ a opětovné získání kolonií.

Obdobným záměrem byla vedena i Itálie. Když v roce 1915 na základě londýnské smlouvy vstoupila do 1. světové války, Dohodové mocnosti ji nabízely rozsáhlá území na Balkáně i v oblasti Středomoří.¹⁰ Poválečná realita však byla zcela jiná a Itálie získala pouze zlomek toho, co jí bylo v roce 1915 slíbeno. Tato nespokojenost spolu s tíživou socioekonomickou situací vedla k instalaci fašistického režimu a opět k politice vedoucí k revizi versailleského systému a jím nastínných geopolitických mantinelů. Napadení Habeše v roce 1935 bylo jasným signálem, jakou cestu si italská diplomacie vybrala k prosazování svých zájmů.

Posledním z hlavních válečných vyzyvatelů bylo Japonsko, které kontinuálně posilovalo svoji pozici od počátku 20. století v oblasti Asie a nově chtělo změnit poměry sil i v Pacifiku. Zde japonské zájmy narážely na pozice další z mimoevropských mocností, a to USA. Byla to Washingtonská konference na přelomu let 1921 a 1922, která vzájemné vztahy mezi mocnostmi v této oblasti dále upřesnila.¹¹

Pozice vítězných evropských koloniálních mocností nebyly po první světové válce zásadněji dotčeny, naopak, své „portfolio“ oblastí ještě rozšířily většinou v podobě tzv. mandátních území zaniklé Osmanské říše nebo bývalých německých kolonií. V jejich případě se tedy jednalo zejména o udržení stávajících poměrů.

S rychlým průběhem zejména první fáze 2. světové války (září 1939 – červen 1941) došlo v září roku 1940 ke klíčové diplomatické schůzce představitelů států Osy (Pakt Tří), na které byly nově vytyčeny geopolitické sféry vlivu těchto vítězících států. Japonsko se stalo hlavním hegemonem v oblasti Asie, Německo a Itálie v oblasti Evropy a Afriky.¹² V případě vítězství těchto států měl být nastolen nejenom nový světový řád, ale i nové geopolitické poměry, které měly zásadním způsobem změnit stávající situaci.

Spojenecké státy byly postaveny před nutnost nejenom hájit své zájmy, ale přímo svoji existenci. Ne všem se to v prvních fázích války podařilo.

Z hlediska spojeneckých diplomatických aktivit jsou pro nové geopolitické uspořádání klíčové tři konference tzv. velké trojky, tedy konference představitelů

¹⁰ „...byla Dohodou Itálii přislíbena rozsáhlá území: Trident a Jižní Tyroly až po brennerský průsmyk, Terst, celý istrijský poloostrov a dalmatské pobřeží až k Rijece (bez samotné Rijeky), albánský přístav Vlora s okolím a kontrola nad celou Albánií, ostrovy Dodekanes.“ MORAVCOVÁ, Dagmar, BĚLINA, Pavel. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. Praha: ISE, 1998. s. 44.

¹¹ Srov. Tamtéž, s. 61-64.

¹² Srov. MORAVCOVÁ, Dagmar, BĚLINA, Pavel. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. Praha: ISE, 1998. s. 165.

Velké Británie, SSSR a USA.¹³ Konference probíhaly v Teheránu, na Jaltě a v Postupimi. Na každé z těchto konferencí kromě celé řady dalších problémů byly i řešeny otázky poválečného uspořádání světa, které pak byly skutečně většinou také realizovány.

Nesmíme však zapomenout na dvě klíčová jednání představitelů USA a Velké Británie (F. D. Roosevelt – W. Churchill), která ještě proběhla před konáním první konference velké trojky v Teheránu. První jednání mezi výše uvedenými proběhlo již v srpnu 1941, kdy výstupem tohoto jednání byla tzv. Atlantická charta: „Její obsahem byla deklarace cílů a principů, jimiž by se mělo řídit uspořádání poválečného světa – odmítnutí územních anexí, obnovení svrchovanosti porobených národů, právo národů zvolit si svobodně svou vlastní vládu, umožnění volného obchodu. Poválečný svět měl být organizován na základě spolupráce vítězných států.“¹⁴ Další zásadní bilaterální jednání, které dalo válečnému úsilí Spojenců jisté mantinely, pak proběhlo v Casablance v lednu 1943, kde se oba státníci dohodli, že se válka povede do bezpodmínečné kapitulace.

Paralelně s tímto vývojem probíhal proces vzniku nové mezinárodní organizace, která se měla poučit z nedostatků meziválečné Společnosti národů. Touto organizací se stala Organizace spojených národů, která se měla stát garantem budoucího mírového a z právních zásad vycházejícího nového světového uspořádání. Vycházela z Deklarace Spojených národů, kterou podepsali počátkem roku 1942 ve Washingtonu zástupci 26 států. Deklarace zase vycházela z principů Atlantické charty.¹⁵ Důležitým faktorem tohoto procesu byla skutečnost, že hlavními aktéry a garanty tohoto vývoje se staly vítězné státy 2. světové války, čímž byly rovněž nevyvratitelně potvrzeny výsledky této války. Že velmi záhy začaly vzájemné rozpory a soupeření, je věc jiná. Z pohledu výsledků 2. světové války a poválečného uspořádání jde stále o nezpochybnitelnou skutečnost a případné snahy o její revizi by Evropu, potažmo svět, přivedly na cesty, na které se většina soudných lidí již nikdy nechce vrátit.

2.2 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Evropy

Jak již bylo v historii posledních několik staletí zvykem, Evropa se opět stala klíčovým bojištěm 2. světové války. Tato skutečnost byla potvrzena během setkání W. Churchilla (1874–1965) a F. D. Roosevelta (1882–1945) ve Washingtonu v prosinci 1941, kdy došlo k „ustanovení kombinovaného štábu náčelníků a rozhodnutí upřednostňovat válku v Evropě“.¹⁶ Z hlediska válečných operací se bodem

¹³ SSSR byl na všech konferencích zastupován J. Stalinem, Velká Británie W. Churchillem (v Postupimi byl vystřídán C. E. E. Attlee), USA F. D. Rooseveltem (v Postupimi již H. Truman).

¹⁴ VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny diplomacie*. Praha: Oeconomica, 2008. s. 168.

¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 170.

¹⁶ MIDDLETON, Haydn, HEATER, Derek. *Oxfordský atlas moderních světových dějin*. Praha: Odeon, 1991. kap. 18.

obratu ve prospěch Spojenců stal neúspěch a následná kapitulace 6. armády polního maršála Pauluse u Stalingradu v lednu 1943. Potvrzením tohoto vývoje se stalo ještě vítězství SSSR v bitvě u Kurska v témže roce a následný postup Rudé armády směrem na západ. Reakcí na vývoj válečné situace byla první z konferencí velké trojky, která proběhla v Teheránu v listopadu/prosinci 1943. Zásadními tématy bylo otevření druhé fronty ve Francii, vstup SSSR do války proti Japonsku a poválečné mezinárodní uspořádání.¹⁷

Dalším zásadnějším a zejména konkrétním diplomatickým jednáním o novém geopolitickém uspořádání byla schůzka W. Churchilla a J. V. Stalina (1878–1953) v Moskvě v říjnu roku 1944. V této souvislosti se jednalo o obavu Velké Británie před možným dominantním postavením SSSR na Balkánském poloostrově, což byla ostatně vždy zájmová sféra ještě carského Ruska, které zde naráželo na zájmy Rakouska-Uherska. Na základě bilaterálního jednání obou státníků byla následně sjednána dohoda o poměru vlivu jednotlivých mocností v balkánských státech. Tato dohoda je známa též jako „procentová“ a ve finálním výsledku znamenala i vzhledem k vnitropolitickému vývoji dotčených států jasnou dominanci komunistické cesty, s výjimkou Řecka, které si pod svým vlivem podržela Velká Británie.¹⁸

Stěžejním setkáním, které již více řešilo poválečné uspořádání Evropy, byla konference v Jaltě. Konala se ve dnech 4. – 13. února 1945. Rozhodujícím aktérem se stala sovětská strana, která se mohla opírat o úspěchy svých armád na východní frontě a v řadě případů dokonce prováděla odlehčovací operace ve prospěch anglo-amerických vojsk. Z geopolitického hlediska bylo dohodnuto rozdělení okupačních zón v Německu, kdy původně tři zóny byly rozšířeny zásluhou zejména britské diplomacie na čtyři – nově byla vytvořena zóna Francie. Klíčovým dokumentem byla Deklarace o osvobozené Evropě, která měla garantovat proces demokratizace v zemích osvobozených od nacistické okupace. Základními body této deklarace byly závazky spojené s vytvořením podmínek pro vnitřní mír, vytvořením struktury demokratických stran a realizaci svobodných voleb.¹⁹ Problémem řady osvobozených států však bylo vnitropolitické rozštěpení na komunistický a nekomunistický odboj. Klasickými případy bylo Československo, Polsko nebo Jugoslávie. Na druhou stranu komunistický odboj v některých okupovaných zemích byl jediným, který přinášel hmatatelné výsledky v boji proti okupantům – například v Jugoslávii, Řecku nebo Albánii. Vzhledem k výše uvedenému však tato dvojko-

¹⁷ Srov. PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 20. ISBN 80-85241-79-X.

¹⁸ Srov. TEJCHMAN, Miroslav. „Procentová“ dohoda Churchilla a Stalina o Balkánu. *Historický obzor*, V/10, říjen 1994. s. 223-227.

¹⁹ Srov. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny diplomacie*. Praha: Oeconomica, 2008. s. 172-173. ISBN 978-80-245-1431-4.

lejnost mohla vyvolat značné problémy. Nejpalčivěji se tato diferenciacie projevovala na území Polska a Jugoslávie, a proto právě v Jaltě došlo k dohodě o vytvoření vlád národní jednoty, kde by byl zastoupen komunistický i nekomunistický proud.

Velkým tématem se stalo vymezení polských hranic, zvláště východních. SSSR na základě tajných dodatků Ribbentrop-Molotova paktu ze srpna 1939 obsadil po vypuknutí 2. světové války v Evropě východní část Polska. Po více než pěti letech byla tato otázka opět otevřena a východní hranice Polska byla stanovená na základě tzv. Curzonovy linie z roku 1920, se kterou se v té době nově vzniklé Polsko nesmířilo a poté, co Rudá armáda obsadila v lednu 1919 Vilno a Minsk a došlo k lokálním střetům s polskou armádou, zahájilo Polsko v dubnu 1919 válku se sovětským Ruskem. Konflikt byl ukončen podpisem mírové smlouvy v Rize v roce 1921. Nově stanovená hranice byla kompromisem mezi Curzonovou linií a hranicí Velkého Polska z roku 1772. Nyní tyto oblasti byly připojeny k SSSR a Polsko mělo být odškodněno na úkor německého území.

Poslední konference Velké trojky se konala v Postupimi ve dnech 17. 7. – 2. 8. 1945. Na rozdíl od předešlých konferencí došlo k personální obměně vedoucích účastníků – USA nově zastupoval nový prezident H. Truman, Velká Británie v průběhu jednání v důsledku volební změny vyměnila W. Churchilla za C. Attleeho (1883–1967). Pouze SSSR byl stále reprezentován Stalinem.

V geopolitické rovině týkající se Evropy se řešila primárně otázka uspořádání a vývoj v poraženém Německu, kde se hlavní otázkou stal program „4 D“²⁰ obdobně jako k Německu bylo přistupováno k Rakousku, které bylo rovněž rozděleno na čtyři okupační zóny, stejně jako hlavní město Vídeň.

K největším změnám došlo v otázce vymezení západní hranice SSSR, kdy se tento stát rozšířil o oblast bývalých pobaltských států (Litva, Lotyšsko, Estonsko) a dále získal některá původní území Finska, Německa, Polska, Československa a Rumunska. V důsledku těchto zásadních teritoriálních změn však byla na druhé straně uznána nutnost vysídlení německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska.²¹

Během této konference se však již začaly ve větší míře objevovat sporné otázky mezi Východem a Západem. Nárůst tohoto napětí se týkal vývoje na Balkáně a souvisel jednak se zásadními vnitropolitickými změnami v Rumunsku a Bulharsku a rovněž nárůstem napětí mezi komunistickými a nekomunistickými politickými uskupeními v Řecku a Jugoslávii.

K poslednímu velkému diplomatickému jednání před vypuknutím horkých fází studené války došlo na konferenci v Paříži v roce 1946. Tato konference řešila mírové smlouvy s evropskými spojenci Německa – Itálií, Finskem, Maďarskem,

²⁰ Denacifikace, demokratizace, demilitarizace, dekartelizace.

²¹ Srov. PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 38.

Rumunskem a Bulharskem. Pokud bychom se podívali na strukturu těchto jednotlivých smluv, byla v zásadě podobná. Týkala se územních ztrát/případně zisků, stanovení nových hranic, reparací a vojenských omezení. Z hlediska územních ztrát dopadly špatně zejména Itálie a Maďarsko. Itálie ztratila Dodekanéské ostrovy, Zadar, západní Dalmátské ostrovy, část Istrijského poloostrova a přišla o všechny své kolonie. Maďarsko se muselo vrátit do svých hranic z roku 1938 a muselo navrátit území ČSR a Rumunsku. Pokud se týká Rumunska a Bulharska, jejich hranice byly stanoveny k roku 1941 s určitými korekcemi území.²²

Velmi brzy co ztichly poslední výstřely 2. světové války, začalo být jasné, že vztahy mezi spojenci protihitlerovské koalice se začínají komplikovat a vývoj se bude ubírat jiným směrem. Mezníky tohoto vývoje se týkají již roku 1946, kdy v ideologické rovině jsou známá vystoupení J. V. Stalina na sjezdu Sovětů a W. Churchilla na přednášce v americkém Fultonu a v praktické rovině vypukla občanská válka mezi komunisty a monarchisty v Řecku. Nutno dodat, že Stalin ctil procentovou dohodu z roku 1944 a do konfliktu se nevměšoval. To se již nedá říci o Bulharsku a zvláště Jugoslávii, které viděly možnost promítnout v Řecku své politické ambice. Tato skutečnost byla i jednou z příčin pozdější roztržky mezi J. B. Titem (1892–1980), který byl v čele Komunistické strany Jugoslávie, a J. V. Stalinem.

Dalším „jablkem sváru“ mezi Východem a Západem se dále stala německá otázka, která eskalovala ve dvou tzv. berlínských krizích nebo otázka přijetí či nepřijetí Marshallova plánu středo a východoevropskými zeměmi, což se stalo geopolitickou a ideologickou záležitostí. Konečně narůstající rozpory vedly k vytvoření dvou nových evropských států – Německé demokratické republiky (DDR) a Německé spolkové republiky (BRD). Otázka Rakouska, které bylo řízeno na základě stejného principu jako Německo, byla vyřešena v roce 1955 stažením okupačních jednotek a vyhlášením jeho neutrality. Konečnou tečkou za bývalou spoluprací mezi členy protihitlerovské koalice se stalo vyhlášení Trumanovy doktríny v roce 1947 – „politika Spojených států musí podporovat svobodné národy, které se vzepřely podmanění prostřednictvím ozbrojených menšin nebo vnějším tlakem.“²³ Tato politika „zadržování komunismu“ vedla následně ke vzniku dvou antagonistických vojensko-politických uskupení – NATO (1949) a Varšavské smlouvy (1955).

Lze tedy konstatovat, že Evropa opět potvrdila svůj globální význam, neboť nejenom že byla příčinou dvou světových válek, ale rovněž na jejím území se zrodilo bipolární rozdělení světa.

²² Srov. Tamtéž, s. 44-45.

²³ HEIDEKING, Jürgen, MAUCH, Christof. *Dějiny USA*. Praha: Grada Publishing, 2012. s. 287.

2.3 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Ameriky

Vliv 2. světové války na americký kontinent byl větší, než by se na první pohled mohlo zdát. Pokud vycházíme z meziválečné situace, jednoznačným hegemonem v politické, a hlavně ekonomické oblasti se staly USA. První světová válka zásadním způsobem podlomila vliv tradičních evropských mocností ve státech latinskoamerického světa a jejich pozice převzaly USA. USA záhy po skončení 1. světové války rezignovaly na vývoj v Evropě, ani se nezapojily do nově vznikající Společnosti národů. Stáhly se do izolace amerického kontinentu a tam upevňovaly svoji pozici. Ve vztahu k latinskoamerickému světu až do 30. let praktikovaly předválečné metody diplomacie, založené zejména na „politice velkého klacku“ a „dolarové diplomacii“.²⁴ Součástí tohoto přístupu byly i vojenské intervence USA na území některých latinskoamerických států. Jak postupně narůstalo napětí v Evropě v souvislosti s nástupem fašismu a nacismu, určitý odraz se začal projevovat i na americkém kontinentu. Hlavní příčinou byly silné emigrantské skupiny Italů a Němců, usídlených nejenom v USA, ale v řadě států Střední a Jižní Ameriky. Vzhledem ke skutečnosti, že tato populace se v amerických podmínkách spíše úspěšně etablovala, její příslušníci zastávali často velmi vysoké pozice v politice, bezpečnosti, armádě nebo hospodářství. Nezapomněli na svůj původ a řada z nich byla ve spojení se starou vlastí. Kromě toho, vlády Itálie a Německa si velmi dobře uvědomovaly potenciál svých krajanů v Americe a snažily se všemožně tyto vazby posílit a krajanské komunity podporovat. Tato politika byla prováděna celkem efektivně a potvrzením výše uvedeného byla obava, aby se některé latinskoamerické státy nestaly nástupištem pravicových totalitních evropských režimů na americkém kontinentu.²⁵

Nebezpečí výše uvedeného si uvědomil nový demokratický prezident USA F. D. Roosevelt, který pod vlivem vývoje v Evropě a jeho přesahů na americký kontinent zásadním způsobem změnil přístup a politiku USA k latinskoamerickému světu – rodí se politika „dobrých sousedských vztahů“²⁶. Antagonismus některých latinskoamerických států byl ve Washingtonu velmi dobře znám, týkalo se to zejména Argentiny a Brazílie.

²⁴ Politika silného klacku – „Vypovídá jak o odhodlání používat v zahraniční politice sílu, tak i o snaze prosadit se bez jejího použití.“

Dolarová diplomacie – „Své jméno však dolarová diplomacie získala až později, za prezidentství Williama Tafta. Tato politika směřovala k vytvoření finančního protektorátu.“ KREJČÍ, Oskar. *Zahraníční politika USA*. Praha: Professional Publishing, 2009. s. 118.

²⁵ Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 12-14.

²⁶ „...začíná nová éra kontinentálního bratrství a vzájemného respektu. Na meziamerické konferenci v Montevideu v r. 1933 a v Buenos Aires v r. 1936 uznaly Spojené státy princip právní rovnosti mezi národy a spolupodepsaly deklarace odsuzující intervence.“ LIVINGSTONEOVÁ, Grace. *Zadní dvorek Ameriky*. Příbram: Grimmus, 2011. s. 33.

V momentě vypuknutí 2. světové války však nakonec zásadnější politické sympatie pro státy OSY představovaly Argentina a Chile. Brazilský diktátor Vargas se jednoznačně postavil na stranu Spojenců. Ještě významnější zlom nastal v souvislosti se vstupem USA do 2. světové války.

Ještě před tímto datem došlo v roce 1940 k několika důležitým krokům podporovaných diplomacií USA. Na konferenci v Havaně byla přijata rezoluce o dočasné správě evropských kolonií v Latinské Americe, dále byla dohodnuta otázka tzv. kontinentální obrany, kdy útok na jednu zemi byl považován za útok na všechny americké státy.²⁷

Zásadním způsobem se proměnila otázka vojenské spolupráce, kdy na podzim roku 1940 USA uzavřely řadu smluv s latinskoamerickými státy o možnosti zřizovat na jejich území vojenské základny. Pro vývoj 2. světové války byly principiálně důležité rovněž hospodářské otázky, kdy se americký kontinent, obdobně jako za 1. světové války, stal zdrojem surovin a veškerých komodit pro spojenecké válečné úsilí. Byly dojednány dvoustranné obchodní smlouvy mezi USA a dalšími latinskoamerickými partnery o výkupu a prodeji surovin. USA rovněž poskytly řadu půjček.

Meziamerická konference v lednu 1942 v Rio de Janeiru se kromě prohloubení a realizace vojenské spolupráce zaměřila i na diplomatické aspekty, které se týkaly přerušování diplomatických styků se státy Osy nebo dokonce vyhlášení těmto státům války. Velké problémy v tomto ohledu byly s Chile a zejména s Argentinou, vzhledem k vnitropolitickým sympatiím jejich vlád ve vztahu k Ose. Tyto vážné komplikace se podařilo překonat až v průběhu roku 1943 (Chile) a ve vztahu k Argentině dokonce až v roce 1944.²⁸ Významným bezpečnostním prvkem projednaným na konferenci v Riu byla rovněž operační možnost agentů FBI na území latinskoamerických států při zasahování proti agentům Osy.

Poslední významnou konferencí na americkém kontinentu byla Meziamerická konference v únoru 1945 v hlavním městě Mexika. Při této příležitosti byly projednávány zejména hospodářské otázky a otázky spojené se spoluprací v kontextu končící 2. světové války. Zásadním výstupem bylo v březnu 1945 přijetí Chapultepecké deklarace, která měla zásadní vliv na geopolitické uspořádání a vůbec vztahy mezi americkými státy. Jednalo se zejména o principy garance rovnosti, suverenity, meziamerické solidarity, vzájemné vojenské pomoci, odstranění celních bariér nebo zabránění hospodářské diskriminaci.²⁹ V určitém kontextu se Chapultepecká deklarace stala pokračovatelkou „dobrých sousedských vztahů“

²⁷ Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 46.

²⁸ Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 126-128.

²⁹ Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 130.

prezidenta F. D. Roosevelta. Znamenala další posílení USA, především v hospodářské oblasti.

Na konferenci byla projednávána otázka zapojení amerických států do nově vznikající OSN. V této souvislosti došlo k dohodě o účasti stálého latinskoamerického delegáta v OSN.

V zásadě lze konstatovat, že americký kontinent vyšel z 2. světové války posílen, stabilizován a měl nakročeno k nové éře vzájemných vztahů. Následující realita se však ukázala jako odlišná. Velmi záhy se obnovily problémy s Argentinou, kde se k moci v roce 1946 dostal J. D. Perón. Dalším faktorem byl nástup studené války a bipolárního světa. Přestože v této fázi byly pozice SSSR a států budoucího socialistického tábora na území amerického kontinentu zcela marginální, nelze opomenout jejich silný ideologický vliv. Latinskoamerická společnost, zásadním způsobem sociálně rozdělená, byla z hlediska aplikace komunistických myšlenek vhodnou oblastí. To se také postupně začalo realizovat, jak radikalizací některých odborových hnutí, tak i přímo zvýšením aktivit komunistických stran. V důsledku bipolárního rozdělení světa a nárůstu napětí mezi Východem a Západem začala řada latinskoamerických režimů jednotlivce a strany prosazující tyto myšlenky pronásledovat a potírat. To na druhé straně často znamenalo nárůst protivládních aktivit a řada latinskoamerických zemí se dostala do koloběhu partyzánských válek, revolucí a kontrarevolucí, kdy byly velmi často znepřátelené strany podporovány a řízeny tehdejšími supervelmocemi. Dominanci USA v latinskoamerickém prostoru se podařilo SSSR narušit zejména díky vítězství Castrovy revoluce na Kubě, kdy Kuba se stala hlavním nástrojem Východu v tomto regionu. USA na to reagovaly narůstající podporou veškerých režimů, které se jevíly jako protikomunistické.³⁰ Výsledkem bylo zabřednutí i tohoto kontinentu do studené války, provázené celou řadou regionálních ozbrojených střetů, nestabilitou, nedodržováním lidských práv a v podstatě celkovou negací myšlenek Chapultepecké deklarace.

2.4 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Afriky

Afrika byla vzhledem ke své koloniální provázanosti úzce spojena s vývojem Evropy. Zatímco 1. světová válka neměla pro geopolitický vývoj Afriky až tak zásadní vliv, 2. světová válka představovala naprostý opak. Důvodů bylo více. V Africe se nalézaly kolonie Itálie, která byla spojencem Německa a jak Itálie, tak Německo měly v Africe své geopolitické zájmy, které potvrdily v září roku 1940 podpisem tzv. „Paktu tří“.

³⁰ Nástrojem této politiky se stala Aliance pro pokrok, přijatá v uruguayském Punta del Este v roce 1961: „Od začátku užívala Aliance pro pokrok dvě vyhraněné strategie: ekonomickým rozvojem se snažila podkopat podporu levice a užitím vojenských metod potlačit gerily a jiné „podvratné živly“. Reformní ekonomický zápal se časem vytrácel, zatímco vojenská stránka Aliance přetrvávala.“ LIVINGSTONEOVÁ, Grace. *Zadní dvorek Ameriky*. Příbram: Grimmus, 2011. s. 59.

Skutečností však je, že snaha o změnu poměrů v Africe začala již italskou agresí proti Habeši v roce 1935. V souvislosti s 2. světovou válkou se státům OSY jednalo zejména o ovládnutí strategického Suezského průplavu. Italské válečné výsledky se však záhy ukázaly jako značně problematické a z toho důvodu došlo k přímému zapojení Německa do bojů v Africe. Velitel německého uskupení generál E. Rommel (1891–1944) se stal současně velitelem i italských jednotek. Po řadě úspěchů německo-italských vojsk však na podzim roku 1942 došlo k zásadnímu obratu. Ztroskotala totiž poslední Rommelova ofenzíva a iniciativu si již do konce bojů podrželi Spojenci. Montgomeryho britská Osmá armáda nezadržitelně postupovala směrem na západ, a proti ní postupovaly další jednotky Spojenců z oblasti Maroka a Alžíru, kde došlo k jejich vylodění. Části vojsk Osy se sice podařilo uniknout na Sicílii, ale většina jich byla obklíčena a 13. května 1943 kapitulovala.

Vývoj v této části světa pak nabral rychlý spád. V červenci 1943 došlo k vylodění Spojenců na Sicílii a v září 1943 Itálie kapitulovala. Válka ale neskončila, neboť fašisté s podporou německé armády kladli odpor až do německé kapitulace v Itálii 2. května 1945.

V diplomatické rovině byly výše uvedené události řešeny především na bilaterální britsko-americké úrovni, kdy v období prosince 1941 – prosince 1943 došlo k několika setkáním W. Churchilla a F. D. Roosevelta, která se týkala kromě jiných otázek i společného postupu v Africe a Středomoří.

Primární geopolitickou změnou, která přinesla 2. světová válka v Africe, bylo jednak osvobození Habeše, a především vytlačení Itálie z Afriky, což potvrdila i Pařížská mírová smlouva v roce 1946.

Druhá světová válka však přinesla nové rozložení sil a ukázala slabost tradičních evropských koloniálních mocností. Výsledkem tohoto vývoje byl nárůst nacionalismu v Africe a pro koloniální mocnosti hledání nového způsobu přístupu ke koloniím. Nutnost této změny byla vyvolána v zásadě dvěma skutečnostmi: 1. v roce 1945 proběhl v Manchesteru Panafrický kongres, který „požadoval bezpodmínečné ukončení koloniální vlády“³¹ Druhou skutečností však bylo, že válkou postižená Evropa, a zvláště koloniální mocnosti potřebovaly pro svoji obnovu zdroje z kolonií, jako nikdy v minulosti. V důsledku těchto skutečností byly hledány nové cesty na udržení kontroly nad těmito oblastmi, zejména v rovině obchodního rozvoje a přijímání domorodců do správních struktur. Tento přístup se však ukázal jako nedostatečný, neboť nacionalistická hnutí byla silnější a výsledkem byl proces, který postupně vedl různými cestami k postupnému vyhlášení nezávislosti bývalých kolonií a vzniku nových států. Tento proces dekolonizace sice zcela v průběhu následujících dvaceti let přinesl nezávislost většiny bývalých kolonií, ale na straně druhé znamenal i vznik nových problémů.

³¹ REID, J. Richard. *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost*. Praha: Grada Publishing, 2011. s. 221.

Nové africké vlády byly velmi často nestabilní nebo diktátorské. Provázanost a jistá závislost na bývalých metropolích byla rovněž zjevná. Další problémy spočívaly v hospodářské a sociální rovině, nastupujících rasových, etnických a náboženských nepokojích. Obdobně, jako tomu bylo v latinskoamerickém prostoru, velká sociální nerovnost přinášela napětí ve společnosti a stávala se příčinou inklinace k levicovým ideologiím. V podmínkách bipolárně rozděleného světa se tak i Afrika stala sférou, kde se střetávaly zájmy Východu a Západu a řada vnitropolitických afrických komplikací měla své zahraničněpolitické a velmocenské pozadí. Paradoxně se hrozba komunismu stala jistou brzdou dekolonizace, neboť jedním z tvrzení zachování kolonialismu byla právě ochrana před nástupem komunismu.³² Ke zvýšenému zájmu států východního bloku a SSSR o africké země dochází zejména v éře N. S. Chruščova (1894–1971) a L. I. Brežněva (1906–1982), kdy řada afrických představitelů využila ať již skutečné nebo předstírané sympatie ke komunismu, a tím získala možnost podpory a zejména přístupu k moderním zbraním z SSSR. Na straně druhé Západ praktikoval podobnou politiku, ale pouze s opačným znaménkem a podporoval všechny režimy, které měly protikomunistický charakter. V tomto kontextu byla diplomacie USA ochotna přehlédnout jak přetrvávající kolonialismus, tak třeba i nedemokratické režimy nově vzniklých afrických států.

Z hlediska porovnání přístupu jednotlivých evropských koloniálních mocností lze říci, že patrně nejúspěšnější z hlediska zachování přiměřeně pozitivních vztahů s bývalými koloniemi byla Velká Británie, což dokládá vznik jejího „společenství“. Další zajímavou vypovídající charakteristikou tohoto zlomového období je skutečnost, že hospodářsky úspěšnější koloniální mocnosti (např. Velká Británie nebo Francie), byly ve vztahu k dekolonizaci mnohem vstřícnější, než tomu bylo u států, které byly na koloniích více hospodářsky závislé – např. Belgie a Portugalsko.³³

Na závěr lze konstatovat, že se Afrika i přes proces úspěšné dekolonizace nikdy zcela nezabavila evropského vlivu a principy, na kterých byla vytvořena její koloniální geopolitická skutečnost – vzešlá na konferenci v Berlíně v roce 1885 – nesou své trpké plody v podobě náboženských, etnických a rasových konfliktů do současné doby. Skutečností ale zůstává, že 2. světová válka byla tím katalyzátorem, který proces dekolonizace a vzniku nového geopolitického uspořádání umožnil.

³² Srov. REID, J. Richard. *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost*. Praha: Grada Publishing, 2011. s. 225.

³³ Srov. Tamtéž, s. 226.

2.5 Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Asie

Pokud přistupujeme ke 2. světové válce jako ke globálnímu konfliktu, musíme konstatovat, že to nebylo 1. září 1939, kdy vypukla 2. světová válka, ale byl to incident v Mukdenu v září 1931, kterým vstoupilo Japonsko do války. Tento incident byl porušením všech tehdejších ujednání a pravidel – počínaje idejemi Společnosti národů a konče principy Briand-Kellogova paktu³⁴. Japonská agrese se však v Číně nezastavila a v kontextu druhoválečného vývoje zasáhla kolonie evropských mocností, a nakonec i napadením Pearl Harbour v prosinci 1941 vyvolala konflikt s USA.

Na základě paktu Tří ze září roku 1940 se Japonsko mělo stát klíčovým hegemonelem v Asii, jak bylo dohodnuto s Německem a Itálií.³⁵ Úspěšná japonská agrese proti koloniím mocností měla dvě roviny. Jednak kolonizované národy viděly zhroucení svých utiskovatelů, což jim mohlo přinášet jisté uspokojení, ale jen do té doby, než se projevil další aspekt japonské agrese, a to velice tvrdé zacházení s civilním obyvatelstvem dobytých oblastí. Reakcí pak bylo vytváření partyzánských oddílů, které spolupracovaly s koloniálními jednotkami a výsadky proti japonským okupantům. Skutečností je, že jedna kolonie za druhou se stávala kořistí japonské agrese, bez ohledu na to, komu daná kolonie patřila – britské, americké, francouzské, nizozemské, portugalské državy padaly jedna za druhou. Nástup Japonska byl podobně drtivý a úspěšný jako německý nástup v první fázi 2. světové války. Japonská expanze se navíc „halila do antiimperialistické rétoriky, v duchu „nového pořádku“ a „projektu společné prosperity východní Asie“.³⁶

Zatímco proti Německu stála v Evropě jako klíčová mocnost SSSR, tak proti Japonsku stály USA. Rozhodujícím obratem ve prospěch Spojenců proti Japonsku se stalo americké vítězství v námořní bitvě u Midway v roce 1942, kde USA potopily 4 letadlové lodi Japonska, které byly předpokladem japonského úspěchu v Tichomoří. Z diplomatického hlediska se koordinovanější postup proti Japonsku začal řešit až na konci roku 1943 během první konference v Káhiře. Na tomto bilaterálním americko-britském jednání byla dohodnuta vzájemná spolupráce, do které

³⁴ Smlouva podepsaná v roce 1928 v Paříži 15 státy. Oficiální název byl Všeobecná smlouva o odmítnutí války. Smlouva prohlašovala válku za nelegální prostředek mezinárodních vztahů. Ačkoli ji nakonec stihl neúspěch, protože neobsahovala klauzule umožňující její vynutitelnost, případně trestající stát, který se uchýlil k válce, měla významný vliv na další rozvoj mezinárodního práva. Posloužila jako právní základ pro vznik pojmu zločin proti míru (zločin útočné války), na základě kterého bylo mnoho osob souzeno za rozpoutání druhé světové války v Norimberském procesu. Zákaz útočné války byl potvrzen a rozšířen v Chartě OSN.

³⁵ Srov. MORAVCOVÁ, Dagmar, BĚLINA, Pavel. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. Praha: ISE, 1998. s. 165.

³⁶ PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 172.

byl zahrnut i představitel Číny, generál Čankajšek (1887–1975), jehož vojska sváděla těžké boje s japonskou armádou. Důvodem této relativně pozdní kooperace byla skutečnost, že prioritou ve válečném úsilí byla Evropa a Afrika.

Z hlediska konferencí velké Trojky se ve vztahu k Japonsku stala až druhá konference – v Jaltě v únoru 1945. Na této konferenci byly projednány podmínky vstupu SSSR do války proti Japonsku. Hlavní sovětské požadavky se týkaly udržení dohledu nad Mongolskou lidovou republikou, navrácení území z roku 1905³⁷ a získání Kurilských ostrovů. Sovětská strana svůj spojenecký závazek splnila a po skončení bojů v Evropě začalo docházet k přesunům sovětských vojsk na Dálný Východ. SSSR vyhlásilo Japonsku 8. 8. 1945 válku a během 12 dní jeho jednotky rozdrtily japonskou Kvantunskou armádu, dislokovanou v Číně a Koreji. Svržení dvou atomových bomb americkou armádou na japonská města Hirošimu (6. 8. 1945) a Nagasaki (9. 8. 1945) mělo nejenom urychlit konec války, ale současně to byla v kontextu začínajících rozporů mezi Spojenci důrazná zpráva SSSR. Japonské císařství kapitulovalo 2. září 1945. Podobně jako tomu bylo v Evropě, tak i Japonsko mělo projít demilitarizací, demokratizací a procesem potrestání válečných zločinců. S nástupem bipolárního rozdělení světa ale nastal odlišný scénář, SSSR a ostatní mocnosti byly v podstatě vyloučeny z poválečného dění v Japonsku a hlavním aktérem se staly USA. Okupační správa byla zrušena v roce 1951 a v září téhož roku byla s Japonskem podepsána mírová smlouva v San Franciscu.³⁸ Státy východního bloku se podpisu této mírové smlouvy nezúčastnily.

Vývoj 2. světové války měl primární vliv na nové uspořádání Číny. Hlavními silami v boji proti japonským okupantům byli komunisté a nacionalisté. Po kapitulaci Japonska došlo mezi těmito dvěma silami ke konfliktu, který přerostl v občanskou válku. Výsledkem bylo několikaleté období tvrdých bojů, kdy komunisté ovládli převážně venkovské oblasti a nacionalisté města. Zlomem se začátkem roku 1949 stala porážka hlavních sil kuomintangské armády v Mandžusku. Pak následovalo rychlé dobytí Pekingu a na jaře téhož roku i dobytí hlavního města nacionalistů Nankingu. Vítězné tažení bylo úspěšně završeno v říjnu 1949 založením Čínské lidové republiky.

Druhá světová válka znamenala pro národy Asie nastartování procesu dekolonizace, která byla způsobena průběhem druhé světové války. Tradiční evropské mocnosti se záhy po porážce Japonska snažily obnovit svoje koloniální panství, ale situace byla zásadním způsobem změněna. Prvním dopadem byla změna vnímání koloniálních mocností, které utrpěnou porážkou ze strany Japonců ztratily

³⁷ Mírovou smlouvou z Portsmouthu ze září 1905 přišlo carské Rusko v důsledku porážky v rusko-japonské válce 1904-1905 o území jižního Sachalinu, poloostrova Liao-tung, přístavů Port Arthur a Ta-lien. Současně se Japonsko stalo hegemonek na Korejském poloostrově a zčásti i v jižním Mandžusku. Srov. BAŽURA, Bohumil a kol. *Abc světových dějin*. Praha: Orbis, 1967. s. 603.

³⁸ Srov. PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 46.

úctu. Rovněž jejich vyčerpání a překonávání problémů v Evropě vedly k určitému nedobrovolnému oslabení v koloniích. Dále vznikly síly, které obstály v bojích s japonskou armádou a do určité míry vyplnily vakuum vzniklé v mezičase obnovení původní koloniální správy. Další roli v dekolonizaci v oblasti Asie hrála historická a kulturní tradice, kdy většina území před příchodem Evropanů fungovala v režimu nějakého útvaru se svým panovníkem. Existovala tedy tradice, ke které se většinou kolonizované národy mohly obracet. Dalším důležitým prvkem byla generace domorodců vzdělaná na evropských nebo amerických univerzitách, která dobře znala oba světy a dokázala najít slabá místa v koloniální politice evropských mocností. Otázky nacionalismu a práva na sebeurčení se staly hybnou silou. Není možné ani pominout kauzální příklady, jakým bylo udělení nezávislosti Filipínám USA v roce 1946 nebo odchod Velké Británie z Indie.³⁹ Výsledkem byla celková změna geopolitické situace jihovýchodní Asie, kde v podstatě nastal domínový efekt. Ne, že by nebyla snaha ze strany některých evropských států tento vývoj zvrátit – příkladem jsou francouzské nebo nizozemské aktivity.

V kontextu bipolárně rozděleného světa však nastala nová situace, kdy se původně nacionalistické skupiny začaly více rozdělovat na komunistické a nekomunistické a výsledkem tohoto dělení začaly mít konflikty více rovin. Příkladem byla již výše zmiňovaná Čína, ale také Vietnam nebo Korea. V této fázi se lokální konflikty stávaly mezinárodními a ve všech větší či menší roli měly zájmy supervelmocí. Tento vývoj vedl obdobně jako v Africe nebo Latinské Americe k celé řadě následných krizí nebo konfliktů, které měly negativní dopady na vývoj těchto nově vzniklých států a byly příčinou jejich mnohonásobně delšího a komplikovanějšího rozvoje.

Lze konstatovat, že 2. světová válka a její výsledky měly klíčový význam na nové geopolitické uspořádání v této části světa a v souvislosti se studenou válkou potvrzovaly tezi o tom, že nově vzniklé státy se často staly zástupným místem soupeření obou supervelmocí bipolárně rozděleného světa.

³⁹ Srov. PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 171.

3. VLIV 2. SVĚTOVÉ VÁLKY NA BUDOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH STÁTŮ

3.1 Válka a sociální stát

Úzké vazby závislosti mezi expanzí sociální péče a velkými válečnými konflikty lze snadno dovozovat pouhou intuicí. Nejsou dokonce ani zvláštností pro 2. světovou válku, po níž vidíme v Evropě – a to na obou stranách pozdější železné opony – rychlý kvantitativní i kvalitativní rozmach sociálního zabezpečení (sociální bezpečnosti).⁴⁰ Již v 19. století byla tato vazba důležitá pro legitimizaci politických režimů. Zjednodušeně řečeno, slovy britského historika Christophera Baylyho (1945–2015), „od padesátých nebo šedesátých let 19. století už stát musel dělat pro své občany víc, aby se ospravedlnil... Mnoho režimů se v zájmu zajištění reprodukce zdrojů a vojenské síly snažilo dbát přinejmenším o to, aby občané nebyli nemocní a aby byli dostatečně vzdělaní a řádně živení.“⁴¹ Podobně i ochranné pracovní zákonodárství bývalo na konci 19. století nejednou ospravedlňováno potřebou mít dostatečně početnou populaci, schopnou vojenské služby (např. tovární zákon ve Švýcarsku 1877 nebo rakouská tzv. dělnická novela živnostenského řádu). Navzdory rostoucí intervenci veřejné moci do těchto sfér lidských životů, pokroky se dostavovaly jen pomalu. Ještě na prahu 2. světové války polovina průmyslových dělníků v USA byla shledána jako nezpůsobilá pro vojenskou službu. V Japonsku to byly dvě pětiny mladých mužů, protože bylo urychleně v roce 1937 zřízeno ministerstvo sociální péče.⁴²

Období třicátých a čtyřicátých let 20. století představuje z hlediska budování veřejnoprávní soustavy sociálního zabezpečení výjimečné období, které může být užitečně vymezeno jako „dlouhá třicátá léta“ (1929–1945).⁴³ V konfrontaci nejprve s velkou hospodářskou krizí a posléze s 2. světovou válkou byly jednotlivé evropské společnosti – každá specifickým a jedinečným způsobem – nuceny pro obnovu relativní ekonomické i politické stability nově konceptualizovat vzájemné vztahy mezi jednotlivcem a kolektivem. V závislosti na perspektivě jednotlivých autorů bývá tato nová sociální konfigurace v odborné literatuře označována širokou paletou pojmů – např. společnost masového konzumu (Walt Rostow), pozdní

⁴⁰ K transnacionálním aspektům konceptu sociální bezpečnosti viz PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a kol. *Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržené československá území v letech 1938/39–1945*. Praha – Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů, Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 108–119.

⁴¹ BAYLY, Christopher. *Zrod moderního světa 1780–1914*. Brno: CDK, 2019, s. 289–290.

⁴² OBINGER, Herbert – PETERSEN, Klaus. Mass Warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects. *British Journal of Political Science*, vol. 47, 2017, no. 1, s. 207.

⁴³ RÁKOSNÍK, Jakub. *Dlouhá 30. léta (1929–1945): konceptuální přístupy k transformaci modernity*. Dějiny-teorie-kritika 7, 2010, č. 7, s. 222–238.

kapitalismus (Jürgen Habermas), nový industriální stát (Kenneth Galbraith) či organizovaná modernita (Peter Wagner), abychom jmenovali alespoň některé z nejvýznamnějších.⁴⁴

Naše pozornost bude zaměřena pozornost především na Československo a jeho vývoj v širším mezinárodním kontextu během inkriminovaného období. Dosavadní historické výklady zpravidla akcentovaly buď politické dějiny s důrazem na vnitřní vývoj (postupná transformace KSČ ze strany levého extrému politické scény do podoby státotvorné strany, jež posléze v konfrontaci s nekomunistickými stranami je schopna monopolizovat moc ve svých rukou), anebo dějiny mezinárodních vztahů s důrazem na proměnu geopolitického kontextu (posun od francouzské hegemonie přes německou, resp. nacionálně-socialistickou, k sovětské). Perspektiva sociálních dějin – jako snaha o relativně komplexní dějiny společnosti – v těchto výkladech nikdy neměla příliš prostoru, odhlédneme-li od povinných tabulek sociální struktury, proměn etnického složení či popisů ekonomicko-sociální legislativy. Následný výklad se proto soustředí na akcentaci obecnějších společenských procesů překračujících hranice států, které mohou mít potenciál vyvázat historické narativy z vysoké míry sebestřednosti „českého údělu“.

3.2 Systémové důsledky velké hospodářské krize

Jak poznamenává německý historik Karl Metz (*1946) ve svých *Dějinnách sociálního zabezpečení*, zkušenosti s ekonomickou nestabilitou dvacátých let a intervencionistickým státem následující dekády vedly k diskreditaci liberálního paradigmatu volné tržní ekonomiky, což dodalo na síle přesvědčení, že stát a tržní hospodářství by se navzájem měly podporovat: stát by tak měl činit skrze investice do veřejných statků (výstavba infrastruktury, ochrana přírody), sociální politiku (zdraví, bytová výstavba, zdravotnictví, sociální pomoc) a udržování stabilní poptávky.⁴⁵ Tato situace však nenastala ze dne na den. V počátcích velké hospodářské krize na přelomu obou meziválečných dekád nejprve převažovaly konzervativní postupy zdůrazňující samočisticí schopnosti tržního mechanismu, jež obvykle označujeme jako deflační politiku, „kreativní destrukci“ či – lehce pejorativně – jako „austeritu policy“.

Významným mezníkem ve směru k experimentům s novými postupy v hospodářských politikách se stal nástup Adolfa Hitlera do úřadu německého kancléře v lednu 1933. Právě vzestup síly nacistů byl současně často dáván do souvislosti s deflační protikrizovou politikou tzv. prezidiálních kabinetů v letech 1930–1932. Neschopnost velmocí efektivně kooperovat při řešení krize na globální úrovni sice na jedné straně umocňovala hospodářský nacionalismus a pokusy o maximalizaci

⁴⁴ Podrobněji viz RÁKOSNÍK, Jakub; SPURNÝ, Matěj; ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: Krize konsensu a legitimacy v letech 1848–1989*. Praha: Argo, 2018, s. 130-134.

⁴⁵ METZ, Karl. *Die Geschichte der sozialen Sicherheit*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2008, s. 96-97.

autarkie, na druhé straně však v rámci navzájem uzavírajících se ekonomik posilovala odvalu k experimentům s novými protikrizovými postupy. V ekonomické teorii se v této souvislosti obvykle hovoří o keynesiánské revoluci, která vytvořila nové paradigma v rámci neoklasické ekonomie a nabídla cestu z krize, jakkoli její reálné efekty pro hospodářské oživení třicátých let zůstávají dodnes předmětem sporů.⁴⁶ Myslitelů, kteří začali zaměřovat svou pozornost na poptávkovou stranu a její podporu, však byla celá řada a mnohdy měli s Keynesem společného jen pramálo. Keynesova umělá zaměstnanost prostřednictvím deficitně financovaných veřejných investičních projektů, která v důsledku multiplikačního efektu zajistí postupné oživení i v dalších odvětvích ekonomiky díky rostoucí spotřebě, byla jen jednou z možných cest.

Zájem o makroekonomické řízení spotřeby můžeme považovat za jeden z nejdůležitějších odkazů velké hospodářské krize pro budoucnost.⁴⁷ Rozsáhlejší řízení spotřeby pro dosažení ekonomické stabilizace bylo umožněno zpochybněním principu vyrovnaného státního rozpočtu v mírových časech, opuštěním zlatého standardu v měnových vztazích a zdůrazněním významu dostatečné poptávky pro hospodářskou prosperitu. Všechny tři uvedené maximy podminily následnou expanzi sociálního státu po 2. světové válce. Připuštění deficitu vytvořilo podmínky, možnosti pro aktivní politiku zaměstnanosti vytvářením nových pracovních míst prostřednictvím veřejných zakázek, jak je doporučoval i J. M. Keynes (1883–1946). Opuštění zlatého standardu umožnilo využít nástroje monetární expanze pro oživení ekonomiky, aniž by inflační tlaky působily srovnatelně destruktivním způsobem jako ve starém měnovém režimu. Zdůraznění důležitosti dostatečně silné poptávky vytvořilo předpoklady pro přehodnocení významu sociálních dávek pro ekonomiku. Zatímco ty byly tradičně nazírány především jako humanitární opatření ve vztahu k sociálně potřebným, jako určitá „daň proti revoluci“, kterou si zámožné vrstvy vykupují politickou stabilitu existujícího režimu, nyní začal být oceňován i jejich ekonomický význam nástroje pro zajištění dostatečně silné poptávky, řešící problém nadvýroby v časech deprese. Tím byly vytvořeny vhodné podmínky pro následnou expanzi sociálního zabezpečení v následujících dekáдах.

Význam keynesiánství pro hospodářskou politiku samotných třicátých let býval v literatuře spíše přeceňován. Řada politik, které sice vykazovaly určité keynesiánské efekty, s Keynesovým učením měly pramálo společného a nebyly jím inspirovány. Často bývá v této souvislosti citován výmluvný bonmot anglické eko-

⁴⁶ Srv. NOHA, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub. *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*. Praha: Auditorium, 2012, s. 206–208.

⁴⁷ RÁKOSNÍK, Jakub. Velká hospodářská krize. In: DRÁBIK, Jakub; PADEVĚT, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub a kol.: *Od bouře k bouři*, v tisku.

nomky Joan Robinsonové (1903–1983), že „Hitler našel lék proti nezaměstnanosti ještě předtím, než Keynes dokončil její vysvětlení“.⁴⁸ Na začátku devadesátých let minulého století vyslovil v souvislosti s těmito procesy a Československem zajímavou hypotézu americký historický sociolog Gregory M. Luebbert (1955–1988) ve své knize *Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe* vydané v roce 1991.⁴⁹

Inspirace keynesiánstvím již pro třicátá léta bývala tradičně zdůrazňována v souvislosti se Švédskem skrze stockholmskou ekonomickou školu, jež získala značný vliv na domácí hospodářskou politiku poté, co se tamní sociální demokracie dostala v roce 1932 k moci a postupně se v následujících dekádách propracovala do pozice predominantní strany tamního politického systému.⁵⁰ Luebbert rozpracoval tezi, že meziválečné Československo bylo jen krůček od toho, aby tzv. skandinávský model sociálního státu nevznikl ve Stockholmu, nýbrž v Praze. Svou hypotézu založil na vícero argumentech. Za prvé, v obou zemích vládla podobná koalice, založená na rudo-zeleném konsensu, tj. spolupráci politické reprezentace farmářů a dělníků. Za druhé, obě koalice prováděly obdobnou hospodářskou politiku. Ba dokonce, alespoň podle Luebbertova názoru, pražská vláda si počínala dokonce důsledněji. Citovaný autor v tomto směru konstatuje: „Rozchod s ekonomickou ortodoxií nastal v roce 1934. Kombinoval devalvací koruny (zopakovanou v roce 1936) s opatřeními na podporu zemědělství, zlepšenou sociální péčí, omezením dovozu a využíváním nástrojů fiskální stimulace. Sociální demokraté a agrárníci v Československu uvedli v život to, co se skandinávští sociální demokraté více méně jen zavázali: užít značné rozpočtové deficity ke stimulaci hospodářského oživení.“⁵¹

Luebbert zmiňuje řadu projektů veřejných prací, ale zcela zapomíná na zcela klíčový obor těchto investičních aktivit – zbrojní průmysl. Prudce rostoucí zadlužení státu bylo primárně motivováno zahraničně politickým ohrožením ze strany hitlerovského Německa a nikoli cílenou snahou rudo-zelené koalice o využívání neortodoxních postupů. Ostatně i dobové prameny nám v tomto názoru dávají spíše za pravdu. Sociálně demokratický politik Jaromír Nečas (1888–1945), který zastával post ministra sociální péče v letech 1935–1938, patřil k hlasitým propagátorům keynesiánských postupů ekonomického oživení. V době po Mnichovu,

⁴⁸ Cit. dle EICHENGREEN, Barry. *Hall of Mirrors: The Great Depression, the Great Recession, and the Uses – and Misuses – of History*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 264.

⁴⁹ LUEBBERT, Gregory. *Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*. Oxford 1991.

⁵⁰ Srv. BERMAN, Sheri. *The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*. 2nd edition, Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 150-175.

⁵¹ LUEBBERT, Gregory. *Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*. Oxford 1991, s. 291.

když se uvolnila stavidla kritik prvorepublikového uspořádání, namítal proti předchozím vládám právě to, že odmítaly dbát keynesiánských opatření.⁵²

3.3 Válka jako generátor společenských změn

Již na začátku 60. let britští ekonomové Alan T. Peacock (1922–2014) a Jack Wiseman (1919–1991) formulovali – v návaznosti na starší tzv. zákon německého ekonomy a politika Adolfa Wagnera (1835–1917), který předpokládal při růstu HDP paralelní růst relativního podílu veřejných výdajů – ambiciózní tezi o koncentračním efektu války, která dodnes vzbuzuje kontroverze. Vedení války si vynucuje přesunování kompetencí z lokální na národní úroveň, aby bylo snadněji koordinováno využívání dostupných zdrojů. Širší mobilizace zdrojů umožňuje rozsáhlejší přerozdělení následků sociálních rizik. Veřejné výdaje doprovázené institucionálními změnami, vynucenými válečnou ekonomikou, se po skončení bojů nevracejí do původní předválečné podoby, což je způsobeno především přivyknutím zavedené praxi v delší časové perspektivě, institucionální rigiditou a také následnými (nejen) sociálními výdaji, jež vznikají v důsledku ukončené války.⁵³ Druhá světová válka tak působila jako důležitý akcelerační proces, jež vedly k vytvoření sociálních států v Evropě – v odlišných formách v obou částech světadílu rozděleného brzy poté železnou oponou – jako relativně komplexní (univerzalistické) soustavy sociální ochrany založené na povinné solidaritě.⁵⁴

Přímý efekt války na struktury sociálního zabezpečení můžeme sledovat pro přehlednost na třech úrovních. Za prvé z hlediska příprav na ozbrojený konflikt, za druhé jeho působení, když probíhá, a za třetí pak z hlediska jeho důsledků pro poválečné uspořádání.

Perspektiva nového vojenského konfliktu přímo působila především na rozvoj aktivních (perspektivních) forem rodinné politiky. Obavy o dostatečně početnou populaci, která by byla schopna generovat potřebné množství vojáků a pracovní síly pro válečný průmysl, vstupovaly do politických debat v evropských zemích již dávno před rokem 1939. Průkopnickou roli v tomto směru sehrávala především Francie, šokována porážkou v prusko-francouzské válce v letech 1870–1871, jež byla dávána do souvislosti mimo jiné i s dlouhodobě nízkým populačním, a v jisté míře i hospodářským, růstem země v porovnání s Pruskem.⁵⁵ Francie se tak stala

⁵² Schůze Poslanecké sněmovny NS Č-SR, dne 14. prosince 1938. (www.psp.cz)

⁵³ PEACOCK, Alan – WISEMAN, Jack. *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press, 1961, s. iv-xxv. Cit dle GOODIN, Robert – LE GRAND, Julian (eds.). *Not Only the Poor: The Middle Classes and the Welfare State*. London: Routledge, 2018.

⁵⁴ TOMEŠ, Igor. *Povinná sociální solidarita*. Praha: Karolinum, 2018, s. 14–15, 33.

⁵⁵ Srv. BREUILLY, John. *Revolution to Unification*. In: BREUILLY, John (ed.): *Nineteenth-Century Germany: Politics, Culture, and Society 1780–1918*. 2nd ed., London – New York: Bloomsbury, 2020, s. 124–126.

již v meziválečném období průkopníkem pronatalisticky orientovaných přídavek na děti (uzákoněny v letech 1932, resp. 1938–1939). Porážka země v roce 1940 politické elity jen utvrdila v přesvědčení o nedostatečnosti populačního růstu, pročež se v následující době – a to i v době poválečné – stala právě rodinná politika ústředním pilířem francouzského sociálního státu.⁵⁶ Podobně vyhrcoené pronatalistické motivace bychom mohli v meziválečném období vidět i v sousedním nacistickém Německu nebo fašistické Itálii.⁵⁷

Československo si na tomto poli počínalo naopak spíše zdrženlivě, a to navzdory faktu, že v období velké hospodářské krize dosahovalo jednoho z nejnižších populačních přírůstků v tehdejší Evropě. Navzdory tomu, že část demografů bila na poplach, legislativní opatření byla v tomto směru velmi omezená. Přídávky na děti, se kterými počítal služební zákon alespoň pro veřejné zaměstnance, měly spíše sociální a nikoli populační cíle. Jak jsme napsali již na jiném místě: „Specifická opatření na podporu rodiny či v širším smyslu pronatalitně orientovaná opatření neexistovala. A pokud existovala [...], byla motivována buď jinými potřebami (válečná inflace), nebo docházelo k jejich postupnému omezování (regulace nájemného, rodinné příplatky).“⁵⁸ Lze usuzovat, že tato zdrženlivost v oblasti rodinné politiky vyplývala z gradující patové situace, v níž se republikánský režim ve třicátých letech stále ztlačněji ocital. Prioritou se ve třicátých letech stávala zaměstnanost a obrana země.

Likvidace liberálně demokratického režimu první republiky významně změnila akcenty v sociální politice. Mezi druhou republikou a protektorátem naopak existovala v této oblasti velmi silná kontinuita. Představu, co bylo považováno za nejdůležitější úkoly v oboru sociální politiky v období zániku státní samostatnosti, si lze vytvořit na základě témat projednávaných na druhé národní hospodářské konferenci, konané 11. a 12. února 1939. Příslušná sjezdová komise požadovala vytyčení rodinných mezd, obligatornost kolektivních smluv, bezúročně půjčky k usnadnění manželství, novou úpravu zprostředkování práce či zavedení pracovní povinnosti. Zájem národohospodářů vzbudila také „správná organizace využití volných chvil“. V oboru sociálního pojištění sjezd kladl důraz na požadavek jeho organizačního zjednodušení, nikoli však zrušení různých větví pojištění pro jednotlivé společenské stavy. Pozornost byla věnována i ženské otázce, jež byla zredukována na požadavek „rozumné aktivní populační politiky“ a jejího „ideového zakotvení v naší národní kultuře“.⁵⁹

⁵⁶ CHAPMAN, Herrick. *France's Long Reconstruction: In Search of the Modern Republic*. Cambridge: Harvard University Press, 2018, s. 109–112.

⁵⁷ QUINE, Maria S. *Population Politics in Twentieth-Century Europe: Fascist Dictatorships and Liberal Democracies*. London: Routledge, 1996.

⁵⁸ RÁKOSNÍK, Jakub; ŠUSTROVÁ, Radka. *Rodina v zájmu státu: Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 28.

⁵⁹ *Druhá národní hospodářská konference*. Obzor národohospodářský, 1939, s. 187.

Z uvedeného je zřejmá výraznější orientace na konzervativní hodnoty rodiny a ženy (matky), stejně jako zachování dosavadního pracovně výkonového (zásluhového) principu tehdejšího pojištění. S tím se nijak nevyklučují ani požadavky na vyšší míru regulace práce. K reformě zprostředkování a zavedení pracovní povinnosti sice došlo teprve za protektorátu, ale uvedený zájem potvrzuje nejen změněné hodnotové základy sociální politiky po Mnichovu, nýbrž i silnou kontinuitu sociálně politických idejí mezi druhou republikou a protektorátem.

Navzdory další zásadní proměně ideologické fundace a z ní vyplývajících priorit sociální politiky po osvobození v roce 1945, kontinuity v rovině technické realizace zůstávaly velmi silné. Rodinná politika se dočkala významného rozšíření zavedením přídavek na děti. Výše zmíněné novomanželské půjčky protektorátní vláda alespoň zamýšlela zavést, v podmínkách okupační správy a válečného hospodářství taková snaha měla jen stěží naději na úspěch. Podařilo se alespoň zavést v omezené míře přídávky na děti. Jejich koncepce byla oproštěna od jakýchkoli pronatalitních snah a byla výhradní reakcí na růst cenové hladiny ve snaze ulehčit domácnostem zaměstnanců s početnějším potomstvem. Na třetí a každé další dítě mladší 16 let dostávali rodiče přídávky, prokázali-li sociální potřebnost a bezúhonnou pověst (Zákon č. 441/1941 Sb.). Všeobecnou netestovanou dávkou pro zaměstnance se přídávky na děti staly až v prosinci 1945 (Zákon č. 154/1945 Sb.). I když již nebyla rozhodující sociální potřebnost, i zde však byla hlavní motivace sociální a nikoli populační.

Podstatně zásadnější stopu zanechala válka v politice zaměstnanosti. Dalekosáhlá reforma spočívající ve zrušení dosavadních podpor v nezaměstnanosti podle gentského systému a likvidace zprostředkovatelen práce, které byly nahrazeny úřady práce, zůstala po válce zachována.⁶⁰ Jen široce nenáviděné „pracáky“ musely být přejmenovány na okresní úřady ochrany práce, aniž by se však jakkoli zasáhlo do jejich kompetencí. Válečné řízení zaměstnanosti dobře vyhovovalo i lidové demokracii v budovatelské fázi socialismu, a to i za cenu, že Československo muselo opakovaně čelit námitkám ze strany mezinárodních organizací kvůli tomu, že legálně připouští nucenou práci.⁶¹

Přesto za nejpodstatnější změnu – alespoň z dlouhodobého hlediska – by bylo na místě považovat daleko méně nápadný následek války, který navíc nebyl omezen jen na české země. Válka zásadně narušila dosavadní mix mezi veřejnými a soukromými nástroji sociální ochrany a finanční rovnováhu sociálního pojištění. Zkušenost ekonomické krize a následné války zasadila vážnou ránu kapitalizačním

⁶⁰ TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 330-379.

⁶¹ CHÝSKÝ, Jiří. *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*. Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1962, s. 114-149.

formám pojištění a otevřela dveře přechodu k průběžnému financování.⁶² Československo v této věci je vynikajícím příkladem. Již v meziválečném období sociální pojišťovny a jejich fondy byly významným věřitelem státu. S válkou a okupací se takové pohledávky stávaly stále méně jistými. Růst cenové hladiny navíc narušoval rovnováhu pojistné matematiky, což dobře dokumentují častá nařízení o doplácích ze státního pojištění k vypláceným dávkám, jež pokračovala i po skončení války. Tím se vytvořily vhodné podmínky pro následný přechod k průběžnému financování, na němž bylo založeno národní pojištění (Zákon č. 99/1948 Sb.).

3.4 Budování poválečného světa

Na obecné úrovni bývá zdůrazňován význam války také pro proměnu vztahů v rámci trojúhelníku: stát – zaměstnavatelé – odbory. Nizozemský sociolog Abram de Swaan (*1942) ve své dnes již klasické práci z roku 1988 konstatoval klíčový předpoklad pro expanzi sociálních států, který úzce souvisel s důsledky války. I když se ve svém tvrzení zaměřil především na Velkou Británii a USA, jeho postřeh měl obecnější dosah: „Rozvoj nových agend státní administrativy ukázala druhá světová válka, kdy vlády v úzké spolupráci s velkým průmyslem a odbory dokázaly dovést válečnou ekonomiku k obdivuhodným výsledkům. A po válce tento „válečný trojúhelník“ nezmizel. V důsledku válečné totální mobilizace enormně vzrostly kapacity správy a státní administrativa nyní měla dost sil k tomu, aby se úspěšně vypořádala s provozem podstatně rozrostlého systému sociální ochrany.“⁶³

Již v meziválečném Československu odbory hrály důležitou úlohu v systému sociální správy, ať již ve volených orgánech sociálních pojišťoven, tak především v rámci gentského systému podpor v nezaměstnanosti, zavedeného v roce 1925. Správou podpor v nezaměstnanosti získaly napojení na státní finance. V praxi to byl dvousečný stav. Na jedné straně to zvyšovalo vliv odborových organizací, na druhé straně se závislostí na státních prostředcích se oslabovala jejich militantnost, jak se obávali ti, kdo chápali odbory jako primárně bojovou organizaci. Tuhá centralizace rozdrobených meziválečných odborů po roce 1939 a jejich zapojení do organizace válečné výroby toto propojení státu a zaměstnaneckých organizací posunulo na vyšší stupeň, v čemž můžeme nalézt pokračování i po válce.

Výstižně v tomto směru poznamenal český historik Jiří Pokorný, že s tím, jak poválečné Revoluční odborové hnutí převzalo členskou základnu protektorátních odborů, jejich aparát i majetek, tak s tím se nevyhnutelně pojilo i převzetí organizačních forem, hodnotových vzorců a způsobů chování. Navíc i poválečné odbory

⁶² OBINGER, Herbert – PETERSEN, Klaus. Mass warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects. *British Journal of Political Science*, vol. 47, 2017, no. 1, s. 220.

⁶³ DE SWAAN, Abram. *In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era*. New York: Oxford Un. Press, 1988, s. 223-224.

byly konfrontovány s obdobně reglementovaným hospodářstvím a silným politickým tlakem.⁶⁴ Odbory získaly zastoupení ve většině významných hospodářských i jiných veřejných institucích. Oslabilo to sice jejich mzdové požadavky ve prospěch podpory růstu výroby, zároveň však rozšířilo možnosti vyvíjení tlaku na rozvoj jiných forem sociální ochrany zaměstnanců. Ve věci příprav a prosazení již zmíněného národního pojištění byla úloha odborů v letech 1945–1948 neoddiskutovatelná.⁶⁵

Rovněž pozice podniků se během války radikálně proměnila. Vlastnické proměny v důsledku arizace, a především jejich začlenění do válečného velkoprostorového hospodářství nacistů, navíc na podrobeném okupovaném území, posílily prorůstání moci státu a moci zaměstnavatele. Mezi historiky dodnes nepanuje shoda v názoru, nakolik je možné hovořit o přímé kontinuitě mezi válečnou ekonomikou a hospodářským režimem lidové demokracie,⁶⁶ pokračující rostoucí úloha podniků jako subjektů sociální ochrany je nezpochybnitelná.⁶⁷ Důraz na produktivní sociální politiku, v níž podniky hrají důležitou roli, začal být zvláště patrný od nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora na podzim 1941. Jeho strategie pacifikace orientovaná na dělnictvo v průmyslu důležitém pro válku byla založena na represí a zároveň na zabezpečení (na poměry války) slušných sociálních standardů skrze součinnost podniků s odbory.⁶⁸ Aktivnější zůstaly podniky – alespoň v porovnání s meziválečnými standardy – i po skončení války. Na realizaci sociální ochrany se podílely zvláště budováním závodních zařízení pro děti, provozoven lékařské péče, kolektivním stravováním či organizací závodních rekreací. Odbory si mohly díky svým členským příspěvkům počínat více samostatně než podniky svazované pravidly centrálního plánu, a proto v případě ROH můžeme nacházet ještě rozsáhlejší aktivity v tomto směru.⁶⁹

⁶⁴ JANÁK, Dušan; KOKOŠKA, Stanislav a kol. *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, s. 407.

⁶⁵ KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

⁶⁶ BALZAR, Jaromír; KUČERA, Jaroslav. *Von der Rüstammer des Reiches zum Maschinenwerk des Sozialismus: Wirtschaftslenkung in Böhmen und Mähren 1938–1953*. München: Vandenhoeck und Ruprecht, 2013.

⁶⁷ JAKUBEC, Ivan; ŠTEMBERK, Jan. *Cestovní ruch pod dohledem Třetí říše*. Praha: Karolinum, 2018.

⁶⁸ KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.). *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: TEP 1991, s. 132–136. Viz též KÁRNÝ, Miroslav: *K otázce sociální demagogie v Heydrichově sociální politice*, Slezský sborník 82, 1984, č. 1, s. 1–22.

⁶⁹ Srv. *Sociální bezpečnost, zdravotní péče, nemocenské pojištění, sociální zabezpečení v Československu*. Praha: Práce, 1960, s. 24; Národní pojištění do rukou pracujících, *Odborář 5*, 1952, s. 8. Podrobněji viz RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s. 93. Nověji viz též ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968*. Praha: Academia, 2014.

Hlavním aktérem v této transformaci však byl stát. V první části této stati jsme ukázali, jak významně se během třicátých let proměnilo nahlížení na vztahy státu a ekonomiky ve středoproudé ekonomické teorii. Válečná zkušenost s sebou přinesla hodnotový posun, který v různých zemích sice vznikl z odlišných podmínek (v Británii zkušenost s bombardováním, boj o národní sebezároveň Čechů, solidarita ze zkušenosti masového ozbrojeného odboje ve Francii apod.), vyznačoval se však podobnými důsledky v podobě geneze relativně silného (a v porovnání se situací po první světové válce i podstatně stabilnějšího) společenského konsensu o potřebě vyšší míry společenské solidarity, přerozdělení příjmů a někdy i majetku a státní moci jako garantovi těchto změn.

Uvedený posun je nejlépe vidět na tom, jak se rychle začala hospodářská a sociální práva stávat součástí právního řádu, když byly po skončení války v mnoha zemích přijímány nové ústavy.⁷⁰ Platilo to i pro Československo a jeho Ústavu 9. května z roku 1948. Uvedený vývoj byl v poválečné republice usnadněn řadou procesů, které se navzájem ve svém paralelním působení posilovaly. S jistým zjednodušením je lze sumarizovat prostřednictvím tří pojmů: národní jednota; omezení pluralismu; progresivismus.

Z hlediska časového sahá nejdále do minulosti koncept národní jednoty. V konfrontaci s ohrožením ze strany nacionálně socialistického Německa vzrůstal již v druhé polovině třicátých let v politických diskurzích i reálné praxi význam organického pojetí českého národa, které mělo primárně motivy obranářské. Důraz na semknutost, národní solidaritu a očistu od parazitů i od těch, kteří do takto koncipovaného národa nepatří, se stal vůdčím principem politické praxe v pomnichovských podmínkách a vytváří spojovací článek mezi druhou republikou, protektorátem a třetí republikou, bez ohledu na jejich odlišné ideologické založení.⁷¹ V tomto smyslu si také německá historička Christianne Brenner (*1963), když se zabývala analýzami diskurzu poválečného období, povšimla silného vlivu této vize homogenní společnosti oproštěné od protikladů.⁷² V podmínkách tohoto typu rámování politické praxe, bylo snadnější realizovat požadavky na přerozdělení příjmů i vlastnictví, stejně jako nároky na vytvoření univerzalisticky koncipovaného systému sociální ochrany obyvatelstva.

Tezi o národní jednotě korespondovala restrukturalizace politického pluralismu. Po skončení války byla umožněna legální organizace jen těm politickým stranám, jež byly zahrnuty do Národní fronty. V důsledku toho v poválečné lidové

⁷⁰ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sověťizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s. 84–85.

⁷¹ Podrobněji viz KLÁPŠTĚ, Jan; ŠEDIVÝ, Ivan. *Dějiny Česka*. Praha: Nakl. Lidové noviny 2019, s. 247–250.

⁷² BRENNER, Christianne. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948*. Praha: Argo, 2015, s. 341.

demokracii chyběla existence skutečné politické opozice v parlamentu, jež by nabízela alternativu vůči vládě. Po válce navíc bylo zamezeno obnově tradičních pravicových politických stran v důsledku účelového obvinění agrárníků a národních demokratů z destrukce meziválečné republiky a kolaborace.⁷³ Došlo tak k zřetelnému vychýlení politického spektra směrem doleva, kdy v české části Národní fronty dominovaly tři socialisticky orientované strany (komunisté, sociální demokraté a národní socialisté), v čemž jim sekundovala centristická lidová strana.

Pojmem progresivismus jsme na tomto místě měli na mysli zdůraznění diskontinuity po válce budované lidové demokracie a meziválečného republikánského modelu. I když se komunisté s nekomunisty neshodovali v dílčích parametrech nově budovaného společensko-politického systému, na jeho principech byli v roce 1945 schopni se shodnout. Košický vládní program vyjadřoval tuto shodu. Příznačně debata při závěrečné formulaci tohoto programu na březnových jednáních v Moskvě 1945 o požadavku položení základů „velkorysé sociální politiky a sociální péče o všechny vrstvy pracujícího lidu měst i venkova“ a přenesení financování nového pojišťovacího modelu na stát nevyvolala mezi účastníky žádné kontroverze a v podstatě se o něm nijak hlouběji nediskutovalo.⁷⁴ To dostatečně výmluvně dokumentuje, nakolik byla potřeba expanze sociální ochrany chápána jako bezrozporná. Nutno v této souvislosti poukázat i na výrazně většinovou podporu tohoto programu jako celku ze strany domácího obyvatelstva, jak ukázalo vícero dobových anket a průzkumů veřejného mínění.⁷⁵

⁷³ K účelovosti tohoto postoje viz VAŠEK,

Richard; KLEČACKÝ, Martin. *Česká politická pravice v letech 1938–1945*. Praha: Masarykův ústav AV ČR / Nakl. Lidové noviny, 2016.

⁷⁴ KLIMEŠ, Miloš a kol. (ed.). *Cesta ke Květnu*. Sv. II, Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1965, s. 422.

⁷⁵ Podrobněji viz KOCIAN, Jiří; SMETANA, Vít a kol. *Květnové volby 1946 – volby osudové?: Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014, s. 136-156.

4. VÁLKY Z POHLEDU EKONOMICKÉ TEORIE A PRAXE

4.1 Ozbrojený konflikt a ekonomika

Jednou z příčin válek a konfliktů jsou ekonomické zájmy jednotlivých aktérů. Charakter ekonomického zájmu je determinován existujícími ekonomickými vztahy. S jejich změnou se historicky měnil i charakter ekonomických zájmů, důvody vzniku konfliktů, a i způsob jejich řešení. Současný globální ekonomický prostor vytváří specifické podmínky pro rozhodování subjektů z hlediska jejich vztahu k jednotlivým druhům konfliktů a výběru nástrojů jejich řešení. Válka byla vždy jen jednou z možností. Válkou lze označit otevřený ozbrojený konflikt vyhlášený mezi dvěma státy nebo společenskými komunitami, který se projevuje přerušením politických a diplomatických aktivit mezi oběma stranami, případně mobilizací všech jejich dostupných zdrojů. Válka jako použití ozbrojených sil ve vztazích mezi dvěma či více aktéry se odlišuje od ozbrojeného konfliktu počtem zabíjených lidí. Válka, a obecně jakýkoliv konflikt, ovlivňují rozhodování vlád, mezinárodních institucí i jednotlivých subjektů, včetně toho, jak se budou chovat v obchodních vztazích. Války mají zásadně negativní vliv na obchodní vztahy, přičemž totéž platí logicky i pro války obchodní.

Ekonomická diplomacie má v této otázce svůj jednoznačný význam. Ekonomická diplomacie se zabývá mezinárodními ekonomickými otázkami a zajímá se hlavně o to, co vlády a státní instituce aplikují v ekonomice, a to v nejširší definici všech pojmů včetně problémů, které přináší různé konflikty. Diplomacie je relativně elastická a má široký výklad. Evropská unie vymezuje prostor ekonomické dimenze zahraniční politiky jednak v rámci celosvětového obchodu, ale také ve smyslu politiky podpory investic, v rámci mezinárodní regulace kapitálu a rozvojové politiky, v politice podpory životního prostředí⁷⁶. Ekonomickou diplomaci lze definovat různými způsoby. Definice zahrnuje většinou tři prvky – usnadňující přístup na zahraniční trhy pro vnitrostátní podniky, přilákání přímých zahraničních investic do národního státu a ovlivňování mezinárodních pravidel sloužících národnímu zájmu. Právě otázka dodržování nebo porušování pravidel je v problematice konfliktů velmi významná. Důležitý je celkový institucionální rámec, v němž aktéři působí. Války výrazně omezují vztahy mezi subjekty, včetně vztahů ekonomických. Ekonomická diplomacie v posledních letech znamená výrazně více eko-

⁷⁶ WOOLCOCK, Stephen. *European Union economic diplomacy: the role of the EU in external economic relations*. Burlington, VT: Ashgate. 2012.

nomických diplomatických jednání mezi zeměmi a účastní se jí stále více zájmových skupin⁷⁷, které nemají zájem na omezování těchto vztahů. Války, vzhledem ke svému destruktivnímu charakteru, byly vždy tradičním objektem zájmu politologů a historiků, dnes je ale tento jev analyzován i z pozice ekonomů, přičemž pohled ekonomů na válku má celou řadu dimenzí.

V průběhu ozbrojeného konfliktu jsou spotřebovávány vzácné zdroje, které mají alternativní využití⁷⁸. V ekonomické teorii jsou definovány náklady obětované příležitosti (opportunity costs) jako hodnota nejhodnotnější činnosti nebo statku, které se musí ekonomický subjekt vzdát ve prospěch jiné činnosti nebo jiného statku. Pro pacifistu by bylo v tomto ohledu jasno, jakékoliv jiné využití zdrojů než pro vojenské účely, je společensky užitečnější. V tomto ohledu pacifista nemusí řešit největší nákladový problém těch, co zvažují konflikt, a to konečné náklady konfliktu, které nejsou předem známy a jsou obtížně odhadnutelné. Pro vedení konfliktu jsou pak také významné zisky, které by mohly být přínosem úspěšně vedené války.

Ozbrojený konflikt v klasickém slova smyslu je z ekonomického hlediska významný především s ohledem na nákladovost. Lze popsat různá vymezení nákladů⁷⁹. Náklady mohou být vojenské, ekonomické, majetkové, poválečné na obnovu, sociální, náklady na udržení míru, humanitární pomoc, environmentální, civilní, náklady s růstem cen komodit, náklady v důsledku dopadu na různé trhy (akciový, nemovitosti apod.).

Ozbrojený konflikt má často velmi negativní vliv na ekonomický růst. Z pohledu exportu jako součásti HDP, a tedy ekonomického růstu, dochází k jeho poklesu vlivem poklesu produkce, přesunem k domácím obchodům a s ohledem na narušení mezinárodních trhů. Uvnitř domácího trhu dochází k nárůstu distribuce neobchodovatelného zboží, protože v sektoru obchodovatelného zboží může nastat selhání dopravního systému a finančního sektoru. Hlavním zdrojem tvorby produktu je spotřeba, a ta v důsledku války klesá, včetně poklesu celkových úspor. Nárůst nejistoty a rozpočtové restrikce vedou k poklesu tvorby soukromých i veřejných investic. Ve fiskální sféře je důsledek války jednoznačně deficitní vlivem nárůstu celkových výdajů a pravděpodobného poklesu příjmů. Také proces přerozdělování je narušen a dochází k přesunu prostředků pro armádu i přes narůstající

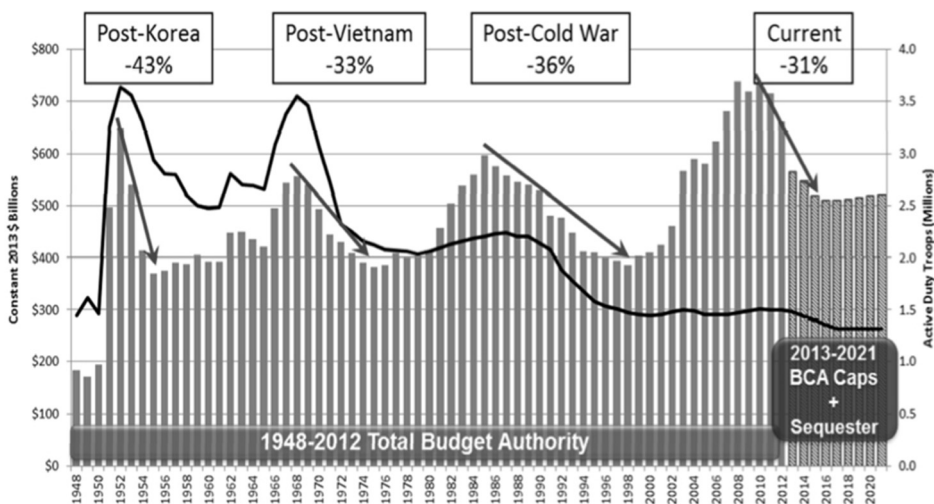
⁷⁷ BAYNE, Nicholas, WOOLCOK, Stephen. *The New Economic Diplomacy : decision-making and negotiation in international economic relations*. 3rd ed., rev. and updated. Burlington, VT: Ashgate Publishing Limited, England. 2011.

⁷⁸ OLEJNÍČEK, Aleš. Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy. *Vojenské rozhledy*, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 [on line]. Dostupné na: www.vojenskerozhledy.cz, str. 23.

⁷⁹ OLEJNÍČEK, Aleš. Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy. *Vojenské rozhledy*, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 on line] Dostupné na: www.vojenskerozhledy.cz, str. 26.

nutnost udržet sociální výdaje v nutné míře. V neposlední řadě jsou značné i dopady na lidský kapitál, kdy jsou sledovány rozsáhlé lidské náklady v podobě nárůstu míry dětské úmrtnosti, zhoršení výživy, zdraví a standardu jako důsledků změny možností ve společnosti. Očekávány jsou vysoké náklady rozvoje ekonomiky a společnosti z důvodu destrukce kapitálu a omezení investic⁸⁰.

Graf č. 1: Rozpočtové výkyvy v USA v letech 1948–2012

Zdroj: Centrum strategických a mezinárodních studií

Obecně lze dopady konfliktů sledovat z hlediska analýzy makroekonomických ukazatelů – HDP, úrovně veřejného zadlužení a daňové zátěže, spotřeby jako podílu HDP, úrovně investic jako podílu HDP, inflace, vývoje akciových trhů. Jde jednak o přesun kapitálu v důsledku války, a to v podobě ztráty trhů, obchodních vazeb, kolonií nebo v důsledku reparací, a jednak jde o vojenské výdaje a s tím související růst ekonomiky.

Jako příklad lze uvést vliv válek na rozpočet USA⁸¹. S určitým odstupem můžeme hodnotit některé významné konflikty, kterými procházely Spojené státy americké, jako byly válka ve Vietnamu, v Koreji a studená válka. Centrum strategických

⁸⁰ Srov. OLEJNÍČEK, Aleš. Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy. *Vojenské rozhledy*, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 [on line]. Dostupné na: www.vojenskerozhledy.cz

⁸¹ Srov. Vývoj výdajů na obranu USA V dolarech 2013 Centrum strategických a mezinárodních studií. CSIS. [on line]. Dostupné na <http://csis.org/publication/defense-budgets-double-whammy-drawing-down-while-hollowing-out-within>.

kých a mezinárodních studií odhadlo vliv těchto válek v podobě značných rozpočtových výkyvů. Po skončení války v Koreji poklesly rozpočtové výdaje až o 43 %, konec vietnamské války znamenal pokles výdajů o třetinu a ukončení studené války vedlo k poklesu výdajů o 36 %.

Válku můžeme analyzovat nejen jako jev politický, ale i jako jev ekonomický. Z ekonomického pohledu jsou zajímavé a důležité jak analýzy vztahu teoretických východisek a pohledu na válku, tak i vztahy mezi válkou a současným mezinárodním obchodem. Naše úvahy lze rozdělit na dvě části, jednak půjde o téma války z hlediska ekonomických teorií, které spatřují v investicích na válku potenciál pro růst. Druhý pohled je na ekonomické vztahy mezi zeměmi nebo integračními bloky a možnosti obchodních válek, které mohou vzájemný obchod blokovat.

4.2 Válka a ekonomické vztahy pohledem ekonomických teorií

Ekonomické teorie, které se rozvíjejí v čase a prostoru, se liší kromě jiných i svým pohledem na předpoklady, příčiny a důsledky válek.

Historicky prvním příkladem je merkantilismus z počátku 14. století. Pro merkantilismus byla politika spojena nedílně s ekonomikou – hromaděním bohatství a zejména drahých kovů panovníkem a přijímáním protekcionistických opatření. Rovněž válka byla považována za nástroj pro zvyšování hospodářské prosperity – stát mohl být konkurenceschopný, pokud byl silnější než ostatní státy a byl schopen dosahovat svých cílů i využitím válečných prostředků.

S alternativním názorem přicházejí fyziokraté v 18. století. Základem jejich teorie je tzv. přirozený ekonomický řád a s tím související soběstačná ekonomika. Zatímco merkantilisté tvrdili, že hodnota produktů se vytváří až na místě prodeje výměnou produktu za peníze, fyziokraté viděli jako jediný zdroj hodnoty v práci na produktu (ne v produktu samém). Pro fyziokraty byla pouze zemědělská práce zdrojem hodnot, nezemědělské práce považovali za „neproduktivní doplňky“ k práci zemědělské. Válka se logicky kromě válek koloniálních, která přinášejí nová území, stává neproduktivní činností. Akcent se logicky přesunuje z války na mírové řešení problémů.

Bezprostředně po fyziokratismu se vyvinula první moderní ekonomická škola – klasická ekonomie – jejíž počátkem byla publikace Adama Smitha *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* z roku 1776. Adam Smith (1723–1790) považoval válku za negativní jev, vojenské výdaje a s tím spojený státní dluh vidí jako brzdu ekonomického růstu.⁸² Klasikové v podstatě považují ekonomiku za faktor míru, i když válka zůstává po celé 17. a 18. století jedním z hlavních nástrojů zahraniční politiky.

⁸² Srov. SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Přeložil Vladimír IRGL, přeložil Alena JINDROVÁ, přeložil Josef PYTELKA, přeložil Sergej TRYML. Praha: Liberální institut, 2016.

Preferenci míru můžeme nalézt i v teoriích, které odmítají kapitalismus. Utopičtí socialisté spojují dosažení míru s překonáním egoismu a jeho nahrazením obecným zájmem prostřednictvím institucionálních reforem.

Neoklasičtí ekonomové v období 19. století nejsou v rozporu s klasickými ekonomy tak, jak to bylo u klasické politické ekonomie, která vznikla jako protimerkantilistická doktrína. Neoklasikové analyzují alokaci omezených zdrojů a odmítají klasickou politickou ekonomii Davida Ricarda (1772–1823) a Johna Stuarta Milla (1806–1873). William Jevons (1835–1882) považoval za nutné vytvořit novou politickou ekonomii, která by byla skutečnou vědou. Alfred Marshall (1842–1924) tradici anglických klasiků uznával a snažil se o spojení klasické ekonomie s marginalismem, podle kterého ekonomická teorie vychází nikoliv z celkových hodnot, ale z malých změn nabídky a poptávky a jim odpovídajících mezních hodnot užítu nebo ztráty.

Neoklasicismus představoval zcela nový ekonomický systém, který se ve většině charakteristik od klasické ekonomie značně odlišoval. Přesto však existovala zásadní vazba neoklasiků na své předchůdce, a tou byl liberalismus a s tím spojený předpoklad vnitřní stability hospodářského systému. Následující období keynesiánců znamenalo vytěsnění neoklasické ekonomie z pozice vůdčího směru ekonomického myšlení. 70. léta 20. století však znamenala opětovnou renesanci myšlenek neoklasické ekonomie reprezentovanou novými směry ekonomického myšlení, které lze shrnout pod označení konzervativní ekonomie.

V 19. století vznikl v Německu významný ekonomický směr – německá historická škola. Jejím základním principem je odmítavý postoj ke klasické politické ekonomii, která se tehdy zformovala v Anglii a ve Francii. Cílem kritiky byla především abstraktně deduktivní metoda klasické ekonomie a skepse ohledně existence obecně platných ekonomických zákonů. Historická škola naopak tvrdila, že pouze studium empirických fakt a induktivní metoda mohou vést k poznání hospodářských procesů. Pravou podstatu ekonomických jevů je tedy možné vysvětlit jen na základě zkoumání historie⁸³. Německá historická škola sice nebyla vlivnou obecnou teorií, ale v kontextu konfliktů a ekonomických vztahů jsou zajímavé její základní myšlenky týkající se zejména protekcionismu, které jsou dodnes využívány v praktickém mezinárodně-obchodním uvažování jednotlivých států a během 20. století byly používány pro aplikaci nejrůznějších rozvojových a průmyslových politik rozvojových států, např. strategie nahrazování importů (tzv. argument infant industry)⁸⁴.

⁸³ SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. s. 114.

⁸⁴ KRPEC, Oldřich; HODULÁK, Vladan. *Politická ekonomie mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2011. s. 256.

Pro doplnění přehledu ekonomických teorií v otázce války je zajímavý marxismus ve své prognóze, že pozdní monopolní kapitalismus bude militaristicky agresivní. Se zužováním domácích trhů, rostoucí zahraniční konkurencí a obtížemi při získávání surovin budou muset být zahraniční trhy zajišťovány vojensky, aby bylo možné udržet zisky a absorbovat domácí nezaměstnanost. Američtí neomarxisté tak označili 60. léta za období ovládnuté vojenskoprůmyslovým komplexem, obavy z něj vyslovil již americký prezident Dwight Eisenhower (1890–1969) v roce 1961. Je-li tato perspektiva správná, bude spadat vjedno s úpadkem kalvinistické tradice v USA, která odmítá jak monopolní kapitalismus, tak militarismus.

Keynesiánství poskytuje prostor pro úvahy o válce například v dílech Johna Maynarda Keynesa (1883–1946), který sepsal *Ekonomické důsledky míru* (The Economic Consequences of Peace) a po návratu z Versailleské mírové konference vystoupil proti výši válečných reparací, které vítězné mocnosti nadiktovaly Německu. Předpovídal, že tyto reparace Německo hospodářsky zničí a reparace napomohou dalšímu hospodářskému rozvratu. Následné ekonomické důsledky v podobě hyperinflace v Německu a velká hospodářská krize byly nad očekávání drastické. V dalším díle *Konec laissez-faire* (The End of Laissez-Faire) – se Keynes distancoval od klasické ekonomické teorie, podle níž volná soutěž, liberalizace cen, mezd a úspor vede automaticky k plné zaměstnanosti. Prosazoval intervence státu do ekonomiky podporou investic. Vojenské výdaje jsou podle keynesiánské teorie součástí výdajů státních. Tvrdil, že neviditelná ruka trhu v pojetí Adama Smithe nemůže tuto nezaměstnanost řešit, a proto je nutná intervence státu formou přílivu peněz do ekonomiky, např. prostřednictvím veřejných projektů. Keynesovým životním dílem a určitým počátkem tzv. „keynesiánské revoluce“ je *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz* (The General Theory of Employment Interest and Money) z roku 1936. Hlavní přínos ekonomické teorii představuje nepochybně teorie efektivní poptávky. V jeho pojetí závisí skutečný objem zaměstnanosti spolu s výší národního důchodu na efektivní poptávce.

Zajímavé je z pohledu války i Keynesovo dílo *Jak zaplatit válku* z roku 1940, kde upozorňoval, že stát by měl válku financovat spíše větším zdaněním, nežli rozpočtovými deficity a kde hodnotí efekt odložené poptávky po skončení války. Tato poptávka se nahromadí v průběhu válečných let, kdy je ekonomika nasměrována na zbrojní výrobu, ostatní oblasti jsou potlačovány, přičemž příjmy obyvatelstva zapojeného do výroby se svým způsobem kumulují. Ekonomické intervence státu jsou podle Keynesa nutné a srovnává zásahy státu v době krize s možnými zásahy v době války včetně tíhy vojenských nákladů a nákladů krize.

Jako odezva na stimulaci ekonomiky vojenskými výdaji vznikl pojem vojenské keynesiánství. J. M. Keynes popsal úlohu vojenských výdajů ve struktuře poptávky a jejich významu pro ekonomický růst. Považoval je za silný stimul, který může výrazně přispět k růstu ekonomiky v okamžiku, kdy samoregulační

mechanismy tržní ekonomiky selhávají a nejsou schopny vytvářet dostatečné soukromé investice nebo osobní potřebu. Právě zde viděl nezastupitelnou roli státu⁸⁵.

Pozdní neoklasikové se ve svých dílech válkou také zabývají. Neoklasik Milton Friedman (1912–2006)⁸⁶ přispěl v tomto ohledu výzkumnými texty na ministerstvu financí a v oblasti daňové problematiky v průběhu válečných let a také jako poradce na plnění Marshallova plánu. Zajímavé je jeho vyjádření k válce v Iráku, kdy odmítá, že by tento konflikt mohl způsobit ekonomické problémy, spíše ji považuje za stimulující. Na druhé straně názory některých ekonomů válku považují za škodlivou pro ekonomiku, např. Seymour Melman (1917–2004), stoupenec evoluční ekonomie a předseda National Commission for Economic Conversion and Disarmament, zdůrazňoval negativní dopady války, jako je ztráta konkurenceschopnosti, rozvoj byrokracie, pokles produktivních investic a charakterizuje koncept „trvalé válečné ekonomiky“ s omezeným přínosem pro civilní sektor.⁸⁷

Současné ekonomické analýzy se zabývají problémy dnešních konfliktů, jak interních, tak i mezinárodních. Oblastí zájmů mezinárodních subjektů jsou zásoby surovin, generování nové poptávky nebo změny v ekonomickém postavení zemí. Nové aspekty mezinárodních vztahů vedou ekonomické teorie k sofistikovaným analýzám, které jsou spíše lokálního a regionálního charakteru, na rozdíl od globálního charakteru dřívějších teorií. V současnosti jsou témata věnovaná vojenské ekonomice a tématu konfliktu a války rozebírána obecněji s ohledem na mezinárodní vztahy a politiku.⁸⁸

V průběhu studené války byly vytvořeny nejrůznější ekonomické modely závodů ve zbrojení (mezi USA a tehdejším Sovětským svazem). Jejich empirické doložení je ovšem značně komplikované, protože obě velmoci velmi pečlivě statistické údaje utajovaly. Nicméně je možné předpokládat, že právě ekonomické náklady přispěly ke kolapsu Sovětského svazu.⁸⁹

⁸⁵V souvislosti s vojenskými výdaji v roce 1940 J.M. Keynes píše: „Pro kapitalistickou demokracii se bohužel ukazuje jako politicky nemožné realizovat výdaje v rozsahu, který by byl dostatečný pro uskutečnění velkého experimentu s cílem dokázat můj závěr, kromě podmínek vyvolaných válkou... Jestliže Spojené státy budou mít vážný vztah k materiálním a ekonomickým aspektům obrany civilizace a odváží se kolosálních ztrát zdrojů v podobě výroby zbraní, pocítí svou sílu a poznají ji tak, jak se jim to nikdy nepodaří dosáhnout jinou cestou, získají zkušenost, která může být následně využita k přeměně světa, a tehdy všichni pochopí, jaké jsou základní principy tvorby bohatství... Příprava na válku nejen že nepotřebuje obětí, ale jeví se jako stimul růstu individuální spotřeby a zvýšení životní úrovně, jako stimul, který nemůže poskytnout ani vítězství, ani porážka „New Dealu.“. Podrobněji viz KEYNES, J. M. The United States and the Keynes Plan. *The New Republic*, July 29. 1940, Vol. CIII, No. 3, Part 2, page 159.

⁸⁶ Nositel Nobelovy ceny za ekonomii.

⁸⁷ MELMAN, Seymour. *The Permanent War Economy: American Capitalism In Decline*. Simon and Schuster. 1974.

⁸⁸ Podrobněji viz COULOMB, Fany. *Economic Theories of Peace and War*. Routledge 2011.

⁸⁹ Modely závodů ve zbrojení mají zajímavé vztahy k nejrůznějším modelům konfliktů a jejich řešení pak přináší v teoretické rovině teorie her.

4.3 Ekonomické vztahy a obchodní válka

Ekonomické vztahy, které lze sledovat na makroúrovni i mikroúrovni, jsou komplikované především z důvodu dlouhodobých vazeb a různé míry důvěry mezi partnery. Nástroje obchodní války jsou obvykle jednak finanční, dále také celní a obchodní.

Finančním nástrojem může být jakýkoliv finanční nátlak, například prostřednictvím bankovních restrikcí, úvěrové politiky nebo požadavky na předčasné vyřazení závazků. Také v devizové politice lze využít mnohé nástroje k finančnímu nátlaku. V obchodní válce pak mohou země záměrně oslabovat svůj kurz ve prospěch zlevnění vlastní produkce a také za účelem možné stimulace výroby. Dalším významným nástrojem ekonomické války jsou cla, a to jednak standardní zavedení cel a jednak antidumpingová cla. Podobnými nástroji je i stanovování minimálních cen na dovoz vybraných komodit, cenové dohody nebo dovozní přírážka. Mezi obchodní nástroje ekonomické války patří licenční politika a také politika, která stanovuje obchodní kvóty. Dále je to politika tvorby specifických standardů na omezení dovozu v důsledku nových zdravotnických nebo technických norem vyžadovaných při importu zboží a služeb do dané země.

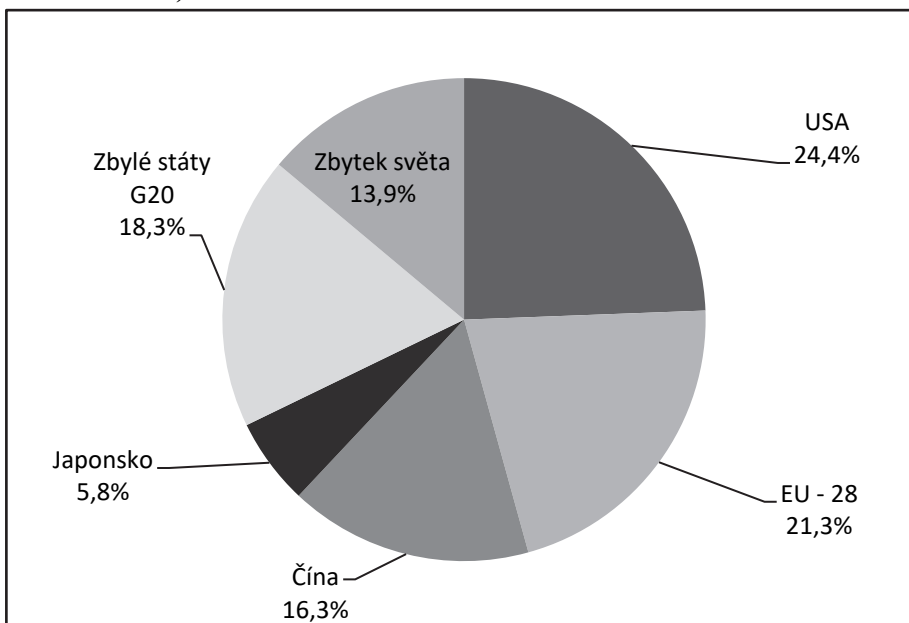
Existují i jisté neetické nástroje, které jsou i přes svou nelegálnost státy občas využívány. Takovým nástrojem je například útok na měnu v podobě spekulací nebo i hackerským útokem, v rámci informačních technologií.

Současný celosvětový obchod ovlivňují obchodní války, které se výrazněji prosazují po zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem. Různé obchodní bariéry omezují exportní pozici nejen všech největších obchodníků – Číny, USA i EU – ale i ostatních rozvinutých i rozvojových států. Také vlivy WTO na liberalizaci obchodu jsou velmi omezené v důsledku obtížného mnohostranného vyjednávání Rozvojové agendy z Doha (Doha Development Agenda – DDA), které začalo v roce 2001. Kromě probíhajících negociací se také stále více uvažuje o reformě nebo modernizaci WTO za účelem překonání stávající krize. EU přijala komplexní strategii modernizace WTO, reformátorské snahy jsou patrné i ze strany USA, Japonska, Číny a Kanady. Vzniká též tzv. Kanadská iniciativa, která zahrnuje 13 zemí – Kanadu, Norsko, Austrálii, Nový Zéland, Keňu, Singapur, Chile, Koreu, Brazílii, Japonsko, Mexiko, Švýcarsko a EU. Myšlenku modernizace WTO podporuje i skupina zemí G20.

Následující graf ukazuje, jak velký podíl mají státy EU v rámci celosvětového HDP měřeno v USD. EU tvořila v roce 2019 celkem 21,3 % celosvětového HDP a byla tak druhá za USA s 24,4 % celosvětové produkce. Podíl Číny činil 16,3 %, přičemž ještě v roce 2006 to bylo pouhých 5,4 %. Pokud bychom měřili podíl HDP pomocí parity kupní síly, pozice EU by byla opět druhá s 16 %, ale prvenství by

v podílu na celosvětovém HDP měla Čína s více než 19 %, USA by pak byly třetí s 15 % podílu na světovém HDP⁹⁰.

Graf č. 2: Pozice EU v celosvětovém měřítku podle HDP v % v roce 2019 (měřeno v USD).

Zdroj: WORLD BANK 2019. <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>

4.4 USA a obchodní války

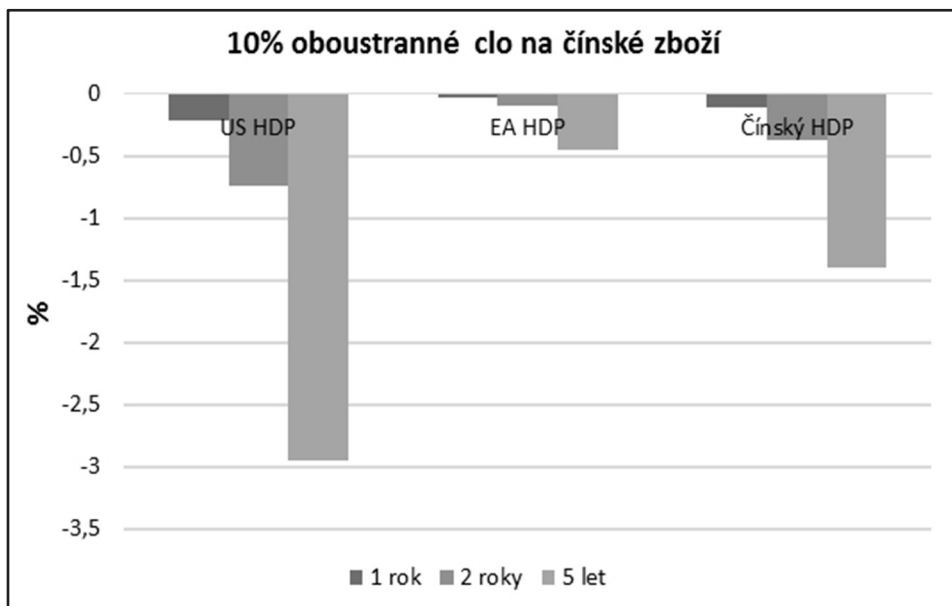
V ekonomických vztazích je v současné době významná válka mezi Spojenými státy americkými a Čínou. Mezinárodní obchod je tak omezován hrozbou nebo i skutečným zavedením cel mezi USA a jejími obchodními partnery nejen v Číně. Zavedení cel má ochránit domácí výrobce před levným dovozem a pomoci zvýšit zaměstnanost. Cla jsou také využita k fiskálním účelům. Liberálně smýšlející odpůrci cel varují před zvýšením dovozních cen, poklesem výroby i celosvětové úrovně mezinárodního obchodu spojeného s poklesem zaměstnanosti. Očekávání zavedení cel má negativní důsledky na finanční trhy ohledně jejich stability. Zahraniční i mezinárodní instituce zkoumaly dopady cel na světovou ekonomiku i na jednotlivé země v rámci strukturálních a empirických modelů. Většina odhadů

⁹⁰ <https://www.statista.com/statistics/253512/share-of-the-eu-in-the-inflation-adjusted-global-gross-domestic-product/>

se shoduje v tom, že cla by měla negativní dopad nejen na dotčené země, ale i na americkou ekonomiku samotnou.⁹¹

Hrozba cel ovlivňuje nejen obě postižené strany, ale i další partnery v mezinárodním obchodě. Pokud by bylo zavedeno desetiprocentní clo mezi USA a Čínou, pak lze očekávat i znatelný vliv na obchod v EU.

Graf č. 3: Zavedení 10% oboustranného cla mezi USA a Čínou - ztráta HDP.

Zdroj: VOLHA, BRŮHA Mezinárodní obchod. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/

Největší ztráta výstupu dolehne na ekonomiku USA, protože je pro ně Čína jedním z největších partnerů z hlediska dovozu. V souvislosti se zavedením cel lze očekávat i nárůst inflace. Nepružná čínská měna a masivní využití politiky minimálních rezerv jako nástroje měnové politiky místo úrokových sazeb zmírní vliv obchodní války na čínskou inflaci a růst produktu. Pokles poptávky ze strany USA a Čína ovlivní částečně negativně i eurozónu.

⁹¹ VOLHA, Audzei, BRŮHA, Jan. *Obchodní války bez vítězů*. On line. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/

Analýza UNCTAD – Konference OSN o obchodu a rozvoji⁹² podrobně rozebírá obchodní válku mezi USA a Čínou. Přípodobňuje tento spor válce slonů. Příklad obchodní války USA a Číny je specifický v tom, jak velmi významné ekonomiky mezi sebou vytvářejí bariéry a také, jak velký vliv mají tyto ekonomiky na celosvětový obchod. Nelze tedy určit dopady pouze na jednotlivé účastníky sporu, ale vliv bude mnohem rozsáhlejší. UNCTAD shrnuje známý fakt, že cla nepomohou domácím firmám. Pouze se podaří omezit obchod z ekonomiky, na kterou jsou uvalena cla. Lze předpokládat, že dopad cel bude mít deformační účinek, kdy nedojde pouze ke snížení obchodu USA a Číny, ale pozmění se i obchodní styky s ostatními zeměmi, které nahradí současné cesty.

UNCTAD odhaduje vliv zavedení cel tak, že čínský export, který mířil do USA, bude nahrazen jinými zeměmi. Malou část si Čína udrží (12 %) a jen z 6 % budou profitovat americké firmy. Americké exporty do Číny budou nahrazeny jinými zeměmi, USA si udrží méně než 10 %, domácí firmy si pomohou jen u 5 %, a to v rámci všech sektorů od surovin přes potraviny a strojírenství. Vzájemná cla mění globální konkurenceschopnost a zvýhodňují firmy, které jsou mimo ony dvě země ve válce. Dosud zažité cesty exportu a importu se změní.

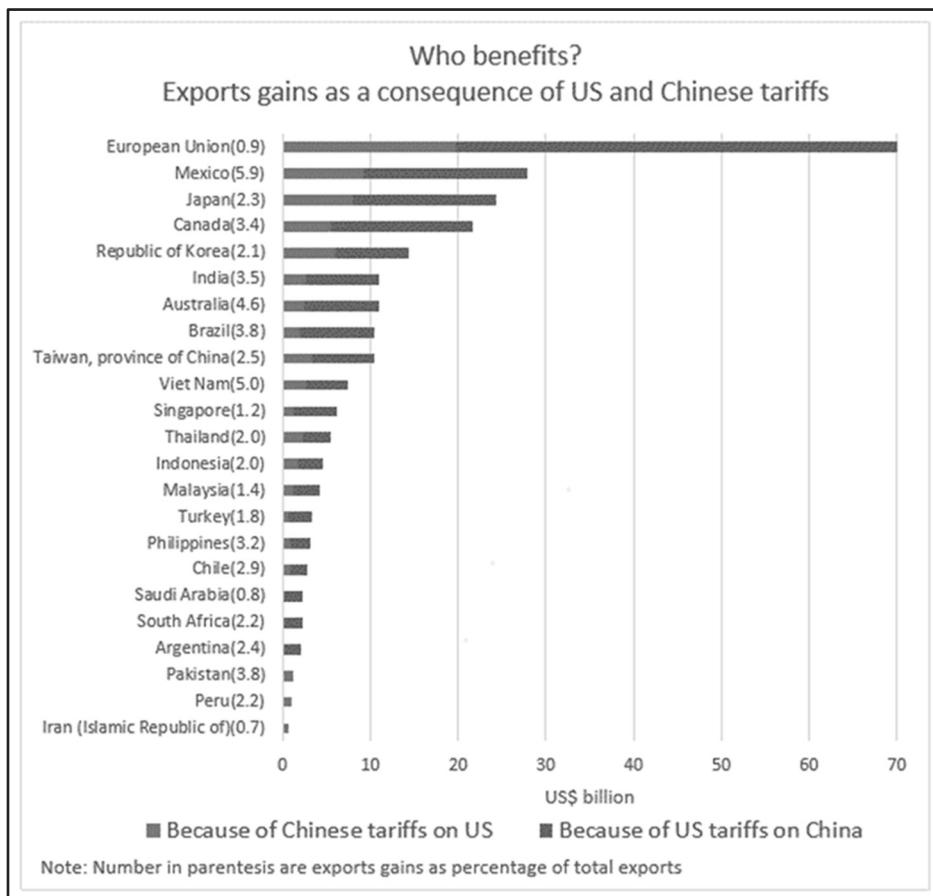
Podle analýzy Audzei Volhy a Jana Brůhy, odborníků ČNB,⁹³ lze očekávat využití tohoto celního boje zeměmi, které jsou konkurenceschopné a mají dostatečné ekonomické zdroje na to, aby nahradily americké a čínské firmy. Celosvětově ekonomicky nejvýznamnější je po USA a Číně Evropská unie, u které je odhadován přínos nových trhů blokovaných cly až 70 mld. dolarů, dalšími zeměmi by měly být Japonsko, Mexiko a Kanada. Relativně velké efekty vzhledem k velikosti země pozitivně pocítí také Austrálie, Brazílie, Indie či Vietnam.

UNCTAD v souladu s ekonomickou teorií, která cla považuje za vždy negativní, upozorňuje, že převáží celkově negativní dopady. Obchodní spory negativně ovlivní celou světovou ekonomiku, dopady se mohou týkat volatility na trhu komodit, finančním trhu i měnovém. Obchodní napětí by mohlo přerůst i v měnové války. Tato celní politika může být následně dle vzoru těchto velkých obchodních partnerů využívána i jinými zeměmi, tento typ politik nejvíce poškozují rozvojové země. A to především země, které jsou na Čínu a USA nejvíce napojeny, tedy země a regiony východní Asie.

⁹² UNCTAD. *Trade Wars: The Pain and the Gain*. 2019. On line. Dostupné z: <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1989>

⁹³ VOLHA, BRŮHA *Mezinárodní obchod*. [on line] Dostupné na https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnbblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/

Graf č. 4: Důsledky celní politiky v analýze UNCTAD – Konference OSN o obchodu a rozvoji.

Zdroj: UNCTAD. Trade Wars: The Pain and the Gain. 2019. On line. Dostupné z: <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1989>

USA a Čína uzavřeli v lednu 2020 první část obchodní dohody. Ve prospěch dohody bylo nutno ukončit některé obchodní spory. Dohoda představující údajně tzv. „fázi jedna“ je kompromisem mezi oběma stranami. Čína je v dohodě zavázána více než USA. Ze strany USA jde vlastně jen o slib zrušení některých cel a příslib toho, že se USA zdrží dalších restriktivních kroků. Zato Čína se zavazuje k tomu, že nakoupí od USA produkty za 200 mld. dolarů, a to včetně zemědělských statků, závazky se dále týkají také problematiky ochrany duševního vlastnictví a měny. Americká cla na čínské zboží ve výši 360 mld. dolarů ale budou stále

platit. Navíc se dohoda nedotýká těžkého tématu státních dotací. Dohodu prezentuje D. Trump jako svůj velký politický úspěch, jistě jde o součást volební kampaně. Spojené státy však nezruší cla na čínské zboží do doby, než bude dokončena druhá fáze čínsko-americké obchodní smlouvy.⁹⁴ Do obchodní války zasahují i rozhodnutí WTO. V poslední době například s ohledem na dotace velkých dopravních letounů Airbus a Boeing⁹⁵.

Situaci kolem plnění dohody nezměnila ani pandemie covid-19. V květnu 2020 platnost dohody potvrdili zástupci USA i Číny. Obě strany navzdory krizi pozitivně popsaly situaci při tvorbě vládní infrastruktury a snahu dostát závazkům z dohody. Čína na jaře 2020 také představila seznam 79 amerických produktů (včetně rud vzácných kovů, zlatých a stříbrných rud), které dočasně osvobodila od odvetných cel. Toto osvobození má mít trvání jeden rok do poloviny května 2021. Kritické dohody jsou však skeptičtí především ke splnění závazku Číny ohledně nárůstu zboží a služeb z USA za 200 miliard dolarů.

4.5 Čína a nekalé obchodní praktiky

Vzniku obchodní války předchází obvykle řada různých obchodních aktivit a opatření ve vzájemném vztahu. Často jsou příčinou obchodních blokády jiné nekalé praktiky ostatních partnerů. Určitým předstupněm obchodní války mohou tedy být nekalé praktiky, které se v obchodních vztazích nezřídka objevují. Příkladem země, která tyto typy obchodních praktik používá, je Čína. Pojem nekalé obchodní praktiky je obvykle spojován s dumpingovými a subvencovanými vývozy, které jistým způsobem narušují volný tok zboží a služeb v mezinárodním prostředí⁹⁶. Obchodní vztahy jsou ve většině ekonomik upraveny smluvními vazbami v rámci členských zemí Světové obchodní organizace (World Trade Organization – WTO). Právě proti nekalým praktikám v podobě dumpingu a subvencovaných vývozu je možno se v rámci WTO za přesně vymezených podmínek stanovených v příslušných mnohostranných obchodních dohodách určitým způsobem bránit.

Čína vstupovala do WTO v roce 2001 a bylo jí ustanoveno přechodné období k tomu, aby mohli ostatní členové používat náhradní metodologii při výpočtu dumpingu a subvencí. Čína totiž nebyla při svém vstupu fungující tržní ekonomikou a cenové srovnávání podle obecných principů a dohod WTO bylo pro vyspělé

⁹⁴ USA a Čína podepsaly první část obchodní dohody. Má umožnit snížit americký schodek. 2020. [on line] Dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/3030092-usa-nezrusi-cinska-cla-pred-uzavrenim-druhe-casti-dohody>

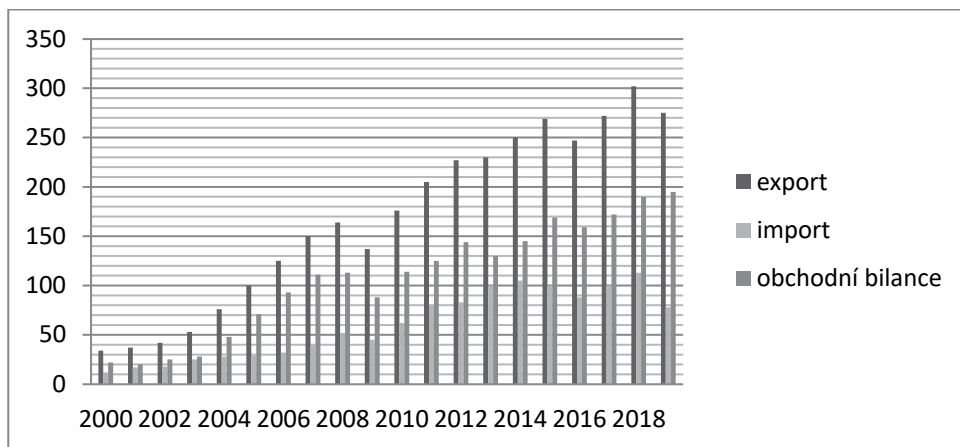
⁹⁵ EU vyzývá USA, aby se nenechaly strhnout k odvetě kvůli rozhodnutí WTO. [on line] Dostupné na: <http://casopisargument.cz/2019/10/07/eu-vyzyva-usa-aby-se-nenechaly-strhnout-k-odvete-kvuli-rozhodnuti-wto/>

⁹⁶ Srov. FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Compliance Číny s WTO: jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2019.

země nevýhodné. Čína ani po skončení přechodného období nezískala status tržní ekonomiky od všech členů WTO, především USA a EU jej Číně odmítly udělit.

Čína je zemí, která z pohledu zahájených antidumpingových a protisubvenčních šetření narušuje pravidla hospodářské soutěže nejčastěji. V období let 1995–2017 bylo vůči Číně zahájeno dohromady 1 269 šetření z celkových 5 529⁹⁷. Zajímavé je, že po vstupu Číny do WTO, se průměrný počet šetření za rok téměř zdvojnásobil. Dumping totiž není v Antidumpingové dohodě WTO výslovně zakázán a je připuštěna přiměřená ochrana ve formě antidumpingového cla. V uvedeném období zahájilo antidumpingové šetření vůči Číně 40 členů WTO, největší počet šetření připadal na největší ekonomiky světa, tj. USA, Evropskou unii a Indii. Zároveň je podstatné, že jsou USA a Evropská unie největšími odbytišti čínského zboží na světě. Země, které uvalily na Čínu antidumpingové vyrovnávací clo, jsou též většinou země, které neuznávají status tržní ekonomiky Číny. Zahájení antidumpingových šetření bylo nejčastěji provedeno v ocelářském sektoru, kde existují nadměrné kapacity a tlak na snižování cen. Nehledě na to, čínský zahraniční obchod je trvale přebytečný.

Graf č. 5: Zahraniční obchod Číny s USA, v mld USD.

Zdroj: https://www.dbs.com/aics/templatedata/article/generic/data/en/GR/092019/190930_insights_chart_of_the_week.xml

Pokud nastávají situace, ve kterých se cítí být obchodní partner poškozen, má možnost využít systém WTO pro řešení sporů. Tato řešení sporů jsou klíčovým pilířem mnohostranného obchodního systému a přispívá ke globální hospodářské

⁹⁷ FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Compliance Číny s WTO: jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2019.

stabilitě⁹⁸. Obchodní spory jsou řešeny výhradně ve WTO a nejsou postupovány žádným jiným mezinárodním soudním institucím. Bez možnosti vyřešit obchodní spor by byl mnohostranný obchodní systém málo efektivní, musí totiž existovat možnost pro vynucení pravidel a závazků. Systém řešení sporů přispívá k jistotě a předvídatelnosti mezinárodních obchodních pravidel.

4.6 Evropská unie a její obchodní vztahy

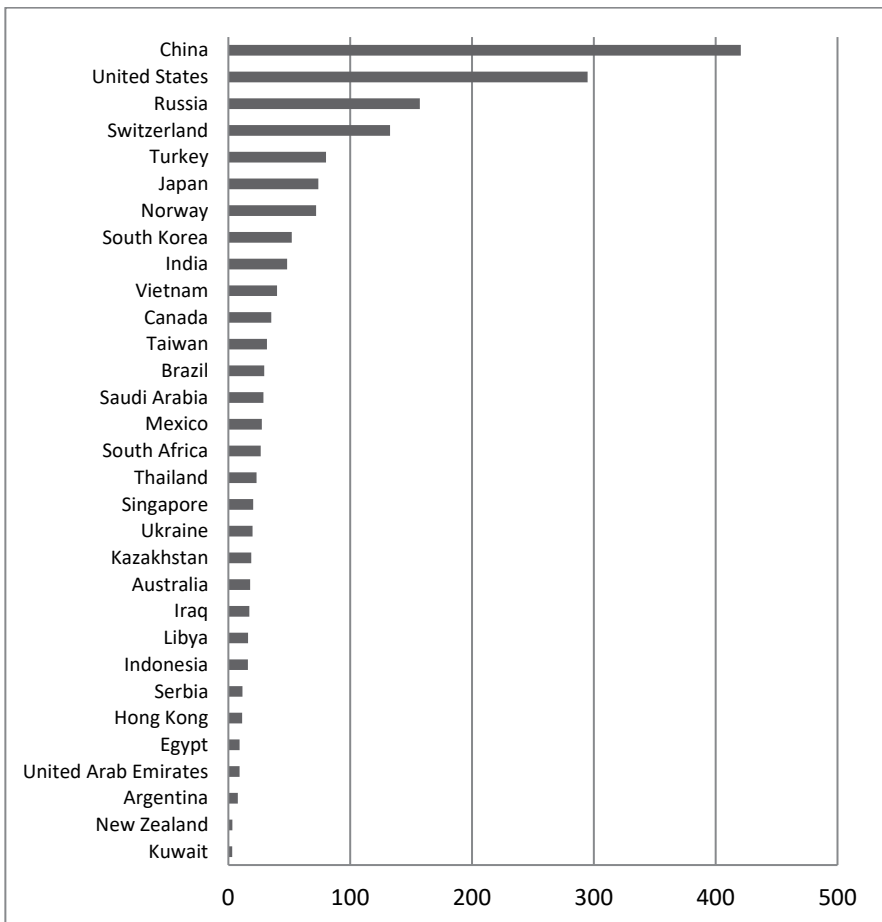
Obchodní vztahy EU je třeba rozlišit podle toho, kde se uskutečňují. Tomu pak odpovídá právní rámec těchto vztahů. Obchodní vztahy uvnitř EU jsou uskutečňovány v rámci jednotného vnitřního trhu. Ve světových obchodních vztazích jsou obchodní vazby zemí EU určeny společnou obchodní politikou. Společná obchodní politika disponuje několika nástroji, kterými sleduje dva základní cíle: prosazování otevřeného a mnohostranného obchodního systému ve světě a ochranu zájmů EU a členských zemí zejména v případech, kdy by měl volný obchod nepříznivé dopady na ekonomickou situaci, prosperitu, zaměstnanost či obchodní bilanci v EU. Nástroje na ochranu obchodu v podstatě suplují neexistenci mechanismu proti nekalým soutěžním praktikám v rámci mezinárodního hospodářství, který na národní úrovni provádí úřady pro ochranu hospodářské soutěže. EU se řídí zásadami Světové obchodní organizace (WTO).

Autonomní obchodní politika zahrnuje nástroje, které Společenství uplatňuje mimo rámec smluvních závazků se třetími státy. Jsou to jednak cla, která chrání určitá odvětví před zahraniční konkurencí nebo naopak podporuje dovoz produktů, o které má zájem jako o vstupy nezbytné pro rozvoj výroby. Dále jsou to kvóty v obchodě se zeměmi, které nejsou členy Světové obchodní organizace a dobrovolná exportní omezení.

Společenství má dále k dispozici tzv. defenzivní a ofenzivní obchodní nástroje. Mezi defenzivní spadají antidumpingová opatření, která umožňují omezit dovoz zboží v případě, že ho jeho výrobce nabízí za cenu nižší, než je běžná cena těch samých výrobků na jejich domácím trhu, nebo je-li vývoz dotován. Protisubvenční opatření a ochranná opatření využívá EU v případě, že prudce roste dovoz určitých výrobků do EU; dovozce pak musí žádat o vydání licence, která umožňuje podrobně sledovat vývoj dovozu. Defenzivní obchodní opatření lze použít jen v případech, kdy dovozy do EU způsobují nebo hrozí způsobit materiální újmu výrobnímu odvětví v EU, a lze prokázat příčinnou souvislost mezi dovozy a újmou.

⁹⁸ ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. Praha: Grada, 2013. Expert (Grada), s. 131.

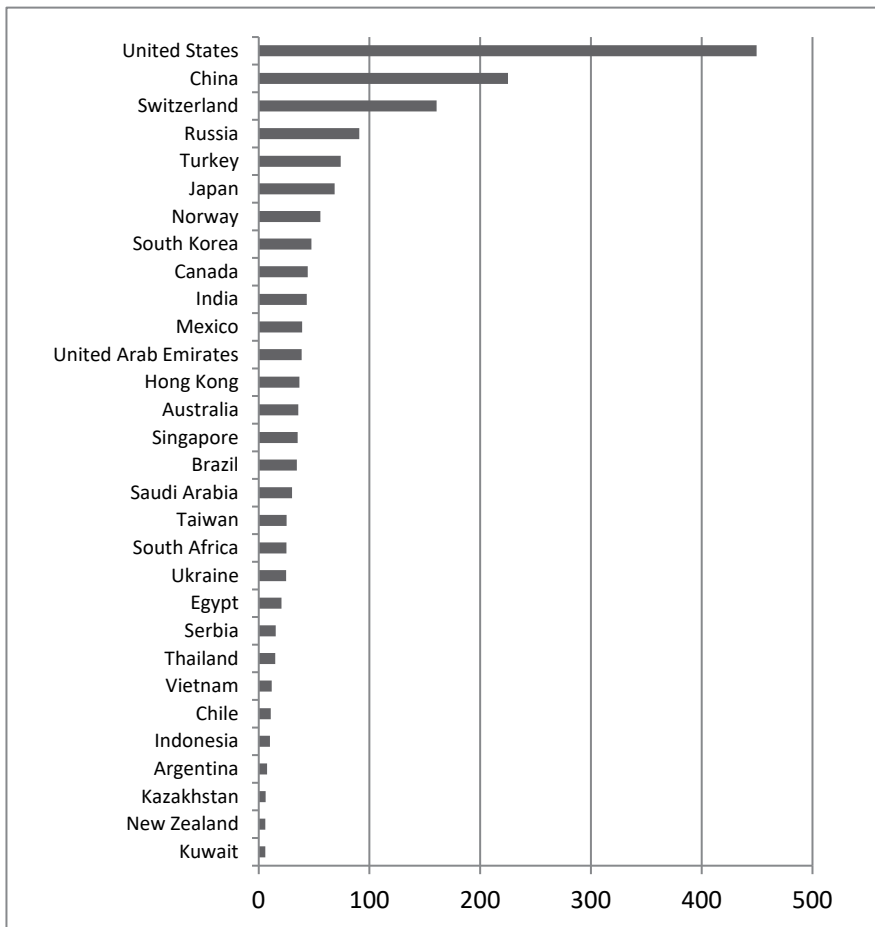
Graf č. 6a: Obchodní partneri zemí EU – 27 v hodnotách exportu a importu v mld eur.

Zdroj: EUROSTAT. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Canada-EU_-_international_trade_in_goods_statistics

Mezi ofenzivní opatření patří tzv. nařízení o obchodních bariérách, které umožňuje Komisi podat stížnost vůči třetí zemi, pokud tato země nedodrží své závazky v obchodní oblasti dané v rámci WTO nebo v rámci bilaterální dohody. EU má také možnost zavést i opatření na dovoz nebo vývoz výrobků do a z EU, a to z politických nebo bezpečnostních důvodů (embargo, bojkot nebo zvláštní režim na vývoz zbraní, jaderného materiálu, některých chemikálií, zboží dvojího užití apod.

Graf č. 7b: Obchodní partneri zemí EU – 27 v hodnotách exportu a importu v mld eur.

Zdroj: EUROSTAT. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Canada-EU_-_international_trade_in_goods_statistics

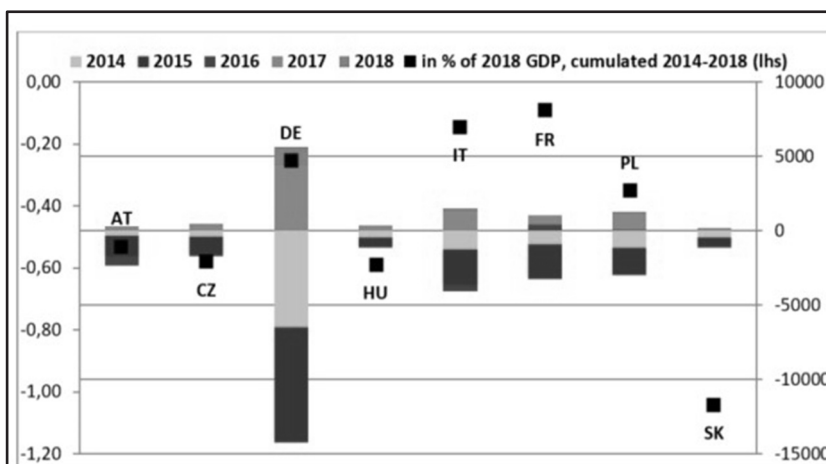
Mezi ofenzivní opatření patří tzv. nařízení o obchodních bariérách, které umožňuje Komisi podat stížnost vůči třetí zemi, pokud tato země nedodrží své závazky v obchodní oblasti dané v rámci WTO nebo v rámci bilaterální dohody. EU má také možnost zavést i opatření na dovoz nebo vývoz výrobků do a z EU, a to z politických nebo bezpečnostních důvodů (embargo, bojkot nebo zvláštní režim na vývoz zbraní, jaderného materiálu, některých chemikálií, zboží dvojího užití apod.

EU si klade za cíl, aby antidumpingové a antisubvenční nástroje byly efektivnější a lépe uzpůsobené k tomu, aby unijní výrobce chránily před nekalými praktikami zahraničních firem i před případným rizikem odvetných opatření. Současně by dovozci měli těžit z větší předvídatelnosti, pokud jde o změny celních sazeb, což usnadní plánování jejich podnikatelské činnosti. Celý systém by měl být transparentnější a uživatelsky přívětivější.

Obchodní vztahy mohou být využity i v rámci diplomacie a ekonomické diplomacie. Nátlaková diplomacie je diplomacie, jejímž cílem je dosažení nějakých ústupků ze strany jiného aktéra, přičemž aktér vykonávající tuto diplomacii má širokou škálu prostředků. Těmito prostředky mohou být sankce, tedy omezující opatření, jež daný aktér používá jako nástroj k dosažení určitých cílů. Pro uložení sankce musí být zjevné důvody, a i určování sankcí podléhá jasným zásadám, které mají vést k co nejpřesnějšímu zacílení, minimalizaci nepříznivých dopadů na ostatní, mají být vždy v souladu s mezinárodním právem a přiměřené svému cíli.

V rámci Evropské unie jsou sankce v zájmu dosažení cílů společné zahraniční a bezpečnostní politiky a mají chránit hodnoty, základní zájmy a bezpečnost EU, zachovávat mír, upevňovat a podporovat demokracii, právní stát, lidská práva a zásady mezinárodního práva, předcházet konfliktům a posilovat mezinárodní bezpečnost. Sankce jsou většinou namířeny proti vládám, ale i individuálním subjektům, skupinám nebo organizacím a osobám. Sankce dopadají ale nejen na subjekty, které porušují žádoucí normy, ale ovlivňují i ekonomickou situaci členských států EU. Příkladem jsou sankce vůči Rusku, spojené s událostmi na Ukrajině v letech 2014–2018.

Graf č. 8: Ztráty v exportech ve vybraných zemích EU v důsledku sankcí zavedených v letech 2014–2018 (v milionech eur a v % HDP).

Zdroj: <https://wiiw.ac.at/eu-russia-sanctions-exchange-has-had-important-economic-and-political-consequences-n-365.html>

5. VOJENSKÉ VÝDAJE A HOSPODÁŘSKÝ RŮST – POUČENÍ Z 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

5.1 Staré dilema: děla, nebo máslo?

Zvýšení napětí v mezinárodně politické situaci způsobuje, že v posledních letech začínají opět celosvětově růst výdaje na zbrojení. V roce 2018 představoval růst vojenských výdajů o 2,6 % na 1,82 bilionů dolarů⁹⁹. Největší vojenská velmoc USA zvýšila v daném roce meziročně výdaje na obranu o 4,6 % na 649 miliard USD, zatímco Čína na 250 miliard USD. Poněkud překvapivě v kontextu stížností na nadměrnou agresivitu snížilo své výdaje Rusko – o 3,5 % na 61,4 miliard USD. Kleslo dokonce i za Francii (63,8 miliard USD), která ovšem také své vojenské výdaje snížila. „Skokanem“ je Ukrajina s růstem vojenských výdajů o 21 %. Ani Česká republika ve zmiňovaném roce příliš nezaostávala – vojenské výdaje vzrostly o 18 % na 2,8 miliard dolarů¹.

Zbrojení se stalo významným faktorem v boji o světovou hegemonii, kdy se světové mocnosti snaží zvýšit svojí vojenskou sílu, aby si vytvořily lepší pozici pro vyjednávání. Naposledy tak učinil americký prezident R. Reagan (1911–2004) v 80. letech minulého století. Někteří mu přičítají zásluhu na porážce sovětského bloku ve studené válce, ve které měl „uzbrojit“ Sovětský svaz a jeho spojence z Varšavské smlouvy. To je ale jen částečná pravda, o výsledku studené války rozhodly i jiné faktory, především neefektivní hospodářský systém a zaostávání v klíčovém odvětví informačních technologií, které se prohloubilo v podmínkách nezvládnuté perestrojky. I když R. Reagan rozjel neefektivní a nefunkční program „hvězdných válek“, vojenská parita zůstala zachována až do konce 80. let. USA nemohly uplatnit politiku z pozice síly a prezident – jestřáb byl i svými spojenci donucen se maskovat jako holubice.

Je si třeba uvědomit, že militarizace nesleduje primárně cíl oživení ekonomiky, vliv na její růst je druhotný. Hovořit proto o „vojenském keynesianismu“¹⁰⁰ je poněkud nadnesené, jakkoli mají vojenské výdaje podobný krátkodobý multiplikační efekt v podobě zvýšení veřejných výdajů jako Keynesova doporučení.

Učebnicový příklad nám poskytuje historie v podobě srovnání Rooseveltova programu New Deal a militarizace německé ekonomiky pod taktovkou nacistů. Program New Deal (Nový úděl) vyhlásil Franklin D. Roosevelt (1882–1945) v roce 1933, když o rok dříve s ním vyhrál volby. Byl to celý soubor zákonů, které

⁹⁹ Světové výdaje na zbrojení rostou, vedou USA a Čína. Z první pětky vypadlo Rusko.

[on line] 29.4.2019. Dostupné z: <https://www.echo24.cz/a/SBkBx/svetove-vydaje-na-zbrojeni-rostou-vedou-usa-a-cina-z-prvni-petky-vypadlo-rusko>

¹⁰⁰ HYNKOVÁ, V., ŠTANCL, L. *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa*. [on line] Dostupné na: <https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/bezpecnostni-a-obrana-politika>

měly ozdravit bankovní systém, zlepšit situaci farmářům, koordinovat průmyslová odvětví, stanovovat výrobní kvóty, omezit „neefektivní“ konkurenční boj, zvyšovat mzdy a upravit zaměstnanecké zákonodárství atd. Byly též prováděny investiční programy s cílem zvýšit zaměstnanost. Tento program vypracoval americký prezident o 4 roky dříve, než vyšla slavná Keynesova práce¹⁰¹. Slavný ekonom tedy nespadol z nebe, ale měl k dispozici již hmatatelné výsledky podpůrných programů, stačilo je jen teoreticky odůvodnit a zobecnit. Tím ovšem nelze snižovat zásluhu Keynesa o reformu ekonomie, tím více, když řadu praktických opatření Nového údělu zrušil postupně v letech 1935–1936 Nejvyšší soud. Byl to totiž program, který silně zasáhl do tehdejšího hospodářského systému založeného na jen minimálně omezené svobodě podnikání. Proto byl od počátku trnem v oku průmyslníků, kteří se proti němu dokonce pokusili v roce 1934 neúspěšně zorganizovat vojenský převrat.¹⁰² Je zajímavé, že sám Keynes nedokázal předpovědět vznik světové hospodářské krize. Naopak spekoval na burze na vzestup cen akcií a po krachu na newyorské burze přišel o všechno. Možná, že právě tento investiční neúspěch jej přiměl k úvaze o změně ekonomického paradigmatu.

Nový úděl byl civilním protikrizovým programem. Na jeho účinnost nejsou ani dnes jednotné názory. Diskuse o tom, co by bývalo, kdyby to bylo jinak, jsou ale jen teoretickou spekulací, do níž se navíc promítají ideologické postoje autorů. Kritizuje se nebývalé zvýšení daní (horní hranice z 24 % v roce 1929 až na 79 % v roce 1935), které mělo program zaplatit, ale současně snížit motivaci podnikatelů. Na popularitě Roosevelta se nepříznivě projevovalo i selhání v oblasti zaměstnanosti, kde procento i na konci 30. let stále dosahovalo hranice 20 %, přičemž nikdy nekleslo pod 14 %. Nicméně opatření ve prospěch nízkopříjmových vrstev a neschopnost opozice vymyslet něco lepšího Rooseveltovi umožnilo další zvolení prezidentem. Nedá se však říci, že by kritikové Nového údělu měli ve všem pravdu. Mezi lety 1929 až 1933 (tedy do nástupu Roosevelta do Bílého domu) poklesla americká ekonomika o 30 %. V roce 1933 však začala růst poměrně rychlým tempem (dokonce v roce 1936 dvojciferným). Tento vývoj se však zastavil v roce 1937 a ekonomika opět poklesla. Bylo to tedy v době, kdy Nejvyšší soud zrušil velkou část reform, a právě to může být příčinou částečného neúspěchu New Dealu, který vlastně byl takto násilně přerušeno a až do konce 30. let americké hospodářství nedosáhlo úrovně z roku 1929. Rozdíl oproti praxi nacistů byl v tom, že americký prezident svůj program financoval i na úkor vojenských výdajů, které dramaticky seškrtnal (až o 51 %). Roosevelt tedy obrazně řečeno vsadil na máslo na úkor tanků a letadel. V kontextu 2. světové války mu to mnozí mohou vyčítat, ale nedá se říci, že by reformní program zapříčinil katastrofu v Pearl Harbouru

¹⁰¹ KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz* (The General Theory of Employment Interest and Money, 1936) Praha: ČAV 1963

¹⁰² DENTON, Sally. *The Plots Against the President: FDR, A Nation in Crisis, and the Rise of the American Right*. Bloomsbury Press 2012. ISBN 978-1-60819-089-8.

a prvotní porážky ve válce s Japonskem. Podobný výsledek totiž měla i protikrizová opatření vlád budoucí protihitlerovské koalice (samozřejmě s výjimkou SSSR, kde měla křivka ekonomického růstu zcela odlišný průběh). Dogmatické lpění na vyrovnaném rozpočtu a snaha udržet zlatou měnu za každou cenu měly za následek, že jediným smysluplným zdrojem posílení veřejných investic bylo snížení vojenských výdajů.

Německo na počátku 30. let bylo ještě v horší situaci než Spojené státy. V roce 1929 se země sice nalézala na vrcholu konjunktury, ale německý export stále zaostával za úrovní roku 1913. Země byla i přes snížení splátek zatížena reparacemi na základě Versailleské smlouvy. Výmarská republika přitom nešla cestou škrtů za každou cenu, takže narůstalo zadlužení. V letech 1925–1930 se státní dluh zdvojnásobil, veřejné výdaje vzrostly o 50 %, zatímco příjmy z daní jen o 38 %¹⁰³. Zemi stále trápila vysoká nezaměstnanost, která dosahovala ještě před krizovým výbuchem cca 3,7 milionu obyvatel. Německá ekonomika byla nadměrně závislá na zahraničních úvěrech, především amerických. Cca 40–50 % vkladů v německých bankách mělo zahraniční původ, bohužel pro Německo šlo o krátkodobé vklady. Ty se ovšem po černém pátku v říjnu 1929 rychle snížily.

Mezi lety 1928 a 1933 poklesl domácí produkt o 33 %, investice o 41 %, spotřební ceny o 33 % (ovšem ceny bydlení a základních životních potřeb byly i přesto těžko dostupné pro miliony nezaměstnaných i těch, co živořili s žebráckou mzdou), průměrné mzdy a platy o 32 %, nezaměstnanost vzrostla z 9,6 na 26 až 30 % při oficiálně registrovaných 6 milionech nezaměstnaných (k tomu je nutno připočítat ještě až 2,5 milionu neregistrovaných). Situaci ještě zhoršovala deflační politika vlády, zaměřená na omezení deficitu¹⁰⁴.

V této situaci se ve veřejnosti prosazovaly radikální strany, především NSDAP a komunisté. Silící levice vystrašila průmyslníky, kteří prosadili v lednu 1933 jmenování Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře. Poté, co se postupně zbavil koaličních partnerů a nastolil diktaturu NSDAP, zahájil velkorysý program obnovy hospodářství na základě veřejných investic. Hned v roce 1933 vyhlásil, že bez programu zvýšení zaměstnanosti nelze krizi překonat a boj proti nezaměstnanosti zadotoval 3,1 miliardami říšských marek. Dále plánoval zajištění dodávek surovin pro válečný průmysl, pohonných hmot, přípravu dopravních prostředků pro budoucí válku a financování zbrojení. Základní myšlenkou byla soběstačnost v základních výrobcích.

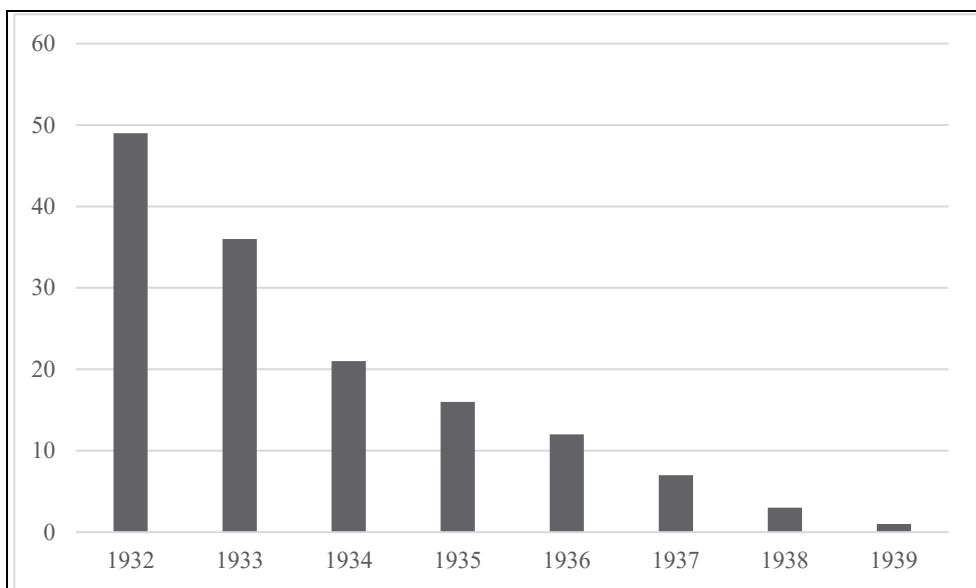
Součástí programu bylo urychlení předchozími vládami zahájeného velkorysého projektu výstavby dálnic, který postupně zaměstnal až 162 tisíc pracovníků. Ztrojnásobily se i investice do bytové výstavby. Celkové výdaje na program zaměstnanosti vzrostly do roku 1935 na 6 miliard marek.

¹⁰³ STELLNER, F., SOBĚHART, R. Velká hospodářská krize a výmarská republika. In: *Velká deprese* (Sborník textů), Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 61-69.

¹⁰⁴ Tamtéž.

V důsledku těchto opatření rychle klesala nezaměstnanost až na cca 1 milion osob, dokonce i pod tuto hranici¹⁰⁵. Dá se říci, že program nacistů neznamenal alespoň zpočátku orientaci čistě „na děla“, ale představoval i významný posun v životní úrovni obyvatel. Například význam dálnic pro dopravu válečného materiálu na frontu nebyl v té době klíčový, statisíce velkých kamionů v té době ještě nebyly. Tento úkol lépe zvládala železnice. Naproti tomu dálnice přispěly výrazně k rozvoji civilního automobilismu. Podobný vliv měla i bytová výstavba. Růst agregátní poptávky příznivě dopadal i na výrobu spotřebního zboží a potravin. Podpora nacistické straně a osobně Hitlerovi raketově rostla.

Graf č. 9: Vývoj nezaměstnanosti v Německu v letech 1932–1939

Zbrojní program prováděla tajně už výmarská vláda, přičemž využívala spolupráce se Sovětským svazem na základě Rapallské smlouvy z roku 1922. Na sovětských cvičištech se ověřovaly nové druhy zbraní vyvinuté německými inženýry, zejména tanky. Sovětský svaz byl také významným dodavatelem surovin pro vzrůstající se německý průmysl. Tato spolupráce pokračovala i po nástupu nacistů. V roce 1935 vypovědělo Německo Versailleskou smlouvu a přestalo platit reparace, což vytvářelo dodatečné zdroje pro zbrojní program. Protože západní mocnosti nedokázaly razantně reagovat, militarizace ekonomiky se mohla rozjet rychlým tempem. Podíl zbrojních výdajů na domácím produktu vzrostl z 1,6 %

¹⁰⁵ WILD, M. *Volkscommunity*. In: *Bundeszentrale für politische Bildung*. 24. Mai 2012. [online] Dostupné na: <https://www.bpb.de/>

v roce 1933 na 23 % v roce 1939. Například počet zaměstnanců leteckého průmyslu vzrostl z původních 4 tisíc až na 240 tisíc v roce 1938¹⁰⁶. Součástí militarizace bylo i razantní zvýšení výroby pohonných hmot na pětinasobek v době počátku války. Zde je zajímavé, že většinové podíly v německých ropných koncernech vlastnily zahraniční společnosti (Shell, Standard Oil či britsko-iránská AIOC) a rozmach odvětví by nebyl možný bez dodávek z USA. V důsledku tvrdých omezení vývozu deviz však zahraniční vlastníci nemohli rostoucí zisky repatriovat.

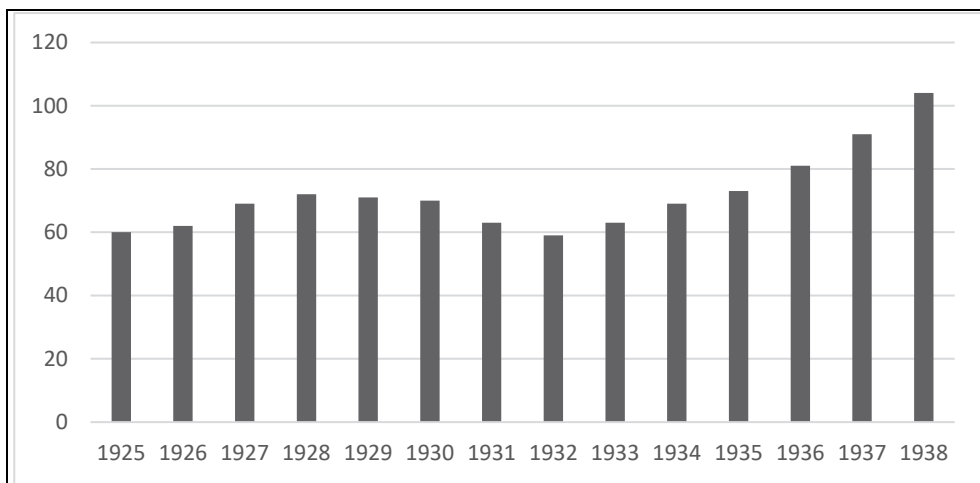
Co se týče spotřebního průmyslu, vládní podpora se koncentrovala zejména na populární technické komodity, jako byla výroba radiopřijímačů či osobních automobilů (Volkswagen). Bylo to i proto, že továrny na jejich výrobu produkovaly primárně pro zbrojní průmysl a spotřební zboží považovaly za vedlejší produkty. I tak však nasycenost trhu a úroveň spotřeby daleko zaostávaly za vyspělejšími ekonomikami Spojených států, Velké Británie, Francie atd. Zemědělství bylo postiženo snížením orné půdy kvůli výstavbě dálnic, cvičišť pro Wehrmacht, stavbou západního valu a ztrátou 500 tisíc pracovních míst. Ceny byly kontrolovány a regulovány, počáteční růst byl zastaven. V části potravin bylo dosaženo vysokého procenta soběstačnosti, ale bylo nutno dovážet až 50 % spotřeby rostlinných olejů, především z Dánska.

Militarizace ekonomiky se prohlubovala i nuceným slučováním soukromých společností do národních koncernů pod kontrolou nacistické strany v čele jejími pohlaváry či vojenskými představiteli. Čtyřletý plán vyhlášený v roce 1936 byl založen na autarkním hospodaření s nutným minimem zahraničního obchodu na bázi clearingového zúčtování. Dováženy byly hlavně suroviny pro zbrojní průmysl, především železná ruda ze Švédska, kaučuk, pohonné hmoty a bavlna. Naproti tomu byl upozaděn obchod se spotřebním zbožím. Po dobu zotavování německého hospodářství po velké krizi zahraniční obchod v podstatě stagnoval. Zatímco první léta pod nacistickou nadvládou šlo o poměrně vyváženou strukturu růstu se zřetelným podílem produkce pro zvýšení životní úrovně obyvatelstva, byl čtyřletý plán již projevem militarizované ekonomiky připravující se na válku.

Impozantní byly výsledky nacistického hospodářského zázraku jen na první pohled. Od počátku byly problémy se zdroji financování. Proto hitlerovští ekonomové v čele s šéfem Říšské banky Hjalmarem Schachtem (1877–1970) vymysleli trik, za který by se nemuseli stydět ani současní finanční kouzelníci působící na bázi Ponzioho „letadlového“ schématu.

¹⁰⁶ STELLNER, F., SOBĚHART, R. Velká hospodářská krize a výmarská republika. In: *Velká deprese* (Sborník textů), Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 61-69.

Graf č. 10: Hospodářský růst v Německu v letech 1926–1938 v mld. říšských marek

Založili se základním jměním jeden milion marek společnost s ručením omezeným *Metallurgische Forschungsgesellschaft m.b.H.*, za níž stály přední německé podniky. Společnost vydávala směnky (tzv. MeFo-směnky), které byly vzápětí diskontovány Říšskou bankou a zbrojní průmysl tak získával prostředky pro svůj rozvoj. Do bilance centrální banky vstupovaly ale bezcenné, a navíc nekryté finanční instrumenty. Tiskly se nekryté peníze. V podstatě šlo o monetizaci státního dluhu, která je dnes ve většině zemí zakázaná. Až do roku 1938, kdy byl Schacht nucen tento program zrušit, bylo vydáno směnek za 11,9 miliard říšských marek, což představovalo 30 % potřeby Wehrmachtu. Vedle toho byly vydávány tzv. Říšské nezáručitelné poukázky, kterými se platily faktury vůči státu, a to tak, že 40 % bylo zapláceno ihned a zbytek představoval slevu na dani. Byla také omezena výplata dividend, a v důsledku tohoto opatření prakticky přestaly firmy emitovat nové akcie, protože o ně nebyl pochopitelně žádný zájem. Po celé období nacistické vlády stagnoval vlastní kapitál firem, které vyčerpávaly svoji podstatu¹⁰⁷.

Je jasné, že tento systém nemohl v mírových podmínkách dlouho vydržet, navíc hrozila vysoká inflace, proti níž se stát bránil přísnou regulací cen. Říšská banka potřebovala nutně nějaké majetkové krytí, a proto jí přišel vhod anšlus Rakouska na jaře 1938. Na jeho základě byly do jejích rezerv převedeny zlaté zásoby Rakouské národní banky v objemu 78,3 tun, včetně devizových rezerv v hodnotě 1,1 milionu říšských marek. Další loupeže byly prováděny později v okupovaných státech, zejména v Belgii a Nizozemsku. Určitou injekci představoval i zabavený židovský majetek. Nicméně válečné výdaje postupně vyčerpaly rezervy, včetně

¹⁰⁷ STIEFEL, G.: „Gold gab ich für Eisen“. In: Karl Bachinger et al. *Abschied vom Schilling. Eine österreichische Wirtschaftsgeschichte*. Graz/Wien/Köln: Verlag Styria. 2001., s. 135-154. ISBN 3-222-12872-3

těch, které byly vytvořeny brutálním vykořisťováním okupovaných území. Na konci války byly v rezervách Říšské banky především bezcenné směnky a dluhopisy.

Je možné učinit závěry. Krátkodobě lze ekonomiku „nakopnout“ masivními veřejnými výdaji, ovšem za předpokladu, že vláda má podporu podnikatelů veřejnosti, ochotné se zapojit do práce i za skrovných podmínek. V tomto smyslu měli nacisté značnou výhodu oproti Rooseveltovi a dalším vládám demokratických států. Nemuseli se obávat, že soudy jejich opatření zakážou či alespoň omezí. I když se to zdá v podmínkách 30. let nepravděpodobné, měli i podporu části ekonomů, kteří navazovali na tradici ordoliberalismu. Podle této teorie je stát povinen vytvářet rámec ekonomiky, ve které subjekty jednají svobodně. Byl to v podstatě první krok k odmítnutí totálního ekonomického liberalismu (*laissez faire*), který pak dokončil Keynes. Paradoxně ovšem otec této teorie německý ekonom Walter Eucken (1891–1950) byl u nacistů v nemilosti a určitý čas strávil i ve vězení. Na rozdíl od situace v Německu byl F. D. Roosevelt od amerických neoklasiků tvrdě kritizován a tento přístup v podstatě trvá dodnes u části teoretiků¹⁰⁸.

V důsledku neliberální politiky byli nacisté úspěšnější v mobilizaci zdrojů pro své rozvojové a militaristické programy. V podstatě šli stejnou cestou jako J. V. Stalin ve 20. a 30. letech. Měli ovšem výhodu v rozvinuté průmyslové infrastruktuře zděděné z minulosti. Sovětský svaz ji musel teprve budovat.

Přesto vývoj v USA i Německu potvrzuje, že dilema, zda vyrábět děla nebo máslo, lze jednoznačně rozhodnout ve prospěch klíčové potravin. Je proto řada důvodů. Za prvé, potraviny lze konzumovat (zásoby se prodají), tj. investiční injekce lze periodicky opakovat. To u zbrojních produktů jde pouze v případě, že se zbraně a střelivo „spotřebují“, tj. použijí ve válce. Jinak se výrazně naruší ekonomická rovnováha, nastane inflace (pokud nedojde k regulaci cen), postupně vyčerpají zdroje. Přesně to byl případ Německa, kde mohutné přírůstky hrubého domácího produktu začaly koncem 30. let výrazně klesat. Ostatně k čemu jsou hromady zásob vojenského materiálu, když se nepoužije a jen se znehodnocuje ve skladech? Militarizace ekonomiky zákonitě spěje k válce. Pokud k ní nedojde, země se těžko přeorientovává na civilní výrobu a nelze pominout ani lobbystický tlak vojensko-průmyslového odvětví.

Pokud hodnotíme militarizaci ekonomiky, nelze pominout ani pozitivní vedlejší efekt v podobě výsledků vojenského výzkumu, které lze uplatnit i v civilním prostředí. První i druhá světová válka nám v tomto směru poskytují spoustu příkladů. Například penicilin by byl možná objeven o něco později, kdyby jistý důstojník britské armády A. Fleming (1881–1955) náhodou nezjistil, že některé druhy plísní zpomalují spontánně rozvoj infekce. Podobně byly pro civilní výrobu

¹⁰⁸ Viz např. FOLSOM, B. Tři mýty o Velké hospodářské krizi. In: *Velká deprese (Sborník textů)*, Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 55-59.

využity vynálezy syntetického kaučuku či nacistických raket, a dokonce i atomová energie původně určená jako zbraň hromadného ničení. Ovšem děkovat válce a zbrojení za tyto objevy a vynálezy by byla poněkud zvrácená propaganda.

5.2 Tzv. vojenské keynesiánství dříve a dnes

Již v úvodu byly vysloveny pochybnosti o termínu „vojenské keynesiánství“, protože zbrojení lze považovat především za nástroj hegemonistické politiky, a jeho dopad na fiskální stránku národního hospodářství je druhotný. Současně nezpochybňuji pozitivní vliv racionálních výdajů na výzkum a vývoj v oblasti vojenskosti a ochrany civilního obyvatelstva před následky války, přičemž druhou oblast lze považovat za ještě důležitější. Názory na vliv vojenských výdajů na hospodářský růst se různí a není se čemu divit. Tento vliv je totiž rozporný a nikdy není možné spolehlivě odpovědět na otázku, co by se stalo, kdyby peníze vynaložené na zbrojení byly použity na jiný fiskální stimul. Kromě toho, pojem „vojenské keynesiánství“ evokuje něco pozitivního, alespoň u ekonomů sympatizujících s tímto proudem. Zbrojení by se ale podle racionálních přístupů mělo omezit na zajištění dostatečné a efektivní obrany proti existujícím bezpečnostním hrozbám v jakékoliv fázi hospodářského cyklu, a mezi fiskální nástroje oživení ekonomiky by patřit nemělo. Muselo by totiž také být nástrojem ochlazování „přehřáté“ ekonomiky, což by ovšem bylo v rozporu s obecným trendem, že stoupání vojenských výdajů jde ruku v ruce s růstem ekonomiky a v období recese je rozpočet na armádu první položkou pro krácení.

Rooseveltův New Deal lze považovat s určitou tolerancí za předkeynesiánský model, do jisté míry ale lze tuto charakteristiku přičíst i programu překonání recese z dílny NSDAP zhruba do roku 1935. Z hlediska keynesiánství je válka morální, nicméně prudký růst militarizace Německa po vypovězení Versailleské smlouvy za keynesiánství považovat nelze, spíše jde o období sovětského centralistického modelu příkazové ekonomiky.

Válka je ideálním prostředím pro růst ekonomiky, jakkoli obyvatelstvo strádá a chybějí často i základní životní potřeby. Hospodářství Spojených států v průběhu války v letech 1941–1945 rostlo do té doby v nevídané míře. Hrubý národní produkt USA v tomto období vzrostl z 88,6 mld. USD v roce 1939, kdy země ještě trpěla hospodářskou krizí, na 135 mld. USD v roce 1944 (ve srovnatelných cenách roku 1939). Podíl vojenské produkce na HDP vzrostl v tomto období z pouhých 2 % v r. 1939 na 40 % v r. 1943¹⁰⁹. Podobně rostla i ekonomika Německa a dalších států.

Příčiny tohoto růstu jsou zřejmé. Odpadá rozpočtová kázeň, mobilizují se materiální i lidské zdroje (do továren nastupují ženy), stabilitu měny zajišťuje tvrdá

¹⁰⁹ BARLETT, B. *Keynesian War Stories: Not all government spending is alike*. [on line] Dostupné z: http://old.nationalreview.com/nrof_barlett200412220847.asp.

regulace cen a přidělové hospodářství. V případě USA jde ovšem i o výsledek programu pomoci spojencům Lend and Lease, což v žádném případě nebyly dary, ale komerční záležitost, která z USA udělala největšího věřitele na světě a připravovala půdu pro poválečnou prosperitu a politickou hegemonii.

Navíc, hned po 2. světové válce se vojenské keynesiánství stalo součástí oficiální americké vojenskopolitické doktríny. Přispěla k tomu nejen vznikající studená válka, ale i popularita Keynesovy teorie, která se stala oficiálním ekonomickým mainstreamem. Angažovanost Spojených států ve válkách v Koreji a Vietnamu však měla záporný vliv na postavení USA jako garanta světového měnového systému na bázi Mezinárodního měnového fondu a vedla až k zastavení směnitelnosti dolaru za zlato pro centrální banky v roce 1971. V kombinaci s následnými ropnými šoky bylo nabouráno téměř neotřesitelné postavení keynesiánství a začaly se hledat alternativní teorie.

Zlom v 70. letech obnažil slabiny jednostranného spoléhání na fiskální stimuly, tudíž i na multiplikační účinek vojenských výdajů. Protože nebyly důvody pro přísnou cenovou regulaci, výsledkem byla inflace a následné snížení hospodářského růstu. Přitom vietnamské dobrodružství skončilo až v roce 1975. Je zajímavé, že zvýšení výdajů na armádu prosadil následně odpůrce keynesiánství a stoupenec ekonomie nabídky americký prezident Ronald Reagan (1911–2004). Ale ani jemu nešlo o růstový stimul, ale o úlitbu vojenskoprůmyslovému komplexu, který po konci války ve Vietnamu potřeboval nové zbrojní zakázky. Druhým hlavním cílem bylo získat strategickou výhodu v soupeření se Sovětským svazem. Přijetí nákladného programu „hvězdných válek“ a masivní přezbrojení armády na základě nových technologií akcelerovalo růst podílu vojenských výdajů na 5,9 % federálního rozpočtu a pomohlo k nebývalému růstu o 7 % v roce 1984¹¹⁰. Je však třeba připustit, že tento růst nebyl způsoben jen militarizací ekonomiky, ale podílelo se na něm i snížení daní pro podnikatele. Přiřítat tomuto avanturistickému zbrojnímu programu zázračný devastující účinek na ekonomiky států Varšavské smlouvy však považuji za přehnané tvrzení už jen proto, že po několika letech (1986–1987) se uměle nafouklý růst zpomalil i v samotných Spojených státech. I to bylo zřejmě příčinou, proč R. Reagan nakonec souhlasil s masivním snížením zásoby strategických i taktických raket, včetně jaderných hlavic, jak to po celá 80. léta navrhoval Sovětský svaz. Reaganovi nástupci se pak od masivního vyzbrojování odklonili úplně a za prezidenta J. Clintona zbrojní rozpočet dokonce klesl o 3 %.

Současná vlna zbrojení je opět vyvolána především mimoekonomickými faktory. Stalo se tak v době, kdy svět zažíval poměrně stabilní růst, a žádné zvláštní stimuly nejsou potřeba. Naopak je třeba vrhnout peníze na pandemii koronaviru, boj proti chudobě, zlepšování životního prostředí a klimatu, zkrátka na globální

¹¹⁰ TASSAVA, C. J. The American Economy during World War II [online] [cit. 2006-10-12]. Dostupné na: <http://eh.net/encyclopedia/article/tassava.WWII>.

problémy lidstva. Propagátoři vojenského keynesiánství by si měli vzpomenout na dávného francouzského ekonoma F. Bastiata (1801–1850) a vzít v úvahu náklady příležitosti. Na to upozorňují Vendula Hynková (*1979) a Luboš Štancl (*1949) v podnětném článku *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa.*, kde citují některé autory, aktéři předkládají fakta o větším multiplikačním účinku civilních investic do ochrany životního prostředí, alternativních metody výroby energie. Mezi nimi uvádějí výsledky výzkumu amerického ekonoma Deana Bakera (*1958), který podpořil model společnosti Global Insight ohledně vlivu hypotetického zvýšení vojenských výdajů v USA na úroveň války v Iráku. Na základě simulace byly provedeny odhady dopadů zvýšení ročních vojenských výdajů o 1 % HDP. Pomocí modelu byly získány následující prognózy:

- Po prvním stimulu růstu poptávky, začíná kolem šestého roku nabývat efekt zvýšení vojenských výdajů negativních hodnot. Po deseti letech vyšších výdajů na obranu by v ekonomice bylo o 464 000 pracovních míst méně než v základním scénáři s nižšími vojenským rozpočtem.
- Inflace a úrokové sazby by byly podstatně vyšší. Po pěti letech by se úroková sazba pohybovala o 0,7 procentního bodu výše, než v základním scénáři. Po deseti letech by rozdíl narostl na 0,9 procentního bodu.
- Vyšší úrokové sazby by vedly k poklesu poptávky po produkci na úrokovou sazbu citlivých odvětví výroby. Po pěti letech by došlo k ročnímu propadu prodeje osobních a nákladních automobilů o 192 000, po deseti letech o 323 300 vozidel a po dvaceti letech by podle prognóz pokles dosáhl hodnoty 731 400 vozidel.¹¹¹

Baker ve své analýze uvádí na závěr: „Panuje názor, že války a růst vojenských výdajů mají na ekonomiku pozitivní vliv. Ve skutečnosti ale většina ekonomických modelů ukazuje, že vojenské výdaje odčerpávají zdroje ze sféry produktivního užití, jako jsou spotřeba a investice, a v konečném důsledku zpomalují hospodářský růst a snižují zaměstnanost“.¹¹²

Se závěrem amerického ekonoma lze vyslovit bezvýhradný souhlas. Pomyšlné máslo opět vyhrává nad děly. Jen dodejme, že i na oblast vojenských výdajů lze aplikovat známý Solowův zákon o klesajících výnosech z kapitálu čili každý další dolar investovaný do armády přináší menší zisk. V této souvislosti vyznívá neefektivně i paušální požadavek zvýšení zbrojních výdajů členských států NATO na 2 % HDP, který navrhl současný americký prezident D. Trump, a odsouhlasili

¹¹¹ HYNKOVÁ, V., ŠTANCL, L. *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa.* [on line]. Dostupné z: <https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/bezpecnostni-a-obrana-politika>

¹¹² *Report Shows Increased U.S. Military Spending Slows Economy.* Centr for Economic and Policy Research. [online][cit. 2010-07-20]. Dostupn z: <http://www.cepr.net/content/view/1157/77>.

ostatní členové NATO. Nikdo totiž nevysvětlí, proč právě dvě procenta, a hlavně proti komu se chce NATO vlastně bránit. Vždyť Rusko i Čína dohromady nevydávají ani tolik peněz na zbrojení jako Spojené státy. S obrovskou mašinérií a technologickou převahou nedokázaly Spojené státy přimět ke kapitulaci islamistické kmenové bojůvky v Afghánistánu, a nakonec daly přednost dohodě. Digitálně naváděné rakety s plochou dráhou letu za 17 let nic nesvedly proti partyzánům s lehkými zbraněmi. I to je důvod pro pochybnosti ohledně ničím neodůvodněného zvyšování zbrojních výdajů. Směřovat k míru je ekonomicky výhodnější než směřovat k válce.

6. NATO A JEHO ROLE PŘI ZAJIŠŤOVÁNÍ BEZPEČNOSTI EVROPY

6.1 Bruselská smlouva: poválečný pokus o systém společné obrany Západoevropanů

V letech 1945–1949 potřebovaly západoevropské země po 2. světové válce hospodářskou a sociální obnovu, a proto hleděly s obavami na expanzionistickou politiku SSSR. Západoevropské vlády splnily svůj závazek z války, že zredukuje svůj výzbroj a demobilizují svá vojska. A byly znepokojeny skutečností, že sovětské vedení má v úmyslu zachovat svoje vojenské síly v plném rozsahu. Počtem 175 divizí si SSSR udržoval kvantitativní konvenční převahu a byl to i nástroj možné vojenské expanze do západní Evropy.¹¹³ Převaha SSSR v konvenčních zbraních byla kompenzována de facto jen existencí jaderné zbraně v USA, byť zde neexistoval závazek vzájemné pomoci západních zemí. Riziko expanze SSSR vyplývalo z vyhlášených ideologických vizí Komunistické strany Sovětského svazu, které předpokládaly jejich šíření do dalších zemí. Zásady Charty OSN a mezinárodní smlouvy sjednané na konci války tak nezaručovaly státní svrchovanost a nezávislost demokratických států v Evropě. Ty byly vystavené hrozbě agrese zvenčí nebo rozvratu zevnitř, neboť SSSR se snažil ovlivňovat politické uspořádání v evropských zemích, které se ocitly ve sféře jeho vlivu. Obavy zesílily, když s podporou SSSR došlo k nastolení nedemokratické formy vlád, potlačení opozice, včetně základních lidských práv v řadě zemí střední a východní Evropy. Jenom připomeňme úspěšný únorový převrat v Československu roku 1948 a blokádu Berlína v témže roce, což symbolizovalo ideologické rozdělení Evropy. Rovněž došlo k ohrožování státní svrchovanosti Norska, Řecka a Turecka. Navíc vláda USA na základě *Clifford-Elsejovy zprávy* tvrdila, že SSSR připravuje agresivní válku proti kapitalistickým státům, a proto je nutné vůči sovětským vůdcům uplatňovat jazyk síly.

Z druhé strany sovětsští vůdci spatřovali životní hrozbu v síle a vojenských schopnostech Západu, zejména pak USA, vlastnících jadernou zbraň. Západ dával najevo, že smyslem jeho války by bylo zničení sovětského státu a socialistického systému. Demokratické země Západu vedly navíc řadu koloniálních válek, které ukazovaly na třídní ohraničenost západních demokracií. Podle odborníků na počátku studené války¹¹⁴ docházelo na obou stranách k nadsazování bezpečnostních

¹¹³ EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: MO AVIS, 2006. s. 55.

¹¹⁴ Termín „studená válka“ začali používat někteří američtí politici již od roku 1946, avšak nepapuje shoda, kdy byl tento termín použit poprvé. Jinak tento termín charakterizuje ideologickou povahu mezinárodních bezpečnostních vztahů a soupeření o sféru vlivu ve světě po druhé světové válce.

hrozeb ze strany ideologického protivníka, přičemž ani jedna strana „horkou“ válku nechtěla.¹¹⁵

Za této situace pět západoevropských států: Belgie, Francie, Lucembursko, Nizozemsko a Spojené království, se rozhodly vytvořit systém společné obrany a posílit vzájemné vztahy a v březnu 1948 podepsaly *Bruselskou smlouvu*, která představovala první krok v poválečné přestavbě západoevropské bezpečnosti, čímž vznikla Západní unie (ZEU) a Organizace Bruselské smlouvy. V podstatě se jednalo o začátek bezpečnostního procesu, který vedl k jednání se Spojenými státy a Kanadou a k vytvoření Severoatlantické aliance, která byla založena na bezpečnostních zárukách a vzájemných závazcích mezi Evropou a Severní Amerikou. Evropské státy Bruselské smlouvy dále ještě přizvaly Dánsko, Island, Itálii, Norsko a Portugalsko, aby se rovněž staly účastníky tohoto bezpečnostního systému. Jednání vyvrcholila podpisem Washingtonské smlouvy a tím vznikl poválečný Severoatlantický bezpečnostní systém v souladu se zásadami Charty OSN. Tento bezpečnostní systém měl zajistit vytvoření spravedlivého a trvalého mírového pořádku v poválečné Evropě, založeného na hodnotách liberální demokracie, lidských práv a právního státu.¹¹⁶

6.2 Vznik NATO a jeho role společné obrany v severoatlantickém prostoru

Organizace Severoatlantické smlouvy (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) je mezinárodní politicko-vojenskou organizací, která byla reakcí západoevropských zemí a jejich severoamerických spojenců na zhoršující se mezinárodní situaci. NATO jako mezivládní organizace ponechává svrchovanost a nezávislosti svým členským státům. Právním a smluvním základem NATO je Washingtonská smlouva, kterou 4. dubna 1949 podepsalo dvanáct zakládajících zemí: Belgie, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Kanada, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, USA a Velká Británie. Politicko-vojenská aliance vznikla v souladu s článkem 51 Charty OSN, který potvrzuje přirozené právo nezávislého státu na individuální nebo kolektivní obranu. Preambule Washingtonské smlouvy (příloha č. 4) uvádí, že cílem spojenců je podporovat mírové a přátelské vztahy v celém severoatlantickém prostoru, i když v době podpisu šlo především o obranu členů Aliance před možným ohrožením ze strany tehdejšího Sovětského svazu. Ústředním bodem Severoatlantické smlouvy se stal článek 5, který zdůrazňuje, že „ozbrojený útok proti jedné nebo více z nich v Evropě nebo Severní Americe bude považován za útok proti všem, a proto se dohodly, že dojde-li k takovému ozbrojenému útoku, každá z nich, uplatňujíc právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu uznané článkem 51 Charty OSN, pomůže smluvní straně nebo stranám takto napadeným tím, že neprodleně podnikne sama a v součinnosti s ostatními

¹¹⁵ EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: MO AVIS, 2006. s. 53.

¹¹⁶ Příručka NATO. Informační a tisková kancelář NATO – 1110 Brussels, Belgium 1999, s. 25-26.

stranami takovou akci, jakou bude považovat za nutnou, včetně použití ozbrojené síly, s cílem obnovit a zachovat bezpečnost severoatlantického prostoru.“¹¹⁷ Z textu vyplývá, že neexistuje žádný automatismus v použití síly na obranu členského státu; ostatně článek 4 hovoří pouze o „společných konzultacích“ v případě ohrožení smluvní strany.

Smyslem Aliance bylo chránit svobodu a bezpečnost svých členů politickými i vojenskými prostředky, přičemž země Evropy a Severní Ameriky měly úzce spolupracovat v oblasti bezpečnosti a obrany. Základním principem Aliance je společný závazek ke vzájemné spolupráci mezi svrchovanými státy, vycházející z nedělitelnosti bezpečnosti jejích členů. Solidarita v rámci Aliance zaručuje, že žádný členský stát se nemusí spoléhat pouze na sebe při řešení zásadních bezpečnostních otázek. Aliance je sdružením svobodných států, jednotných ve svém odhodlání chránit svoji bezpečnost cestou vzájemných záruk a stabilních vztahů s jinými zeměmi. Navíc článek 4 umožňuje konzultace, pokud je podle názoru kteréhokoli člena ohrožena územní celistvost, politická nezávislost nebo bezpečnost některé ze smluvních stran. NATO ztělesňuje transatlantické spojení, ve kterém je bezpečnost Severní Ameriky trvale svázána s bezpečností Evropy. Washingtonská smlouva potvrzuje individuální práva svých členů, ale také jejich mezinárodní závazky v souladu s Chartou OSN. Ukládá všem členským státům sdílet rizika a povinnosti, jakož i výhody kolektivní bezpečnosti a vyžaduje od každého státu, aby nevstupoval do jiného mezinárodního ujednání, které by bylo v rozporu s touto smlouvou.¹¹⁸

V roce 1955 ve Spolkové republice Německo (SRN) vznikl Bundeswehr a 9. května mohla do NATO vstoupit i SRN. SSSR to vyhodnotil jako odstartování procesu remilitarizace NSR a zesílení vojenské hrozby ze strany Západu a vytvořil se socialistickými státy 14. května 1955 Varšavskou smlouvou (VS).¹¹⁹ Jejími členy se staly Albánie, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Německá demokratická republika, Polsko, Rumunsko a SSSR. Albánie se přestala na činnosti Varšavské smlouvy podílet v roce 1962 a později v roce 1968 na protest proti invazi vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR z ní dokonce vystoupila. Deklarovaným posláním Varšavské smlouvy byla koordinace zahraniční a bezpečnostní politiky členských států a vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě. Ve skutečnosti po celou dobu své existence sloužila jako mocenský nástroj SSSR, určitou výjimkou byla poslední léta její existence po roce 1985, když Michal Gorbačov vyhlásil konec Brežněvovy doktríny omezené suverenity. Prostřednictvím Varšavské smlouvy realizovala Moskva militarizaci a sovětizaci výstavby ozbrojených sil ve svých satelitních státech, které v rámci jednání OSN hlasovaly dle požadavků

¹¹⁷ Viz Příloha č. 4 WASHINGTONSKÁ SMLOUVA

¹¹⁸ Příručka NATO. Informační a tisková kancelář NATO – 1110 Brussels, Belgium 1999, s. 23-26.

¹¹⁹ Podle některých tím „formálně“ začala studená válka, ale základní její atributy, jako ideologická bipolarita, nemožnost míru a nemyslitelnost války se vytvořily již dříve.

Moskvy. Nejvyšším politickým orgánem Varšavské smlouvy byl Politický poradní výbor, kde rozhodující slovo při všech jednáních měli nejvyšší sovětsí činitelé. Vojské velení sídlilo v Moskvě a po celou dobu existence Varšavské smlouvy bylo vyhrazeno pouze sovětským maršálům. V členských státech se omezeně rozvíjelo samostatné vojenské myšlení a až na Albánii a Rumunsko v žádném neexistovala autonomní vojenská doktrína. Sovětská vojenská doktrína stanovovala i úkoly armádám satelitních států, které tvořily první sled. V případě války se počítalo s jejich velkými ztrátami a na jejich místo měly následně přijít druhosledová sovětská vojska.¹²⁰

Na půdě rozděleného Německa se obě vojenské aliance dostaly do bezprostřední blízkosti. Checkpoint Charlie byl asi nejznámějších z průchodů v berlínské zdi a stal se dějištěm mnoha vypjatých situací, připomeňme rok 1961, kdy přímo proti sobě stály americké a sovětské tanky. Organizace NATO se v této etapě svého vývoje soustředila na zajištění společné obrany svých členů, včetně SRN a části západního Berlína.

Válka v Koreji na začátku 50. let minulého století potvrdila obavy Západu z expanzivních záměrů komunistických režimů. Členské státy NATO proto zesílily své úsilí o zdokonalení vojenských a civilních struktur potřebných k realizaci závazku společné obrany, pod dohledem dvou amerických velitelů. USA za dané situace chtěly mít rozhodující roli při koncipování bezpečnostní politiky Evropy. Podle představitelů NATO přítomnost amerických sil na evropském území pomohla odradit Sovětský svaz od agrese. První generální tajemník Hastings Ismay v této době poznamenal: „*Úkolem NATO bylo udržet Američany v Evropě, Rusy mimo Evropu a Němce při zemi*“.¹²¹

Úlohou NATO při jeho vzniku bylo zamezit sovětské expanzi, zabránit oživení nacionalistického militarismu v Evropě a povzbudit politickou integraci Evropy. Západní Evropa a Severní Amerika díky ochrannému deštníku Aliance brzy dosáhly vysoké úrovně stability, která položila základy pro evropskou hospodářskou spolupráci a integraci. Během bipolární konfrontace v rámci blokového uspořádání bezpečnosti byl význam NATO jasně definován, a to existencí sovětského nebezpečí jako hlavní bezpečnostní hrozby. Tato hrozba vedla k tomu, že členy Aliance nebyly vždy jen demokratické režimy – v Portugalsku byl u moci až do roku 1974 Salazarův autoritativní režim, v Řecku byla v letech 1967–74 vojenská diktatura, Turecko se potýká s demokratickými principy od svého vzniku. To, co státy NATO spojovalo, tak byla obava z expanze komunismu. Existence NATO kromě toho umožňovala evropským koloniálním metropolím vyčleňovat síly pro udržení kolonií, aniž by oslabily svou pozici v Evropě.

¹²⁰ KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK. *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Vyd.1. Praha: Portál, 2009. s. 314-316.

¹²¹ NÁLEVKVA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století. I*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000. s. 256.

V současnosti má NATO 29 členů a představuje největší a nejsilnější vojenskou alianci na světě, která podstatným způsobem ovlivňuje podobu mezinárodních bezpečnostních vztahů, ale bohužel velmi rozporuplně. Připomeňme si, jak chronologicky probíhal nárůst členů NATO. Severoatlantickou smlouvu podepsalo v dubnu 1949 dvanáct států: Spojené státy americké, Kanada, Spojené království, Francie, Portugalsko, Belgie, Lucembursko, Nizozemsko, Dánsko, Norsko, Itálie a Island. V roce 1952 se připojilo Řecko a Turecko. V roce 1955 po získání plné suverenity a vzniku Bundeswehru vstoupilo do NATO Západní Německo a v roce 1982 i Španělsko. Ministři zahraničí tří středoevropských zemí České republiky, Maďarska a Polska jinak bývalý členové Varšavské smlouvy, předali 12. března 1999 své americké kolegyni Madeleine Albrightové příslušné ratifikační listiny, a jejich země se staly členy NATO. V roce 2004 se v rámci největší vlny rozšiřování k NATO připojilo 7 států: Litva, Lotyšsko, Estonsko, Rumunsko, Bulharsko, Slovinsko a Slovensko. Dále v roce 2009 přistoupiilo Chorvatsko a Albánie, v roce 2017 pak Černá Hora s tím, že zatím posledním členem NATO se stala v roce 2020 Severní Makedonie.

6.3 Struktura NATO a dominance USA

NATO jako mezivládní organizace ponechává členským zemím svrchovanost a umožňuje jim konzultovat všechny otázky a přijímat vlastní nezávislá rozhodnutí o politických a vojenských aspektech jejich bezpečnosti. Aliance vytvořila struktury, které umožňují vzájemné konzultace a spolupráci nejen v politické, vojenské, ale i v hospodářské oblasti, ve vědě, technice a jiných nevojenských oblastech. Zároveň umožňuje sestavovat plány společné obrany, budování infrastruktury a zařízení potřebných pro zajištění operačních možností vojenských sil, a opatření pro společné výcvikové programy a cvičení. Jakožto politická a vojenská organizace se stalo NATO také společenstvím sdílených zájmů a hodnot. Sídlem Aliance je město Brusel v Belgii.

Rozhodnutí v Alianci musejí být konsenzuální, protože hlasy všech členů jsou si rovny. Konsenzuální rozhodování vyžaduje předchozí politicko-vojenské konzultace, které v rámci NATO probíhají na různých fórech, zejména pak v Severoatlantické radě, která je hlavním rozhodovacím orgánem. Výbor pro obranné plánování je zase hlavní rozhodovací orgán ve věcech týkajících se integrované vojenské struktury a usměrňuje vojenské orgány NATO. Skupina pro jaderné plánování je hlavním rozhodovacím orgánem v oblasti jaderné politiky NATO, včetně rozmístění, technického zabezpečení a bezpečnosti jaderných zbraní z hlediska jejich proliferace. Vojenský výbor NATO je nejvyšší vojenský orgán NATO pod zastřešující pravomocí Severoatlantické rady a Výboru pro obranné plánování s tím, že doporučuje opatření pro společnou obranu prostoru Aliance. Generální tajemník NATO je nejvyšší výkonný funkcionář NATO, který je jmenován členskými zeměmi za předsedu všech výše uvedených fór, kromě Vojenského výboru

NATO. Jedná se o státníka s rozsáhlou mezinárodní zkušeností, který však nemá skutečnou rozhodovací pravomoc.¹²²

Spojené státy jsou bez diskuse nejmocnější členskou zemí NATO a mají tuto organizaci pod stálou kontrolou od jejího založení. Evropané samozřejmě nechtějí dominanci USA v NATO přiznat, neb by je tato skutečnost snižovala do role vazalů. Evropanům je dovoleno dosazovat vždy nejvyššího civilního úředníka, tj. generálního tajemníka NATO. Ten často vystupuje v masmédiích a rozdává mnohá interview, čímž NATO získává „evropskou tvář“. V současnosti zastává funkci generálního tajemníka NATO Jens Stoltenberg (*1959) z Norska. Pro zajištění americké dominance v NATO je rozhodující post vrchního vojenského velitele pro evropské teritorium. A tuto funkci vždy zastával americký generál s hlavním stanem na vrchním velitelství spojeneckých sil v Evropě v belgickém městě Casteau. Od roku 2013 zastává tuto funkci americký generál Philip Breedlowe. V masmédiích se objevuje málo a je méně znám, ale je mnohem mocnější než generální tajemník Jens Stoltenberg. Odpovídá totiž za plánování, přípravu a vedení všech válek NATO. Připomeňme, že NATO připravovalo v Evropě od 50. let v rámci operace Gladio tajné armády, určené pro působení v týlu nepřítele (Stay-behind).¹²³ V případě sovětské invaze na území států NATO měly tyto armády bojovat za nepřátelskými liniemi a v době míru aktivně působit proti komunistům a socialistům. V Německu Američané do těchto tajných armád verbovali pravicově orientované důstojníky s esesáckou minulostí. Tajné armády cvičily společně s americkými a britskými speciálními jednotkami, měly k dispozici výbušniny a tajná skladiště zbraní a byly podle všech pravidel začleněny do vojenské tajné služby vybraných států NATO. Některé z tajných armád NATO byly zapleteny do státních převratů a teroristických akcí. To byl také důvod, proč parlament Evropské unie v roce 1990 požadoval přísné vyšetření činnosti tajných „Stay-behind“ armád ve všech členských zemích NATO. Vyšetřování však bylo zablokováno a nikdy se neuskutečnilo, protože NATO nepřipustí žádný náhled do této temné stránky vlastních dějin.¹²⁴

6.4 Konec studené války – evropské bezpečnostní alternativy a NATO

Na počátku 90. let byla Varšavská smlouva rozpuštěna a Sovětský svaz se rozpadl. Po zániku jednoho aktéra blokového uspořádání mezinárodní bezpečnosti se někteří političtí pozorovatelé domnívali, že nutnost existence NATO rovněž pomínula, a proto mohou být náklady na obranu a vojenské investice radikálně sníženy. Zánik NATO zprvu připouštěl i Václav Havel, který uvažoval o kolektivním

¹²² BALABÁN, Miloš; DUCHEK, Jan; STEJSKAL, Libor (eds.). *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2007. s. 281-283.

¹²³ [on line] Dostupné na <http://users.westnet.gr/~cgjan/gladio.htm>

¹²⁴ GANSER, Daniele. *Nezákonné války. Jak země NATO sabotují OSN. Kronika od Kuby po Sýrii*. Praha: Grada, 2017. s. 27-28.

systemu evropské bezpečnosti, tj. o jakémsi celoevropském bezpečnostním domě. Objevily se i další alternativní koncepty, jak zajistit bezpečnost Evropy po rozpadu bipolárního systému, bez NATO. Bohužel, všechny koncepty usilující o evropský model bezpečnosti narážely na odpor všech příznivců NATO, protože směřovaly k opačnému cíli, místo jeho rozšiřování nejprve k jeho zěstihlení, a nakonec k jeho zrušení. Navíc se zdůrazňovalo, že je potřebné věnovat větší pozornost budování společné bezpečnosti, tj. pro celou Evropu, včetně východoevropských zemí a Ruska. Evropský model bezpečnosti spíše věnoval pozornost předcházení konfliktů než zasahující vojenské alianci, zejména šlo o včasné odhalení příčin možných konfliktů a posilování důvěry a stability v Evropě, což mělo vést ke společnému vnímání bezpečnosti ze strany evropských států na základě rovnosti, kde by nebylo místo pro dominanci. Z toho vyplývá, že pokud by se podařilo takovýto evropský bezpečnostní model realizovat, všechny stávající vojenské aliance by se staly zastaralými a zbytečnými.¹²⁵

V tomto ohledu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) byla slibnou alternativou k vybudování nového evropského modelu bezpečnosti. Dokonce oproti NATO měla své přednosti. OBSE tehdy tvořilo 54 zemí, mezi nimiž byly *všechny evropské státy*, ale i *USA a Kanada*. Spolupracovalo s ní 18 mezinárodních organizací a dalších 7 zemí, s kterými OBSE navázala tzv. partnerskou spolupráci. OBSE nebyla vojenskou aliancí, ale organizací politickou, která se snaží předcházet konfliktům jednáním a smiřováním, nikoli je řešit vojenskou silou, kdy už mezi stranami došlo k nepřátelským akcím. Svoje představy o evropské bezpečnosti vyjádřila OBSE na setkání v Lisabonu 3. prosince 1996 v *Deklaraci o evropském bezpečnostním modelu*:

1. Měl být vytvořen společný bezpečnostní prostor bez jakýchkoli předem stanovených podmínek, v němž měly všechny státy být rovnými partnery.
2. Měla se vypracovat Charta evropské bezpečnosti, která zohlední potřeby evropských národů v příštím století.
3. Mělo být respektováno právo každé země OBSE, aby si zvolila a uspořádala obranu, včetně spojeneckých smluv podle svých vlastních potřeb.
4. Přítomnost zahraničních vojenských jednotek na území druhého státu mělo být vždy v souladu s mezinárodním právem a svobodným rozhodnutím hostitelské země, případně s rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN.
5. Mělo se trvat na důležitosti Smlouvy o omezení konvenčních sil v Evropě a podporovat rozhodnutí signatářů této smlouvy k její aktualizaci vzhledem ke změnám po skončení studené války.¹²⁶

¹²⁵ Blíže viz např. PLICHTA, Dalibor. *Rozšiřování NATO a česká politika*. 1. vyd. Praha: JOB Publishing, 1997. s. 64-82.

¹²⁶ OBSE. [on line] Dostupné na: www.mzv.cz › mission.vienna › organizace_v_pusobnosti_mise › hist...

Ruská federace jako člen OBSE na dalším jednání o této „*Deklaraci...*“ zdůraznila, že bude hledat dostatečné bezpečnostní záruky, aby nedošlo k rozšíření NATO na Východ. Připomeňme, že v Paříži 27. května 1997 byl podepsán „*Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí*“, přičemž obě strany konstatovaly, že OBSE je jediná celoevropská bezpečnostní organizace a má klíčovou roli při upevňování míru a stability v Evropě. A Rusko a NATO napomohou k jejímu posílení jako hlavního nástroje preventivní diplomacie a budou navzájem spolupracovat, aby se zabránilo možnému návratu k rozdělené Evropě nebo ke konfrontaci, případně k izolaci některého státu.¹²⁷

Důsledky politiky „spoléhání se na druhé“ nabyly jasných kontur s rozpadem Sovětského svazu, přičemž se naplno rozběhla živá diskuse mezi zastánci americké vojenské přítomnosti v Evropě a jejími odpůrci, kteří navazovali na silný proud amerického izolacionismu. Někteří američtí odborníci upozornili na malou ochotu evropských členů NATO zvyšovat vojenské rozpočty ve vztahu ke zvyšujícím se vojenským rozpočtům USA. Tím se znovu oživila otázka nakolik je americká veřejnost ochotná a připravena uznat Alianci, která stále více žije na americký dluh. Šlo o vážný problém, protože z hlediska kontextu post-bipolárního období byl nastolen spíše trend celosvětového snižování obranných výdajů. Bez ohledu na údajnou užitečnost nebo dokonce nutnost existence NATO. S touto největší vojenskou organizací na světě, budovanou přes 50 let, jsou spojeny existenční zájmy vlivných průmyslových a zbrojařských komplexů, ale i zájmy rozsáhlého administrativního a vojenského aparátu Aliance. Na základě toho vznikly nejrůznější argumenty, proč nelze zajišťovat evropskou bezpečnost bez NATO. Ten hlavní spočíval v tom, že evropský model bezpečnosti nedisponuje silným jaderným deštníkem a jeho odstrašující silou, který vlastní pouze USA. Krom toho bylo připomínáno, že každý pokus o vytvoření bezpečnostní architektury bez NATO by byl více finančně náročnější, včetně toho, pokud by se některá země rozhodla zajišťovat bezpečnost pouze vlastní armádou nebo budovat teritoriální obranu dle švýcarského nebo rakouského vzoru, a přitom posilovat organizaci OBSE.

Politika NATO je určována především politikou USA jako nejvýznamnějšího a nejsilnějšího člena této aliance. To znamená, že podoba zahraniční politiky USA určovala i americkou politiku směrem k NATO. Je důležité si připomenout strategii, která vznikla na počátku 90. let minulého století v Pentagonu ve spolupráci s Národní bezpečnostní radou po konzultaci s prezidentovými poradci a samotným prezidentem. Veřejnosti tuto strategii prezentoval tehdejší podsekretář ministerstva obrany Paul D. Wolfowitz (*1943), který zdůraznil, že USA si hodlají udržet statut jediné supervelmoci, který posílil v důsledku zhroucení bývalého Sovět-

¹²⁷ PLICHTA, Dalibor. *Rozšiřování NATO a česká politika*. 1. vyd. Praha: JOB Publishing, 1997. s. 66.

ského svazu. USA se prezentovaly jako vítěz studené války a jejich zahraniční politika měla přesvědčit případné mocenské soupeře o tom, že nepotřebují hrát větší roli ve světě. K tomu bylo zapotřebí, aby americký statut supervelmoci byl stále udržován konstruktivním chováním a vojenskou silou, což by mělo všechny odradit od zpochybňování americké supremace. Nešlo o upřednostňování vojenské moci, ale spíše o to, aby americká armáda poskytla bezpečnostní záruky zemím střední a východní Evropy, které se po rozpadu Varšavské smlouvy a Sovětského svazu ocitly v bezpečnostním vakuu, a to bez ohledu na to, pokud by členové v NATO měli jiný názor. Dále bylo zdůrazněno, že je nutné zabránit vzniku jakéhokoli bezpečnostního systému výlučně evropského, který by destabilizoval roli NATO. V listopadu 1991 na římském summitu NATO se Američané snažili zabránit i pouhým úvahám, že by mohl vzniknout nějaký model evropské bezpečnosti nezávislý na NATO. Administrativa USA vlastně již dopředu rozhodla o rozšiřování NATO na Východ. Na summitu v Římě byla potom schválena nová *Strategická koncepce NATO*, která měla transformovat NATO na nové podmínky. Je založena na třech principech: na ochotě k politickému dialogu s ostatními zeměmi, na rozhodnutí spolupracovat ve všech bezpečnostních otázkách se zeměmi východní Evropy a na rozhodnutí zajistit obranu a bezpečnost 16 členům NATO. Současně s tím, měla být zachována stabilita nového bezpečnostního uspořádání v Evropě, které zahrnovalo NATO, OBSE, Evropská společenství, Západoevropskou unii a Radu Evropy. Dokument zahrnoval i vytvoření „sil rychlé reakce“ (RRF), které by měly být multinárodní a mít asi 100 tisíc osob. Dále byla přijata římská deklarace o míru a spolupráci a prohlášení k vývoji v Rusku a k situaci v Jugoslávii. Rovněž bylo deklarováno navázat těsnější vztahy se zeměmi východní Evropy a vytvořit Radu pro spolupráci v Evropě.

Stephem A. Cambone (*1952), vysoký vládní úředník USA (v letech 2003–2007 zástupce ministra obrany pro zpravodajské služby), v kolektivní práci (spíše se jednalo o debatu u kulatého stolu) s názvem *Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO* konstatoval, že mezinárodní pořádek je konec konců zajišťován pouze Spojenými státy, přičemž bezpečnost a stabilita v Evropě bude vytvořena jen díky aktivní americké roli. Americká síla je nutná pro vytvoření strategické rovnováhy v nové bezpečnostní architektuře po skončení studené války. Evropa nemůže s Ruskem jednat sama. Podle Cambona rozšíření NATO na Východ přinese pět strategických důsledků:

1. K rozšíření NATO může dojít pouze za podpory USA, případně jim nejenom zodpovědnost za tento proces, ale budou i zárukou jeho úspěchu.
2. Rozšířením se dostane NATO a tím i USA pevně do srdce Evropy, tj. mezi Berlín a Moskvu. Německo potom nebude muset převzít odpovědnost za evropskou bezpečnost, na kterou zatím není připraveno, přičemž mu jí nehodlají podstoupit ani východní a západní evropské země.

3. Učiní věrohodným prohlášení Západu týkající se integrity a politické nezávislosti Ukrajiny.
4. Vytvoří se předpolí pro bezpečnostní jednání se zeměmi Balkánu a baltských zemí, neboť jejich začlenění do NATO je také plánováno. Rozšířené NATO na Východ zajistí přímý strategický přístup aliančních sil do těchto oblastí v krizových situacích.

Stephen Cambone jednoznačně argumentuje ve prospěch rozšíření NATO na Východ s tím, že předpokládá, že rozšíření má stabilizovat Evropu, a současně eliminuje požadavky ze strany zemí střední Evropy, aby Spojené státy byly garantem jejich bezpečnosti, bez toho, aniž by to vyžadovalo každodenní přítomnost USA. Cambone upozorňuje, že rozšíření NATO bude vyžadovat větší a silnější zapojení USA, zejména politicky, ne-li i vojensky, zejména do budování nové a rozšířené bezpečnostní agendy ve střední a východní Evropě. Ve skutečnosti je však podle něj Washington plně zaneprázdněn navrhováním bezpečnostních programů pobaltských zemí, snaží se obnovit stabilitu v Bosně, zaručit integritu Ukrajiny a vést jednání s Moskvou o všech otázkách evropské bezpečnosti. Představa, že rozšířením NATO dojde v Evropě ke kolektivní bezpečnosti a že si Spojené státy budou moci více uvolnit ruce je podle něj mylná. Washington si potřebuje udržet své ústřední postavení v Evropě, zabránit renacionalizaci evropských bezpečnostních programů, a proto se bude muset více zapojit. Tuto aktivitu budou muset USA a NATO vyvinout při ovlivňování civilně-vojenských vztahů v rámci kandidátských zemí. Tyto Camboneho názory spolu s názory dalších odborníků Institutu strategických studií (SSI) a expertů z Centra strategických a mezinárodních studií (CSIS) zazněly ve Washingtonu, DC u kulatého stolu 27. ledna 1997.¹²⁸

Z výše uvedeného lze učinit závěr, že důsledky rozšíření NATO učinily z USA v podstatě „evropskou mocnost“ usazenou mezi Berlínem a Moskvou, přestože se tomu Američané po celé dějiny bránili. Jednak jsou tím objasněny příčiny samotného rozšiřování NATO, ale i důvody, proč nemohly být uskutečněny jakékoli dobře míněné alternativní modely „evropské bezpečnosti“ bez NATO.

Zajímavé bylo stanovisko k rozšiřování NATO na Východ ze strany univerzitního profesora Michaela Mandelbauma (*1946), který je respektovaným odborníkem v oblasti mezinárodní politiky. Ve své práci *Úsvit míru v Evropě* konstatoval, že NATO mělo po skončení studené války dvě možnosti:

1. NATO by si ponechalo svou bezpečnostní roli z dob studené války, ale rozšířilo by počet svých členů.
2. NATO by zůstalo zachováno ve své podobě, nedošlo by k jeho rozšíření, ale přijalo by nové poslání a jinou bezpečnostní roli.

¹²⁸ BLANK, Stephen. *Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO*. Washington: Platforma nezávislého publikování CreateSpace, 1997.

Zvolena byla první varianta, neboť v lednu 1994 prezident B. Clinton (*1946) prohlásil, že už není otázkou, zda má být NATO rozšířeno, ale pouze kdy a jak. Tato varianta podle Mandelbauma ospravedlňovala další existence této vojensko-politické aliance z dob studené války. Navíc byla odůvodňována možným návratem Ruska k takové politice, která by znamenala ohrožení pro jeho sousedy a evropskou bezpečnost, což vyžadovalo od NATO, aby vyvažovalo sílu Ruska. Tento náhled na politiku Ruska v Evropě má historické oprávnění, svědčí o tom i zkušenosti zemí střední Evropy, které přirozeně po skončení studené války hledaly ochranu před možným ruským ohrožením právě v NATO. Mandelbaum si klade otázky: Je rozšíření NATO na východ nutné? Je moudré? Je legitimní? A upozorňuje, že pokud je rozšíření NATO o středoevropské země zdůvodňováno tím, aby se zabránilo etnickým konfliktům v této oblasti, nebo se jim má předcházet, je toto zdůvodnění nepodložené. České republice, Polsku a Maďarsku, vzhledem k tomu, že se jedná o státy národní, žádné etnické konflikty nehrozí. Tyto konflikty však hrozí v jiných státech, ale těch se rozšíření netýká. Pokud budeme odpovídat na otázku, zda je rozšíření NATO moudré, tak Mandelbaum politiku rozšiřování přirovnává k politice po 1. světové válce, která pomohla k nástupu nacismu v Německu. Rusko by se ocitlo v izolaci a hledalo by vojenskou odpověď na hrozbu rozšiřujícího se NATO k jeho hranicím. To by mohlo zásadně narušit možnost nového uspořádání bezpečnostní architektury v Evropě po skončení studené války, která neměla být exkluzivní, ale inkluzivní, za situace, která byla mimořádně příznivá pro Západ. Zajímavé jsou Mandelbaumovy úvahy o legitimnosti rozšiřování NATO na Východ. Připomíná, že Rusko po skončení studené války dobrovolně přistoupilo na všechny ústupky, což umožnilo vytvořit novou bezpečnostní architekturu Evropy, bez toho, aby byla vnímána jako diktát vítěze vůči poraženému. Mandelbaum zdůrazňuje, že Rusové přijali všechny ústupky s jasnou výhradou, že „nikdy nebudou souhlasit“ s rozšířením NATO. Mandelbaum konstatuje, že rozšíření NATO by bylo nejenom unfair, ale i silně protiruské. A dále upozorňuje, že rozšíření NATO by bylo i z mezinárodního práva pochybné. Přinejmenším by bylo porušením ducha aktu německého sjednocení, který se nesl v duchu „něco za něco“, ze strany Východu a Západu. Sovětský svaz souhlasil, aby se sjednocené Německo stalo členem NATO s cílem jeho pevného zakotvení na Západě. Západ zase souhlasil s tím, že vojenskou sílu NATO neposune blíž k sovětským hranicím. Západ nabídl Moskvě záruky, přestože nemají podobu formálních smluv, které vylučují, aby se bývalý členové Varšavské smlouvy staly členy NATO. Krom toho ministři zahraničí Západu poté, co Sovětský svaz vyjádřil souhlas s modelem „4+2“ (USA, Francie, Velká Británie, Rusko a oba německé státy), souhlasili na konferenci v Ottawě 12. února 1990, že NATO nebude rozšířeno. Mandelbaum dále uvádí, že rozšířením NATO by došlo k porušení ducha, ne-li litery „*Smlouvy o konvenčních silách v Evropě*“, která stanovila kvóty určitých zbraní pro jednotlivé země za zvláštních politických okolností. V roce 1990, kdy byla tato smlouva podepsána, tak bývalí členové Varšavské smlouvy, již nebyli spojenci SSSR, ale

nebyli ani členy NATO. V roce 1992 byla tato smlouva modifikována, aby zohlednila rozpad SSSR. Celkový úhrn výzbroje byl rozdělen mezi bývalé členy Varšavské smlouvy, které v té době nebyly členy ani jednoho bloku, a proto si mohly ponechat výzbroj v celém rozsahu. Rozšíření NATO by narušilo politický kalkul, který byl východiskem pro přidělení počtu této výzbroje. Argument, že je nutné středoevropské státy zapojit do NATO, protože se ocitly v bezpečnostním vakuu, je podle Mandelbauma lichý, neboť je tu nový bezpečnostní pořádek, jehož jádrem je *Smlouva o konvenčních silách v Evropě*, jejíž součástí jsou další dohody o kontrole zbraní, dohody sjednané v posledních letech studené války a po jejím skončení. Tento nový bezpečnostní pořádek je nejpádnějším argumentem proti rozšíření NATO. Mandelbaum závěrem konstatuje, že rozšíření NATO na Východ je nejenom zbytečné, ale i nemoudré, protože by zhatilo tento stávající pořádek, který by mohl být základem nové bezpečnostní architektury v Evropě.¹²⁹

Již vytvořenému evropskému bezpečnostnímu pořádku nahrávaly i příznivé změny, které nastaly v oblasti jaderných zbraní. V červenci 1991 byla podepsána smlouva START I, která snížila stavy strategických jaderných sil USA a bývalého SSSR přibližně o 30 %. V lednu 1993 byla podepsána smlouva START II, po níž následovalo odstranění mezikontinentálních balistických střel s vícenásobnými hlavicemi a došlo ke snížení počtu strategických jaderných sil na jednu třetinu.¹³⁰

Jak již bylo zmíněno, práce Michaela Mandelbauma velmi jasně a kriticky popisuje budoucnost NATO a americkou angažovanost v Evropě po skončení studené války. Podle něj by nejlepší pro NATO bylo zůstat ve své podobě a přeměrovat svoji energii do „uklidňujícího“ udržování bezpečnostního řádu, který se vytvořil po skončení studené války v Evropě. Domnívá se, že NATO je špatně vybavené k provádění misí mimo oblast kolektivní obrany a kritizuje operaci v Bosně. Expanzi NATO na Východ vidí jako chybnou, protože instaluje bezpečnostní spravedlnost vítěze, což budou Rusové vnímat jako urážku. Přes tyto kritické úvahy Mandelbaum stále vnímá Rusko jako nepřítele NATO ve studené válce. Jeho kniha přesto poskytuje čtenáři jasný přístup při vytváření bezpečnosti v Evropě. Mandelbaum zdůrazňuje, že nový bezpečnostní evropský pořádek už v Evropě existuje a zajišťuje mír bez vysokých nákladů na rovnováhu moci ve světě. Jeho budoucnost závisí na tom, zda Rusko bude usilovat o mír a zda USA zůstanou beze změny v evropských obranných systémech. Pokud se záležitosti budou vyvíjet tímto směrem, stane se Evropa baštou míru ve světě, který příliš mírumilovný není.¹³¹

Expanze NATO byla provázena jednou kontroverzní otázkou, o které se diskutuje dodnes. Byla nebo nebyla expanze NATO v souladu s úmluvami dojed-

¹²⁹ MANDELBAUM, Michael. *The Dawn of Peace in Europe*. 1. vyd., Priority Pr Pubns, 1996.

¹³⁰ TŮMA, M. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2003.

¹³¹ MANDELBAUM, Michael. *The Dawn of Peace in Europe*. 1. vyd. Priority Pr Pubns, 1996.

nanými a podepsanými ke konci studené války? Hlavní diskuse na toto téma probíhala při jednáních v průběhu roku 1990, vedl ji tehdejší sovětský prezident M. Gorbačov (*1931) a jeho ministr zahraničí E. Ševardnadze (1928–2014) se svými západními protějšky, byl to především George H. Bush (1924–2018) a jeho ministr zahraničí J. Baker (*1930), premiérka Velké Británie M. Thatcherová (1925–2013) a její ministr zahraničí D. Hurd (*1930), kancléř SRN H. Kohl (1930–2017) a jeho ministr zahraničí H. D. Genscher (1927–2016) a francouzský prezident F. Mitterrand (1916–1996). Tato jednání se točila kolem tří hlavních témat: sjednocení Německa, budoucí uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů v Evropě po skončení studené války a rozšiřování NATO na Východ. První vizi nového uspořádání Evropy zveřejnil v roce 1989 francouzský prezident Francois Mitterand. Šlo o projekt Evropské konfederace, kde se počítalo i se SSSR, ale do kterého nebyly zahrnuty USA, a právě proto narazil na nepochopení v SRN, která si Evropu bez USA neuměla představit, přičemž odpor USA byl jasný, neb něco takového by prostě nepřipustily.¹³²

Další veřejné vystoupení na téma nové Evropy pronesl Hans-Dietrich Genscher v roce 1990 v bavorském městě Tuting, kde vyhlásil dvě klíčové podmínky pro sjednocení Německa. Za prvé, ke sjednocení Německa nemůže dojít za cenu poškození sovětských bezpečnostních zájmů. Za druhé, po sjednocení Německa nebude následovat posun hranic NATO směrem na Východ, včetně teritoria bývalé NDR. Dále Genscher při jednání se svým britským protějškem uvedl, že Rusové musejí dostat záruku, že země, které vystoupí z Varšavské smlouvy, jako např. Polsko, potom nevstoupí do NATO.¹³³ Ministr zahraničí USA J. Baker během svých moskevských jednání s M. Gorbačovem a E. Ševardnadzem oba ujišťoval, že expanze NATO je nepřijatelná. Vyjádřil to slovy: “NATO se neposune ani o píd’ směrem na Východ” (*angl. “no one inch eastward”*).¹³⁴ Další den v rámci moskevských jednání hovořil s M. Gorbačovem i H. Kohl, který řekl: “Věříme, že se NATO nebude rozšiřovat mimo svoji sféru vlivu.”¹³⁵

Všechny výše uváděné sliby měly vysokou politickou hodnotu, nejen z pohledu tehdejšího vedení SSSR, ale především z hlediska dalšího vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů v Evropě. Pokud by byly naplněny, tak by se posílila vzájemná důvěra mezi bývalými blokovými rivaly. Došlo by k výraznému

¹³² MUSITELLI, J. Francois Mitterand, architecte de la Grande Europe. 31.12.1989. *Revue internationale et stratégique* Volume 82, Issue 2, 2011, pages 18 to 28.

¹³³ Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). [on line] 6. 2. 1990. Dostupné na:

<https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Document-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>

¹³⁴ *Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow*. [on line] 9. 2. 1990. Dostupné na: <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325680-Document-06-Record-of-conversation-between>.

¹³⁵ *Letter from James Baker to Helmut Kohl*. [on line]. Dostupné na

<https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325682-Document-08-Letter-from-James-Baker-to-Helmut-Kohl>.

uvolnění mezinárodního vojenského a politického napětí, přičemž by pokračovalo snižování vojenských výdajů. Souhrnně vyjádřeno, došlo by k významnému posílení míru v Evropě.

Americký historik Mark Kramer z Harvardovy univerzity konstatoval, že během intenzivních jednání, které se na obou stranách na počátku roku 1999 vedly, nebyly podepsány žádné kategorické závazky, žádné slavnostní sliby ani záruky. Později otevřené archivy ukázaly, že rozhodující význam nakonec měla zákulisní politická jednání. Bushova administrativa již počátkem roku 1990 kabinetně rozhodla o tom, že nové bezpečnostní uspořádání v Evropě by se nemělo zásadně lišit od období studené války, přičemž jeho páteří zůstane NATO. James Baker také varoval prezidenta Bushe, že největším nepřítelem NATO je právě myšlenka OBSE, a proto NATO musí mít exkluzivní charakter, zejména vůči SSSR. Na těchto kabinetních jednáních se již počátkem roku 1990 rovněž uvažovalo o rozšíření NATO. Atmosféru asi nejlépe vystihuje setkání Bushe a Kohla v Camp Davidu, kdy Bush zdůraznil, že studenou válku vyhráli USA a jejich spojenci, a proto se Moskvě nebude ustupovat. Navíc upozornil prezidenta Mitterranda, že v Evropě není a nebude místo pro nějakou celoevropskou organizaci pro spolupráci a bezpečnost. Bushova představa byla jasná, zachovat NATO, které se osvědčilo v době studené války, a připravovat se k jeho budoucímu rozšiřování směrem na Východ. Jeho důraznost narůstala úměrně tomu, jak slábla Gorbačovova pozice a vliv v Kremlu. Tím byly pohřbeny všechny myšlenky k vytvoření Evropské konfederace nebo bezpečnostní architektury, kde by rozhodující roli hrála OBSE.

6.5 Transformace NATO a Partnerství pro mír

Součástí rekonstrukce NATO po studené válce byla reorganizace i jeho vojenské struktury. Vznikly některé nové složky, např. Velitelství spojeneckého sboru rychlé reakce. Mezi důležité akty patřily i uzavřené dohody o redukci vojenských sil viz *Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě* mezi NATO a státy Varšavské smlouvy, která byla uzavřena v roce 1990, přičemž vyžadovala snížení počtu jednotek na hodnoty, které nepřekračují určité hranice. Zánik Varšavské smlouvy v roce 1991 odstranil hlavního protivníka NATO v systému blokového uspořádání světové bezpečnosti a podnítil nové debaty o účelu a povaze Aliance. NATO tím, že aktivně oslovilo bývalé nepřátele s návrhem na spolupráci v oblasti bezpečnosti a zajištění stability v Evropě, bylo prezentováno, že napomáhá překonat rozdělení Evropy na Východ a Západ. Tato zásadní změna v poslání byla zakotvena v *Nové strategické koncepci* (NSK) NATO z listopadu 1991, která přijala i širší bezpečnostní rámec Aliance.¹³⁶

¹³⁶ *Secretary General Annual Report 2018 – NATO*. [on line]. Dostupné na: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120905_what_is_nato_cz.pdf

Aliance se měla více angažovat i při řešení krizových situací, včetně jejich mírového řešení i mimo území NATO. Projednáváním krizí se zabývala především Rada NATO, její Politický výbor, Vojenský výbor, Vyšší výbor pro civilní nouzové plánování a Výbor pro operace a cvičení Rady. Hlavní pozornost konzultací obranného charakteru se zaměřovala, zejména na preventivní diplomacii a na zvládnání situací ohrožující mezinárodní bezpečnost, což lze hodnotit jako velmi pozitivní roli NATO. Na druhé straně NATO vstoupilo do nové etapy svého vývoje tím, že ozbrojené operace k předcházení konfliktům a ke zvládnání krizí již nebyly v souladu s Washingtonskou smlouvou, zejména s článkem 5, čímž vznikla řada zásadních otázek: Jak se bude rozhodovat o tom, která rizika mohou poškodit bezpečnostní zájmy NATO? Kdo bude rozhodovat o tom, kde a jak zasáhnout? Obejde se NATO bez mandátu OSN?¹³⁷

Redefinované NATO začalo postupně podnikat i vojenské operace pro udržení míru mimo území svých členských států, což přesahovalo jeho tradiční závazek ke společné obraně. Bombardováním Bosny v roce 1995 se NATO jednoznačně zpronevěřilo principu obrany a vsadilo vše na útok. NATO porušilo svůj vlastní slib, že bude aktivní pouze v případě napadení některého ze svých členských států, ale Bosna nikoho z NATO nenapadla. NATO však tyto skutečnosti ignorovalo a odvolávalo se na ultimátum, které dala bosenským Srbům Rada bezpečnosti OSN. NATO argumentovalo, že pouze pomáhá zabezpečit ochranné zóny OSN, přičemž jeho bombardování bylo kontraproduktivní. Srbové odpověděli na bombardování NATO tím, že vzali více než 300 příslušníků „modrých přileb“ jako rukojmí a připoutali je jako živé štíty ke stromům a sloupům, aby odradili NATO od dalších náletů. Dne 24. března 1999 zahájily letouny NATO bombardování Srbska, na základě události z Račaku, kde měla být údajně provedena etnická čistka. Útok NATO byl proveden bez souhlasu OSN, a proto je možné ho označit jako nezákonnou útočnou válku. Útok byl proveden pod velením USA za aktivní účasti dalších členů NATO: Belgie, Dánska, Francie, Itálie, Německo, Nizozemska, Norska, Portugalska, Španělska, Turecka a Velké Británie. Tím se NATO prohřešilo proti Chartě OSN a dopustilo se zločinu agrese. Po bombardování Bosny v roce 1995 a útoku na Srbsko z roku 1999 se Aliance z obranného spolku proměnila na útočné spojení.¹³⁸

Na druhou stranu stojí za povšimnutí, že v tzv. mírových operacích se NATO začalo hlavně zaměřovat na maximální využívání výsledků vojensko-technologické revoluce. Spolu s dopravními letouny, plavidly a vrtulníky nezbytnými pro přepravu malých mobilních jednotek hrají klíčovou roli systémy ISTAR, což je průzkum, vyhodnocení získaných zpráv, sledování krizového prostoru a získávání

¹³⁷ EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: MO AVIS, 2006. s. 92, 234.

¹³⁸ GANSER, Daniele. *Nezákonné války. Jak země NATO sabotují OSN. Kronika od Kuby po Sýrii*. Praha: Grada, 2017. s. 162-172.

cílů. To vše se souhrnně promítá do nárůstu významu informací, hovoří se dokonce o informační válce nebo o významu informačního systému na nejvyšší technologické úrovni. Hlavním nástrojem pro sběr, předávání a rozdělování informací jsou prostředky kosmického průzkumu a zpravodajství, které ukazují, kde se nachází civilní a vojenská infrastruktura, umožňují zrychlovat vyhledávání a volbu cílů s tím, že poskytují údaje uživatelům. Tyto prostředky se staly multiplikátorem vojenské síly na strategické, operační i taktické úrovni. Právě v této oblasti se projevovalo velké zpoždění Evropy za USA. Ve vojenské oblasti USA na přelomu tisíciletí utekly svým spojencům z NATO, nejméně o jednu generaci, neboť hodně investovaly do vojenského výzkumu a vývoje.¹³⁹

Operace NATO „Spojenecká síla“ byla zahájena s cílem aktivně zasáhnout proti hrozbě etnických čistek na území Kosova a proti hrozbě dalšího stupňování této humanitární katastrofy. Operace proběhla od března do června 1999, demonstrovala schopnost dosáhnout úspěchu takřikajíc na dálku, NATO (zejména Američané) bylo všudypřítomné, vševědoucí a všehoschopné. Tato operace ukázala, že válka se stává laboratoří, která testuje nejvyspělejší technologie, elektroniku a informatiku. Operace nebyla naplánována jako přímé střetnutí s protivníkem tam, kde byl nejsilnější. Nezačala pozemním bojem, kde se mohly srbské síly soustředit k manévřům a využít znalost terénu a prostředí. Stejně jako v roce 1991 i v roce 1999 byla zahájena mohutná letecká ofenzíva. Původní počet 300 letadel NATO, v závěru až 912, v jejichž prospěch manévrovalo 35 plavidel NATO. Vzdušné síly NATO uskutečnily celkem 37 465 vzletů, z toho 14 006 útočných s tím, že převažovaly podpůrné lety. Pokud jde o nové použité zbraně, byly to zejména grafitové bomby, řízené bomby JDAM a klamné cíle ALE-50 k oslepení nepřátelských radarů. Operací Spojenecká síla na sebe NATO vzalo riziko spojené se zničením civilních cílů, šlo zejména o televizní a rozhlasové stanice, které mohou být využity vojenskou mašinerií. Jednalo se i o elektrárny, které jsou zdrojem energie nejen pro obyvatelstvo, ale i pro armádu. Šlo také o rafinérie, na které jsou odkázáni řadoví občané, ale především bojující jednotky. Bylo zničeno i několik mostů, které mohou být využity k přesunu vojenských jednotek. Výsledkem je spoušť, se kterou se bude civilní obyvatelstvo vyrovnávat 10 nebo i více let, tedy i potom, kdy se zbavilo režimu, jenž se stal cílem operace NATO. V první fázi operace Spojenecká síla sice NATO naplnilo svůj záměr ničit a izolovat jednotky Jugoslávské armády a vojenských milicí v Kosovu. Nepodařilo se však zabránit těmto jednotkám pokračovat v agresi a její intenzifikaci. Do zahájení operace bylo v Kosovu asi 2 500 zabitých, během bombardování jejich počet vzrostl na 10 000. A počet násilně vyhnaného etnika z 230 000 vzrostl na 860 000, takže v tomto směru asi NATO nemůže hovořit o úspěchu.¹⁴⁰

¹³⁹ EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: MO AVIS, 2006. s. 92-93.

¹⁴⁰ CLARK, W. When force is necessary: NATO's military response to the Kosovo crisis. *NATO Review*, 1999, No. 12. s. 16-18.

Bruselské zasedání Rady NATO 11. ledna 1994 vyhlásilo program *Partnerství pro mír* (PřP), který měl vytvořit základní rámec bezpečnosti v celém euroatlantickém prostoru.¹⁴¹ Byl určen pro bývalé země Varšavské smlouvy, které se v té době staly neutrálními zeměmi. Byl nabídnut i všem postsovětským zemím, včetně Ruské federace. K programu se připojilo celkem 34 zemí. Hlavní cíle PřP byly vymezeny v *Rámcovém dokumentu*, který předpokládal navýšení příslušných schopností a možností k udržování míru cestou společného plánování, přípravy a výcviku, čímž měla být zvýšena i interoperabilita ozbrojených sil partnerského státu se silami NATO. Smyslem PřP bylo také zprůhlednit proces obranného plánování a tvorby rozpočtu na národní úrovni a napomáhat rozvoji demokratické kontroly ozbrojených sil. PřP se rovněž zaměřovalo i na udržení schopností a připravenosti přispět k operacím pod vedením OSN nebo OBSE. V dlouhodobém horizontu mělo PřP vytvořit předpoklady k tomu, aby partnerské státy mohly lépe operovat v součinnosti s ozbrojenými silami členských států NATO.¹⁴²

V rámci Partnerství pro mír se v červnu 1994 zahájil proces pravidelných schůzek mezi šestnácti členy NATO a Ruskem (16 + 1) na úrovni ministrů, velvyslanců a expertů zaměřených na výměnu informací a na konzultace při řešení otázek společného zájmu. Dne 20. května 1997 se v Paříži sešli generální tajemník NATO, nejvyšší představitelé států NATO a prezident Ruské federace a podepsali *Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací*, který vytvořil rámec pro nové bezpečnostní partnerství a vzájemnou spolupráci.¹⁴³

Program Partnerství pro mír představoval velký kontrast ve srovnání s tím, jak bylo utvářeno dosavadní blokové uspořádání bezpečnosti právě díky NATO a Varšavské smlouvě. Tento program se neprofiloval proti žádné konkrétní hrozbě, ale cílem bylo zahájení bezpečnostní spolupráce mezi bývalými protivníky a zlepšení celkové bezpečnostní situace v Evropě. Z dnešního pohledu je však zřejmé, že to byl první krok na cestě chystané expanze NATO, o které se již rámcově uvažovalo v prvních měsících po studené válce v USA. PřP však nebyl nikomu vnucován, ale naopak reagoval na požadavky a zájmy zemí, které ukončily členství ve Varšavské smlouvě. Byl to právě Václav Havel (1936–2011) a Lech Walesa (*1943), kteří nejvíce apelovali na Billa Clintona, aby poskytl bezpečnostní záruky středoevropským zemím z bývalé Varšavské smlouvy. I tím se expanze NATO od počátku profilovala jako „expanze na pozvání“.

¹⁴¹ NATO – *Official text: Declaration of the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration)*, 11.1.1994. [on line]. Dostupné na: https://www.nato.int/cps/en/natohg/official_texts_24470.htm.

¹⁴² *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001. s. 68.

¹⁴³ *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001. s. 82.

6.6 Rozšiřující se NATO a důsledky pro mezinárodní bezpečnostní vztahy

Rozhodnutí NATO o rozšíření na Východ se stalo symbolem asymetrického konce studené války, neboť Rusko bylo na Západě hodnoceno jako příliš slabé a okrajové, a proto byly jeho zájmy ignorovány. V první dekádě po skončení studené války silně poklesly ruské vojenské výdaje a došlo k nebývalému oslabení ruské armády. Kontrast mezi silou NATO a Ruskem byl tak výrazný, že americká historička Mary E. Sarotte (*1968), jedna z kriticky uvažujících autorek, napsala, že právě v této době bylo zřejmé, že politika Západu vůči Rusku začala být agresivní.¹⁴⁴ Rovněž výhrady k procesu expanze NATO ze strany klasických amerických realistů vyjádřil George Kennan (1904–2005), který v roce 1997 napsal, že se jedná o nejzávažnější omyl USA po skončení studené války.¹⁴⁵

Za hlavní mezníky procesu rozhodování o tom, zda a případně jak „NATO rozšířit“, je možné považovat rozhodnutí bruselského zasedání Rady NATO z ledna 1994, *Studii o rozšíření NATO* ze září 1995, madridskou vrcholnou schůzku z roku 1997 a pražskou vrcholnou schůzku v roce 2002. V Bruselu bylo v lednu 1999 oznámeno, že Aliance je otevřena dalším evropským státům, které jsou schopny rozvíjet a naplňovat principy Washingtonské smlouvy a přispívat k dalšímu upevňování bezpečnosti v severoatlantickém prostoru. Studie o rozšíření NATO nastínila základní zásady rozšiřování Aliance, přičemž hlavní důraz položila na budování bezpečnostní architektury v celém euroatlantickém prostoru, aniž by došlo k obnovení dělicích čar.¹⁴⁶

Madridský summit v červenci 1997 rozhodl, že NATO se v první vlně rozšíří o Českou republiku, Maďarsko a Polsko. Z pohledu těchto nových členských zemí přestala být tato oblast západem Východu a stala se východem Západu. Území těchto zemí přestalo fungovat jako nárazníkové pásmo a stalo se součástí euroatlantického prostoru s odkazem na společně sdílené hodnoty. NATO získalo novou strategickou hloubku a z politického hlediska mu přibyli nový spojenci, jejichž politické elity byly vůči Alianci velmi vstřícné. Tím NATO získalo nové možnosti pro vnější vyvažování Ruska, které bylo už tak hodně oslabeno v důsledku asymetrického konce studené války. Za této situace v Rusku ožily obavy z obkličování, které se projeví v *Primakovově doktríně z roku 1997*, jež se zaměřila na vyvažování jednostranného postupu vítěze studené války. Poté však přišla další rána, a to vzdušná operace NATO proti srbsko-černohorské Jugoslávii na jaře roku 1999. Operace Spojenecká síla byla v Rusku vnímána jako brutální zásah proti menšímu

¹⁴⁴ SAROTTE, M. E. 1989: *The Struggle to Create Post-Cold War Europe*. New Jersey: Princeton University Press, 2009, s. 229. ISBN 9780691163710

¹⁴⁵ KENNAN, G. F. A Fateful Error. *New York Times February 5, 1997, Section A, Page 23.*

¹⁴⁶ NATO – *Official text: Study on NATO Enlargement*. [on line] 3. 9. 1995. Dostupné na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm

slovanskému bratru, ale i jako projev silného „antiruského zaměření celého NATO“.¹⁴⁷

Mnozí odborníci varovali, že expanze NATO přinese naprosto zbytečný nárůst napětí, závody ve zbrojení, nastoupí alianční vzorce a modely chování, které budou argumentovat agresivními záměry Ruska a správností realizované expanze NATO. Také se připomínalo, že Rusové po skončení studené války učinili vše, vyklidili všechny své vojenské základny ve střední a východní Evropě, zatímco USA své vojenské základny v západní Evropě pouze zredukovaly. Přijetí nových tří bývalých členů Varšavské smlouvy do NATO završilo asymetričnost konce studené války, kterou Rusové mohou vnímat jako provokaci. Někteří dokonce varovali před možnými válečnými důsledky této expanze NATO na pozvání. Další zase zdůraznili, že expanze NATO bude u Rusů umocňovat pocit ohrožení ze strany Západu, což je bude motivovat ke sblížení s Čínou. To potom může posilovat bezpečnostní obavy Indie, která je velmi důležitým hráčem ve struktuře mezinárodních bezpečnostních vztahů.

Problematikou expanze NATO se od samého počátku zabýval zakladatel neorealismu Kenneth Waltz (1924–2013), který v roce 1993 argumentoval, že USA si po skončení studené války nebudou moci dovolit nejen izolacionismus, ale ani to, aby Evropu zbavenou dřívější hrozby nechaly na holičkách. Zdůrazňoval, že význam NATO by měl po skončení bipolární konfrontace trvale klesat.¹⁴⁸ Waltzovy názory na expanzi NATO byly v ostrém rozporu s předními americkými institucionalisty, které prezentoval Robert Keohane (*1941) a Lisa Martinová. Ti tvrdili, že konec studené války otevřel rozsáhlý prostor pro institucionalizovanou mezinárodní bezpečnostní spolupráci, jejímiž nástroji a garanty budou osvědčené instituce, zejména pak NATO. Od expanze NATO očekávali, že v Evropě odvrátí možný návrat bezpečnostního soupeření a oživení nacionalismu, který v minulosti vedl ke dvěma světovým válkám.¹⁴⁹

Právě tato očekávání amerických institucionalistů vyvolala zásadní nesouhlas ze strany neorealistů, kteří zdůrazňovali, že i po skončení studené války budou nadále klíčovou roli sehrávat silné státy, které budou v maximální možné míře prosazovat svoje vlastní zájmy. Zároveň Kenneth Waltz připomněl obecný závěr, že mezinárodní organizace jsou vždy jen nástrojem národních vlád k prosazování jejich zájmů a tento názor pregnantně konkretizoval slovy, že pokud NATO bude expandovat, bude dělat především to, co si budou přát USA jakožto vítěz studené

¹⁴⁷ DEUDNEY, Daniel & IKENBERRY. John. G. The Unravelling of the Cold War Settlement, *Survival*, vol. 51, no. 6. 2009. pp. 39-62. DOI: 10.1080/00396330903461666

¹⁴⁸ WALTZ, Kenneth. N. The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, Vol. 18, No. 2 (Fall, 1993), pp. 44-79.

¹⁴⁹ KEOHANE, ROBERT. O. The Diplomacy of Structural Change. In: *America And Europe In An Era Of Change*
Edited By Helga Haftendorn. New York : Routledg 1993, s. 53.

války. Dále Waltz upozornil na nebezpečnou stránku rozpadu SSSR a zánik bipolarity. V tomto směru připomněl, že smysl aliancí stojí a padá s existencí hrozeb, kterým měly čelit. Také varoval před nerovnovázným systémem mezinárodních bezpečnostních vztahů, který nastal po roce 1990 jako výsledek změn epochálního významu. V rámci nového mezinárodního uspořádání USA a také NATO ztratily dřívější protiváhu. I v přírodě je škodlivé vakuum, tak i mezinárodním vztahům neprospívá nevyvážená síla dominantního státu. Ta otevírá prostor pro unilateralismus a rozmařilost politických vůdců zemí, kterým chybí protihráč, jenž by vyvažoval jejich sílu a tím je i reguloval. Waltz argumentoval, že v případě expanze NATO se bude logicky rozšiřovat i sféra jeho působnosti a bezpečnostní odpovědnosti a samozřejmě se budou navyšovat náklady s tím spojené. Ke konci svých úvah formuloval neorealista Waltz hypotetickou otázku: Jak by to vnímaly USA, kdyby studenou válku vyhrálo Rusko, které by rozhodlo, že rozšíří Varšavskou smlouvu na americký kontinent a argumentovalo by společnými hodnotami a rozšířením stability do Střední Ameriky?¹⁵⁰

V USA po teroristických útocích z 11. září 2001 trvale sílil důraz na jednostranné přístupy, přestal se brát ohled na jiné státy i na mezinárodní organizace, včetně OSN. Bushova administrativa schválila *Národní bezpečnostní strategii 2002*, která podtrhla výlučnost amerických vojenských schopností a odhodlání je využít v zájmu naplňování vytyčených politických cílů. Bushova administrativa rovněž dala najevo, že vítá spojence, kteří se k ní přidají, ale není ochotna za jejich podporu dělat jakékoli kompromisy.¹⁵¹ Druhým dokumentem byla *Národní strategie boje proti šíření ZHN*, která přinesla charakteristiku tzv. proliferátorů jakožto hlavní bezpečnostní hrozby té doby. V tomto směru bylo naznačeno, že Irák bude první z těch, proti němuž USA zaútočí.¹⁵² Oba dva dokumenty odrážely vysokou míru vojenského sebevědomí tehdejší administrativy USA, která takto postupovala i vůči Ruské federaci, jež byla oslabena dopady Jelcinova vládnutí. Není tedy divu, že Bushova administrativa se přiklonila k maximalistickému pojetí dalšího rozšiřování NATO.

Maximalistickou variantu schválil pražský summit NATO v roce 2002, který rozhodl o přijetí sedmi nových členů s tím, že plnohodnotnými členy se stanou v květnu 2004.¹⁵³ V roce 2004 došlo k největšímu rozšíření NATO v jeho historii. Jednalo se o tři pobaltské země, které byly dříve součástí SSSR, šlo o Estonsko, Lotyšsko a Litvu. Dále to byly tři země, které byly předtím součástí Varšavské

¹⁵⁰ WALTZ, KENNETH. N. NATO Expansion. In: *Contemporary Security Policy*, Volume 21, 2000, S. 23-35.

¹⁵¹ The National Security Strategy of the United States of America, září 2002. [on line]. Dostupné na: <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/>

¹⁵² National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, prosinec 2002. [on line]. Dostupné na: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=860>

¹⁵³ NATO – Official text: Prague Summit Declaration. [on line]. 21. 11. 2002 Dostupné na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm?

smlouvy, šlo o Bulharsko, Rumunsko a Slovensko. V neposlední řadě se jednalo o Slovinsko jako nejvyspělejší část bývalé Jugoslávie a významné členské země Hnutí nezúčastněných. USA jako hegemon NATO výrazně navýšily počet svých spojenců. Samotné NATO se posunulo o tisíc km k západní hranici Ruské federace, přičemž zvětšilo svoji strategickou hloubku a navýšilo svoje zdroje. Navíc NATO mohlo provádět vojenská cvičení v rámci Ukrajiny a v Gruzii, neboť šlo o další zájemce o vstup do NATO. Tím se Ruská federace ocitla pod silným tlakem, zejména její politické a vojenské elity. NATO se totiž dostalo do prostoru, kde byla Hitlerova vojska v roce 1941/1942, kdy šlo o nejhorší situaci v celých dějinách země. Ruské politické a vojenské elity vnímaly takovéto rozšiřování NATO jako velmi agresivní, což nastolovalo vyhrcovaná bezpečnostní dilemata. Pokračující přípravy k dalšímu rozšíření NATO, ale i plánovaná výstavba vojenských základů na těchto nových postsovětských územích, ukázaly na rozpor v bezpečnostních představách na obou stranách. Ruské elity prosazovaly ukončení rozšiřování NATO v postsovětském prostoru. Naproti tomu NATO nechtělo v žádném případě, aby o tom Rusko jakkoli rozhodovalo. Mezi ruskými elitami sílily obavy, že NATO nebere ohledy na bezpečnostní zájmy jejich země.¹⁵⁴

Po rozhodnutí „Bukurešťského summitu NATO“ z dubna 2008 obavy Ruska ještě zesílily. Na tomto summitu se jednalo totiž o rozšíření NATO s tím, že pozvánku měla dostat Ukrajina a Gruzie, tzv. *Akční plán členství* (MAP). Zatímco přizvání Albánie a Chorvatska do NATO nevyvolalo žádné emoce, tak pozvání dalších států se ukázalo jako problematické. Řecko protestovalo proti užívání názvu země ze strany Makedonie a chtělo využít svého práva veta, pokud by měla obdržet pozvánku. Nejspornější však bylo možné přistoupení Gruzie a Ukrajiny, protože NATO by poprvé vstoupilo do postsovětského prostoru, který Moskva vnímá jako svůj životní zájem. Vzhledem k nadstandardním vztahům s Ruskem ze strany Německa a Francie zaujaly rovněž i tyto dvě země odmítavý postoj. Naopak USA v čele s prezidentem Bushem silně prosazovaly, aby Gruzie a Ukrajina dostaly pozvánku do NATO právě na tomto summitu. Je zřejmé, že USA jsou vedeny spíše politickými motivy než zájmem o zvýšení bezpečnosti ve světě. Pro oba režimy, které se dostaly k moci po barevných revolucích, by to byl úspěch jejich euroatlanticky orientované zahraniční politiky. Obě země mají však velké vnitřní problémy, zejména Gruzie, která má nevyřešené spory s vlastními odtrženými republikami Abcházii a Jižní Osetií. Ukrajina má zase problémy se svojí hranicí. V případě Gruzie některé kroky jejího prezidenta mohly vzbuzovat pochybnosti o kvalitě demokracie. I s ohledem k výše uvedeným výhradám bylo rozhodnuto, že obě země budou podrobeny dalšímu zkoumání. Nakonec byla zvolena pružná formulace, která uspokojila jak země ucházející se o vstup do NATO, tak i výhrady ze strany Německa a Francie. Státy NATO prohlásily, že podporují aspirace obou

¹⁵⁴ EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: MO AVIS, 2006. s. 68-70.

států stát se v budoucnu členy NATO, a proto budou s nimi dále spolupracovat. Překvapivá byla i účast ruského prezidenta V. V. Putina (*1952), který sice nevy-slovil souhlas s rozšířením NATO, ale jeho slova nesouhlasu byla mírná. Navíc USA si nechaly saturovat francouzský nesouhlas jejich větší angažovaností v Afghánistánu.¹⁵⁵

Narůstající ruské obavy s rozšiřováním NATO se projevily v novém doktri-nálním dokumentu z února roku 2010 nazvaném *Vojenská doktrína Ruské fede-race*.¹⁵⁶ Dokument uvádí, že největší vojenská hrozba pro Rusko vychází ze snahy globalizovat roli NATO díky jeho expanzi a posunutím vojenské struktury Aliance k ruským hranicím. Mezi bezpečnostní hrozby dokument zařadil i další vojenská opatření USA, zejména pak budování systému protiraketové obrany, protože podkopává strategickou stabilitu. Jako vnější hrozbu uvedla doktrína militarizaci kosmu a rozmísťování vysoce přesných nejaderných strategických zbraní, stranou nezůstaly ani územní nároky vůči Rusku. Doktrína potvrdila, že Rusko vnímá NATO jako antiruskou organizaci a hrozbu pro svoji bezpečnost.¹⁵⁷

Nepříznivý vývoj mezi NATO a Ruskou federací zesílil, když Rusové v roce 2014 zahájili asymetrickou/hybridní válku. Šlo o anexi Krymu a rozsáhlou podporu separatistů na východní Ukrajině, což byl nejvýraznější negativní mezník v celém vývoji vztahů mezi Ruskou federací a NATO od skončení studené války. K anexi Krymu došlo v době, kdy mezi částí ruských odborníků a politiků vrcho-lily pocity ukřivdění a bezpečnostní obavy z nekončícího rozšiřování NATO, které pomalu obkličuje Ruskou federaci. Samotná anexe Krymu na rozdíl od vo-jenských operací NATO (viz Spojenecká síla 1999) se obešla bez obětí na živo-tech, ale byla v rozporu s mezinárodním právem. Pretextem k tomu mohlo ale posloužit oddělení Kosova od Srbska v roce 2008. Připojení Krymu k Ruské federaci, které proběhlo na základě sporného referenda, odsoudil jednak summit NATO ve Walesu, rovněž i Evropská unie, OBSE a také Valné shromáždění OSN. Členské země NATO vyhodnotily postup Ruska na východní Ukrajině a na Krymu jako porušení mezinárodního míru a jako naprosto nepřijatelné chování v mezinárod-ních vztazích. Reagovaly sankcemi, po kterých následovalo ochlazení vztahů, čímž eskalovalo vzájemné napětí mezi Ruskou federací a členskými zeměmi NATO. Anexe Krymu navíc odstartovala proces navyšování počtu vojenských jed-notek a jejich výzbroje na obou stranách hranic mezi Ruskou federací a členskými zeměmi rozšiřujícího se NATO. Vytvořil se Západní vojenský okruh v Petrohradě, na území Polska a tři pobaltských zemí se zase začaly formovat předsunuté bri-gádní základny NATO, které mají připravit průlomové operace. V důsledku toho

¹⁵⁵ NATO – Official text: Bucharest Summit Declaration, [on line] 3.4.2008. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

¹⁵⁶ Voennaja doktrína Rossijskoj federacii. [on line]. 5. 2. 2010. Dostupné z: <http://www.kremlin.ru/supplement/461>

¹⁵⁷ Assessing Russian Reactions to U.S. and NATO Posture Enhancements. Santa Monica: RAND Corporation, 2017.

trvale narůstá vojenské napětí a neustále se zvyšuje počet a závažnost vojenských incidentů, které ohrožují mír v této strategické části Evropy. Velmi nebezpečné jsou posuny doktrinálního myšlení, ke kterým došlo v důsledku rozšiřování NATO, ale i anexí Krymu. Rusko v současnosti vede asymetrickou a dezinformační válku, nejen ve vojenské oblasti, ale i v jiných oblastech s cílem narušit jednotu Západu a co nejvíce ho rozdělit. Ruské elity přitom využívají zejména rozdílů v ekonomických zájmech jednotlivých západních zemí. Politika RF vychází z tzv. Gerasimovy doktríny, která předpokládá, že Rusko se stalo objektem americké strategie „změny režimů“. Ze strany USA a NATO se jedná o využití konceptů pro vedení válečné činnosti (*angl. warfighting concepts*), které kladou důraz na průlomové a vyloďovací operace. Tyto koncepty vyvolávají ruské obavy, a proto se hledá inspirace v doktrínách NATO z posledního desetiletí studené války. Velkou inspirací se pro ruské vojenské elity stala Rogersova doktrína a úvahy o nasazení jaderných zbraní, pokud by hrozila prohra v konvenční válce. Tím nebezpečně eskaluje spirála bezpečnostních dilemat, jednak ze strany Ruské federace, tak i ze strany NATO. V konečném důsledku je tím významně ohrožen nejenom mír v této části Evropy, ale i ve světě.¹⁵⁸

6.7 Iniciativy ke zlepšení komunikace mezi NATO a Ruskou federací

Varovnou analýzu zveřejnila v roce 2017 *Carnegie Endowment for International Peace*, která upozorňovala na slepou uličku ve vztazích mezi USA, potažmo NATO a Ruskou federací, které jsou charakterizovány vysokým napětím a hrozbou přímého konfliktu, k němuž může dojít v důsledku špatného odhadu situace, nebo vojenského incidentu, jenž se vymkl politické kontrole. Tato analýza měla přimět obě strany, aby nastolily spolehlivý systém vzájemné komunikace ke snížení potenciálu bezpečnostních rizik s cílem, aby současné napětí v této části Evropy nepřerostlo v horký konflikt.¹⁵⁹

Velká pozornost je věnována konfliktům, ke kterým dochází mezi vojenskými letouny obou stran v prostoru nad Baltským mořem. Finský prezident navrhnul, aby letadla obou stran zásadně létala se zapnutými systémy, které umožňují zjišťovat, o jaké letadlo jde, zda o alianční, nebo ruské, což by výrazně snížilo hrozbu sestřelení letadla. Vladimír Putin během své návštěvy Helsinek na tento návrh přistoupil, ale NATO to odmítlo.¹⁶⁰

¹⁵⁸ EICHLER, Jan. *Expanze na pozvání. Rozšiřování NATO a jeho důsledky*. Praha: KAROLINUM, 2019. s. 153-154.

¹⁵⁹ SOKOLSKI, R. The NEW NATO-Russia Military Balance. [on line]. 13.3.2017. Dostupné z: <https://carnegieendowment.org/2017/03/13/new-nato-russia-military-balance-implications-for-european-security-pub-68222>

¹⁶⁰ BARNES, J. E. NATO Rejects Russian Air-Safety Proposal for Planes in Baltic Region. [on line]. 20. 9. 2016. Dostupné z: <https://globalinterests.org/2016/09/21/nato-rejects-russian-air-safety-proposal-for-planes-in-baltic-region/>

Další kontaktní skupina, která se snaží o zlepšení komunikace mezi NATO a Ruskou federací zveřejnila na konci června 2017 dopis, který byl adresován prezidentovi Trumpovi a Putinovi a otištěn v nejprestižnějších evropských a amerických denících. Je postaven na čtyřech argumentech. První upozorňuje, že vzájemné napětí mezi NATO a Ruskou federací se dostalo na nejvyšší úroveň od skončení studené války. Vlády na obou stranách už ztrácejí schopnost spolu navzájem diskutovat o tom, jak by mohly zlepšit bezpečnostní situaci v euro-atlantickém prostoru, přičemž čelí společným bezpečnostním výzvám, jako je omezování jaderných hrozeb a předcházení teroristickým útokům katastrofálních rozměrů. Druhý argument zdůraznil, že obě strany by si měly jako prioritu stanovit permanentní zlepšování komunikace a spolupráce na nejvyšších vojenských úrovních.

V negativní rovině se jedná o předcházení rizik katastrofálních důsledků vojenských incidentů s cílem předejít vojenské konfrontaci, kterou si nikdo nepřeje.

V pozitivní rovině jde o zvyšování transparentnosti vojenských aktivit a upevnování vzájemné důvěry. Třetím argumentem jsou silné obavy z dalšího rozšiřování NATO a potřeba obnovit jednání mezi USA a RF o omezení strategických jaderných zbraní s cílem nedopustit rozpoutání jaderné války, která nemá vítěze. Čtvrtý argument volá po obnovení bezpečnostní spolupráce mezi oběma stranami, ta totiž nebývale zlepšila mezinárodní bezpečnostní vztahy na konci studené války a mohla by se osvědčit i nyní. Jde o velkou inspiraci, která by neměla být promarňena.¹⁶¹

6.8 Poslední summit NATO a rozporuplná jednota Aliance

Ve dnech 3. – 4. prosince 2019 proběhl summit NATO v Londýně s tím, že mělo být glorifikováno 70. výročí Aliance, jednoty a soudržnosti. Před summitem NATO v Londýně se však zdálo, že organizace je rozklížená, francouzský prezident Emmanuel Macron (*1977) jednak zpochybnil platnost amerických závazků v případě společné obrany, rovněž hodlal Trumpa upozornit, aby s Francií a Německem nejednal jako s mladšími partnery a obecně potom hovořil o mozkové smrti Aliance. Americký prezident Donald Trump zase již delší dobu kritizoval své evropské spojence, protože dávají málo na společnou obranu, a proto vyhrožoval, že sníží americký příspěvek. Trump prostě nevybíravým způsobem dává najevo, aby členové NATO dostali svým závazkům a jejich příspěvkem by měly být ve výši 2 % HDP. Aktuálně toto plní pouze 9 států z 29 členů Aliance. V případě ČR to bylo v roce 2019 cca 1,19 % HDP s tím, že požadovaná 2 % HDP mají být vyčleněny na společnou obranu až v roce 2024. D. Trump tedy znovu ostře kritizoval některé evropské členy, že nedávají na společnou obranu dost, jak slíbili,

¹⁶¹ BROWNE, D. – ISCHINGER, W. – IVANOV, I. S. – NUNN, S. Open Letter to President Donald Trump and President Vladimir Putin. [on line]. 27.6.2017. Dostupné na: <https://www.nti.org/newsroom/news/open-letter-president-donald-trump-and-president-vladimir-putin/>

přičemž konkrétně zmínil Německo. K jednotě nepřispíval ani přístup Turecka, které si koupilo ruský protiraketový systém S400 a chtělo, aby mu byla schválena jeho operace v Sýrii s tím, že kurdské milice YPG, které bojovaly proti Islámskému státu, měly být označeny za teroristické, jinak nepodpoří obranu Pobaltí. Turecká vojenská operace „*Pramínek míru*“ byla vlastně napadením Sýrie, ale NATO má být nástrojem kolektivní společné obrany, nikoli agrese. A spíše se mělo na summitu dle některých členů diskutovat o vyloučení Turecka z NATO, k čemuž nedošlo. Faktem zůstává, že proces vyloučení některého z členů NATO nemá v současnosti žádný právní základ, tj. není se o co opřít. J. Stoltenberg uvedl, že na rozdíl od Evropské unie není v NATO mechanismus, který by umožnil pozastavit členství nebo dokonce vyloučit členský stát. Řekl, že Turecko je důležitý spojenec, který významně přispěl k boji proti Islámskému státu. A dodal, že žádný jiný spojenec NATO netrpěl teroristickými útoky více než Turecko.¹⁶²

Stoltenberg odmítl kritiku NATO ze strany Francie, protože podle něj se NATO přizpůsobuje moderním výzvám. Rozpory uvnitř NATO se nakonec podařilo překonat, protože se ukázalo, že ve světle přetrvávajících a nových hrozeb je Aliance stále potřebná. Klíčovými tématy summitu byly vztahy s Ruskem, mocenský vzestup Číny, investice spojenců do obrany a boj proti terorismu. Na okraj schůzky se také lídři Británie, Francie, Německa a Turecka shodli i na společném postupu k řešení situace v Sýrii, proti níž Turecko paradoxně vede agresi.

Vraťme se ještě k francouzskému prezidentovi, který na tiskové konferenci neočekávaně zodpověděl otázku, kdo je vlastně nepřítel NATO. Na výběr měl Rusko a Čínu anebo obě velmoci, ale F. Macron prohlásil, že o tom není přesvědčen, přičemž hlavním nepřítelem Aliance je podle něj mezinárodní terorismus, který (boj proti němu) vyžaduje co nejužší globální spolupráci, a to i s Ruskem. Generální tajemní NATO diplomaticky uvedl, že NATO nepovažuje Rusko za nepřítele, ale odpoví, pokud Rusko napadne Polsko nebo pobaltské státy. Lídři v Londýně diskutovali o větší roli Aliance na Blízkém východě a v Africe, ale také posuzovali návrhy Berlína a Paříže na vytvoření takzvané „rady moudrých“, která by doporučila, jak NATO reformovat. Ve společné deklaraci byl vyzván šéf NATO, aby s ohledem na vyvíjející se strategické bezpečnostní prostředí inicioval proces jakési „reflexe fungování NATO s cílem dále posílit politický rozměr NATO včetně konzultací. Za bezpečnostní hrozbu pro celý euroatlantický prostor spojenci označili „agresivní kroky“ Ruska, ale také terorismus, nestabilitu i kybernetické a hybridní útoky. Zároveň deklarovali, že chtějí zodpovědně řešit ruské rozmisťování nových raket středního doletu, což zapříčinilo zánik dlouholeté odzbrojovací smlouvy INF mezi USA a Ruskem. Poprvé v sedmdesátileté historii Aliance poprvé deklarovala, že se v budoucnu více zaměří na Čínu. Rostoucí vliv

¹⁶² Čína je možná vojenská hrozba, uvede poprvé výslovně dokument NATO. [on line]. 3.12.2019. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/nato-summit-londyn-cina-armada-hrozba.A191203_151422_zahranicni_dtt.

Číny v rámci mezinárodní politiky představuje jak příležitosti, tak výzvy, které musíme společně řešit jako spojenci, uvádí se ve společném dokumentu. Podle Stoltenberga musí být Peking do budoucna součástí dohod o kontrole zbrojení.

Nově spojenci také uznali za další bojovou doménu vesmír, přičemž do budoucna se mají intenzivně věnovat také zajištění bezpečných komunikačních sítí, včetně sítí páté generace (5G), a shodli se, že budou spoléhat na bezpečné a odolné systémy. Generální tajemník Jens Stoltenberg dodal, že pokud má být Aliance připravena, musí být schopná reagovat na hrozby přicházejících ze všech směrů a také od státních, ale i nestátních aktérů. Generální tajemník NATO Jens Stoltenberg při představování závěrečného devítibodového komuniké zdůraznil, že došlo k dohodě o nových hrozbách včetně kybernetických. Jako hrozba byla nově zmíněna i migrace a poprvé za ni byla označena i Čína, jejíž mocenské ambice už neohrožují jen region, byť je rostoucí vliv Pekingu současně brán i jako příležitost. E. Macron se svou větší vstřícností k Číně a k Rusku neuspěl. Aliance také schválila nové obranné plány pro Pobaltí a Polsko. I přes dlouhodobé neshody některých členů Aliance přijala společnou devítibodovou deklaraci, ve které konstatuje, že jsou spojenci v zásadních otázkách jednotní.¹⁶³

¹⁶³ Čína, 5 G a Rusko. Aliance se změní, ale je pevná, shodli se lídři. [on line]. 4.12.2019. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/nato-summit-trump-macron-aliance-vydaje-obrana-cina.A191204_091254_zpr_nato_inc.

7. MÍROVÉ OPERACE A ROLE OSN, NATO, OBSE A EU

7.1 Mírové operace a jejich kategorizace

I přes více než půl století zkušeností s realizací operací mezinárodního společenství ve prospěch míru, vedených Organizací spojených národů (OSN) a rozličnými regionálními organizacemi, se management, respektive řízení těchto operací, doposud nikdy neřídil žádnou striktně stanovenou doktrínou. Stěžejním pojmem pro operace ve prospěch míru byl tzv. *peacekeeping*, nicméně odborníci se stále nemohou shodnout na jeho přesném obsahu. Tento pojem byl vytvořen dlouho poté, co začala samotná realizace zmíněných mírových operací, a jejich vývoj byl vždy poznamenán nějakou improvizací. Zahraniční odborná literatura obsahuje nepřehledné množství definic tohoto pojmu. Dle terminologie Organizace spojených národů se lze dále setkávat s operacemi, které jsou profilované na prevenci konfliktů, vytváření, vynucování či výstavbu míru.¹⁶⁴ V českém prostředí je navíc situace komplikována sémanticky, neboť neexistuje ekvivalentní výraz pro anglický termín „*peacekeeping operations*“, který se do českého jazyka volně překládá buď jako operace ve prospěch míru nebo operace na udržení míru. Tato jazyková skutečnost potom zásadně ovlivňuje i samotné řešení této kapitoly. Dodejme, že nejednotná a neujasněná terminologie komplikuje i samotnou teorii a praxi operací ve prospěch míru. V některých případech *peacekeeping* totiž zahrnuje i všechny aktivity od prevence konfliktů před jejich eskalací až k postkonfliktní obnově po skončení bojů. Rozporuplné používání pojmů v dané oblasti přispívá ke komplikacím již tak složitých procesů managementu operací mezinárodního společenství ve prospěch míru. Operace ve prospěch míru zahrnují i operace rozličných mezinárodních a regionálních organizací, jako je Organizace Severoatlantické smlouvy, Evropská unie či Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. U těchto organizací bude v textu užíváno obecného pojmu „mírové operace“, který je vždy v textu dostatečně komentován a argumentován. Veškeré uvedené mírové operace představují spolupráci mnoha aktérů, kteří sledují stejný cíl, kterým je mírové urovnání ozbrojených konfliktu a následné nastolení stability a bezpečnosti v daném regionu.¹⁶⁵

Výraz „ozbrojený konflikt“ přibližně od poloviny 20. století nahradil označení „války“ v klasickém slova smyslu. Válka je omezenější pojem než ozbrojený konflikt. U válek se jedná především o použití síly mezi státy, od nich se tak odli-

¹⁶⁴ Blíže *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines*. [online]. [cit. 2020-02-02]. s. 17-20. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.

¹⁶⁵ Srov. SEAMAN, Kate. *The United Nations, Peacekeeping and Global Governance*. New York: Taylor and Francis Group, 2014. s. 10.

šují některé teritoriálně omezené konflikty, respektive tzv. války občanské. Definice ozbrojeného konfliktu není rigorózně stanovena v žádném mezinárodněprávním dokumentu. Jedno z vymezení ozbrojeného konfliktu bylo stanoveno v rámci činnosti Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Toto vymezení charakterizovalo ozbrojený konflikt jako „uchýlení se k ozbrojené síle mezi státy nebo déletrvajícím ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými silami či mezi takovými skupinami uvnitř jednoho státu“.¹⁶⁶ Tato definice není bezchybná, nicméně umožňuje jistou volnost a zároveň zakotvuje důležitou zásadu, podle níž válečný konflikt existuje, aniž je formálně vyhlášen – a aniž jej jeho strany uznávají.

Aby bylo možné klasifikovat konflikt jako ozbrojený, tak ho musí charakterizovat tři následující faktory – použití síly je dlouhodobé, použití síly je organizované a použití síly je dostatečně intenzivní. V tomto případě se sluší uvést, že evaluace výše uvedených faktorů je mnohdy velice subjektivní či může být ovlivněna politickými aspekty. Nikde není přesně stanoveno, v jak dlouhém časovém horizontu musí být síla aplikována. Konkretizace stupně organizovanosti v ozbrojeném konfliktu není taktéž jednoznačně vymezena a úroveň intenzity použití síly může být rovněž interpretována rozdílně.

Ozbrojené konflikty se primárně dělí na mezinárodní a vnitrostátní. Intervence mezinárodního společenství v rámci jednotlivých ozbrojených konfliktů představuje další typ tzv. zmezinárodnělý ozbrojený konflikt.

Mezinárodní ozbrojený konflikt¹⁶⁷ je typický především účastí kombatantů v boji. Kombatant je osoba, která je oprávněna účastnit se boje, ve kterém nevystupuje za sebe, ale je orgánem státu, který jej do boje delegoval. V samotném boji disponuje oprávněním usmrcovat kombatanty na nepřátelské straně, tím se nedopouští protiprávního jednání, za které by mohl být stíhán. Současně v boji představuje cíl a může být zabit. V případě, že se dostane do moci nepřátelské strany, tak se stává válečným zajatcem a náleží mu zvláštní ochrana dle pravidel MHP. Právní reglementace těchto konfliktů je stanovena především tzv. ženevským právem a *Dodatkovým protokolem I. k Ženevským úmluvám* z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů z roku 1977. Výše uvedené mezinárodněprávní smlouvy obsahují široké množství podrobných ustanovení. Mezinárodní ozbrojené konflikty lze dělit na mezistátní konflikty, u kterých dochází ke střetnutí mezi dvěma nebo více státy a na tzv. boje za národní osvobození, které

¹⁶⁶ ŠTURMA, P., BALAŠ, V. a BÍLKOVÁ, V. et al. *Casebook: výběr případů z mezinárodního práva veřejného*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Scripta iuridica. s. 198.

¹⁶⁷ Blíže MELZER, Nils. *International Humanitarian Law. A Comprehensive Introduction*. [online]. [cit. 2020-02-02]. s. 54-57. Dostupné z: https://www.jep.gov.co/Sala-de-Prensa/Documents/4231_002-IHL_WEB_13.pdf.

dříve spadaly mezi vnitrostátní ozbrojené konflikty.¹⁶⁸ V průběhu 70. let 20. století byly přetransformovány především z důvodu práva používat ozbrojené prostředky k boji za vlastní nezávislost. Při kategorizaci mezinárodních ozbrojených konfliktů je důležité sledovat status jejich účastníků a cíle, které mají tyto konflikty naplňovat.

Vnitrostátní ozbrojené konflikty jsou upraveny rozdílným způsobem. Ochrana je osobám garantována společným článkem 3, který je obsažen ve všech čtyřech *Ženevských úmluvách o ochraně obětí ozbrojených konfliktů* z roku 1949. V případě, že se konflikty vyznačují vyšší intenzitou, tak se nabízí využití Dodatkového protokolu II. k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter z roku 1977. Bojovníci, kteří se účastní takového konfliktu, nemají status komбатantů a v případě zajetí nejsou považováni za válečné zajatce. Za participaci v konfliktu mohou být posuzováni a stíháni v kontextu norem vnitrostátního trestního práva.

Zmezinárodněly ozbrojený konflikt stojí uprostřed mezi mezinárodním a vnitrostátním konfliktem. Je charakterizován vstupem zahraničního subjektu, kterým se povaha takového konfliktu mění. S tím nepochybně souvisí rozdílné právní režimy, kterými se řídí jednotlivé subjekty zahrnuté v konfliktu.

7.2 Mezinárodní humanitární právo a mírové operace

Mezi veřejností panuje mnohdy v kontextu mírových operací nesprávný názor, že mezinárodní humanitární právo (MHP) je nerealistickou a neuznávanou disciplínou mezinárodního práva veřejného. Jedním z předpokladů vyvrácení tohoto nepravdivého přesvědčení jsou diseminační aktivity, které mimochodem představují jeden ze závazků České republiky ve vztahu k MHP i v době míru. Je mimořádně důležité si uvědomit a následně interpretovat elementární význam MHP, kterým je limitace zbytečného utrpení v průběhu ozbrojených konfliktů. K implementaci znalostí z oblasti MHP slouží například příručky a texty Českého červeného kříže, které snesou díky své přiměřeně úsporné, ale současně velmi správné interpretaci srovnání s materiály Mezinárodního výboru Červeného kříže.

I přesto, že bohužel i velká část vojáků si myslí, že MHP je přinejmenším do jisté míry iracionálním produktem „humanistů“. Tak paradoxně přetrvává stejně chybné přesvědčení na straně veřejnosti, že násilí a zejména smrt civilistů je zcela nelegální a nepřipustnou součástí válčení. Současně je potřeba uvést, že kolaterální škody pochopitelně nejsou a nemohou být omezeny na minimum. Názorným příkladem je aktuální konflikt v Afganistánu, kde panuje obecné přesvědčení o neakceptovatelném rozsahu kolaterálních škod způsobených především tzv. vzdušnými

¹⁶⁸ Srov. FRANTZEN, Henning, A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines*. London and New York, Frank Cass, 2005. s. 18.

úderů. Ve skutečnosti jsou díky inovativním technologiím i sebeomezujícímu přístupu NATO kolaterální škody napáchané v tomto konfliktu nejnižší v historii novodobých ozbrojených konfliktů, což vyplývá i z nezávislých statistik OSN. Z nich opakovaně vyplývá, že na neúmyslně způsobené kolaterální škody ze strany afgánských vládních vojsk a mezinárodních sil připadá pětinašobek civilistů „zavražděných“ úmyslně povstalci. Na základě výše uvedeného tvrzení je tedy zřejmé, že radikální soudy o MHP zpravidla plynou spíše ze základní neznalosti, která může mnohdy vycházet i z „efektivní“ propagandy ze strany sdělovacích prostředků.¹⁶⁹

K vysvětlení provázanosti vývoje vojenství a MHP je velmi užitečná typologie čtyř generací moderního válečnictví, která byla později doplněna o 5. generaci válečnictví odrážející současný nástup digitálního bojiště, kybernetického válečnictví či bezpilotních prostředků.¹⁷⁰

Pro potřeby současných ozbrojených konfliktů je potřeba uvést podstatu 3. generace moderního válečnictví, kdy se převratně změnil přístup k ochraně civilistů. Jednalo se o využití vojenské taktiky prostřednictvím motorizované pěchoty, dělostřelectva a letectva, což bezpochyby umožňovalo zasáhnout velké množství civilistů.

V důsledku nastolení režimu tzv. studené války a zřízení dvou bloků, které disponovaly jadernými zbraněmi a vyrovnanými vojenskými silami, tak nastoupila 4. generace moderních ozbrojených konfliktů. Pro tyto konflikty se využívá označení asymetrická válka, která je charakteristická nižší intenzitou konfliktu. Tyto konflikty jsou ovšem velmi dlouhotrvající a probíhají takřka výlučně v civilním prostředí. Civilní ztráty tak na rozdíl od původních tří generací tvoří drtivou většinu obětí.

U současných konfliktů lze reflektovat trend, který spočívá ve vývoji zbraňových systémů zaměřených na rychlou likvidaci protivníka s co nejmenšími ztrátami. Jako příklad lze uvést konvenční zbraně, které neobsahují chemické, toxické ani jaderné látky. Mezi konvenční zbraně lze zařadit vodní, vzdušné a pozemní systémy – v současné době též válečné lodě, tanky, oslepující lasery a zápalné zbraně, dálkově řízenou techniku nebo autonomní techniku. Konvenční zbraně jsou upraveny existujícími normami MHP.

Zbraňové technologie lze dělit do tří základních kategorií:

- 1) Prostředky přímo ovládané člověkem – lze mezi ně zařadit jak ruční zbraně, tak zbraně řízené a pilotované člověkem. Recentní „konkurenční“ výhodou

¹⁶⁹ Srov. BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. s. 27-28.

¹⁷⁰ Blíže viz LIND, William S. Understanding Fourth Generation of War. *Military Review*, September/October 2004, vol. 84, No. 5. s. 12-16.

jsou kvalitní materiály, vysoká rychlost a přesnost zásahu na velkou vzdálenost.

- 2) Prostředky ovládané na dálku – jsou to především bezpilotní prostředky, například bezpilotní letadlo, které je ovládáno na dálku nebo je schopno létat samostatně, dle předem určené trasy.
- 3) Autonomní zbraňové systémy – reagují na směřování do budoucnosti, tedy směřování k automatizaci, která má v ozbrojeném konfliktu regulovat riziko pro zasahující příslušníky tak, aby byl chráněn život a zdraví zasahujících komбатantů.¹⁷¹

Lze konstatovat, že většina moderních technologií přímo ovládaných člověkem nebo ovládaných na dálku sama o sobě splňuje požadavky MHP. Nové technologie by měly být konstruovány tak, aby nezpůsobovaly nadměrná zranění a zbytečné útrapy. Dále musí splňovat požadavek rozlišování mezi vojáky a vojenskými objekty a civilními osobami, respektive civilními objekty. Samozřejmě při použití nových technologií nelze zcela vyloučit přidružené kolaterální škody, které je potřeba evaluovat na základě zásady proporcionality, respektive přiměřenosti. Protože jak ukazují současné události, tak válčení samotné lze jen obtížně „zakázat“. Lze ovšem regulovat jeho následky. Přesně toto MHP zprostředkovává a v rámci možností to přes všechny výhrady dělá správně.

MHP se ve své podstatě nezabývá udržováním mezinárodního míru a bezpečnosti, problematiku mírových operací tak nelze jednoznačně subsumovat pod tuto disciplínu mezinárodního práva veřejného. Nicméně ve druhé polovině 20. století se po zrodu fenoménu mírových operací OSN výrazně dostala do popředí otázka, zda je MHP na tyto operace aplikovatelné. OSN a další aktéři se tak museli začít zabývat otázkou, zda ozbrojené jednotky vyslané na mírovou operaci musí aplikovat pravidla MHP a zda zároveň požívají jejich ochrany. Z důvodu rozmachu mírových operací na prahu 21. století tato otázka nabyla na aktuálnosti. Otázka aplikovatelnosti tohoto práva na mírové operace má dva základní aspekty. Na jedné straně je nutné identifikovat, zda a do jaké míry musí jednotky účastníci se mírových operací aplikovat normy MHP, na druhé straně je potřeba si položit otázku, nakolik mají tyto jednotky povinnost zajistit dodržování humanitárního práva.¹⁷²

Když začaly být realizovány mírové operace OSN, tak ve vztahu k normám mezinárodního humanitárního práva vznikl prostor, zda jsou tyto operace v této

¹⁷¹ Srov. BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. s. 131-139.

¹⁷² PALWANKAR, Umesh. *Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces*. [online]. [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmbh.htm>.

intenci na uvedené normy aplikovatelné. S relativně malou intenzitou tento problém vyvstal u pozorovatelských misí, ve kterých příslušníci často vůbec nejsou ozbrojeni.

Naléhavěji však vstoupil do popředí klasický peacekeeping. V tomto případě byly jednotky ozbrojeny pouze lehkými zbraněmi, ale často se dostávaly do konfliktních situací, kdy je musely použít. Události v terénu tedy často vykazovaly základní rysy ozbrojeného konfliktu. Mezinárodní výbor Červeného kříže v návaznosti na tyto události od počátku zastával názor, že mírové operace OSN se mezinárodním humanitárním právem řídí a jednotky, které participují v operacích, jsou povinny jeho normy aplikovat. Toto stanovisko Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK) prezentoval při mnoha příležitostech. V roce 1961 MVČK rozeslal memorandum adresované členským státům OSN, které jsou současně smluvními stranami Ženevských úmluv z roku 1949, ve kterém specifikoval nezbytnost zajistit dodržování mezinárodního humanitárního práva jednotkami OSN, které se zapojují do mírových operací. Ze skutečnosti, že OSN není smluvní stranou ženevských úmluv, MVČK dovozoval, že členské státy OSN individuálně zodpovídají za aplikaci norem mezinárodního humanitárního práva ve všech případech, kdy poskytují OSN kontingenty. Každý členský stát by tak měl dostatečně instruovat své ozbrojené jednotky před jejich vysláním do mírové operace, respektive mise. OSN zastávala názor, že ustanovení Ženevských úmluv z roku 1949 ani dalších úmluv mezinárodního humanitárního práva nelze aplikovat na mírové operace pod její záštitou, a tvrdila, že jednotky vysílané pod jejím velením do mírových operací se musí řídit pouze „zásadami“ obecných mezinárodních úmluv aplikovatelných na chování vojenského personálu.¹⁷³

I v pozdějších operacích OSN setrvala na svém názoru, že mírové operace se řídí pouze „zásadami“ obecných mezinárodních úmluv aplikovatelných na chování vojenského personálu. V roce 1978 v souvislosti s operací UNIFIL v Libanonu generální tajemník OSN znovu verifikoval, že jednotky pod velením OSN se musí řídit pouze zmiňovanými „zásadami“ v případech, kdy užívají ozbrojenou sílu k sebeobraně. Dále zdůraznil, že státy, které vysílají kontingenty, musí zajistit, aby jejich personál tato pravidla znal a uplatňoval je.¹⁷⁴

V současnosti lze konstatovat, že v mezinárodním společenství panuje všeobecná shoda, že MHP je v celé sféře aplikovatelné na donucovací akce podle kapitoly VII Charty OSN, ve kterých se ozbrojené složky s mandátem Rady bezpečnosti OSN (RB OSN) střetávají s organizovanými ozbrojenými silami, které negativně zasahují do mezinárodního míru a bezpečnosti. Takoví ozbrojení příslušníci

¹⁷³ Srov. FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 2007. s. 179-180.

¹⁷⁴ PALWANKAR, Umesh. *Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces*. [online]. [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmbh.htm>.

mají právní status komбатantů a musí aplikovat zásady a pravidla MHP. Stejný postoj nelze uvádět u mírových operací OSN s mandátem podle kapitoly VI Charty OSN. Je nutné uvést, že obecné mezinárodní právo OSN zavazuje proporcionálně aplikovat na mírové operace ta pravidla MHP, která svou povahou takovou aplikaci připouští. Jednotky OSN tak musí aplikovat pravidla, která upravují bojové prostředky a metody vedení boje, včetně povinnosti rozlišovat mezi příslušníky ozbrojených jednotek a vojenskými objekty a mezi civilními osobami a objekty civilními.

7.3 Peacekeeping vs. peacebuilding

Pokud jde o podporu mezinárodního míru, velmi často se zaměřují různé pojmy a jejich význam. Důležité je tak rozlišovat termíny budování míru tzv. peacebuilding a udržování míru tzv. peacekeeping. Tyto pojmy bývají často nepřesně definovány, ale jejich význam má důležitý vliv na rozhodnutí vyslání jednotek do konfliktů nebo také na posuzování úspěšnosti práce mírových jednotek. Na závěr této podkapitoly budou specifikovány dále operace, které mají za cíl předcházet konfliktům¹⁷⁵, vytvářet¹⁷⁶ a vynucovat mír¹⁷⁷. V tomto kontextu je potřeba jednotlivé kategorie pečlivě rozlišovat.

Nejvíce se pro peacekeeping ujalo označení tzv. „tradiční peacekeeping“, které vychází z operací během studené války. Bývalý generální tajemník OSN Boutros Boutros-Ghali (1922–2016) popisuje tři základní principy jednotek peacekeepingu, jimiž jsou: souhlas protagonistů konfliktu, nestrannost a použití síly pouze v sebeobraně. Právě v dodržení těchto principů vidí příčinu toho, proč některé mírové mise byly úspěšné a jiné méně. Jednotky peacekeepingu jsou obvykle vysílány do oblastí, kde konflikt již vypuknul, aby zde dosáhly několika cílů. V první řadě mají tyto jednotky za úkol deeskalaci násilí v oblasti. Často se toho snaží docílit tím, že nutí obě strany k uzavření příměří, jehož dodržení poté monitorují. To staví pracovníky mírových misí do značně nebezpečné pozice, jelikož se často pohybují v přední linii bojů, kde je třeba dodržování příměří sledovat nejvíce. Jak píše Paul F. Diehl (*1958) a Alexandru Balas ve své knize *Peace Operations: „Obnovení bojů, ve kterých agresor může být identifikován jako mírotvůrce, a ve kterých jsou mírové jednotky částečně cílem agrese, se velmi pravděpodobně setká s odsouzením mezinárodní veřejnosti.“*¹⁷⁸

Mírové jednotky se tedy snaží oddělit bojující strany od sebe a působit jako nárazník mezi útoky jednotlivých znepřátelených stran. Důležité však je, aby obě strany konfliktu souhlasily s přítomností jednotek OSN na jejich území

¹⁷⁵ Pozn.: operace „conflict prevention“.

¹⁷⁶ Pozn.: operace „peacemaking“.

¹⁷⁷ Pozn.: operace „peace enforcement“.

¹⁷⁸ Srov. DIEHL, Paul F. *Peace Operations (War and Conflict in the Modern World)*. Polity, 2008, s. 4-5.

a braly tyto jednotky jako garanta dodržování míru a ochrany civilistů. Tento souhlas však může být také kdykoliv odvolán, po čemž musí jednotky OSN neprodleně opustit takovou zemi. Tak se také stalo v případě mírové mise na Sinaji před arabsko-izraelskou válkou z roku 1967 (UNEF 1). Dalším důležitým faktorem úspěšné mírové mise je nestrannost jednotek. V konfliktu není většinou jednoznačně vymezený agresor a jednotky musejí dbát na nediskriminačních aktivitách. Jejich nestrannosti do značné míry může pomoci složení jednotek, které by měly být složené z více států pod mezinárodním vedením. Často se v těchto misích uplatňují jednotky z okolních zemí, které mají největší zájem na tom, aby v oblasti panoval dlouhodobý mír, a nejvíce rozumí často komplexním vztahům mezi účastníky konfliktu. Je však třeba pečlivě sledovat, zda jednotky okolních států nesledují pouze své vlastní zájmy, ale snaží se o nestranné rozhodování. Další charakteristikou jednotek peacekeepingu je jejich poměrně nízký počet pracovníků oproti vojenským operacím. Průměrný počet pracovníků OSN v současných peacekeeping operacích je v průměru asi 7500, což je oproti vojenským operacím, kde se počty vojáků pohybují ve statisících, velmi nízký počet. Vyzbrojení těchto mírových jednotek taktéž odpovídá jejich významu a cíli. Většina jednotek je ozbrojená pouze lehkými zbraněmi, které smí použít pouze k sebeobraně. Velkou část jednotek pak také tvoří dobrovolníci, lékaři a další neozbrojení civilisté.

Pojem peacebuilding se pak nejčastěji definuje jako „aktivity vedeny k upevnění míru a zabránění opětovného vypuknutí konfliktu.“¹⁷⁹ V této definici se tedy předpokládá vytvoření nového prostředí, které má působit jako preventivní opatření proti vypuknutí konfliktu nebo jako post-konfliktní řešení, při kterém už může OSN pomoci zúčastněným stranám s budováním institucí a upevňováním vlády práva. V roce 2007 komise generálního tajemníka OSN pro politiku se dohodla na používání další definice pro potřeby budování míru, která konstatuje, že „peacebuilding zahrnuje škálu nástrojů, které mají za cíl snížení rizika vypuknutí nebo znovuvypuknutí konfliktu zesilováním státních kapacit řešení konfliktů na všech úrovních.“¹⁸⁰ Tento popis budování míru je nejčastěji citován pro mírové mise a od tradičního peacekeepingu se liší hlavně svou aktivitou přímo v době trvání konfliktů. Zatímco mírové mise v rámci tradičního peacekeepingu operují přímo v době konfliktu a snaží se udržet mírové příměří nebo chránit civilisty, operace v rámci peacebuildingu se soustředí na budování míru před konfliktem nebo po jeho skončení. Některé mise však svým obsahem a cílem přijímají prvky z obou těchto pojmů a v průběhu trvání mise se mandát a složení jednotek může měnit, čímž mohou peacekeeping mise přejít v peacebuilding či naopak.

¹⁷⁹ BOUTROUS-Ghali, Boutrous. *An Agenda for Peace, Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping; Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.*

¹⁸⁰ *UN Peacebuilding. An Orientation.* UN Peacebuilding Support Office. September, 2010. s. 5.

Operace zaměřené na předcházení konfliktům zahrnují použití strukturálních nebo diplomatických opatření, která zabrání tomu, aby se napětí a spory uvnitř daných států nebo mezi státy stupňovaly v násilný konflikt. V ideálním případě by mělo dojít k včasnému upozornění na relevantní negativní jevy, v tomto kontextu by měly být shromažďovány informace, které by měly být následně pečlivě vyhodnoceny. Aktivita v oblasti předcházení konfliktům mohou zahrnovat použití nástrojů, kterými disponuje generální tajemník OSN, jedná se například o preventivní opatření nebo opatření směřující k budování důvěry.¹⁸¹

Operace na udržování míru, respektive vytváření míru obvykle zahrnují opatření k řešení probíhajících konfliktů a zpravidla zahrnují nejrůznější diplomatické nástroje, které nepřátelské strany vedou k dohodě. Generální tajemník OSN na žádost Rady bezpečnosti či Valného shromáždění nebo z vlastního podnětu realizovat „dobrou správu“, která vykazuje tendence k usnadnění konfliktu. „Mírotvůrci“ mohou být také vyslanci, vlády, skupiny států, regionální organizace nebo samotná OSN. Úsilí směřující k míru mohou také vyvinout nevládní organizace nebo významné osobnosti světového dění.¹⁸²

Operace zaměřené na vynucování míru zahrnují řadu donucovacích opatření, které schvaluje Rada bezpečnosti OSN, včetně použití vojenské síly. Tato opatření jsou zřízena k obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti v situacích, kdy Rada bezpečnosti naznačila potenciální existenci hrozby pro ohrožení či porušení míru nebo agrese. Rada bezpečnosti může případně využít regionální organizace a agentury k donucovacím opatřením, která spadají do jejich pravomoci.¹⁸³

7.4 Mírové operace Organizace spojených národů

Jedním ze základních cílů OSN je udržování a šíření míru a přátelských vztahů mezi jednotlivými národy po celém světě. Pokud se kdekoliv ve světě objeví spor, Rada bezpečnosti OSN rozhodne, jaká opatření budou učiněna podle článku 41 a 42 Charty OSN, aby byl udržen nebo obnoven mezinárodní mír a bezpečnost.¹⁸⁴ OSN používá k dosažení tohoto cíle širokou škálu prostředků, které se od sebe mohou diametrálně lišit, počínaje výkonem preventivní diplomacie přes pozorovatelské mise až po vyslání vojáků mírových sborů do zón konfliktů. Řešením sporů se v Chartě OSN zabývají kapitoly VI a VII, které dávají RB OSN téměř neomezené prostředky, jak předcházet a zabraňovat konfliktům. Kapitola VI Charty OSN pojednává o možnostech řešení sporů a stanoví, že strany ve sporech budou nejprve hledat řešení pokojnými prostředky. Toto ustanovení je

¹⁸¹ *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines.* [online]. [cit. 2020-09-02]. s. 17. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.

¹⁸² *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines.* [online]. [cit. 2020-09-02]. s. 17-18. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.

¹⁸³ Tamtéž, s. 18.

¹⁸⁴ Článek 39 Charty OSN.

spíše ideologický významu, nicméně je to stále závazné prohlášení všech členů k pokojnému řešení problémů, což je prvním předpokladem k nastolení míru ve světě.

RB OSN může projednávat jakýkoliv spor, který by mohl ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost, taktéž může být upozorněna na příslušný konflikt, který může nastat. Členské i nečlenské státy mohou upozornit RB na situaci, která by mohla ohrožovat jejich bezpečnost. Příklad mírové mise na Blízkém východě v roce 1948, která do značné míry napomohla uznání suverenity Palestiny, je dobrým příkladem práce mírových jednotek ve prospěch nečlenských států nebo oblastí. Kapitola VII Charty OSN se soustředí na akce, které je OSN schopna vykonat k udržení míru. Jedná se zde nejvíce o diplomatický nátlak, přerušování hospodářských styků, komunikační a cestovní embarga a další. OSN má však právo si vyžádat armádní jednotky z členských zemí a pod vlajkou OSN aktivně vstupovat do konfliktů jako ochránci civilistů či pozorovatelé. Pokud RB schválí zásah do konfliktu, OSN má teoreticky téměř neomezené pole prostředků, kterými může obě strany konfliktu donutit k příměří. V praxi však jsou možnosti dosáhnout mírového řešení dosti omezené.

Tabulka č. 6: Mírové operace OSN

Období	UKONČENÉ MISE					AKTUÁLNÍ MISE				Celkem
	Af-rika	Asie	Ame-rika	Evro-pa	Blízký východ	Af-rika	Asie	Evro-pa	Blízký východ	
1945–49							1		1	2
1956–66	1	2	1		3			1		8
1973–79					1				2	3
1988–91	2	1	1*		1					5
1991–2000	13*	5*	6	5	2*	1		1		33
2000–2019	8*	3	3	3*	1	6				24

*Časový přesah 1-2 roky

Zpracováno podle: https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=https%3A%2F%2Fpeacekeeping.un.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Funpeacekeeping-operationlist_3_1_0.pdf

Mise se rozdělují podle jejich struktury a cíle na pozorovací mise, interpoziční mise neboli mise tradičního peacekeepingu, multidimenzionální mise a donucovací mírové mise. První tři typy misí vyplývají z kapitoly VI, kde účastníci konfliktu žádají OSN o vyslání mise, a tudíž tím dávají souhlas s pobytem jednotek OSN na území konfliktu. Pokud se hostitelská země rozhodne během konfliktu odvolat svůj souhlas s pobytem jednotek OSN, je mise oficiálně ukončena a jednotky musí zemi opustit. Pozorovací mise se většinou skládá z malého kontingentu

civilních a vojenských pracovníků. Často bývá neozbrojena a má za úkol pouze pozorovat dění v konfliktu bez mandátu zasahovat. Informace poté reportují zpět do ústředí či veřejnosti skrze média. Příklad takové mise je pozorovací mise v Západní Saharě v roce 2019 (MINURSO).

Interpoziční mise se často označují také jako tradiční peacekeeping mise (více níže). Tyto mise bývají lehce ozbrojeny a často se pohybují přímo na hranici konfliktu a dohlížejí na dodržení příměří či jiných dohod. Nesmějí však sami útočit proti žádné straně. Své zbraně mají pouze pro sebeobranu. Multidimenzionální mise často zahrnují jak armádní, tak policejní jednotky spolu s civilními pracovníky. Působí nejen jako informátorská nebo observační mise, neboť jejich úkoly jsou rozmanité. Patří mezi ně například pomoc s pořádáním voleb a dohled nad jejich nestranností, trénování policejních jednotek a další úkoly spojené s budováním demokratických hodnot. Posledním typem mise jsou pak donucovací mírové mise, u kterých není potřeba souhlasu hostitelské země. Tato mise má nejvyšší podíl vojenských jednotek vůči civilním pracovníkům OSN, jelikož hlavním úkolem této mise je přinutit bojující strany k příměří i za pomoci síly. Příkladem těchto misí jsou například mise NATO v Bosně a Hercegovině v letech 1996–2004 (SFOR), nebo mírová mise v Sierra Leone v letech 1999–2005 (UNAMISIL).

Zahrnutí vojenských mírových operací do nástrojů OSN k udržování míru bývá často označováno za největší rozdíl mezi OSN a Společností národů, které chyběly efektivní donucovací prostředky pro udržování míru. Vytvořením Vojenského štábního výboru a poté oddělení mírových operací, které žádá členy organizace o poskytnutí jejich ozbrojených sil, dodává organizaci na důvěře a respektu. V prvotních plánech se nabízely dvě koncepce vojenských sil – stálé mezinárodní síly pod vlajkou OSN, nebo ad hoc vojenské síly, vytvořené podle potřeby na základě počtu zainteresovaných států. V kontextu poválečného vývoje a zejména nastupující studené války se však rozhodlo o konceptu nahodilých ozbrojených sil pro jednotlivé konflikty.

7.5 Operace pod vedením Organizace Severoatlantické smlouvy

V rámci Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO) jsou postupně od začátku 90. let 20. století rozvíjeny tzv. operace na podporu míru (peace support operations). Operace na podporu míru (PSO) reagují na nové bezpečnostní hrozby a rizika, které nastolil konec studené války. V tomto kontextu se jedná o snahu pomoci mezinárodnímu společenství v mírovém urovnání sporů. Do jisté míry Aliance převzala elementární aspekty operací, které realizuje OSN. Taktéž bylo vycházeno ze zkušeností jednotlivých zemí s touto kategorií operací, především lze v tomto smyslu hovořit o Spojených státech amerických.¹⁸⁵

¹⁸⁵ *NATO Handbook*. Public Diplomacy Division NATO. Brussels, Belgium, 2006. s. 143.

První pozitivní ohlasy na aktivitu NATO byly zaznamenány v rámci aliančních operací IFOR a SFOR v Bosně a Hercegovině realizované od roku 1995, respektive 1996, kde byla zesílena unikátnost NATO na poli udržování a prosazování míru a vymahatelnosti práva.¹⁸⁶

Vlastní „identitu“ získaly operace na podporu míru až po adopci novelizované Strategické koncepce NATO na konci 90. let 20. století, kde se Aliance zavázala kromě klasické obrany svých členů také k obraně míru a stability ve svém regionu a přilehlých oblastech. Vedle operací kolektivní obrany dokument specifikoval i operace na řešení krizí, do kterých operace na podporu míru spadají, s mandátem řešit komplexní ohrožení a další rozsáhlé výzvy, kladené zhroucenými nebo hroučícími se státy v nejistém strategickém prostředí.

Základní rozdíly mezi operacemi na podporu míru NATO a misemi OSN k udržování míru lze spatřovat v elementárních principech, kterými se tyto operace řídí. Operace OSN počítají s principy: nestrannost, souhlas Rady bezpečnosti a omezené použití síly. Při použití síly při operacích NATO na podporu míru se rovněž klade důraz na princip nestrannosti. Pokud je v operacích NATO aplikována síla proti jedné ze stran konfliktu, tak je to z důvodu, že tato strana například nenaplnuje mandát příslušné operace či ustanovení mírové dohody. Ve výjimečných případech, kdy existuje podle názorů kompetentních orgánů NATO v důsledku nepoužití síly proti takovému aktéru hrozba zásadního porušení humanitárního práva, NATO či některé státy NATO mohou použít sílu i bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN, kde by podobné rozhodnutí mohly některé státy blokovat. Příkladem jsou operace NATO v Jugoslávii (1997–99) a v Libyi (2011). Toto je základní rozdíl, ve kterém se liší přístupy v rámci operací NATO a OSN.

Souhlas stran konfliktu s působením operace a jejím mandátem NATO chápe jako základ pro dosažení politického řešení situace a permanentního míru a je připravena je aktivně podporovat a vynucovat, ať prostřednictvím následné odměny či silou. V případě použití síly jsou vždy realizována represivní opatření, která vycházejí z mandátu dané operace, stupně ohrožení, unikátnosti situace a z příslušných právních norem. Na rozdíl od OSN však NATO neomezuje aplikaci síly na pouhou sebeobranu a nepředpokládá pasivní charakter sil.

Struktura operací na podporu míru spočívá v tom, že pokud je zajištěn souhlas stran konfliktu, tak dochází k realizaci síly pouze v sebeobraně. V případě, že je souhlas neurčitý či absolutně absentuje, tak jsou jednotky Aliance připraveny v kontextu realizace prosazování míru použít sílu a současně usilovat o posílení souhlasu. Garance principu nestrannosti je potom to, co odlišuje operace na podporu míru od klasické války. V komparaci s operacemi OSN je potřeba zmínit, že operace NATO jsou schopny řešit náročnější a rozsáhlejší konflikty. Jednotky

¹⁸⁶ Srov. FRANTZEN, Henning-A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines*. London and New York, Frank Cass, 2005. s. 58-59.

NATO zpravidla nerealizují operace, které by měly charakter pozorovacích či „peacekeepingových, respektive mírových“ misí. Jednotky NATO se v operacích realizují takovým způsobem, že neváhají použít sílu, respektive zbraně či další bojové prostředky. Způsob realizace operací jednotkami NATO nevylučuje použití síly, respektive zbraní či dalších bojových prostředků. NATO má unikátní schopnost nasadit a řídit operace za účelem vynucení míru proti aktérům odpovědným za ohrožování míru a bezpečnosti či akty agrese, a proto představuje tzv. „peace enforcement“ nejpravděpodobnější úkol pro síly NATO. Naproti tomu tzv. „peace-keeping“ vzhledem k charakteristikám a schopnostem NATO není vnímán jako vhodný způsob operace.¹⁸⁷

Tabulka č. 7: Operace na podporu míru NATO

	Kdy	Teritorium	Název mise
1.	1992–1996	Bývalá Jugoslávie/Bosna a Hercegovina	Sharp Guard
2.	1993–1995	Bývalá Jugoslávie/Bosna a Hercegovina	Deny Flight
3.	1995–1996	Bosna a Hercegovina	IFOR
4.	1996–1998	Bosna a Hercegovina	SFOR
5.	1998–2004	Bosna a Hercegovina	SFOR II
6.	1999	Kosovo/SFR Jugoslávie	Allied Force
7.	1999	Albánie	AFOR
8.	1999 – nyní	Srbsko/Kosovo	KFOR
9.	2001	Makedonie	Essential Harvest
10.	2001–2002	Makedonie	Amber Fox
11.	2002–2003	Makedonie	Allied Harmony
12.	2001– nyní	Středomoří	Active Endeavour / Sea Guardian
13.	2003	Turecko	Display Deterrence
14.	2003–2014	Afghánistán	ISAF
15.	2004	Irák	NTIM
16.	2004–2011	Irák	NTM-I
17.	2005– nyní	Somálsko	Podpora Africké unii
18.	2005	Spojené státy americké	Pomoc po hurikánu
19.	2005–2006	Pákistán	Operace Pákistán
20.	2009–2016	Adenský záliv	Ocean Shield

¹⁸⁷ FRANTZEN, Henning-A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines*. London and New York, Frank Cass, 2005. s. 80.

21.	2011	Libye	Unified Protector
22.	2015 – nyní	Afgánistán	Resolute Support

Zdroj: https://www.natoaktual.cz/zpravy/Imise_main

Mandát operací NATO na podporu míru se zpravidla zaměřuje na obnovu a udržení míru, bezpečnosti a na podporu principů OSN a mezinárodního humanitárního práva. V rámci toho plní operace na podporu míru rozsáhlou škálu vojenských funkcí, například se jedná o dohled nad dodržováním příměří, demobilizace a odzbrojování sil, odminování, zavedení bezpečných zón, preventivní rozmístění vojenských jednotek nebo asistence při restrukturalizaci bezpečnostních složek. Vyjma toho operace na podporu míru zahrnují také pomoc civilním entitám jako součást širší diplomatické, humanitární a ekonomické strategie NATO na podporu míru a bezpečnosti. Jedná se o udržování práva a veřejného pořádku, podporu voleb, posilování postavení dočasné vlády, spolupráci s nevládními organizacemi, garanci dodržování lidských práv či dohled nad humanitárními konvoji a uprchlíky. Hlavní parametr úspěšnosti operací NATO na podporu míru lze spatřovat ve snížení vojenského charakteru operace a vytvoření podmínek pro předání operace peacekeepingovým jednotkám.

Lze konstatovat, že operace pod vedením NATO na podporu míru se nejvíce svým charakterem podobají mírovým operacím OSN na základě kapitoly VII Charty OSN, která umožňuje Radě bezpečnosti realizovat takové akce prostřednictvím leteckých, námořních nebo pozemních sil. Použití těchto sil se může vyznačovat intenzitou, která je nutná k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.¹⁸⁸ Na základě kapitoly VIII Charty OSN může Rada bezpečnosti takové úkoly „delegovat“ na tzv. oblastní dohody, kterými jsou v tomto případě právě NATO a Evropská unie (EU). NATO v současnosti vede operace mimo teritorium členských zemí v Afganistánu, Kosovu, Středomoří a Somálsku jako podpora budování vojenských kapacit Africké unie. Některé kontroverzní mise jako Afganistán či Irák spějí ke svému konci.

7.6 Polní mise Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

Důležitým článkem zajištění míru v Evropě je kromě OSN, NATO i Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Jednou z hlavních přidaných hodnot této organizace je realizace polních misí. Činnost v rámci polních misí obsahuje všechny tři dimenze činnosti OBSE. Jedná se o politicko-vojenskou, ekonomicko-environmentální a lidskoprávní agendu, přičemž konkrétní cíl mise je specifikován v relevantním rozhodnutí orgánu OBSE – Stále rady, na jehož základě byla mise aktivována. Mezi prioritní poslání mise lze zařadit pomoc při rozvoji občanské společnosti, pomoc při rozvoji demokracie, včetně konsolidace

¹⁸⁸ Článek 42 Charty OSN.

a rozvoje demokratických institucí, dodržování zákonnosti a lidských práv v souladu s hlavními principy činnosti OBSE. Aktivita polních misí jsou zaměřeny a korespondují se základními agendami organizace. V tomto kontextu lze pojednávat například o přípravě a zavedení legislativních, soudních a volebních reforem regionální a místní správy, boji proti korupci či přípravě ekonomických a ekologických projektů. Úspěšnost každé polní mise velice závisí na ochotě hostitelské země ke spolupráci.¹⁸⁹

Tabulka č. 8: Dlouhodobé mise OBSE

Ukončené mise		Pokračující mise	
Období	Teritorium	Zahájení	Teritorium
1992–1993	Kosovo Sandžak	1992	Skopje
1992–2008	Gruzie	1993	Moldávie
1993–2001	Estonsko	1993	Tádžikistán – Dušanbe
1993–2001	Litva	1994	Bosna, Hercegovina
1994–1999	Ukrajina	1995	Nahorní Karabach
1994–2006	Estonsko	1997	Albánie
1995–2000	Střední Asie	1998	Kazachstán Nur Sultan
1995–1999	Lotyšsko	1998	Turkmenistán – Aschabad
1995–1998	Čečensko	1998	Kyrgyzstán – Bistek
1995–2015	Bosna, Hercegovina	1999	Kosovo
1996–2007	Chorvatsko	1999	Koordinátor na Ukrajině
1998–2002	Bělorusko	2000	Uzbekistán
1998–1999	Kosovo	2001	Srbsko
2000–2017	Arménie	2006	Černá hora
2014–2015	Ázerbajdžan	2014	Monitoring na Ukrajině
2003–2011	Bělorusko	2014	Přechod Gukovo

Zdroj: <https://www.osce.org/missions-long-duration-closed>, Survey of OSCE Field Operations, SEC.GAL/116/19/Rev.1, 20 June 2019

V lidskoprávní oblasti sehrává důležitou roli také Úřad pro demokratické instituce a lidská práva, který sídlí ve Varšavě a je jedním z hlavních institucí OBSE pro lidská práva a demokracii. Jeho činnost je primárně zaměřena na podporu

¹⁸⁹ BALABÁN, Miloš a Libor STEJSKAL. *Kapitoly o bezpečnosti*. 2. změň. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 349.

a asistenci při realizaci demokratických voleb v daném regionu, což zajišťuje prostřednictvím svých pozorovatelských a asistenčních aktivit. Úřad pro demokratické instituce a lidská práva rovněž kontroluje a vyhodnocuje plnění lidskoprávních závazků účastnickými státy. ČR taktéž participuje v této kategorii misí, vysílá své experty, kteří napomáhají například při realizaci voleb. ČR dlouhodobě patří k zemím, které vzhledem ke svému počtu obyvatel vysílají relativně vysoký počet civilních expertů do dlouhodobých misí OBSE. OBSE realizovala od začátku 90. let 32 misí, z nichž polovina byla již ukončena. Příslušníci organizace v současné době působí v sedmnácti misích.¹⁹⁰

7.7 EU a její podíl na zajištění míru a bezpečnosti v Evropě

Základní myšlenka sjednocené Evropy spočívala ve vytvoření mírového projektu, který by zprostředkoval neexistenci ozbrojených konfliktů na území evropského kontinentu. K aktivaci této myšlenky došlo až po skončení 2. světové války, která na evropském kontinentu zanechala destruktivní odkazy ve světle dodržování elementárních principů „humanity“. Projekt evropské integrace ve své počáteční fázi spočíval především v ekonomických aspektech. Prvopočátky budování společné zahraničněpolitické a obranné dimenze integrace můžeme registrovat již v 50. letech 20. století. V tomto kontextu se jednalo o neúspěšné založení Evropského obranného společenství v rámci Společenství uhlí a oceli v roce 1954 a vznik Západoevropské unie, která byla založena téhož roku a působila jako vojenská a obranná mezivládní organizace, která spolupracovala s NATO. Činnost této organizace skončila v roce 2010. V 70. letech došlo k založení Evropské politické spolupráce, která prezentovala prvé „těleso“ garantující zahraničněpolitickou kooperaci členských států. Evropská politická spolupráce fungovala v omezené podobě, například pouze mohla poskytovat konzultace a byla postavena mimo institucionální sféru Evropského společenství. Další události, které nastaly především v 80. a 90. letech (například válka v Jugoslávii) přinutily členské státy, aby se zamyslely nad dalším směřováním v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. Po konci studené války měla EU sehrávat roli garanta pro překonání hranic mezi bývalým Východem a Západem.¹⁹¹

Klíčovou roli zde má *Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie* (SZBP), která představuje označení pro režim zvláštní právně a institucionálně vymezené oblasti vnějších vztahů EU. „Zahraniční a zejména bezpečnostní politika zahrnuje tak specifické vztahy a oblasti, že se vymyká z ostatních vnějších činností jak států, tak i Evropské Unie. Zahraniční politika v zásadě zahrnuje veš-

¹⁹⁰ OSCE. *Organization for Security and Co-operation in Europe. Where we are.* [online]. [cit. 2020-10-02]. Dostupné z: <https://www.osce.org/where-we-are>.

¹⁹¹ Srov. DANICS, Štefan a Štěpán STRNAD. *Aspekty bezpečnosti.* Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2016. s. 77-78.

kerou činnost EU nebo společně jednajících členských států, určenou k tomu, způsobovat účinky mimo území EU.¹⁹² SZBP byla zřízena v souvislosti s přijetím tzv. Maastrichtské smlouvy v roce 1993. Maastrichtská smlouva založila SZBP jako jeden ze tří pilířů EU, konkrétně se jednalo o II. pilíř, tedy diplomacii, vojenskou spolupráci a krizový management. Maastrichtská smlouva, respektive *Smlouva o Evropské unii* (SEU) byla SZBP formulována jako prostředek, který umožňuje EU vymezovat a implementovat společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, která zahrnuje všechny oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. SZBP je postavena do tří základních oblastí. Prvou oblast reprezentuje mezivládní přístup, podle něhož je politika implementována na základě konsenzu vlád členských států EU. Princip soudržnosti v jednání členských států představuje druhou oblast SZBP. Na uvedeném principu členské státy aktivně a bezvýhradně podporují zahraniční a bezpečnostní politiku EU v intencích loajality a vzájemné solidarity. Členské státy by se měly zdržet jakéhokoli jednání, které se neslučuje se zájmy EU nebo může omezovat účinnost jejího působení jako soudržné síly v mezinárodních vztazích. Třetí oblastí je jednomyslnost, která se vztahuje k hlasování v otázkách SZBP, kde má každý členský stát jeden hlas. Součástí SZBP byla a je též *Evropská bezpečnostní a obranná politika* (EBOP).

Zvládání přeshraničních krizí je součástí Evropské bezpečnostní a obranné politiky (EBOP). Vývoj politické kooperace členských států EU lze spatřovat v následujících časových periodách. V roce 1970 vznikla iniciativa evropské politické spolupráce, která garantovala koordinaci zahraničněpolitických aktivit, avšak mimo vojenské a obranné. Poprvé se problematika EBOP dostala do evropského práva pouze vágním zakotvením v *Jednotném evropském aktu* z roku 1987. V roce 1992 byly ukotveny tzv. *Petersberské úkoly*, které představovaly společnou deklaraci členských států k humanitárním a mírovým misím a boji proti terorismu. Jak již bylo uvedeno, tak v roce 1993 Smlouva o Evropské unii zakotvila Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, jejíž součástí se stala Evropská bezpečnostní a obranná politika.¹⁹³

Cílem EBOP bylo vytvořit schopnosti, které EU umožní zvládnout tzv. petersberských krizí. Pod těmito krizemi si lze představit humanitární a záchranné úkoly, bojové operace včetně prosazení míru a spolupráce v boji proti terorismu. Cíle EBOP byly blíže charakterizovány v Evropské bezpečnostní strategii, především se jednalo o spolupráci mezi NATO a OSN. V roce 2003 byla uzavřena *Rámcová dohoda mezi EU a NATO*¹⁹⁴, která umožňuje EU využít plánování a další prostředky NATO.

¹⁹² TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. a DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 783.

¹⁹³ PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost v právu a politice Evropské unie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 336.

¹⁹⁴ Pozn.: tzv. Berlín plus.

Evropská unie má možnost realizovat vojenské a civilní mise (včetně misí obsažených v rozhodné míře policisty) za svými hranicemi. EU vytváří taktéž schopnosti a prostředky ke zvládnání krizí civilního charakteru. Tato oblast se skládá ze čtyř rozdílných nástrojů aplikovatelných v různých fázích vývoje krizové situace, mimořádné události či postkonfliktní obnovy. Tyto nástroje sestávají z činnosti policie, civilní správy, posilování právního státu a civilní ochrany obyvatel. Při Generálním sekretariátu Evropské rady je zřízen koordinační mechanismus pro zvládnání krizí civilního charakteru, který obsahuje databáze expertů, zálohových týmů a údaje o vojenských prostředcích.

Poslání civilních misí EU za jejími hranicemi spočívá v podpoře státních orgánů a institucí v procesu stabilizace dotčené země a konsolidace jejich vnitřních poměrů. K tomu využívá aplikaci čtyř výše uvedených nástrojů (policie, civilní správa, posilování právního státu a civilní ochrana obyvatel). Lisabonská smlouva upravuje tuto problematiku v Ustanovení o společné bezpečnostní a obranné politice s tím, že tato politika představuje nedílnou součást společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Zajišťuje EU operativní schopnost, která se opírá o civilní a vojenské prostředky.¹⁹⁵

Schéma č. 2: EU – mise a operace 2020

Zdroj: <https://euractiv.cz/section/evropska-unie-a-svet/news/eu-ma-na-kontevice-nez-tri-desitky-misi-jednu-ted-povede-cesky-general/>

¹⁹⁵ Článek 42 až 46 Smlouvy o Evropské unii.

EU uskutečňuje mise mimo svá území k udržení míru, předcházení konfliktům a posílení mezinárodní bezpečnosti, a to v souladu se zásadami Charty OSN. Evropská bezpečnostní a obranná politika přispívá k formování nezbytné vojenské dimenze EU, posiluje nevojenské prostředky zvládání krizí a zásadní prioritou bylo vytvoření pětitisícového „expedičního“ policejní sboru, který je schopen pomoci tzv. třetím zemím. Od roku 2003 uskutečnila EU 30 misí a operací v zahraničí. V roce 2020 se realizuje 17 misí.

K zajišťování úkolů při zvládání krizí za hranicemi EU jsou zřízeny stálé výbory:

- Politický a bezpečnostní výbor, který je ustanoven jako základní útvar od roku 2001 a je složen ze zástupců členských států. Výbor sleduje „mezinárodní situaci v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky a přispívá k vymezení politik podáváním stanovisek Radě na její žádost, žádost vysokého představitele EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku nebo z vlastního podnětu. Sleduje také provádění dohodnutých politik, aniž jsou dotčeny pravomoci vysokého představitele“.¹⁹⁶
- Výbor pro civilní aspekty řešení krizí, poskytuje poradenství a doporučení Polickému a bezpečnostnímu výboru. Proces jeho fungování byl zahájen v roce 2000. Realizuje činnosti v civilních oblastech a jiných aspektech zvládání krizí civilního charakteru.
- Vojenský výbor EU, je složen z vojenských expertů s poradní funkcí. Při Generálním sekretariátu Evropské rady byla zřízena tzv. policejní jednotka, která plní úkoly v oblasti integrace policejních aktivit EU do koherentní operace; hodnocení situace, plánování a provádění policejních operací; přípravy právního rámce a pravidel operací a přípravy cvičení. Za účelem zvýšení kapacity pro analýzu zpravodajských materiálů a dalších informací, které budou předávány členským státům, a ke zvýšení participace na zpravodajských a dalších informacích bylo při sekretariátu Evropské rady zřízeno Společné situační středisko.¹⁹⁷

V případě nasazení policie za hranicemi EU je efekt podílejících se členských států nejvíce zřejmý. Odpovídá prioritnímu zaměření misí, jež by měly být koncentrovány do oblastí, kde je rychlá reakce nejvíce potřebná. Nasazení policie zahrnuje policejní síly s civilním statutem a síly četnictva s vojenským statutem (například případ bezpečnostních složek ve Španělsku, Portugalsku, Rakousku či Francii). Informace o policejní připravenosti pro mise obsahuje databáze vedená u sekretariátu Evropské rady. Členské státy se zavázaly pro rozmístění až tisícovky policistů do misí, tato dislokace by měla proběhnout do 30 dnů. Prvou kategorií

¹⁹⁶ Článek 38 Smlouvy o Evropské unii.

¹⁹⁷ Srov. PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost v právu a politice Evropské unie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 338-339.

představují tzv. „posilovací mise“, které jsou zaměřené na zlepšení místního policejního systému, respektive posílení místních policejních sil. Druhou kategorií představují tzv. „substituční mise“, které působí tam, kde jsou místní policejní síly neúčinné nebo neexistují. Politickou kontrolu policejních misí provádí Politický a bezpečnostní výbor.

Oblast posílení právního státu (rule of law) zahrnuje pomoc při obnovování soudního a trestního systému. To je rozpracováno v dokumentu ze zasedání Evropské rady 19. a 20. června 2000.¹⁹⁸ Tento dokument zahrnuje dvě systémová opatření a to, že členské státy EU mají přijmout opatření pro výběr soudců, státních zástupců a dalších expertů do mírových operací a EU má posoudit vodítka pro školení těchto odborníků v součinnosti s OSN, Radou Evropy a Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Druhé opatření uvádí, že EU má zvážit podporu vytváření infrastruktur místních soudů a věznic i náborem nezbytného personálu. I zde byly zavedeny posilovací a substituční mise. Posilovací mise mají být v této oblasti zaměřeny na vzdělávání, školení, poradenství a instruktorství. Substituční mise by měly vykazovat přímo provádění funkcí personálem mise s cílem znovunastolení veřejného pořádku a bezpečnosti.

Oblast civilní správy spočívá v realizaci poradenství, školení a přípravě místních úředníků. Cílem je sestavení nebo zajištění existence fungujícího správního aparátu za účelem jeho přechodu do místních rukou v co možná nejkratší době. Základní poslání mise spočívá v zajištění všeobecných administrativních funkcí, například organizace voleb, politických orgánů, místní správy, výběru daní apod. Dále zajistit sociální funkce, tedy vzdělávání, sociální služby a zdravotnickou péči. Poslání mise taktéž spočívá ve fungování infrastruktury, což představuje zásobování potravinami, vodou, energiemi atd. V oblasti civilní správy mohou být též činné mezinárodní organizace, nevládní organizace, soukromý sektor a složky občanské společnosti.

Poslední oblast představuje civilní ochrana, jejíž hlavní funkce spočívá v realizaci operací v případě mimořádných událostí způsobených lidským faktorem (včetně teroristických útoků) či přírodních katastrof.¹⁹⁹ V rámci úsilí k posílení schopností EU v oblasti civilní ochrany se členské státy zavázaly poskytnout malé týmy expertů, které realizují vyhodnocovací a koordinační činnosti, jsou akceschopné do 3 až 7 hodin a dosažitelné 24 hodin denně. Dále se členské státy zavázaly poskytnout zásahové týmy civilní ochrany, které se skládají přibližně z 2000 připravených osob, jsou akceschopné od 2 dnů do týdne a poskytují specializované služby. Civilní ochrana je v poslední době ve větší míře využívána ke zvládnutí krizí civilního charakteru a je koordinována složkami OSN.

¹⁹⁸ Blíže viz Dokument Zasedání Evropské rady konané v Santa Maria de Feira. Příloha I, Dodatek 3, bod B/II – Posilování právního státu.

¹⁹⁹ TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. a DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 777.

7.8 Kritická analýza implementace mírových operací z pozice ČR

V kontextu zjištění učiněných analýzou řešené problematiky lze akcentovat fakt, že jednotlivé případy participace v mírových operacích mezinárodního společenství, jejich formy, rozsah, čas i všestranné zabezpečení, musí být předmětem přesně stanoveného, řízeného i realizovaného rozhodovacího procesu, který bude aplikován v kompetenci relevantních mezinárodních institucí a posléze i v orgánech dotčených států. Veškeré operace mají společný cíl, jedná se o zachování míru a stability v problémovém regionu. V procesu realizace mírových operací se setkáme s řadou multidimenzionálních rizik, která jsou s těmito aktivitami spojená a nelze je nikdy v plném rozsahu vyloučit a eliminovat. Každá hrozba, která může narušit úspěšné fungování mírové operace, musí být v dostatečné míře analyzována. Nejen z důvodu udržení a rozvoje kvalitní pozice ČR v systému mezinárodních vztahů, ale především za účelem naplnění právních povinností, kterými je ČR v předmětné oblasti vázána. Bohužel je očividné, že se ČR v budoucnosti nebude podílet na bezrizikových akcích, nýbrž svými silami a prostředky bude působit i v operacích se značnou mírou rizika. Z tohoto důvodu je potřeba tato rizika důkladně analyzovat, rozpoznat a kategorizovat, jediné tímto způsobem lze předcházet vzniku nadbytečných kolaterálních škod.

Pozitivním aspektem je, že se vláda ČR v Bezpečnostní strategii z roku 2015 zavázala navýšit rozpočet pro resort obrany. K tomu má postupně dojít do roku 2020, kdy navýšení bude činit 1,4 % HDP ČR a postupně se tak dostat na 2 % HDP, abychom naplňovali naše závazky vůči NATO. Další navyšování výdajů pro resort obrany by mělo reflektovat případnou transformaci světového bezpečnostního klimatu a také ekonomickou kondici ČR. Důležitým faktorem se stává i covid-19 a náklady s ním spojené.

Jako negativa lze uvést, že v současném globálním bezpečnostním prostředí je stále více kladen důraz na aplikaci síly v mírových operacích OSN. Původní předpoklad a účel operací ve prospěch míru, který byl založen na nové filosofii a souhlasu, nestrannosti a minimálním užitím síly, velice často absentuje nebo je zcela opomíjen. Aktuálním cílem mírových operací není porazit nepřítele, který u zhroucených států nemá ani konkrétní podobu, neboť jde o strukturální selhání státu, kdy přestává fungovat veřejná moc a garance lidských práv. Dosavadní praxe ukazuje, že některé členské státy jsou často vyzývány k zapojení se do mírových operací, i když očividně nejsou na takovouto participaci kapacitně a materiálně připraveny, například co se týká výstroje příslušníků mírových sil. Armáda ČR je ve svých možnostech značně omezena, tento fakt nastal vlivem markantních restrikcí v devadesátých letech dvacátého století. Současný podíl Armády ČR v aktivitách mezinárodního společenství ve prospěch míru je realizován relativně v malém měřítku, které odpovídá kapacitním možnostem ČR. Přetrvávajícím problémem je rovněž nejednotná terminologie, která je užívána k označení mírových operací, čímž vznikají zbytečné informační šumy a nedorozumění mezi členskými

zeměmi, což devaluje image těchto mírových operací, včetně zpětných vazeb pro jejich zkvalitnění. Jako další úskalí se jeví fakt, že mezinárodní ozbrojené konflikty jsou charakteristické tím, že často do nich vysílají své vojenské jednotky členské státy mezinárodních organizací v různých rolích, včetně mírových misí.

V této souvislosti často dochází k problémům, jakým způsobem se vypořádat s odpovědností za protiprávní jednání příslušníků. Obecně by mělo být MHP dodržováno, ale problémem může být, že například některé státy nepřistoupily k některým mezinárodněprávním závazkům. V takovém případě se mohou příslušníci daných kontingentů chovat rozdílně a disponovat rozličnými pravomocemi.²⁰⁰

Jako doporučení pro zkvalitnění mírových operací, lze například uvést snahu o redukci užití vojenské síly a posílení právního rámce, tj. respektování mezinárodního práva, ale i práv obyvatel v problematických regionech, včetně uplatnění metod diplomatického vyjednávání a posilování místních autorit k zavedení veřejného pořádku a zamezení eskalace konfliktu do dalších regionů či přes hranice států. Mezinárodní společenství musí jasně vymezit koncepci a strategii, která bude sloužit jako teoreticko-metodologický základ pro rigorózní vymezení jednotlivých kategorií operací ve prospěch míru. Striktně musí být provedena inovace právních norem implementace operací ve prospěch míru, zřejmě na stávající úpravu realizovanou v kontextu ustanovení VI. a VII. Charty OSN. V tomto ohledu se dokonce uvažuje o vzniku nového právního rámce, podle kterého by byly realizovány operace ve prospěch míru. Tento nový právní rámec by zahrnoval, mezinárodní právo, trestní právo a právo destabilizovaného regionu, přičemž užití zbraní by mělo být rámováno v duchu práva na sebeobranu, včetně zasahujících mírových jednotek OSN. Rovněž i ČR by si měla ujasnit svoji strategii, z které by jasně vyplývalo, jakým způsobem hodlá participovat na operacích ve prospěch míru, včetně nasazení příslušníků ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů. OSN by měla klást větší důraz na supervizi v rámci jednotlivých operací ve prospěch míru, z čehož by postupně vznikla informační základna vytvářející transparentní předpoklad pro zefektivnění operací a vyvarování se pochybením, která negativně ovlivnila realizaci operací ve prospěch míru v minulosti. V rámci operací ve prospěch míru by měly být aplikovány moderní technologie s cílem omezit rizika ve světle nasazování lidských zdrojů.

²⁰⁰ Blíže například BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. s. 64-70.

8. BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE A DOKTRÍNY SOUČASNOSTI

8.1 Charakteristika poválečného vývoje mezinárodně politické a bezpečnostní situace

Máme-li analyzovat bezpečnostní, či vojenské strategie, je nutné pro jejich lepší pochopení vymezit, co mají společné a v čem se liší. Jejich společným východiskem jsou doktríny. Pojmy doktrína a strategie jsou v oboru mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti značně frekventované a zahrnují širokou škálu různorodých činností. Doktrína představuje soubor zásad, jimiž se řídí zahraniční a bezpečnostní politika určitého státu. Strategie představuje plán činností zaměřený na dosažení cíle. Doktrína a strategie mají i společné rysy.

Diskuse v odborné literatuře a praxe ukazují, že by strategie měly obsahovat nejméně tři základní části:

- politické základy, kde se hovoří o zdrojích ohrožení a příčinách války, o hlavních zásadách vedení války, kdo je nepřítel, proti čemu, s kým a za co se má bojovat a jak by se měly ozbrojené síly používat;
- vojenské základy, kde se hovoří o tom, jaké války by se mohly vést, jak budovat ozbrojené síly pro ně, jak použít jaderné zbraně (mám-li je), jak ozbrojené síly připravovat a s jakým cílem použít;
- vojensko-technické a ekonomické základy, kde se hovoří o perspektivách (vývoj, výzkum zbraní a systémů), zajištění ozbrojených sil státem (ekonomikou zejména), o vybavení ozbrojených sil odpovídající technikou i přípravě teritoria a ekonomiky pro potřeby ozbrojených sil, ale i civilního obyvatelstva k přežití ve válečném konfliktu.

Každá analýza vyžaduje na začátku popis aktuálního stavu zkoumaného systému a každý dokument typu bezpečnostní strategie musí vycházet a vychází z dokumentů předešlých. Již od konce 2. světové války Spojené státy převzaly odpovědnost za celý demokratický svět a staly se, díky své síle nejen vojenské, ale i ekonomické a kulturní, přirozeným vůdcem tehdejšího „Západu“.

Byly přirozeným hegemonom, nicméně ale „jen“ jedním ze dvou – ve „východní“ části rozděleného světa jím byl SSSR. Po rozpadu blokového uspořádání v roce 1989, kdy „východní“ hegemom, SSSR, zkolaboval a rozpadl se jako stát, a stejně tak se rozpadla jím vedená koalice, se USA staly globálním hegemonom. Vývoj lidstva se ale nezastavil a postupně se na světové scéně objevily nové síly, které mohou, a do jisté míry již ohrožují, americké postavení globálního hegemona. Je proto logické, že bezpečnostní strategie Spojených států amerických na tuto skutečnost reagují, a to stále intenzivněji, a žel i agresivněji.

Po skončení 2. světové války byla vítězi nově „nastavena“ pravidla života – politického, ekonomického, bezpečnostního, i diplomatického (např. vznik OSN a charty OSN, důraz na lidská práva, vznik řady globálních organizací, včetně ekonomických a obchodních, ale i blokového systému). Tato pravidla byla nastavena tak, aby vyhovovala především jejich autorům, což byly tehdejší (i dnešní) nejsilnější a nejbohatší státy. S rozvojem ekonomické síly se „nové“, rozvíjející státy, regionální hegemoni, hlásí o svá práva a rovnoprávnost. Jsou to především Čína (ČLR), jejíž tempo růstu HDP je několik desetiletí historicky bezprecedentní, Ruská federace, která se po kolapsu v roce 1990–1991 a revitalizaci trvající nejméně 15 let opět může řadit minimálně mezi jaderné supervelmoci a vlivnou velmoc, a Indie, Brazílie, Írán, Jižní Afrika, ale i další, jejichž ekonomika se natolik rozvinula, že stará pravidla jim už nevyhovují a brání jejich dalšímu, zejména ekonomickému rozvoji.

Rostoucí ekonomická síla rozvíjejících se států dovoluje budovat kvalitní ozbrojené síly a poskytovat jim tu nejmodernější techniku. Rovněž do soutěže o osvojení vesmíru vstupují další státy, jako ČLR, Indie a další, v oblasti automatizace, robotizace a přenosu informací jsou USA – dlouholetý technologický a vědecký lídr, najednou doháněny a v některých oblastech i předešnány. Ruská federace v rámci desetiletého programu revitalizace svých ozbrojených sil (2010–2020) vyvinula nové zbraně, mezi něž patří např. hypersonické rakety, podmořské drony s jaderným pohonem, které již zavádí do výzbroje, zatímco Spojené státy je teprve vyvíjejí.

Rostoucí sílu ekonomiky jednotlivých států nelze potlačovat (jen) vojensky, a tak se do bezpečnostních strategií dostávají nové ekonomické prvky. V praxi realizace bezpečnostních strategií se stále více objevují prvky ekonomické „války“ vyhlášením sankcí proti firmám i státům, zvýšených cel ale i nediplomatické vyhrožování postihem v jiných oblastech. Tato situace má zásadní vliv na obsah, ale i na praktickou realizaci bezpečnostních strategií jednotlivých států – ekonomické vztahy jsou stále častěji ovlivňovány sekuritizací ekonomických problémů.

Současný stav se velmi podobá studené válce minulého století. Svět, ačkoliv antagonistické ideologické rozpory zmizely, je opět rozdělen – nyní na demokratickou a nedemokratickou část. Státy dlouhodobě prosperující ztrácí svoji dynamiku rozvoje a jsou doháněny novými tzv. rozvíjejícími se státy – především Čínou, ale i státy BRICS. Těžiště světového dění se přesouvá z euroatlantického do východoasijského prostoru, evropské státy ztrácejí svoji politickou „váhu“ a Čína s Ruskem hrají čím dál významnější roli v mezinárodní politice a mezinárodních vztazích. Současný hegemon, USA, ztrácejí po malých krůčcích svoje pozice, provádí stále agresivnější politiku, zejména hospodářskou a požadují jednotu Západu za uchování současného stavu – liberální demokracie euroatlantického typu pro celý svět.

8.2 Vývoj strategického myšlení a jeho reflexe ve strategiích USA, RF a ČLR po roce 1989

USA

Po rozpadu bipolárního světa a rozpadu SSSR, bývalé druhé supervelmoci, a zejména pak po 11. září 2001 „dominoval v americké administrativě duch neokonzervatismu, jehož hlavními nositeli byli prezident G. W. Bush (*1946), viceprezident D. Cheney (*1941) a ministr obrany D. Rumsfeld (*1932). Ti byli již před příchodem do Bílého domu pod silným vlivem neokonzervativního proudu, který se vyprofiloval svébytnou interpretací teorie demokratického míru. Američtí neokonzervativci kladli po skončení studené války důraz na nezbytnost návratu ke klíčovým hodnotám americké politiky, zejména pak na individualismus, šíření demokracie ve světě, volný trh s nejomezenějšími státními zásahy, na americkou výjimečnost (exceptionalism) a v neposlední řadě na militantní unilateralismus při prosazování amerických zájmů ve světě.“²⁰¹

Tento způsob a směr myšlení dominuje v amerických strategických dokumentech i v politické a vojenské praxi dodnes a najdeme ho v bezpečnostních strategiích i vojenských doktrínách.

Již první válka v Zálivu (Pouštní bouře 1991) ukázala velkou sílu a technologickou převahu amerických ozbrojených sil, což značně posílilo unilateralistický přístup k řešení mezinárodních vztahů. Také další války v bývalé Jugoslávii (1995, 1999) posílily sebevědomí USA. V této době přijalo NATO rozhodnutí rozšiřovat pakt o nové členy, první byly přijaty v roce 1999 Polsko, Maďarsko a Česká republika. Rozšiřování na Východ bylo zahájeno.

V reakci na útok z 11. září 2001 byla v roce 2002 vypracována nová *Národní bezpečnostní strategie*, která vyhlásila válku terorismu (*Global War on Terrorism – GWOT*)²⁰². Vyznačovala se tím, že dávala Spojeným státům právo svrhávat režimy nepřátelské a nebezpečné pro USA, vést preventivní války, postupovat unilaterálně, a to i vůči spojencům a kladla důraz na americkou hegemonii. Následně zahájené války v Afghánistánu (2002) a v Iráku (2003) ukázaly, že ani nejbohatší stát světa, není dost bohatý na to, aby nepotřeboval spojence a mezinárodní spolupráci.

Národní bezpečnostní strategie prezidenta Obamy z roku 2010²⁰³ zaznamenala výraznou změnu. Tato strategie přecházela od unilateralismu k multilateralismu, uznávajíc spolupráci za nezbytnou, a to jak vojenskou (NATO, Asie), tak

²⁰¹ EICHLER, Jan. Proměny bezpečnostní a strategické kultury USA na počátku 21. století. In: *Doktríny mocností a nejdůležitějších aliancí na počátku 21. století*. Praha: Professional Publishing, 2011.

²⁰² National Security Strategy 2002. [on line]. Dostupná z: <http://nssarchive.us>; (national security Strategy Archives; NSS 2002)

²⁰³ *National Security Strategy*. Washington: White House, May, 2010, 52 p. [on line]. Dostupné z: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

ekonomickou a další; uznávala nezastupitelnou roli OSN, kterou předchozí prezident většinou ignoroval; opouštěla silová řešení jako prioritní a příklad silou nahrazovala silou příkladu; diplomacii a spolupráci stavěla výše než užití síly, i když ani tu nevyklučovala a usilovala o co největší redukci, až likvidaci jaderných zbraní. Ne vše se v praxi podařilo prosadit, smlouva o omezení jaderných zbraní však byla podepsána (Praha 2010).

Strategie ale nadále zůstala totální – rozsahem úkolů, které si stavěla, „přebírala“ odpovědnost za celý svět; nadále posilovala postavení USA ve světě jako hegemonu, i když v tomto případě nikoliv výhradně ozbrojenými silami; ozbrojené síly chtěla zachovat nadále nejsilnější (a rozmístěné po celém světě).

Ruská federace se po ekonomickém kolapsu a rozpadu SSSR za posledních 15–17 let natolik vzpamatovala, že již v roce 2007 na Mnichovské konferenci prezident Putin velmi důrazně odsoudil způsob jednání USA a NATO na mezinárodní scéně a neustálé „poučování“ Ruské federace, jak se má chovat. Byl to počátek budoucích neshod a nesouhlasu.

Události let 2013–2014 na Ukrajině měly na vyhocení mezinárodních vztahů zásadní vliv. Proti Ruské federaci byly zavedeny sankce na jednotlivce, firmy i stát, postupně ustala komunikace v bezpečnostní oblasti. Rada NATO – Rusko byla paralyzována a v roce 2019 a Ruská federace z Rady odešla, Ruské federaci byla rovněž odebrána hlasovací práva v Radě Evropy a ta se přestala zúčastňovat jednání a platit příspěvky. V souvislosti s operací v Sýrii NATO obnovilo styky s Ruskou federací a Rusko se vrátilo do Rady Evropy.

Národní bezpečnostní strategie USA 2015 (byla zásadně poznamenána odtržením Krymu od Ukrajiny a začleněním do Ruské federace jako republika – samostatný subjekt, jakož i nepřímou podporou separatistů bojujících na východě Ukrajiny proti vládě, kterou separatisté neuznávají. Hrozby, které vyjmenovává, jsou zajímavé i zajímavě řazené: eskalující výzvy kybernetické bezpečnosti; ruská agrese; zrychlující se důsledky klimatických změn a globální šíření infekčních nemocí. Mezi hrozby a výzvy jsou nadále řazeny nestabilní, rozpadající se státy a autoritářské režimy, ale současně je to i výzvou tato nestabilní ohniska nepokojů demokratizovat, zejména na Středním Východě a v severní Africe, (např. Afghánistán). Strategie zmiňuje také dominanci USA na trhu s plynem a možnost nahradit v Evropě Rusko, které v tomto zaostává. Zmínka je také o „*Globálním ekonomickém pořádku*“, na jehož změnách USA a G-20 pracují, takže prezident Obama mohl při podpisu smlouvy Trans Pacific Partnership (TPP) prohlásit: „pravidla světové ekonomiky budeme tvořit my“ (Smlouva byla nakonec novým prezidentem zrušena, kongres ji neratifikoval). Strategické myšlení se opět přiklonilo k jednání z pozice síly a dnes více méně platí, že „když to nejde silou, zkusíme to ještě větší silou“.

Ruská federace

Rozpuštěním Varšavské smlouvy a následným rozpadem SSSR došlo k zásadní změně společenského systému a zřeknutí se socialistické, resp. komunistické ideologie, jako ideologie státní. Bývalé svazové státy, které se osamostatnily, se vydaly na kapitalistickou cestu vývoje, a to včetně státu nástupnického – Ruské federace.

Zajišťování bezpečnosti a obrany státu (RF) dostalo nové rozměry, kde dominovala snaha vytvořit s bývalým protivníkem vztahy přátelské a partnerské. S tím souviselo i snižování počtů osob i techniky v ozbrojených silách, s výjimkou strategických jaderných sil, které „jen“ neměly tolik prostředků jako dříve.

Strategie SSSR a Varšavské smlouvy vycházela z teze antagonistického vztahu mezi táborem socialistickým (Varšavskou smlouvou) a táborem kapitalistickým (NATO), který mohl být vyřešen pouze likvidací jednoho z nich jako politicko-ekonomického systému (nikoliv jako státu, či národa). Tomu odpovídalo i strategické myšlení, kdy se, vzhledem k počtům a možnostem strategických jaderných prostředků nepředpokládalo zahájení útočných operací jako první, nicméně počítalo se s přechodem do rozhodného útoku po odražení útoku nepřítele. Mimo chodem, tento princip byl vlastní i druhé straně, a tak počty a schopnosti strategických jaderných sil obou stran zničit lidskou civilizaci vícenásobně zajistily čtyřicet pět let míru v Evropě.

Ozbrojené síly byly de facto budovány jako útočné, schopné po odražení agresora provádět hluboké útočné operace až k Atlantiku. Toto dědictví zůstalo i novému státu, který začali budovat převážně titíž lidé.

Již v první vojenské doktríně Ruské federace z roku 1993²⁰⁴ je vidět zásadní myšlenkový posun. V doktríně se definuje použití ozbrojených sil jako: „použití síly k lokalizaci a přerušení ozbrojeného konfliktu k co nejrychlejší normalizaci situace, k zajištění bezpečnosti občanů, poskytnutí pomoci obyvatelstvu a vytvoření podmínek ke zvládnutí konfliktu politickými prostředky“. Pro případ agrese je definováno použití ozbrojených sil následovně: odrazit úder nepřítele, způsobit mu ztráty a vytvořit podmínky pro přerušení válečné činnosti v co nejranějším stadiu války a následně uzavření míru za podmínek odpovídajících zájmům Ruska. Tento princip je uváděn i v následujících dokumentech dodnes a koresponduje s Chartou OSN.

Stejně tak se změnilo i pojetí „sféry vlivu“ a zásah v ní: od ozbrojených sil se požaduje schopnost zasáhnout v blízkém zahraničí, eventuálně ovládnout a udržet ho, nikoliv provádět hluboké útočné operace (Jako blízké zahraničí se zpravidla uvádí prostor států sousedících s RF, tedy většinou bývalé sovětské republiky. Je to prostor, kde se mohou soustředit síly schopné přímo napadnout RF).

²⁰⁴ Указ Президента Российской Федерации от 02.11.1993 г. № 1833. [on line]. Dostupná z: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/4747>

Strategické myšlení v RF je ovlivňováno od samého počátku i vnitřní situací. Počátky existence RF nebyly jednoduché, rozpad, stahování vojsk ze zahraničí a dělení majetku, včetně výzbroje ozbrojených sil, vytvářel do značné míry chaos a neorganizovanost, což přispělo k nárůstu separatismu i terorismu. V RF proběhly v devadesátých letech minulého století dvě „Čečenské“ války a řada protiseparatistických operací, což se odrazilo i ve struktuře vojenských a bezpečnostních strategií a doktrín. Vojenské strategie RF uvádějí nejen vnější nebezpečí a hrozby, ale i vnitřní hrozby.

Pro vývoj strategického myšlení (resp. utvrzování se ve svém přesvědčení), je charakteristické vnímání vnějších hrozeb pro bezpečnost RF. Kromě hrozeb „standardních“, které najdeme ve všech doktrínách a strategiích, jako šíření ZHN, terorismus a další, strategické dokumenty RF vždy zmiňují: (a) Ve vojenské doktríně z roku 1993 – rozšiřování vojenských bloků a svazků směřujících proti bezpečnosti RF; (b) Ve vojenské doktríně z roku 2000²⁰⁵ – rozšiřování vojenských bloků a svazků proti (ke škodě) RF; vytváření uskupení vojsk a sil v blízkosti státní hranice RF a jejich spojenců, vedoucí k narušení rovnováhy sil; ignorace zájmů RF při řešení mezinárodní bezpečnosti v rámci multipolarity; (c) Ve vojenské doktríně z roku 2010²⁰⁶ snaha vybavit NATO globálními funkcemi realizovanými proti normám mezinárodního práva, přibližování vojenské infrastruktury bloku k hranicím RF, včetně rozšiřování bloku; (d) Ve vojenské doktríně z prosince 2014²⁰⁷ vytváření nepřátelských režimů ve státech sousedících s RF, jejichž politika ohrožuje zájmy RF; pocit ohrožení silami NATO se zvyšuje.

Uvedené hrozby jsou odrazem vztahů mezi RF a státy NATO. Zpočátku velmi přátelské a vstřícné politice Západu, s postupem času chladnoucí s poznáním, že Západ a zejména USA Rusko nerespektují jako velmoc a nepřihlízejí k zájmům Ruska. Převládlo mínění, že změnit to může silná armáda, a tak v r. 2010 byla přijata reforma ozbrojených sil na léta 2010–2020, jejímž výsledkem jsou strategické prostředky daleko předstihující prostředky americké – hypersonické raketové prostředky, nové mezikontinentální balistické rakety, autonomní podmořské drony s umělou inteligencí, námořní řízené střely s plochou dráhou letu středního dosahu, a další (přehled v příloze č. 6,7).

²⁰⁵ Russia's Military Doctrine. *Arms Control Today*. May 2010, vol. 30, No. 4, p. 29-38. ISSN 0196-125X. [on line]. Dostupná z: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=217483#08638295126573841>

²⁰⁶ Russia's Military Doctrine. *Arms Control Today*. May 2010, vol. 30, No. 4, p. 29-38. ISSN 0196-125X; Военная доктрина Российской Федерации [on line]. Dostupná z: <http://www.kremlin.ru/supplement/461>

²⁰⁷ Военная доктрина Российской Федерации, 5.2. 2010. Dostupné z: http://xn--d1abbgfbaiiy.xn--plai/ref_notes/461

Čínská lidová republika

Čína, tzv. Říše středu, je starobylý stát, trvající několik tisíciletí. Lidské osídlení kolem Žluté řeky, je považováno za jedno z civilizačních středisek, civilizačních okruhů. Historie říká, že to byl stát, který nebyl agresivní. Nasvědčuje tomu i Velká čínská zeď postavená k obraně před nájedzy ze severu a severozápadu.²⁰⁸

Myšlenka obrany země budováním „obránného valu“ se promítá i v písni z roku 1935, která se později stala čínskou státní hymnou a jejíž text mj. říká „Z našeho masa, z naší krve zbudujme novou Velkou zeď!“ Tradiční Čínská armáda v době vlády „velkého kormidelníka“ Mao Ce Tunga, byla zejména armádou pozemní, kterou charakterizoval „muž s puškou“. Hlavní silou byli pěšáci, a to v masovém rozměru – ti, kteří měli svými těly postavit zeď nepříteli. Námořnictvo bránilo pouze pobřeží a pobřežní vody.

Podstatou vojenského strategického myšlení Komunistické Strany Číny (KS Číny) je *Koncepce aktivní obrany*, kterou dobře vystihuje heslo: „Nebudeme útočit, pokud nebudeme napadeni, ale určitě provedeme protiútok, budeme-li napadeni“.²⁰⁹

Tato koncepce vznikla, resp. byla deklarována již krátce po vzniku ČLR v roce 1949 Ústřední vojenskou komisí. Postupně byla zdokonalována vycházejíc ze zkušeností a praxe revolučních válek a lidové války. Původní pojetí obrany a bezpečnosti se ale změnilo po r. 1989, kdy už deset let úspěšně probíhaly ekonomické reformy Teng Siao-pchinga (1904–1997).

První zlom ve vývoji strategického myšlení přišel v roce 1993 s první válkou v Zálivu, označovanou jako „televizní,“ ve které Američané předvedli efektivnost a ničivou sílu munice s koncovým navedením. Tehdy byla vytvořena *Strategie Nové éry*, (název je zachován i v r. 2015 i 2019), která požadovala mít takové ozbrojené síly, které budou schopny vyhrát lokální válku v situaci použití nových technologií.

Druhý významný zlom, či posun ve strategickém myšlení a v požadavcích na čínské ozbrojené síly nastal v roce 2004, po útoku na Afghánistán (po teroristickém útoku 11. září 2001 v New Yorku) a napadení Iráku v roce 2003, kde opět výrazně dominovaly vysoce přesné zbraně a elektronické systémy umožňující vedení na bojišti i s videopřenosem. Nová vojenská strategie požadovala vyhrát lokální válku v podmínkách používání nejen vysoce přesných zbraní, ale i nových informačních technologií (éra informatizace).

²⁰⁸ Podle Wikipedie měří 8858,8 km na úseku širokém 3460 km a má okolo 25 000 obranných věží. Obranné zdi byly budovány od r. 210 př.n.l., dnešní podobu získala v r. 1620. Osmnáct století byla budována a 22 století existuje!

²⁰⁹ III. Strategic Guideline of Active Defense. [on line]. Dostupná z: http://eng.mod.gov.cn/Database/WhitePapers/2015-05/26/content_4586711.htm

Poslední vojenská strategie z roku 2015²¹⁰ a zpřesněná v r. 2019²¹¹ o které hovoříme, není výsledkem analýzy velké lokální války jako v předchozích případech, ale výsledkem analýzy vývoje zbraňových a jiných bojových i nebojových systémů a chování významných aktérů mezinárodních konfliktů. Strategické myšlení čínského vedení se nezměnilo, stále preferuje obranu státu, i když obranu aktivní, která již přesahuje hranice vlastního území a zajišťuje národní zájmy ČLR po celém světě, protože bezpečnost ekonomiky, která se mezitím stala největší na světě, to vyžaduje.

Čínské strategické myšlení se také vyznačuje koncepčností a dlouhodobým výhledem. Vojenská doktrína z roku 2015 hovoří o „dvou stých výročích“, jako meznících a cílech. V roce 2021 oslaví sto let Komunistická strana Číny (KSC) a v roce 2049 oslaví sto let ČLR. První výročí je cílovým datem pro dokončení výstavby prosperující společnosti a pro ozbrojené síly dokončením reorganizace a restrukturalizace. Druhé datum je cílovým datem pro dokončení obrody země i společnosti pod vedením KSC, vybudováním moderního socialistického státu, prosperujícího, silného, demokratického, kulturního a harmonického.

Čína je ovšem především ekonomickou velmocí, konkurentem USA. Projekt „*Jeden pás, jedna stezka*“, který ČLR zahájila, má propojit Evropu s Asií s Afrikou, buduje se propojení na Latinskou Ameriku na mnoha směrech, námořních i suchozemských a zřizováním ekonomických center a enkláv, na trase rozvíjet ekonomiku daných států na jihu Asie a v Africe, v centrální Asii i v Evropě. Takový úspěšný projekt může Číně definitivně zajistit světové ekonomické prvenství a ohrozit, či eliminovat dosavadní americkou moc.

8.3 Komparace bezpečnostních dokumentů USA, RF A ČLR

V této práci jsou analyzovány vybrané dokumenty: Národní bezpečnostní strategie a Vojenské doktríny dotčených států vzniklé po r. 2014, tj., po událostech na Ukrajině, kdy výsledkem bylo odtržení Krymu od Ukrajinského státu a ozbrojená vzpoura Ruského etnika v Donbaské a Luhanské oblasti Ukrajiny proti nové vládě vzniklé po tzv. Majdanu. Je to období, kdy se vztahy mezi RF a „Západem“ radikálně zhoršily a naděje na jejich urovnání, je vzhledem k tomu, že RF, ani Ukrajina, Evropská Unie, či USA nehodlají své postoje v dohledné době revidovat, nereálná.

²¹⁰ The State Council Information Office of People's Republic of China, *China's Military Strategy*, Beijing, May 2015; III. Strategic Guideline of Active Defense. [on line]. Dostupná z: http://eng.mod.gov.cn/Database/WhitePapers/2015-05/26/content_4586711.htm
<http://news.usni.org/2015/05/26/document-chinas-military-strategy>

²¹¹ The State Council Information Office of the People's Republic of China: *China's National Defence in the New Era*, Beijing 2019, 1st ed., ISBN 978-7-119-11925-0)

Zatímco v předchozí části „Vývoj strategického myšlení...“ byly použity vybrané strategické dokumenty od r. 1993, v následující části jsou uváděny pouze závěry analýzy dokumentů z posledního období.

Vycházejíc ze studia vojenských doktrín a bezpečnostních strategií, jsme vybrali a zvolili kritéria, podle kterých jsme jednotlivé dokumenty analyzovali a hodnotili. V našem případě to byly následující skutečnosti:

- A. Jak hodnotí mezinárodně politickou a vojenskou situaci daný stát, jaké zaujímá místo v systému mezinárodních vztahů a jakou úlohu z toho pro sebe vyvozuje.
- B. Jaké staví pro stát a jeho ozbrojené síly základní cíle, kterých má být dosaženo.
- C. Co považuje za nebezpečí a hrozbu (vnější i vnitřní).
- D. a) Jaké volí prostředky a způsoby, jimiž mají být cíle dosaženy a hrozby odvráceny;
b) Jaké jsou principy pro použití jaderných zbraní?

A) Jak hodnotí mezinárodně politickou a vojenskou situaci daný stát, jaké zaujímá místo v systému mezinárodních vztahů a jakou úlohu z toho pro sebe vyvozuje

Spojené státy americké: Spojené státy se stále považují za lídra svobodného světa, i když se v dokumentech objevují zmínky o ohrožování amerických zájmů, amerického způsobu života a americké prosperity, o nespravedlivých obchodních vztazích, či nedostatečném financování obrany evropskými spojenci. Je to známka toho, že Spojené státy připouští, že začíná dlouhá etapa změny hegemona a že jejich pozice začíná slábnout.

Ruská federace: RF si je vědoma dominantního postavení USA ve světě, je s tímto faktem srozuměna, ale s chováním hegemona nesouhlasí. Usiluje o status RF jako jedné z vedoucích mocností, jejíž činnost směřuje k udržení strategické stability a vzájemně výhodných partnerských vztahů v podmínkách polycentrického světa. Chce být respektována a podílet se na formování rovnoprávných vztahů ve světě.

Čínská lidová republika: Čínská lidová republika se stala globální ekonomickou velmocí, čímž se světové hospodářské a strategické těžiště postupně přesouvá do asijsko-tichomořského regionu, kde byly dosavadní dominantní silou Spojené státy. Svoji dominanci si chtějí uchovat a posilují svoji vojenskou přítomnost v regionu, zvyšují aktivity v Jihočínském moři, které narušují čínskou svrchovanost. Regionální terorismus a separatismus mají negativní dopad na bezpečnost a stabilitu podél čínské periferie. Zabezpečení čínských práv a zájmů ve světě se stává dlouhodobým úkolem pro ČLR. Svým ekonomickým rozvojem a také projektem „*Jeden pás, jedna stezka*“ se stává rivalem, třeba i nechtěným, ohrožujícím

hegemonii dosavadního lídra – USA. Tato skutečnost se bude dlouhodobě, pravděpodobně negativně, projevat ve vztazích mezi nimi, ale i ostatními spojenci obou stran: současní bohatí proti budoucím bohatým, dolar proti juanu(?).

Závěr: Model světa založený po 2. světové válce ve své podstatě přetrvává, i když se bipolární svět po r. 1989 rozpadl. Zánik Varšavské smlouvy a rozpad SSSR nic zásadního nezměnil na jeho ekonomickém a politickém uspořádání, které prospívá bohatým a silným. Ještě na přelomu tisíciletí byl dosavadní hegemon – USA – tak silný a dnešní rivalové – ČLR, RF a další – tak slabí, že Spojené státy mohly beztržně zahájit válku v Afghánistánu a Iráku. Poslední desetiletí však ekonomická síla ČLR a vojenská síla RF natolik vzrostly, že začínají omezovat americké možnosti kontrolovat svět. Tato skutečnost bude zásadním momentem vztahů mezi státy (velmocemi i koalicemi), a bude ovlivňovat politiku, ekonomiku i bezpečnost světa.

B) Jaké staví pro stát a jeho ozbrojené síly základní cíle, kterých má být dosaženo

Spojené státy americké: Cíle, které jsou před americké ozbrojené síly stanoveny, jsou jednoznačné: posílit ozbrojené síly, vyvinout nové bojové prostředky, zesílit americký vliv ve světě i s pomocí ozbrojených sil rozmístěných ve všech důležitých regionech světa. Nedopustit, aby byly Spojené státy kýmkoliv předstíženy, udržet a posílit svoji pozici hegemonu, získávat nové spojence.

Ruská federace: Jedním z hlavních úkolů RF jako státu, je zajištění rovnoprávného a respektovaného postavení RF jako jedné z vedoucích mocností, jejíž činnost směřuje k udržení strategické stability a vzájemně výhodných partnerských vztahů v podmínkách polycentrického světa.

Vojenská politika Ruské federace je zaměřena na zadržování a odvracení válečných konfliktů. Jedním z hlavních cílů je dosáhnout nasycenosti moderními vysoce přesnými zbraněmi a municí s koncovým navedením tak, aby RF nezaostávala za Spojenými státy, a bylo možné odstrašovat agresora s použitím jen vysoce přesných konvenčních zbraní. Zároveň nedovolit jiným státům, aby získaly vojenskou, nebo technologickou převahu.

Strategické rozvíjení ozbrojených sil, mobilizace ozbrojených sil a ekonomiky, jakož i realizace opatření teritoriální obrany a civilní obrany, je nově důležitým úkolem státu. Rusko nevyklučuje agresi proti sobě. V případě zahájení agrese proti RF a/nebo jejich spojencům, v souladu s chartou OSN odrazit agresi, způsobit agresorovi ztráty, které ho donutí k přerušení agrese v podmínkách příznivých pro RF. S použitím ozbrojených sil mimo území RF a jejich spojenců v Organizaci Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (*Организация Договора о коллективной безопасности – ОДКБ*), Národní bezpečnostní strategie (NBS) ani vojenská doktrína nekalkulují.

Čínská lidová republika: V souvislosti s revolucí ve vojenství (RMA) musí ozbrojené síly věnovat zvýšenou pozornost novým bezpečnostním doménám jako je kyberprostor a vesmír, chopit se strategické iniciativy a účinně zabezpečovat zájmy Číny v zahraničí. Zajistit bezpečnost ve vesmíru, v elektromagnetickém a kybernetickém prostoru, odstrašit agresora a odolat agresí, podpořit udržitelný růst země, lidskou bezpečnost a sociální stabilitu.

Čínské ozbrojené síly musí zajistit sjednocení vlasti, posílit úsilí v operacích proti separatismu, terorismu a infiltraci. Nepřipustit „Taiwanskou nezávislost“ a nedovolit realizovat záměry separatistických hnutí jako jsou „Tibetská nezávislost“ a „Východní Turkestán“ Udržet podmínky pro strategické odstrašování a mít schopnost provést odvetný jaderný útok (protiúder).

Závěr: Spojené státy udělají vše pro to, aby udržely své výsadní postavení. Heslo amerického prezidenta „America First“ udává jasný směr: posílit ekonomiku Spojených států a narovnat vztahy s jinými státy, které jsou považovány za nespravedlivé pro USA, posílit americký vliv „přirozeného vůdce“ světa (a americké vidění světa) a v neposlední řadě posilovat ozbrojené síly a jejich schopnosti vyhrát možnou válku kdekoliv na světě. Nově nastupující mocnosti – Čína a Rusko, budou usilovat o zajištění svých národních zájmů. Budou posilovat a modernizovat své ozbrojené síly – RF v nasycenosti nejmodernějšími zbraňovými systémy a posílení odstrašovacích schopností strategických jaderných sil, ČLR v prosazování se nejen ve svém regionu, ale na celém světě tam, kde bude muset chránit své zájmy. Čína i Rusko budou usilovat o své spravedlivější a rovnoprávné postavení. Zásadní cíl pro Čínské ozbrojené síly do poloviny století: „plně transformovat ozbrojené síly na síly světové úrovně“, (world class forces) by měl nastolení takových vztahů umožnit.

C) Co považuje za nebezpečí a hrozbu (vnější i vnitřní)

Spojené státy americké: V období posledních deseti – patnácti let se objevily nové subjekty, které se přibližují svým dlouhodobým rozvojem úrovni Spojených států alespoň v některých ukazatelích. Spojené státy začínají být ohrožovány, zejména ekonomicky jinými státy, nejvíce Čínou, která již dosáhla vyššího HDP měřeného podle parity kupní síly než USA a Ruskou federací, která je předstihla ve vývoji některých strategických jaderných i nejaderných systémů (oficiálně je to ale pro USA výzvou, nikoliv ohrožením). Jsou to státy, o kterých *Národní bezpečnostní strategie* (NSS)²¹² píše: „Je stále více jasné, že Čína a Rusko (revizionistické síly) chtějí vytvořit svět, který bude v souladu s jejich autoritářským modelem: získávat pravomoc vetovat ekonomická, diplomatická a bezpečnostní rozhodnutí

²¹² NSS USA - National Security Strategy USA 2017, Whitehouse Washington. [on line]. Dostupná z:: <http://nssarchive.us>

jiných národů“. Konstatování v *Národní obranné strategii* (NDS)²¹³, že: „Omezování národních zájmů USA, především Čínou a Ruskem, je největší hrozbou bezpečnosti“ a „Dnes je největším problémem národní bezpečnosti USA strategické soupeření mezi státy, nikoli terorismus“, o tom svědčí. Na druhé straně je pro svět nebezpečná tendence prezidenta USA vypovídat nepředvídatelně smlouvy nejen obchodní, ale také bezpečnostní, týkající se i jaderných zbraní.

Ruská federace: Za největší ohrožení své bezpečnosti považuje RF rozšiřování bloku NATO a jeho infrastruktury i vojsk ke svým hranicím, rozvinování protiraketové obrany (PRO) narušující stabilitu, vytváření nepřátelských režimů ve státech sousedících s RF, jejichž politika ohrožuje zájmy RF. Za ohrožení nejen své, ale i světové bezpečnosti považuje politiku vlády USA vedoucí ke svrhávání nepohodlných vlád a zahajování válek bez mandátu RB OSN, které vedou k destabilizaci a chaosu a nerespektování mezinárodního práva.²¹⁴

Čínská lidová republika: ČLR si uvědomuje nové hrozby hegemonismu a neintervencionismu, i zesilující úsilí o přerozdělení moci, práv a prosazování zájmů ve světě. Sílí teroristické aktivity, spory, krize a lokální konflikty. Zesilují i bezpečnostní hrozby kybernetické infrastruktury a bezpečnosti státu. Rozmístování amerického protiraketového systému THAAD v Jižní Koreji, konflikt jaderných mocností Indie a Pákistánu a regionální terorismus a separatismus mají negativní dopad na bezpečnost a stabilitu podél čínské periferie.

Separatistické tendence hnutí „Tibetská nezávislost“ a „Východní Turkestán“ (Sin-tiang), které operují na čínském území i v zahraničí a snahy Taiwanu o nezávislost, odporující politice „jedné Číny“, představují vnitřní hrozbu národní bezpečnosti.

Závěr: Pro Spojené státy je výzvou, (my bychom řekli nebezpečím, či dokonce hrozbou), posilování ekonomické a vojenské moci Číny a vojenské a částečně i ekonomické síly RF, což se projevuje aktivitami, které omezují národní zájmy USA. Největší hrozbou pro Ruskou federaci je rozšiřování bloku NATO a jeho infrastruktury i vojsk ke svým hranicím, rozvinování PRO narušující stabilitu, vytváření nepřátelských režimů ve státech sousedících s RF, jejichž politika ohrožuje zájmy RF. Za ohrožení nejen své bezpečnosti je považována politika vlády USA vedoucí ke svrhávání nepohodlných vlád, válek bez mandátu RB OSN a nerespektování mezinárodního práva. Pro ČLR jsou hrozbou separatistické tendence, zpochybňování principu jedné Číny a zvyšující se nestabilita podél jejich hranic. Stejně tak jsou hrozbou tendence omezovat čínské zájmy nejen na přilehlých mořích, ale i na světových oceánech a kontinentech.

²¹³ National Defense Strategy USA 2018, Whitehouse Washington, [on line]. Dostupná z: <http://nssarchive.us/national-defense-strategy>

²¹⁴ Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683 О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации [on line]. Dostupná z: <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>

D) a) Jaké volí prostředky a způsoby, jimiž mají být cíle dosaženy a hrozby odvráceny

Spojené státy americké: V praxi mezinárodních vztahů je pro USA charakteristické, že díky své síle svrhávají vlády a zahajují války bez mandátu RB OSN. Příkladem budiž Ukrajina 2014, kde svržení vlády prezidenta V. Janukoviče (*1950) stálo podle náměstkyně MZ USA V. J. Nuland 5 miliard dolarů, nebo napadení Iráku v roce 2003 a svržení S. Husajna, či nevyžádaný, a tedy nelegální pobyt amerických vojsk v Sýrii s chvályhodným záměrem boje proti ISIS, ve skutečnosti podpory opozice proti prezidentu Sýrie B. Asadovi (*1965) a s tajným cílem svrhnou ho.

Využívají k tomu nejen vlastní ozbrojené síly rozmístěné téměř po celém světě, ale i spojenců, zejména v NATO a svoji ekonomickou sílu, zejména tu skutečnost, že jako světová rezervní měna funguje americký dolar a platby jdou přes americké banky, díky čemuž mohou účinně uvalovat embarga a sankce k prosazení vlastních zájmů na téměř kohokoliv.

Ruská federace: Ozbrojené síly RF a systém jejich rozvinování v případě napadení jsou budovány tak, aby byly schopné odrazit agresi vůči RF a jejím spojencům, způsobit takové ztráty vojskům agresora, které ho přinutí zastavit agresi za podmínek vyhovujících RF a jejím spojencům. S použitím ozbrojených sil mimo území RF a jejich spojenců v ODKB Národní bezpečnostní strategie ani vojenská doktrína nekalkuluje, s výjimkou použití ozbrojených sil s mandátem OSN a na základě dohod v souladu s chartou OSN. Ozbrojené síly RF jsou rozmístěny na teritoriu RF a jejich struktura a vybavenost nedovoluje provádět rozsáhlé námořní výsadekové a výsadekové operace na vzdálených teritoriích.

Plánovaná reforma ozbrojených sil realizovaná v letech 2010–2020 významně posílila odstrašovací funkci ozbrojených sil, a zvláště Strategických jaderných sil. Kromě toho nyní RF disponuje takovými typy zbraní, jako jsou hypersonické létající aparáty, či podmořské drony, které ještě žádná armáda ve výzbroji nemá

Čínská lidová republika: Čínské vojenské ambice nejsou malé. Bílá kniha požaduje, aby ozbrojené síly: Do roku 2020, kromě urychleného pokroku v informatizaci, významně zdokonalily své strategické kapacity; Do roku 2035 by ČLOA měla komplexně pokročit v modernizaci vojenské teorie, organizační struktury, vojenského personálu, zbraní a vybavení v souladu s modernizací země; Do poloviny století by Čína měla „plně transformovat ozbrojené síly na síly světové úrovně“ (world class forces).

Struktura ozbrojených sil odpovídá moderní armádě. Zahrnuje Pozemní vojsko, (má pět teritoriálních okruhů a dva okruhy zvláštní – Sin Tiang a Tibet), Vojenské námořnictvo, Vzdušné síly, Raketové vojsko, Strategické podpůrné síly (kam patří kybernetické síly a kosmické síly), a Společné síly logistické podpory.

Vojenská doktrína vytyčuje i čtyři základní směry rozvoje Čínských ozbrojených sil, a označuje je jako kritické domény: moře a oceány, vesmír, kyberprostor a jaderné zbraně. Čínské vojenské myšlení je poněkud jiné než západní. Čína buduje ponorkové loďstvo a raketové systémy, které jsou schopné ničit nepřátelské lodě na větší vzdálenost, než je akční rádius letounů letadlových lodí, a tak odvrátit možný útok z nejpravděpodobnějšího směru – z moře. Čína již dlouho disponuje protidružicovým systémem (již před více než deseti lety jej vyzkoušela a sestřelila vlastní nefunkční družici na orbitě 800 km vysoko), protože téměř všechny informace jsou zjišťovány a přenášeny aparáty ve vesmíru – a bez informací nelze válčit. Důraz kladený na činnost v kyberprostoru patří do téhož okruhu defenzivních, ale i ofenzivních úvah, jak čelit protivníkovi a zajistit bezpečnost státu a jeho obyvatel.

Samostatnou ozbrojenou složkou patřící ale rovněž pod velení Ústřední vojenské komise, je Lidová ozbrojená policie (People's Armed Police Forces). Hraje důležitou úlohu v zajišťování národní bezpečnosti, sociální stability a veřejného blaha, tedy v bezpečnosti vnitřní.

Má poněkud zvláštní postavení: plní funkce pobřežní stráže a zajišťuje dodržování námořního práva, zajišťuje hašení požárů, strážní službu, řeší mimořádné události, provádí protiteroristické a protiseparatistické akce a operace, odhaluje a vyšetřuje použití jaderných, chemických a biologických materiálů, jakož i šíření zbraní, bojuje s organizovaným zločinem a kriminálními gangy, provádí humanitární akce doma i v zahraničí, zajišťuje bezpečnost na hromadných a oficiálních akcích včetně bezpečnosti ze vzduchu a včetně státních návštěv.

Závěr: Pro Spojené státy je v současné době charakteristické rčení: „když tot nejde silou, tak to zkusíme ještě větší silou“. K dosažení svých cílů a prosazení zájmů používají všechny součásti moci: Soft i hard power – ozbrojené síly rozmístěné ve všech zájmových regionech světa, stále nejsilnější a připravující se k „vítezná“ válce; ekonomický nátlak zaváděním cel a vyhlášováním embarg; diplomatické aktivity a někdy i nezastřený nediplomatický nátlak na firmy či vlády, ale i mediální obvinění a útoky bez důkazů.

Ruská federace chce svoji bezpečnost zajistit ozbrojenými silami, které bude jako obranné a schopností ekonomiky a státu ubránit se. Její ozbrojené síly nejsou schopny hlubokých útočných operací mimo své území, mimo strategické jaderné síly, ale schopné odstrašovat agresora jaderným potenciálem, a v blízké budoucnosti i konvenčními, vysoce přesnými zbraněmi.

Ambicí ČLR je mít ozbrojené síly a Národní ozbrojenou policii schopné zajistit Čínské národní zájmy jak uvnitř státu proti tendencím separatismu a terorismu, tak i v zahraničí a na světových oceánech. Do poloviny století pak chce mít „plně transformované ozbrojené síly světové úrovně“, tedy síly nejméně na úrovni amerických ozbrojených sil.

b) Jaké jsou principy pro použití jaderných zbraní.

Spojené státy americké: Spojené státy a Ruská federace vlastní více než 90 % všech strategických jaderných zbraní na planetě a velkou většinu taktických. „Spojené státy by pouze za extrémních okolností zvážily použití jaderných zbraní k obraně životních zájmů Spojených států, jejich spojenců a partnerů. Nicméně pokud se nepodaří protivníka odradit, Spojené státy se budou snažit ukončit jakýkoli konflikt na nejnižší úrovni možných škod a na nejlepších dosažitelných podmínkách pro Spojené státy, spojence a partnery“, říká *Zpráva o stavu jaderného arzenálu* (NPR)²¹⁵. Explicitní závazek „nepoužít jaderné zbraně jako první“, není již uveden, toto konstatování je poměrně neurčité, dovoluje i více výkladů, včetně použití jaderných zbraní jako první.

Ruská federace: Spolu s USA disponuje více než 90 % všech strategických jaderných zbraní na planetě a velkou většinu taktických. Ve své platné vojenské doktríně má RF uvedeno, že jaderné zbraně nemají být použity jako první, jen jako odvetný úder, s výjimkou případu, kdy by byla ohrožena existence RF i ve válce s použitím jen konvenčních zbraní²¹⁶.

Čínská lidová republika: Ve svých dokumentech deklaruje, že nepoužije jaderné zbraně jako první, nepoužije, ani nebude vyhrožovat jejich použitím státům, které jaderné zbraně nevlastní. Své jaderné kapacity bude držet na minimální úrovni, bude optimalizovat strukturu jaderných sil a zlepšovat systém včasného varování, velení a řízení. Po strategických jaderných silách je požadována schopnost odvetného jaderného úderu (counterattack)²¹⁷.

8.4 Možný vývoj bezpečnostních doktrín

Americké pojetí bezpečnosti je pojetí globální, svoji pozornost soustřeďuje postupně na indopacifickou oblast. Cokoliv na planetě může být pro USA a jejich zájmy nežádoucí. Americké ozbrojené síly jsou budovány a připravovány k obraně národních zájmů USA a vedení války kdekoli na planetě. Jsou dislokovány na území více než čtyřiceti států a vojenské námořnictvo operuje na všech světových oceánech. Významně se podílejí i na aktivitách ve vesmíru a kyberprostoru. Politika prezidenta D. Trumpa „America First“ je politikou asertivní, až agresivní, se základním cílem kontrolovat dění na planetě a nedovolit ohrožení amerických zájmů. Tento cíl je realizován nejen ozbrojenými silami, ale i v oblasti ekonomické,

²¹⁵ Nuclear Posture Review, February 2018, Office of the Secretary of Defence. [on line]. Dostupná z: <https://media.defense.gov/feb/executive-summary.pdf>

²¹⁶ Vojenská doktrína RF 2014, Moskva, [on line]. Dostupná z: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>

²¹⁷ The State Council Information Office of the People's Republic of China: China's National Defence in the New Era, Beijing 2019, 1st ed., ISBN 978-7-119-11925-0

finanční, diplomatické, a také při šíření amerického vlivu na myšlení lidí a prosazování amerického vnímání hodnot svobody a demokracie. Při zajišťování vlastní bezpečnosti a zájmů dochází k násilnému svrhávání nepohodlných vlád a agresivním válkám, které vyvolávají chaos ve světě. Hlavní hrozbou pro USA je ohrožování jejich zájmů kdekoli na světě a omezování volnosti v jednání především Čínou a RF. Za takovou hrozbu může být považováno i úsilí o dodržování charty OSN, mezinárodního práva a rovnoprávných vztahů mezi státy, které by omezovalo možnosti Spojených států a ohrožovalo jejich zájmy.

Ruská bezpečnostní politika a strategie je zaměřena na zajištění bezpečnosti vlastního státu a území spojenců v ODKB, a na prosazování dodržování charty OSN a mezinárodního práva v mezinárodních vztazích, včetně nevmešování se do vnitřních záležitostí jednotlivých států. Ozbrojené síly jsou budovány k odražení agrese a bojové činnosti v rádiusu tzv. blízkého zahraničí (s výjimkou misí OSN). Vojenskou doktrínu lze charakterizovat jako obrannou. Za největší hrozbu je považována Severoatlantická aliance, resp. její rozšiřování k hranicím RF, kde jsou instalovány základny PRO i dislokovány ozbrojené síly a předsunutá výzbroj jednotek, budována vojenská infrastruktura států aliance, což je v souladu s americkou koncepcí „Průlomových operací“. K obraně strategických zájmů státu v (dalekém) zahraničí je určeno vojenské námořnictvo, které však nedisponuje letadlovými loděmi, sborem námořní pěchoty a vojenskými základnami po celém světě jako americké, a není tudíž schopné námořních vyloďovacích operací v dalekém zahraničí.

Zvláštností Čínské bezpečnostní politiky a vojenské strategie je fakt, že přechází od striktní obrany vlastního teritoria k působnosti v zájmovém prostoru Číny jako globální mocnosti s globálními zájmy, zřejmě však zatím ne celosvětovými. Všechny druhy ozbrojených sil jsou určeny k zajištění obrany teritoria, národní bezpečnosti a prosperity ČLR: Pozemní vojsko, vojenské letectvo a kosmické i kybernetické síly v rámci vlastního teritoria jak na blízkých, tak na dalekých přístupech, vojenské námořnictvo ale i na světových oceánech, kde má zabezpečovat Čínské národní zájmy. Tento přístup je logickým důsledkem skutečnosti, že ČLR se stala globální ekonomickou mocností, i když ne tak silnou jako USA, které mají mj. k dispozici dolar jako světovou rezervní měnu, jejíž oběh kontrolují. Čína je zemí, která např. dováží nejvíce ropy, a to námořními trasami, které chce kontrolovat a bezproblémově lodní dopravu realizovat. To ovšem naráží na americké zájmy v západním Pacifiku, kde se ozbrojené síly USA cítí být „vytlačovány“ a „omezovány“ a na to reagují, zejména v Jihočínském moři a při podpoře Tchajwanu, protipekingských sil v Hongkongu a separatistických organizací v Sin Tiangu a Tibetu.

Jak již bylo na začátku kapitoly řečeno, současný stav se velmi podobá studené válce minulého století. Ačkoliv antagonistické ideologické rozpory zmizely, vznikají nové, téměř stejně neřešitelné – boj o světového lídra, hegemona. I když

ČLR ve své vojenské strategii deklaruje, že nechce být novým hegemonem a ani se tak nechce chovat a je proti hegemonistickému chování, ekonomická expanze rozvíjejícího se státu bude nezbytná, což zákonitě vyvolá reakci těch, které chce v daném regionu nahradit, nebo doplnit. (Např. dnešní „boj“ proti Huawei a jejich sítí 5G.) Tak se postupně budou vytvářet opět dva bloky, jeden euroatlantický, „demokratický“, který bude usilovat o udržení nadvlády současného západního liberálního kapitalizmu, pro něho výhodného stavu, který bude ještě posilovat. Druhý, euroasijský, „nedemokratický“, (který, podle NSS USA vedou „revizionistické“ státy ČLR a RF), bude prosazovat změny v mezinárodních pravidlech a vztazích vedoucí k respektování charty OSN a mezinárodního práva, podle nich tudíž i k rovnoprávným vztahům, a možnostem dalšího rozvoje. Hranici mezi „demokratickým“ a „nedemokratickým“ blokem může vymezit i používání dolaru jako rezervní měny a používání jiného platidla, např. jüanu; tyto tendence se již projevují, ČLR i RF omezují obchod s platbou v dolarech, vytvářejí vlastní swift i vlastní platební karty. Pokud tento rozpor – konflikt, zůstane v rovině ekonomické a politické, bude jistě existovat i řešení. Pokud budou problémy sekuritizovány, může dojít eskalaci konfliktu až k válečnému střetnutí.

Takové eskalaci konfliktu je samozřejmě nutné předejít a zabránit. Aktuální stav mezinárodních vztahů však tomu nenasvědčuje. Současný hegemon se rozhodl svoji pozici upevnit mj. i novým zbrojením a posilováním ozbrojených sil, včetně jaderných, přičemž ambice potenciálního nového hegemona, jsou stejně velké – do poloviny století mít ozbrojené síly světové úrovně, což můžeme chápat, že mají být nejméně stejně kvalitní jako ty nejsilnější. Rusko buduje své ozbrojené síly tak, aby se vyrovnaly v moderních zbraních a technologiích americkým a měly dostatečný odstrašovací potenciál.

Státy NATO na nátlak Spojených států navyšují své obranné rozpočty, a splní-li závazek 2 % HDP, dosáhnou vojenské rozpočty astronomických hodnot, mnohonásobně převyšující jak Čínské, tak Ruské obranné výdaje. Nákup nových zbraní evropskými členy NATO (a je zřejmé, že zejména proto se rozpočty zvyšují), bude dále zvyšovat napětí na styku hranic. Při soustavném mediálním podněcování nepřátelství až nenávisti vůči východním rivalům, obviňováním bez důkazů, překrucováním historických faktů o druhé světové válce, růstem nacionalizmu a v některých státech i ožívováním nacismu, se budeme stále rychleji blížit ke konfrontaci, k válce. A to je scénář zcela nežádoucí.

9. TEORIE MEZINÁRODNÍ POLITIKY PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

9.1 Jaderný věk

Povaha vítězství Spojenců ve 2. světové válce otevřela prostor k zásadním změnám fungování světového politického systému. Obsah nové etapy dějin určilo několik základních faktorů týkajících se pojetí války:

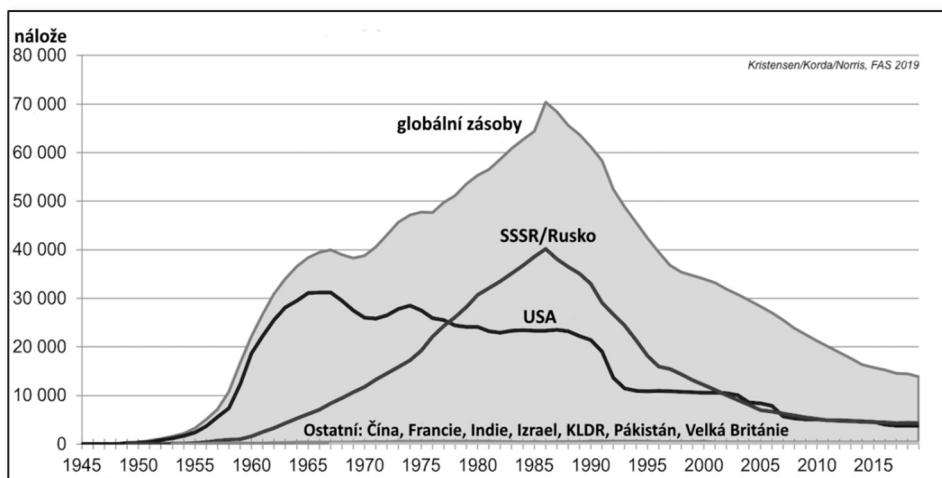
- Už na konci 2. světové války byly odzkoušeny jaderné pumy – nový typ zbraní hromadného ničení, jejichž další vývoj směřoval ke vzniku strategických zbraní. Tato situace zásadním způsobem ovlivnila doktrinární myšlení a vojenské strategie mocností. Stalo se tak zvláště poté, kdy dvě takto zrozené supervelmoci, USA a SSSR, získaly schopnost zničujícího odvetného úderu a začala éra (nejen) vzájemného zaručeného zničení.
- Vznikly nové mezinárodní organizace globálního charakteru, přičemž Organizace spojených národů se zaměřila především na otázky bezpečnosti. S tím je spojen i bouřlivý rozvoj mezinárodního práva, přičemž *Charta OSN* nově vymezila právo na válku.
- Vítězové světové války se rozdělili podle ideologického klíče, čímž byl položen základ na nové trvalejší vojensko-politické aliance kolem dvou supervelmocí – USA a Sovětského svazu.
- Proběhla dekolonizace, čímž se „vestfálské“ pojetí suverenity rozšířilo na celou planetu. Zformovalo se hnutí neangažovaných, které se pokusilo překlenout ideologické rozdíly supervelmocí.

Vývoj globálního jaderného arzenálu prošel po 2. světové válce několika etapami. Graf číslo 10 připravený na základě údajů Roberta Norrise, Hanse Kristensena a Matta Kordy²¹⁸ naznačuje, jak tento vývoj z kvantitativního hlediska vypadal. Je v něm skryto několik zlomů – v roce 1945 Spojené státy provedly první testy a také poprvé použily jadernou pumu. V roce 1949 Sovětský svaz uskutečnil svůj první pokus s nukleární náloží, čímž zlikvidoval monopol USA; začaly závody v jaderném zbrojení. Do jaderného klubu se pak postupně zařadily Velká Británie (1953), Francie (1964), Čína (1964), Izrael (1997), Indie (1998), Pákistán (1998) a KDR (2006) – avšak dodnes více než 90 % jaderných náloží vlastní USA a Rusko. V roce 1986 dosáhla velikost globálního jaderného arzenálu vrcholu, kdy bylo ve světě přibližně 70 300 nukleárních náloží. V grafu je též ukryt

²¹⁸ Podle NORRIS, Robert S., KRISTENSEN, Hans M. Global nuclear stockpiles, 1945–2013. *Bulletin of the Atomic Scientists* 27 November 2015, s. 78. [on line]. Dostupné na <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1177/0096340213501363>; FAS: KRISTENSEN, Hans M.; KORDA, Matt. *Status of World Nuclear Forces, 1945–2019*. [on line]. Dostupné na: <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>

rok 1978 – to poprvé sovětský jaderný arzenál (26 169 náloží) co do počtu náloží převýšil arzenál USA (24 418 náloží). Od roku 1987 Sovětský svaz začal v rámci „perestrojky“ svůj arzenál zmenšovat; o rok později jej – s několika výkyvy – začaly následovat Spojené státy. V roce 1991 pak Sovětský svaz přestal existovat a na základě mezinárodních úmluv byly jaderné zbraně z nově vzniklé samostatné Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu přesunuty do Ruské federace, která se stala jediným dědicem jaderných zbraní SSSR.

Graf č. 11: Odhadovaný počet nukleárních náloží 1945–2019

Konfrontace spojená se studenou válkou měla svoji demagogickou rétoriku, doprovázela ji ale i řada úspěšných kroků v oblasti kontroly zbrojení. Spor probíhal i uvnitř teorie, a to především ve Spojených státech. Diskusi nastartoval Bernard Brodie (1910–1978), který ještě v pozici strategického analytika na Yale University napsal, že vznik jaderných zbraní znamená změnu základního cíle výstavby ozbrojených sil: jestliže v minulosti tímto cílem bylo zvítězit ve válkách, „od nynějška hlavním cílem musí být jejich prevence“.²¹⁹ Válka v jeho podání přestala být pokračováním politiky jinými prostředky. Přibližně ve stejné době – kdy ještě nebyly počítány všechny ztráty způsobené 2. světovou válkou – ovšem vlivný americký radikální konzervativce James Burnham (1905–1987) psal, že „třetí světová válka začala v dubnu 1944“. Počátek této nové světové války spojoval s povstáním řeckých námořníků patřících k ELAS (komunisty vedená Řecká lidová osvobozenecá armáda) proti britským velitelům, ke kterému došlo na řeckých lodích v Alexandrii.²²⁰

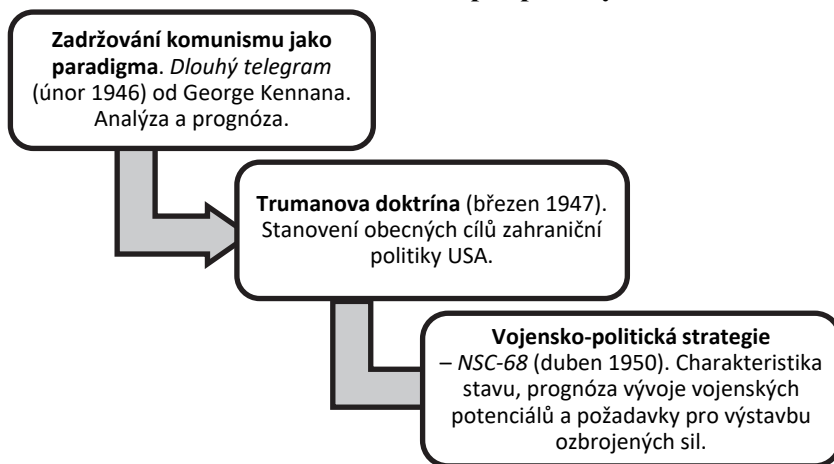
²¹⁹ BRODIE, Bernard. Implications for Military Policy. In: *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. Ed. by B. Brodie. New York: Harcourt, Brace and Co., 1946, s. 74.

²²⁰ BURNHAM, James. *The Struggle for the World*. New York: The J. Day Co., 1947, s. 1.

Na diskusi se podíleli i lidé z politické praxe. V únoru 1946 George Kennan (1904–2005) coby diplomat v Moskvě zaslal ministru zahraničí tzv. *Dlouhý telegram*. Kennan v něm psal, že politika Moskvy není vyvolána něčím, co způsobil Západ. Podle něho základem kremelského neurotického pohledu na světové vztahy je tradiční instinktivní ruský pocit nedostatku bezpečí. Kennan následující rok po návratu do USA rozpracoval tuto svoji vizi do slavné stati *Zdroje sovětského chování*, kde veřejně deklaroval, že „hlavní částí jakékoli politiky Spojených států vůči Sovětskému svazu musí být dlouhodobé, trpělivé, ale tvrdé a bdělé zadržování ruských expanzivních tendencí“.²²¹ Následovaly praktické kroky státníků a jejich pomocných sborů. V březnu 1947 byla vyhlášena Trumanova doktrína, která oficiálně ohlásila přechod k politice globální angažovanosti. V dubnu 1950 pak prezident podepsal memorandum Rady národní bezpečnosti *NSC-68*, které obsahovalo odhad růstu sovětské moci a stanovilo cíle zahraniční politiky, ale také program výstavby ozbrojených sil Spojených států.

Význam teorie mezinárodní politiky je často přeceňován. Její vliv je pouze zřídka bezprostřední, zpravidla i ty nejlepší teoretické impulzy musí dlouhodobě působit v oblasti politické kultury, než se stanou součástí vědomí či nevědomí politiků. Konkrétní podoba formování politických rozhodnutí bývá mnohem častěji aktuální reakcí na situaci než realizace paradigmat. Logický vývoj v podobě dedukce se samozřejmě v některých případech nabízí – například v časové posloupnosti, kdy za sebou postupovaly Kennanův *Dlouhý telegram*, poté vyhlášení Trumanovy doktríny až poté přijetí vojensko-politické strategie v podobě dokumentu Rady národní bezpečnosti *NSC-68*, jak to znázorňuje schéma číslo 3.

Schéma č. 3: Deduktivní model koncepce politiky zadržování SSSR

²²¹ "X" (George F. Kennan). *The Sources of Soviet Conduct*. In: Foreign Affairs, July 1947. [online] Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>

Samotné nové teoretické impulzy povětšinou vyrůstají z měnící se reality. Také Kennanův *Dlouhý telegram* i stať *Zdroje sovětského chování* navazovaly na významné názorové posuny části americké politické elity. Už v létě 1940 Council on Foreign Relations zahájil projekt, který měl vymezit priority USA po válce. I když lze dvě zmíněné Kennanovy práce pokládat za nejuvýstižnější vymezený a zobecněný výraz nových nálad, je nepravděpodobné, že by je prezident Harry Truman četl. Samotný dokument *NSC-68* byl sice připraven v dubnu 1950, ale prezident Truman jej podepsal v září téhož roku – tedy až tři měsíce po začátku korejské války. Tento dokument reaguje na ztrátu jaderného monopolu USA a na vítězství komunistů v čínské občanské válce – nikoliv na Kennanův rozbor. Je, na rozdíl od Kennanových úvah, psán apokalypticky a obsahuje, jak ukázalo pozdější odtajnění některých informací, celou řadu věcných chyb. A byla to situace na bojišti v Koreji, ne argumentace *NSC-68*, která přivedla Spojené státy k oněm výšinám vojenského rozpočtu, jaké požadoval dokument *NSC-68*.

- Vývoj vojenské strategie ve Spojených státech měl dva vrcholy, které méně veřejně byly patrné i v Sovětském svazu: byly jimi strategie masové (hromadné) odvety a strategie pružné reakce.
- Strategie masové odvety. Tato vize předpokládá, že na jakýkoliv vojenský pokus protivníka změnit status quo, a to třeba v podobě podpory místních protivládních sil, bude odpovězeno jadernými zbraněmi na politická, vojenská, ekonomická a kulturní centra konkurenční supervelmoci. Tato strategie vyžadovala relativně malé výdaje na výstavbu ozbrojených sil – ovšem byla nepoužitelná v takových vojenských konfliktech, jako byla Korejská válka či válka v Indočíně.
- Strategie pružné reakce. Tato koncepce předpokládá, že síla státu bude při konfrontaci použita na té úrovni, která odpovídá konkrétní povaze každého jednotlivého konfliktu – tedy podle významu hodnot, které jsou v sázce v určitém zápase. Strategie pružné reakce počítá s možností omezené války či několika válek najednou a schopností eskalovat konflikt až do úrovně totální, tedy globální jaderné války. Válka se tak vyhýbá nutnosti sebezničení, o kterém hovořil Bernard Brodie. Zároveň politika obnovila možnosti využít pestré silové nástroje. Tedy i k zatlačování nepřítele či – řečeno dnešním jazykem – k barevným revolucím, což požadoval James Burnham.

Strategie pružné reakce v nejrůznějších variantách představuje i v současnosti rámec uvažování jaderných mocností. To platí i o velkém tématu diskusí vedených od druhé poloviny padesátých let 20. století – otázce, zda je možné vézt omezenou jadernou válku. Například Henry Kissinger (*1923) tehdy napsal, že omezená jaderná válka má největší odstrašující hodnotu, neboť obsahuje „maximum věrohodné hrozby“. Na adresu Číny mířila slova, že „omezená nukleární válka před-

stavuje naši neefektivnější strategii proti nukleárním mocnostem či proti mocnosti, která je schopna nahradit technologii lidskou silou.“²²² Kissinger od vize omezené jaderné války v průběhu času odstoupil, ovšem její motiv se objevuje v doktrínách všech jaderných mocností, kromě Číny.

Možnost vzájemného zaručeného zničení, ale i vyhubení života na Zemi, kterou přinesly závody v jaderném zbrojení, podnítily jednak pacifistické výzvy k úplnému nukleárnímu odzbrojení, jednak konkrétní mezinárodní dohody směřující ke kontrole jaderného zbrojení. V onom druhém případě je nutné připomenout především dvě mnohostranné dohody, kterými jsou *Smlouva o nešíření jaderných zbraní* (1968/1970) a *Smlouva o zákazu jaderných pokusů* (1996 – dosud nevstoupila v platnost), ale i některé další dohody například o zákazu chemických a biologických zbraní, nášlapných min a podobně. Z dvoustranných dohod supervelmocí vznikly z hlediska kontroly zbrojení a budování důvěry dohody týkající se strategických zbraní (smlouvy *SALT*, *START*, *SORT* a *Nový START* podepsané v letech 1972 až 2010), ale též *Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany* (1972) a *Smlouva o likvidaci raket středního a kratšího doletu* (1987). Tyto dohody, které bezesporu ve své době pomohly budování důvěry a vedly k úsporám, mají celou řadu vad na kráse: především zachovaly úroveň jaderných arzenálů USA i SSSR (Ruska) na úrovni druhého úderu i potenciálního vyhubení lidstva a nezabránily modernizaci jaderných arzenálů. Navíc po skončení studené války, kdy Spojené státy získaly postavení globálního hegemonu, převládl ve Washingtonu pocit, že dohody tohoto typu nejsou potřebné. A tak Bílý dům mimo jiné vypověděl *Smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany* a *Smlouvu o likvidaci raket středního a kratšího doletu*. Navíc hrozí, že po vypršení smlouvy *Nový START* nebude v platnosti žádná dohoda tohoto typu. Řešení by mohlo přinést jednání stálých členů Rady bezpečnosti OSN, kteří jsou zároveň členy oficiálního jaderného klubu, jak to navrhl ruský prezident.

9.2 Dlouhý mír

Americký historik John Gaddis (*1941) označil ještě před koncem studené války období po 2. světové válce jako „dlouhý mír“ a zároveň popsal „prvky stability v poválečném mezinárodním systému“.²²³ Steven Pinker (*1954), harvardský profesor psychologie, učinil charakteristiku Dlouhého míru jedním z hlavních prvků své periodizace dějin zdokonalování člověka.²²⁴ Azar Gat (*1959), profesor

²²² KISSINGER, Henry A. *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York: Doubleday Anchor Books, 1958, s. 158 a 166 (první vydání je z roku 1957).

²²³ Viz GADDIS, John L. *The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System*. *International Security*, Vol. 10, No. 4. (Spring, 1986).

²²⁴ Viz PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*. New York: Viking, 2011, s.189-294.

telavivské univerzity, našel v moderních dějinách „dlouhý mír“ hned třikrát: v letech 1815 až 1854, mezi roky 1871 a 1914 a po roce 1945.²²⁵ A nejen oni takto charakterizují období po 2. světové válce. Je tu ale problematická výhrada. Například Gaddis přirovnal Dlouhý mír k evropskému koncertu v 19. století, ale doplnil důležité vymezení: označil toto uspořádání po 2. světové válce jako „mír mezi velmocemi“.²²⁶ Také Gat mír zúžil na vztah mezi „ekonomicky rozvinutými zeměmi“. A Pinker sice mluví o tom, že se Dlouhý mír rozšiřuje na celý svět a státy aspirující na status velmoci „již necítí potřebu založit svoji velikost na dobývání impéria“, ale charakterizuje Dlouhý mír jako „vyhnutí se velké válce mezi velmocemi a rozvinutými státy“.²²⁷

Dominující představa Dlouhého míru ale počítá s „malými válkami“, které prostě nejsou válkami velmocí. Malé jsou ale mnohdy jen ve vztahu k možnosti většího zabíjení a destrukce. První souhrnné údaje o ničivém charakteru Dlouhého míru po 2. světové válce uvádí Robert McNamara (1916–2009) ve studii *Svět po studené válce*, kterou publikovala Světová banka. Podle ní během 45 let studené války zahynulo ve 125 válkách a konfliktech přibližně 40 miliónů lidí. V případě Korejské války McNamara uvádí 4,5 miliónu mrtvých, války v Indočíně 2,5 miliónu zabítých a v Afganistánu jeden milión.²²⁸ I když odhad zabítých v této studii bývalého ministra obrany USA a prezidenta Světové banky nemusí být zcela přesný, v každém případě více než relativizuje představu „dlouhého míru“.

Periodizace několika dlouhých období míru, kterou představil Azar Gat, skrývá ještě jeden problém – ukazuje na dočasnost míru, který zatím vždy vystřídala velká válka. Nic na tom nezměnila skutečnost, že ukončení velkých válek bývá spojeno s očekáváním, že se něco takové už nemůže opakovat. Také vítězství Spojených států ve studené válce přineslo obdobnou reakci, která předpokládala, že 21. století bude stoletím míru. Tuto vidinu obsahuje mimo jiné vystoupení prezidenta George Bushe st. (1924–2018) před Kongresem Spojených států 11. září 1990. Bylo to v době, kdy v souvislosti s obsazením Kuvajtu iráckou armádou vykazovala Rada bezpečnosti OSN velkou jednotu i rozhodnost. Bush st. ve zmíněném vystoupení představil svoji vizi nového světového řádu. Tehdy mimo jiné v souvislosti s krizí v Perském zálivu řekl, že se objevil unikátní okamžik dějin: „Nové partnerství států začalo“. Přichází „nová éra – osvobozená od hrozeb teroru, silnější v prosazování spravedlnosti, bezpečnější při hledání míru. Éra, v níž mohou státy světa Východu i Západu, Severu a Jihu prosperovat a žít v harmonii.“

²²⁵ Viz například GAT, Azar. *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 608.

²²⁶ GADDIS, John L. The Long Peace. Elements of Stability in the Postwar International System. *International Security*, Vol. 10, No. 4. (Spring, 1986), s. 100.

²²⁷ PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature*. Citované vydání, s. 302.

²²⁸ McNAMARA, Robert S. The Post-Cold War World: Implications for Military Expenditure in the Developing Countries. In: *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*. Washington: World Bank, 1992, s. 97. Viz též Appendix I., s. 108-113.

Měl to být jiný svět než ten, který jsme znali. „Svět, kde pravidla džungle budou nahrazena pravidly zákonů. Svět, v němž státy rozpoznají společnou odpovědnost za mír a spravedlnost. Svět, kde silnější respektuje práva slabšího“.²²⁹ Prezident George Bush st. přednesl tento projev na den přesně jedenáct let před tragickým teroristickým útokem na New York a Washington. A byl to jeho syn, kdo na postu prezidenta zatáhl Spojené státy do nejdélsí války v jejich dějinách.

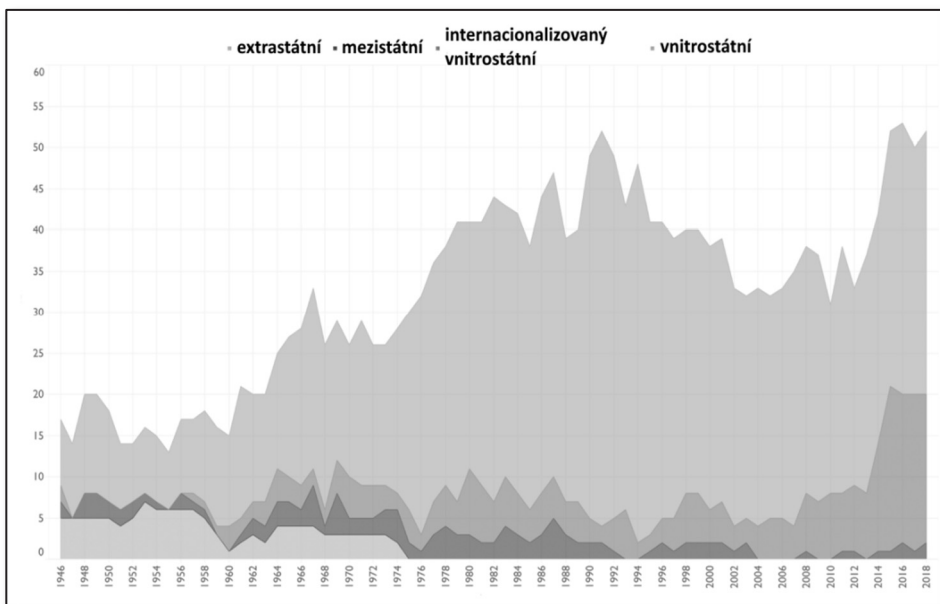
Také v prvních dvou dekadách 21. století, kdy si Středoevropané užívali bezprecedentní mír, například končila válka na Balkáně, začínala válka na východě Ukrajiny, v Africe mimo jiné probíhala poslední fáze nejkrvavějšího konfliktu po 2. světové válce, takzvaná Druhá válka v Kongu, během které bylo zabito přibližně 5,4 miliónu lidí, a na Blízkém východě začínaly současné boje v pásu od Pákistánu po Sýrii. Výzkumníci, kteří sledují frekvenci ozbrojených konfliktů, sice zaznamenali pokles válečných střetů mezi státy – ovšem také registrovali významný nárůst vnitrostátních konfliktů se zapojením zahraničních účastníků. Graf číslo 11, který je převzat z výzkumů Uppsala Conflict Data Program²³⁰, potvrzuje zmíněnou tendenci zvyšování počtu internacionalizovaných vnitrostátních ozbrojených konfliktů po skončení studené války. Děje se tak především ve vazbě na „válku proti terorismu“ vedenou Spojenými státy. Data, která slouží jako podklad tohoto grafu, ukazují, že po 2. světové válce nejvíce ozbrojených konfliktů probíhalo v roce 2016. Lépe, než představa humanizace člověka dokáže tuto situaci vysvětlit teze, že mocnosti se nevědomě chovají či vědomě jednají s ohledem na strategii pružné reakce.

Poznámka: V tomto výzkumu je ozbrojený konflikt definován jako zápas dvou vyzbrojených stran o povahu vlády a/nebo teritorium, z nichž alespoň jedna stran je vláda, který má za následek alespoň 25 mrtvých za kalendářní rok. Vnitrostátním ozbrojeným konfliktem je myšlen konflikt mezi vládou a nevládní skupinou, a to bez zasahování jiného státu. Internacionalizovaný konflikt probíhá mezi vládou a nevládní skupinou, přičemž vláda, nebo opozice či obě strany mají podporu vojska zahraniční vlády. Extrastátní konflikt je mezi státem a nestátní skupinou, který probíhá mimo státní systém; tento typ konfliktu vymizel v roce 1974.

²²⁹ BUSH, George st.: *Toward a New World Order* [on line] Dostupné z: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=18820>

²³⁰ Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research: Uppsala Conflict Data Program. [on line] Dostupné z: <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/>

Graf č. 12: Počet ozbrojených konfliktů podle typu, 1946–2018

9.3 Humanizace člověka

I když je Dlouhý mír jen teoretickou západocentrickou konstrukcí, je projevem snahy říci, že války nejsou nutností. To je velké téma sporů o povahu lidské civilizace. Po celé lidské kulturní dějiny totiž pronásleduje člověka otázka, co plodí války a zda je válka nevyhnutelná. Ve starověkém obrazu zlatého věku i v současné teorii jsou válka a mír zpravidla prezentovány jako ryzí protiklady. Řada autorů dokonce tvrdí, že mír nelze definovat jinak než jako absenci války. V reálném životě lidstva, a to jak dnes, tak i v minulosti, se válka a mír vždy vyskytovaly vedle sebe. I když těsně po skončení studené války převažovaly na krátkou dobu představy o novém světovém řádu založeném na harmonii politiky států, velice brzy se přes ně převalila neokonzervativní vlna, která pak vynesla George Bushe ml. do Bílého domu. Objevila se na čas i zpětná vlna: Barack Obama přebíral funkci prezidenta USA mimo jiné s přesvědčením, že lze uskutečnit jaderné odzbrojení. Příchod Donalda Trumpa pak je doprovázen odlišnými signály z Bílého domu, Ministerstva zahraničí a Pentagonu plných bojových prohlášení.

V tomto neustále se měnícím politickém prostředí počátkem druhé dekády 21. století velkou pozornost odborné veřejnosti vyvolává teorie poklesu násilí v průběhu lidských dějin, a to i válečného násilí. Stalo se tak především díky optimistické knize již zmíněného harvardského profesora Stevena Pinkera *Lepší andělé naší přirozenosti* (název je citací z první inaugurační řeči Abrahama Lincolna)

s podtitulem *Proč násilí upadá. Za ony lepší anděly Pinker pokládá „psychické schopnosti, které člověka odrazují od užívání násilí a jejichž rostoucí angažmá v průběhu času může být odpovědné za pokles násilí“*.²³¹

Pinkerova kniha si vysloužila pozornost díky srozumitelnosti a bohaté empirické argumentaci. Její autor staví anděly v lidské povaze proti pěti démonům. Těmi jsou za prvé predátorství, což jsou prý ambice člověka řízené inteligencí, které mají za následek praktické, instrumentální násilí směřující k uspokojení nenasytnosti, rozkoše. Druhým démonem je touha po dominanci, která je odpovědná za egoistické násilí poháněné testosteronem či vnitřním agresivním systémem. Třetím kořenem násilí v lidské přirozenosti je touha po odplatě. Čtvrtým démonem je prý sadismus, násilí poháněné radostí z ubližování. Pinker nezapomněl ani na ideologii jako zdroj násilí v člověku, což je podle něho kolektivní násilí založené na skupině motivů.²³²

Podle Pinkera je výchozím faktorem sociální proměny lidské podstaty vznik státu: Leviatan představuje nejen monopol na násilí, ale též zmenšení počtu potenciálně konfliktních skupin. Stát řeší dilema pacifistů, kteří jsou vždy ve srovnání s agresory slabší, tím, že agresí trestá. Další faktor humanizace člověka představuje rozvoj obchodu, který vyžaduje vzájemnou důvěru – a zisk přináší jen v podmínkách míru. Třetím činitelem je feminizace společnosti, růst významu ženám stranících hodnot, ale i úbytek mladých mužů ve společnosti; již citovaný Azar Gat uvádí odhad, podle kterého během prudkého poklesu počtu vražd v období od středověku do současnosti, 90 % či více z těchto případů bylo spácháno muži, a to zejména mezi 20 a 30 lety²³³. Podle Pinkera feminizace vede k tomu, že agresor nemůže vítězstvím nad pacifistou získat slávu a poražený pacifista není ponižován. Neméně významné pro změny vnitřního upořádání člověka je prohlubování empatie, které souvisí s rozšiřováním referenční skupiny jednotlivce v důsledku nárůstu kosmopolitního vnímání světa. To má za následek, že stoupá počet lidí, na jejichž blaho člověk myslí při rozhodování o použití násilí. Jako poslední faktor růstu významu andělů v lidské přirozenosti Pinker uvádí eskalátor rozumu, který dává člověku možnost racionálního přístupu k otázkám násilí. Výsledkem zdokonalování původně člověka s perfektně fungujícím mozkem, ale „morálně retardovaného“, je pokles vražd, mučení, otroctví, trestů smrti, despotismu a politických represí, ale také pokles násilí na ženách, na dětech, na zvířatech – a redukce válečného násilí.²³⁴

²³¹ PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature*. Citované vydání, s. 573.

²³² Tamtéž, s. 508-570.

²³³ GAT, Azar. Is war declining – and why? *Journal of Peace Research*. Volume 50, issue 2, March 2013, s. 152.

²³⁴ PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature*. Citované vydání, s. 680-696 a 658.

Individuální proměny chování a jednání člověka organicky souvisí se změnami sociálního prostředí. Steven Pinker mluví o šesti fázích poklesu násilí v lidských dějinách:

- V etapě první trvající řadu tisíciletí byl zaznamenán přechod od anarchistické společnosti lovců, sběračů a zahradníků ke státní organizaci, kdy chronické nájezdy skupiny začal nahrazovat pacifikační proces.
- Následně v období trvajícím více než půl století mezi středověkem a 20. stoletím měl na pokles válečného násilí vliv civilizační proces, kdy došlo ke vzniku absolutistických vlád a vytvoření komerční infrastruktury.
- Třetí etapa znamenala proměnu osvícenství v podobu humanitní revoluce v 17 a 18. století, a s ní i vznik pacifistických hnutí. Během Věku rozumu se pokles násilí ale netýkal jen organizovaných bojů, ale také neválečného násilí, mezi které Pinker počítá despotismus, otroctví, pověřivé zabíjení, kruté zacházení se zvířaty a podobně.
- Čtvrté stadium započaté po 2. světové válce přineslo zmíněný historicky bezprecedentní Dlouhý mír, kdy proti sobě velmoci přestaly válčit.
- V průběhu páté fáze zahájené po skončení studené války nastoupilo období Nového míru, kdy prý v celém světě ubývají organizované násilné konflikty všeho druhu.
- Šestá etapa byla nastartována ještě před fází pátou, symbolicky lze její počátek datovat přijetím Všeobecné deklarace lidských práv v roce 1948, a probíhá i v současnosti. Během ní nastala revoluce občanských práv, která omezuje každodenní násilí menšího rozměru – proti etnickým minoritám, v rodině vůči ženám a dětem, projevy rasového násilí, násilí vůči homosexuálům a zvířatům.²³⁵

Toto pojetí vývoje násilí je v rozporu se standárními představami o důsledcích válečných konfliktů v lidských dějinách – a tudíž i s úvahami o možnosti válek v 21. století. V obvyklých přehledech válečného násilí vystupuje 2. světová válka jako nejkrvavější konflikt lidských dějin, a to jak s ohledem na výši vojenských ztrát na bojišti, tak i se zřetelem ke ztrátám civilistů. To platí i o přehledech vývoje válečných ztrát v průběhu jednotlivých století. Tak například experti Světové zdravotnické organizace odhadli celkový počet úmrtí souvisejících s konflikty za uplynulých pět století na:

▪ 1,6 miliónu v 16. století,	▪ 19,4 miliónů v 19. století,
▪ 6,1 miliónů v 17. století,	▪ 109,7 miliónů ve 20. století.
▪ 7,0 miliónů v 18. století,	

²³⁵ Tamtéž, s. XXIV–XXV.

Autoři citované studie Světové zdravotnické organizace upozorňují na obtíže při těchto odhadech: například šest milionů lidí přišlo o život během čtyř století při chytání a přepravě otroků; v Americe zemřelo 10 milionů původních obyvatel rukou evropských kolonistů. Podle jednoho odhadu, uvádějí autoři zprávy, v 25 největších případech kolektivního násilí v 20. století přišlo přímo či nepřímo o život asi 191 milionů. Přitom 60 % těchto úmrtí připadá na lidi, kteří se neúčastnili bojů.²³⁶

Pinkerova válečná statistika, která má prokázat pokles válečného násilí v průběhu lidských dějin, je založena na jiném principu: netýká se absolutních ztrát, ale relativních ve vztahu k rostoucímu počtu obyvatel. To názorně přibližuje následující tabulka číslo 9²³⁷, která přepočítává válečné ztráty na konstantní počet obyvatel. Podle tohoto přepočtu je 2. světová válka až devátá v pořadí, pokud jde o zabíjení. Obdobně argumentuje i Azar Gat, když připomíná, že „podle odhadů činily ztráty Německa během třicetileté války (1618–1648) mezi jednou pětinou až jednou třetinou obyvatel – obojí vyšší než německé oběti v 1. světové válce a 2. světové válce dohromady.“²³⁸

Tabulka č. 9: Nejkrvavější války podle počtu mrtvých přepočtených na počet obyvatel

Pořadí	Událost	Století	Počet zabitých	Počet zabitých: ekvivalent v polovině 20. století
1.	Povstání An-Š'	8.	36 100 000	429 000 000
2.	Mongolská expanze	13.	40 000 000	278 000 000
3.	Středovýchodní obchod s otroky	7.–19.	19 000 000	132 000 000
4.	Pád dynastie Ming	17.	25 000 000	112 000 000
5.	Pád Říma	3.–5.	8 000 000	105 000 000
6.	Tamerlánova expanze	14.–15.	17 000 000	100 000 000
7.	Vyhlazování amerických Indiánů	15.–19.	20 000 000	92 000 000
8.	Atlantský obchod s otroky	15.–19.	18 000 000	83 000 000
9.	2. světová válka	20.	55 000 000	55 000 000
10.	Povstání tchaj-pchingů	19.	20 000 000	40 000 000

²³⁶ *World Report on Violence and Health*. Geneva, WHO, 2002, s. 218.

²³⁷ PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature*. Citované vydání, s. 195 (zkráceno).

²³⁸ GAT, Azar. Is war declining – and why? *Journal of Peace Research*. Volume 50, issue 2, March 2013, s. 152.

Statistiky, které používá Pinker a jeho přívrženci, pracují s hobbesovskou představou přirozeného stavu, kde panuje válka všech proti všem. To není neobvyklý přístup: už v antice například Kleineas z Kréty v Platónově dialogu *Zákony* tvrdil, že to, co většina lidí nazývá mírem, je pouze jméno, kdežto ve skutečnosti je zde „podle přirozenosti ustavičně nevyhlášená válka všech obcí proti všem obcím“.²³⁹ Ne všichni archeologové a historici sdílejí přesvědčení, že před vznikem státu lidské skupiny mezi sebou neustále, a hlavně zvířecím způsobem válčily. Pinker ovšem tvrdí, že tehdy představovala úmrtnost v populaci při bojích někdy až 60 %, při průměru 15 % – což prý kontrastuje s tím, že ve 20. století zahynulo ve válkách 0,7 % světové populace.²⁴⁰

Pokles relativní úmrtnosti ve válkách není spojen s humanizací člověka, má celou řadu méně optimistických příčin. Došlo k němu mimo jiné v důsledku zkvalitnění lékařských služeb. Boris Urlanis (1906–1981), profesor Moskevské státní univerzity, v dnes již v klasické knize *Válka a evropské obyvatelstvo* uvádí, že až do 19. století bylo v armádách „obětí epidemií několikanásobně více než obětí bojů... Ve válkách kolem poloviny 19. století již bojové ztráty začínají převažovat nad zdravotnickými.“ To bylo patrné v 1. světové válce, kdy už očkování, léčba a odsun nemocných vedly k tomu, že „zdravotnické ztráty klesly na „přibližně jednu osminu ztrát bojových“. Zůstává tu ale jeden nemalý problém. Podle Urlanise tvořily celkové bojové i nebojové ztráty v 1. světové válce přibližně 9,4 miliónů vojáků.²⁴¹ Jenže španělská chřipka, jejíž začátek je spojován s touto válkou, zahubila 50 až 100 miliónů lidí.

9.4 Jedinec a válka

Pinkerova inspirující práce je připomínkou toho, že hledání příčin válek se i po studené válce pohybuje v triádě člověk – stát – systém.²⁴² Ne vždy má válka jednoznačnou příčinu, přičemž mnozí komentátoři mnohdy nedokážou přesně odlišit příčiny, záminky a propagandistické krytí důvodů konkrétních válek, zvláště když o válce rozhodují státníci – tedy lidé, jejichž motivy nejsou vždy jasné. To má za následek i odlišná teoretická zobecnění. Přitom už Polybios, řecký historik z přelomu 3. a 2. století před n. l., varoval před matením těchto pojmů. Na příkladu makedonského tažení do Persie ukazoval, že existuje zásadní rozdíl mezi příčinou války (Filipovi „před očima tanula velikost a nádhera budoucí válečné kořisti“),

²³⁹ PLATÓN. *Zákony*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 26.

²⁴⁰ PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature*. Citované vydání, s. 48 a 50.

²⁴¹ URLANIS, Boris C. *Válka a evropské obyvatelstvo. Lidské ztráty ozbrojených sil evropských zemí ve válkách XVII.–XX. století. (Historicko-statistická studie)*. Praha: Naše vojsko, 1963, s. 269–330 a 412.

²⁴² Viz například klasická práce WALTZ, Kenneth N.: *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 2018 (první vydání 1954).

záminkou k válce („nezbytnost potrestat Peršany za křivdy, jichž se vůči Řekům dopustili“) a počátkem války („vstup Alexandra do Asie“).²⁴³

Steven Pinker je psycholog a jeho teorie nutně přes statistická data míří k tézi, že uvedená čísla prokazují bio-psychologické proměny člověka, konkrétně trvalé změny v jeho mozku. Tyto změny vedou k tomu, že animální impulzy jsou nahrazovány rozumným morálním jednáním, což je varianta konfuciánské či osvícenské vize zdokonalení člověka vzděláním a/nebo osvobozením. V případě válečných statistik to znamená, že člověk zabíjí relativně méně svých bližních. Jenže – je takováto změna v tabulkách důkazem změny v chování jednotlivce? Při lokalizaci bojů, které ukazují bezprostřední chování a jednání jednotlivce, se změna nezdá tak výrazná. Právě neměnnost člověka jako základu veškeré politiky tvoří východisko nejvlivnější teorie, přesněji její klasické podoby, po 2. světové válce – školy politického realismu. „Lidská přirozenost, v níž mají zákony politiky své kořeny, se nezměnila od dob, kdy se klasičtí filozofové Číny, Indie a Řecka snažili tyto zákony odhalit,“ napsal Hans Morgenthau (1904–1980), guru této školy, hned na začátku své neznámější knihy *Politika mezi národy*.²⁴⁴ Z neměnnosti lidské přirozenosti klasická linie školy politického realismu odvozovala neměnnost zákonitostí mezinárodní politiky v průběhu dějin – tedy i příčin a role válek. Ovšem i mnohem starší a velice bohatá literatura hledá příčinu válek v lidské nedokonalosti či neměnnosti.

Problémem je to, co Pinker nazývá „historickou krátkozrakostí“. Nejenže je výklad archeologických nálezů týkající se starověkého válčení protikladný. Sporný je předpoklad, že věrohodnými zdroji o mongolské expanzi mohou být takové zdroje, jako jsou křesťanskými mnichy psané kroniky. Pak je to židovsko-křesťanská tradice Západu, která strhává pozornost k neměnné hříšnosti člověka. Je obtížné prokázat, že z relativních údajů o úmrtnosti ve válkách ve vztahu k počtu obyvatel planety lze odvodit informaci o humanizaci člověka. Pravdou je, že starověké texty přibližují „nulová řešení“, kdy vítěz usmrtil veškeré nepřátelské obyvatelstvo, nebo jen muže, přičemž ženy a děti skončily v otroctví. Například z biblických časů Starý zákon popisuje, jak Izraelci po získání Jericha bez boje „všechno, co bylo ve městě, vyhubili ostřím meče jako klaté, muže i ženy, mladíky i starce, též skot a brav i osly... Město se vším všudy vypálili. Jen stříbro a zlato i bronzové a železné předměty dali na poklad Hospodinova domu“ (Joz 6, 22 a 24). Historické anály praví, že ze čtvrt miliónu obyvatel Kartága přežilo třetí punskou válku 50 tisíc, a ti byli prodáni do otroctví, město bylo srovnáno se zemí, která pak byla posypána solí, aby z jeho půdy nevzešel žádný nový nepřítel Říma. Nezabíjí podobným způsobem člověk, když k tomu má příležitost nebo když dostane rozkaz? Matematický problém relativních a absolutních čísel je totiž nutné

²⁴³ POLYBIOLS. *Dějiny II*. Praha: Arista, Baset, Maitrea: 2009, s. 17-18 (III.7)

²⁴⁴ MORGENTHAU, Hans J. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Revised by K. W. Thompson. New York: A. A. Knopf, 1985, s. 4.

doplnit o otázku konkrétního násilí v čase a prostoru, v jednotlivých bitvách: jak se liší osud Jericha či Kartága od osudu Lidic – a od osudu tisíců sídel v Bělorusku a na Ukrajině, od francouzského Oradouru, řecké vesnice Kondomari či italské vesnice Marzabotto... Nemluvě o Nankingském masakru, kde bylo zavražděno více lidí než při římském vyhlazování Kartága, řádění španělských inkvizičních armád či Tamerlánově zabíjení zajatců v Dillí²⁴⁵, či o pokusech na lidech, které prováděli japonská vojska především v Číně a podobně.

Úvahy na téma stupně násilí s odkazem na rozum či kulturu rozhodně nejsou nové a mohou mít jinou povahu než Pinkerův optimismus. Pro antiku bylo chování lidí pluralitní – někteří lidé představovali dobro, jiní zlo, povětšinou byly zmítáni vášněmi i rozumem a mravností. Evropský starověk znal války spravedlivé, tedy i bez užívání nadměrného násilí, a mír spojoval s blahobytem. Ne náhodou měli v antice pro otázky války a míru hned tři bohy, kteří v sobě skrývají mnohé prvky současných ideologických představ o příčinách (ne)násilí ve společnosti:

- Arés byl svárlivý bůh líté války bez pravidel a kompromisů. Byl milovníkem bojů jako takových bez ohledu na příčiny a motivy. Opovrhoval řádem i zákony, ani vražda mu nebyla cizí. V jeho družině bylo možné spatřit bohyně vražedné války a sváru, ale i bohy děsu a hrůzy. V římské mytologii jeho roli převzal Mars.
- Athéna byla bohyně spravedlivé války. Není náhodou, že spravovala i moudrost, spravedlnost, ale také statečnost. Usilovala o sjednání míru. Rozdávala kořist, ale chránila lid. Dala lidem pluh, hrábě, volské jho i koňskou uzdu, naučila je počítat. Attice věnovala olivovník. Vedla řemeslníky i umělce, dala jim i flétnu a trubku. Její římskou dědičkou se stala Minerva.
- Eiréné byla starořecká bohyně míru. Měla na starost řád v přírodě i lidském životě. Byla bohyní jara a byl jí svěřen úkol hlídat vstup do nebe. Zdobila ji palmová ratolest a nosila kopí bez hrotu. Jistě není náhoda, že právě ona vychovala Plúta, boha bohatství. Její římská následovnice Pax byla zobrazována s rohem hojnosti.²⁴⁶

Lineární vývoj člověka směrem ke kulturnějšímu válčení není prokazatelný. Srozumitelný je v tomto smyslu Carl Clausewitz (1780–1831), jehož odkaz tvoří jádro současných západních vojenských úvah o válčení. Ten upozorňoval, že „boj mezi lidmi se vlastně skládá ze dvou různých prvků: z *nepřátelského citu* a z *nepřátelského záměru*“. Podle něho války u kulturních národů nejsou tak kruté a ničivé jako války primitivních národů, protože v prvním případě převládá záměr, v druhém cit. Říká ale také, že „užívání fyzického násilí v celém jeho rozsahu vů-

²⁴⁵ Viz CHANGOVÁ, Iris. *Nankingský masakr. Nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 2010, s. 12.

²⁴⁶ Viz *Slovník antické kultury*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974.

bec nevylučuje součinnost inteligence, a proto ten, kdo použije tohoto násilí bezohledně, nešetře krve, musí nabýt převahy... Válka je akt násilí, a toho je možno použít naprosto neomezeně; tak každý druhému ukládá, jak má jednat, vzniká vzájemné působení, které, jak už z tohoto plyne, musí vést do krajnosti.²⁴⁷

Clausewitzovo pojetí válečného násilí lépe osvětlí bombardování Drážďan, které plasticky popisuje americký spisovatel Kurt Vonegut (1922–2007) v románu *Jatka č. 5*, na konci 2. světové války než statistiky informující o relativních ztrátách. S tím je spojen ještě jeden „kulturní“ rozměr násilí: rozvoj vojenské techniky umožnil zabíjení na dálku, což vede k tomu, že následky činu nejsou spojeny s cítem. Jak upozorňoval Konrad Lorenz (1903–1989), „s přibývajícím vzdáleností, na jakou naše zbraně účinkují, se bohužel vzdalujeme od mechanismů, které nám zabraňovaly konat tak otřesné činy.“²⁴⁸ O tom by jistě mohli vyprávět piloti letadel, kteří se podíleli na bombardování Coventry, Hamburku, Tokia, Hirošimy... A co dnes obsluhu strategických raket?

Konrad Lorenze je reprezentantem skupiny vědců, především biologů a zoologů, kteří vidí přirozené lidské sklony k násilí v genetické výbavě či konstantních bio-psychických dispozicích. Příčiny válek jsou pak hledány v pudové agresivě, což je vize, kterou proslavili hlavně etnologové – zde je místo pro zveličení či alibistického omlouvání agresivního boje o nadvládu v sociální skupině, ale též násilí při vytýčení a obraně teritoria. Tuto vizi rozpracovala i psychoanalýza svojí koncepcí pudových přání, incestu, krvelačnosti a kanibalismu. Sigmund Freud (1856–1939), rakouský psycholog a zakladatel psychoanalýzy, se domníval, že základní stimuly k agresivitě, násilí či destrukci nejsou reakcí na vnější podnět, ale tvoří je vnitřní síly uvnitř organismu. Celá řada politologů a psychologů vidí zdroje násilí a válek v narcismu, odcizení či frustraci. Tyto představy pak aplikují nejen na jedince, ale též na skupiny, a to včetně národů, či institucí. Někteří autoři vidí například jako jednu z příčin řádění japonské soldatesky v Nankingu ponížení, kterému byli řadoví vojáci císařské armády vystaveni ze strany svých velitelů.²⁴⁹

Pro komplexní pochopení Freudova a Lorenzova díla je však nutné dodat, že žádný z nich svoji antropologii neuzavíral teorií akumulace agresivní energie v člověku bez ohledu na prostředí. Věřili, že destruktivní energii v člověku lze rozvojem kultury zaměřit jinak – k řešení konstruktivních úkolů. Obdobný koncept přenosu energií destruktivních emocí na konstruktivní aktivity už předtím zformuloval americký psycholog William James (1842–1910) ve slavné eseji *Morální ekvivalent války*.

Opačným směrem než představy o kultivaci chování a jednání člověka v průběhu civilizace postupuje teorie naučenosti agrese. Ta z jedné strany upozorňuje

²⁴⁷ CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 24-25.

²⁴⁸ LORENZ, Konrad. *Takzvané zlo*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 203-204.

²⁴⁹ Viz např. CHANGOVÁ, Iris. *Nankingský masakr*. Citované vydání, s. 63.

na omezené rozumové schopnosti člověka, z druhé na některá úskalí socializace. Podle některých autorů může být agresivní chování naučeno v rodinách nebo/a prostřednictvím masových sdělovacích prostředků, zvláště pak televize – tedy interpersonálním kontaktem či vnitroskupinovými konflikty. I když je vliv školy či médií často odmítán, zpochybňován či relativizován, je zřejmé, že většina z dovedností současného válečného násilí je výsledkem civilizačního vývoje – je tedy osvojována učením.

Příčinou válek bývá rozumová nedostatečnost člověka. Nejedná se jen o špatný odhad výsledku války. Rozumová nedostatečnost často pomáhá některým lidem uniknout z představy o nepřijatelnosti násilného chování mezi lidmi: otrok není pokládán za člověka, barbar není civilizovaná bytost, nepřítel není člověk, nevěřící či jinověrec není lidská bytost. Při takovýchto přístupech, které jsou velice časté, hodnota lidského života výrazně kolísá, není konstantou či dokonce axiomem.

V případě předpokladu sobeckého jednání člověka lze vidět válku jako racionální tehdy, když některá ze sporných stran očekává, že válkou získá více než dohodou. I násilí a válka se pak mohou jevit jako připočítatelná nejefektivnější cesta k dosažení požadovaného sobeckého majetkového či mocenského cíle. Otázkou zůstává, při jak velkém riziku jsou lidé ještě ochotni začít válku: když je riziko prohry 50 % nebo menší? Nízké znalosti, zkušenosti či inteligence konkrétních státníků – to je jedna z nejčastějších příčin násilí a válek. Už Thukydides věděl, že ve válce je obtížné vypočítat výsledek: „Jestliže se protahuje, hraje v ní obvykle hlavní úlohu štěstí, to je stejně daleko od nás i od vás, takže není jasné, jak vše dopadne.“²⁵⁰

Násilí může být ale výsledkem i racionální úvahy v případě obrany sebe, rodiny či společnosti před individuálním nebo skupinovým násilím. Může být trestem, který má odradit od dalšího násilí. Násilí tohoto typu se týká nejen obrany státu či jednotlivce – může být i zdrojem třídních konfliktů, například v podobě selských povstání při nadměrném vykořisťování a útlaku. V tomto pojetí se však jedná o propočítané nedobrovolné, vynucené násilí. Nejedná se tedy o vysvětlení příčiny agrese: obranná agrese jako odpověď na násilí vyžaduje vysvětlení, co je příčinou onoho násilí, které ozbrojený konflikt odstartovalo. Při všech úvahách o lidském válečném atavismu pramenícího z nevědomí, ze sobectví a nedostatečné racionality by se ale nemělo zapomínat na schopnost některých lidí nesobeckého sebeobětování ve prospěch vítězství ve spravedlivé obranné válce, jak tomu bylo nejednou například během Velké vlastenecké války ze strany jak rudoarmějců, tak i civilního obyvatelstva.

²⁵⁰ THUKYDIDES. *Dějiny peloponéské války*. Praha: Odeon 1977, s. 63.

Jak ukazují některé dynastické války, ale též například válka o Falklandské ostrovy z pohledu Velké Británie (1982), obhajoba státní či vladařské přemrštěně pojaté prestiže může být dostatečným důvodem k rozpoutání bojů. Také představa zachování manévrovacího prostoru pro rozhodování suveréna se některým autorům jeví jako významný důvod pro válku. V politických i vojenských analýzách je velice častá atribuce, tedy hodnocení na základě možností protivníka (či potenciálního protivníka) nikoliv na základě konkrétní situace. Následná sekuritizace, označení nějakého faktu, tématu či problému za významný z hlediska bezpečnosti, se může týkat téměř každé otázky. Falešná atribuce, sledující skupinové zájmy, pak převzatá medii, často manipuluje veřejné mínění ve prospěch násilí. Velice častou příčinou válek bylo cynické či chybné racionální uvažování, špatný odhad nákladů a zisků.

Za zvláštní teorii biologických či biosociálních příčin válek lze pokládat malthusiánskou teorii zformulovanou na přelomu 18. a 19. století. Tehdy anglický ekonom Thomas Malthus (1766–1834) v *Eseji o principu populace* tvrdil, že člověk je svými pudy hnán k jídlu a rozmnožování. Jenže počet lidí roste geometrickou řadou, ale schopnost opatřovat potraviny roste řadou aritmetickou. Výsledkem má být přelidnění, které se prý „lěčí“ mimo jiné válkou. Únik z malthusiánské pasti zatím umožňuje ekonomická dynamika, růst hrubého domácího produktu na hlavu. Mnohem větší trvanlivost coby argumentační základ zdůvodňující války vykazuje darwinismus. Ten našel své vyjádření v obecné teorii sociálního darwinismu, kterou rozpracoval americký sociolog Herbert Spencer (1820–1903). Takto se do teorie válek a mezinárodních vztahů zásluhou otců německé i anglosaské geopolitiky dostaly takové principy, jako je obraz boje o přežití nejen mezi lidmi či skupinami lidí, idea přírodního výběru, vize životního prostoru či práva silnějšího.

9.5 Stát jako zdroj násilí

Klasická geopolitika ztvárněná v dílech takových autorů, jako byli Friedrich Ratzel, Alfred Mahan, Rudolf Kjellén či Halford Mackinder, ale i řady dalších, se zrodila na konci 19. a na začátku 20. století. Osvícenské a marxistické představy, že politiku i válku může člověk ovládnout svým rozumem či rozumnou sociální změnou, se od té doby pokouší vytěsnit vize přírodní, neměnné danosti válek, kterou člověk neovládá. Tak se zrodily metafyzické představy o věčném konfliktu mořské a pozemní moci, či o *Heartlandu* a *Rimmlandu*. V podání Friedricha Ratzela (1844–1904) je stát dynamickým prostorovým útvarem, jehož jednota je tvarována „morálními a duchovními silami“. Stát okupuje část zemského povrchu tak, že se „vlastnosti státu skládají z vlastností národa a půdy“, přičemž „nejdůležitější jsou velikost, poloha a hranice, potom druh a tvar půdy spolu s prostorem a vodstvím a konečně vztah k druhým částem zemského povrchu“.²⁵¹ Přestože se dnes

²⁵¹ Podle HEYDEN, Günther. *Teorie životního prostoru*. Praha: Orbis, 1960, s. 80-87.

často rozlišuje klasická německá a klasická anglosaská geopolitika, také podle amerického kontradmirála Alfreda Mahana (1840–1914) „prvním zákonem států, právě tak jako lidí, je sebezáchova – pojem, který nemůže být zúžen na pouhou držbu konstantního rámce existence“. V Mahanově koncepci je růst státu vlastnost zdravého života, a i když vždy neznamená zvětšování území, nikterak je nevylučuje. Přitom tento růst „není legální, ale přirozený“, čili nemá nic společného s otázkami spravedlnosti, ale souvisí s přírodními zákony.²⁵² A protože životního prostoru je nedostatek, hranice států jsou bojovými frontami.

Už před vznikem geopolitiky řada teoretiků tvrdila, že se morální a duchovní síly státu kovájí ve válce. Například německý filosof G. W. F. Hegel (1770–1831) se domníval, že válka má vyšší význam, neboť jejím prostřednictvím se „mravní zdraví národů udržuje ve své indiferenci vůči ustrnutí konečných určeností, tak jako pohyb větrů ochraňuje moře před hnilobou, do níž by je uvrhl trvalý klid, stejně jako národy trvalý nebo dokonce věčný mír“. Tento velký německý filosof se domníval, že „i když se tedy určitý počet států spojí v jednu rodinu, musí si tento spolek jakožto individualita vytvořit nějaký protiklad a vyrobit nějakého nepřítele. Z válek vycházejí národy nejen posíleny, nýbrž národy, které jsou k sobě nesnášenlivé, získávají válkami navenek klid uvnitř.“²⁵³ Pro militaristy jako byl například šéf pruského generálního štábu Helmuth von Moltke st. (1800–1891), to bylo zřejmé i bez velké teorie: „Válka je prvkem božského uspořádání světa. V ní jsou formovány nejušlechtlejší ctnosti člověka: odvaha a odříkání, věrnost povinnosti a duch sebeobětování; vojáci dávají svůj život. Bez války by svět stagnoval a ztratil by se v materialismu.“²⁵⁴

Z hlediska racionálního jednání člověka je při posuzování násilí během přípravy a průběhu 2. světové války nutné vzít v úvahu, že brutalita na frontě byla neoddelitelná od brutality v zázemí, především ve vyhlazovacích táborech. I tady se projevuje role státu v jiné podobě, než se zdá z některých soudů Stevena Pinkera. Američtí političtí psychologové John Sabini (1947–2005) a Maury Silver přišli s jiným pozoruhodným propočtem. V listopadu roku 1938 nacisté zorganizovali tzv. křišťálovou noc. Se zemí byly srovnány synagogy, rozbíjeny výkladní skříně obchodů, byly zničeny tisíce podniků patřící židovským podnikatelům, desetitisíce Židů byly napadeny, mučeny a téměř sto z nich bylo během tohoto pogromu zavražděno rozvášněným davem. Během holocaustu ale německý stát zlikvidoval přibližně šest milionů Židů. Matematika v tomto případě říká, že při rychlosti křišťálové noci, tedy sto zabitých za den, by dav potřeboval k dosažení hrůzného výsledku holocaustu téměř dvě století. Jenže davové násilí je postaveno na emoci,

²⁵² MAHAN, Alfred T. *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*. Boston: Little, Brown, and Co., 1900, s. 29 a 30; MAHAN, Alfred T. *The Interest of America in Sea Power. Present and Future*. Little, Brown, and Co., 1897, s. 35.

²⁵³ HEGEL, Georg W. F. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, s. 354 a 355.

²⁵⁴ Citováno podle ANDERSON, Matthew S. *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. London and New York, Longman, 1993, s. 271.

kerou ale nelze udržet po dvě století. Na zavraždění šesti miliónů lidí nestačí dav, dočasný agregát vedený skupinovou emocí. Na to jsou zapotřebí bezbarví byrokraté typu Adolfa Eichmanna.²⁵⁵ Vytvoření a provoz továren na smrt nesouviselo ani tak s pudy a emocemi jednotlivce, jako s fungováním Leviatana-státu, s jedním disciplinovaných vraždících úředníků.

Stát sice může utlumit násilí, může jej ale též podnítit a organizovat. Podle některých teoretiků je příčinou války aristokratické či vykořisťovatelské uspořádání státu (osvícenci, někteří liberálové, marxisté), nebo totalitní režim (někteří liberálové a neokonzervativci). Podle marxistů je zdrojem válek třídní uspořádání společnosti. Státní zájmy jsou zprivatizovány politickou elitou, kterou ovládají majetné třídy. Pouze jejich odstranění je cestou k míru. Jak psal Karel Marx (1818–1883), je nutné, aby dělnická třída „usilovala o to, aby se prosté zákony mravnosti a spravedlnosti, jimiž se mají řídit vzájemné vztahy soukromých osob, staly nejvyššími zákony, platnými i ve styku mezi národy. Boj za takovou zahraniční politiku je částí všeobecného boje za osvobození dělnické třídy.“²⁵⁶ Kritiku imperialismu jako zdroje válek pak rozpracovávali jak marxisté Rudolf Hilferding (1877–1941) či Vladimír Iljič Lenin (1870–1924), tak také liberál John Hobson (1858–1940). Podle Lenina „za kapitalismu *není* myslitelné, aby se sféry vlivu, zájmy, kolonie apod. rozdělovaly jinak než podle *síly* účastníků dělení... Síla účastníků dělení se však mění nestejně...“ Koalice se stávají oddechem mezi válkami. A tak „mírové spolky připravují války a samy opět vznikají z válek, přičemž se navzájem podmiňují a plodí z jedné a téže základny imperialistických souvislostí a vzájemných vztahů světového hospodářství a světové politiky střídání pokojného a násilného způsobu boje.“²⁵⁷ Rosa Luxemburgová (1871–1919) pak rozpracovala marxistickou koncepci militarismu.

Nejen marxisté varovali před militarismem, mnoho nemarxistických autorů považovalo touhu po zisku a moci vládnoucích skupin za příčinu válek. Jako příklad může posloužit citace z proslulé stati generálmajora námořní pěchoty Spojených států Smedleye Butlera (1881–1940), kterou v listopadu 1935 otiskl časopis *Common Sense*: „Strávil jsem 33 let a čtyři měsíce v činné vojenské službě a během této doby jsem prožil většinu svého času jako prvotřídní násilník ve službách velkého byznysu, pro Wall Street a bankéře. Stručně řečeno, byl jsem vyděrač, gangster prosazující kapitalismus. Přispěl jsem k tomu, aby Mexiko, a to zejména Tampico, bylo v roce 1914 bezpečné pro americké ropné zájmy. Pomáhal jsem

²⁵⁵ SABINI, John P.; SILVER, Maury. *Destroying the Innocent with Clear Conscience: A Sociopsychology of the Holocaust*. In: *Political Psychology. Classic and Contemporary Readings*. Edited by N. J. Kressel. New York: Paragon House Publishers, 1993, s. 192-193.

²⁵⁶ MARX, Karel. První adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce. In: MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. *Vybrané spisy*, s. 2. Praha: Svoboda, 1977, s. 314.

²⁵⁷ LENIN, Vladimír I. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*. In: *Vybrané spisy*, sv. 2. Praha: Svoboda, 1976, s. 551-552.

k tomu, aby Haiti a Kuba byly slušným místem pro chlapce z National City Bank při vybírání tržeb. Přispěl jsem ke znásilnění na půl tuctu středoamerických republik pro blaho Wall Streetu. V letech 1902–1912 jsem pomáhal vyčistit Nikaraguu pro mezinárodní bankovní dům Brown Brothers. Roku 1916 jsem přinesl světlo do Dominikánské republiky pro americké cukerné zájmy. V Hondurasu jsem v roce 1903 pomáhal prosazovat práva pro americké ovocnářské společnosti. V Číně jsem v roce 1927 pomáhal dohlédnout na to, aby Standard Oil měl nerušenou cestu. Ohlédnou-li se zpět, mohl bych dát Al Caponemu několik rad. Maximum, co mohl dosáhnout, bylo vydírání ve třech okresech. My z námořní pěchoty jsme působili na třech kontinentech.“ Podle generála Butlera je válka prostě zlodějna.²⁵⁸

Významnou roli dnes hraje i teorie vojenského keynesiánství, která upozorňuje na roli vojenských výdajů při plánování kapitalistické ekonomiky, redistribuci zisků, ale také při zálohování výzkumu a udržování zaměstnanosti. Významnou roli při definování sociálních a politických důsledků těchto procesů sehrál americký sociolog C. Wright Mills (1916–1962), který knihou *Mocenská elita* (1956)²⁵⁹ zahájil studium vojenskoprůmyslového komplexu. Až poté pojem vojenskoprůmyslový komplex uvedl do politiky a odborných analýz americký prezident Dwight Eisenhower (1890–1969). Ten na počátku šedesátých let minulého století ve svém projevu na rozloučenou při odchodu z prezidentské funkce varoval před nadměrným růstem vlivu právě vojenskoprůmyslového komplexu: jeho „celkový ekonomický, politický, dokonce duchovní vliv je pociťován v každém městě, státě, v každém vládním úřadu. Uznáváme naléhavou potřebu pro tento vývoj. Nesmíme nicméně podcenit jeho vážné důsledky... Možnost zničujícího růstu této nežádoucí moci existuje a bude trvat.“²⁶⁰

Toto téma je stále živé. Podle profesora Seana McFatea z National Defense University a Georgetown University si zbytečné vojenské výdaje ve Washingtonu hlídá „vojenskoprůmyslový komplex, což je *deep state* jako aliance mezi vojáky, výrobci zbraní plus jejich dodavateli, a Kongres, který na ně dohlíží“.²⁶¹ Jako příklad si McFate vybral útočnou stíhačku páté generace F-35. Plánované enormní výdaje na ni ve výši 1,5 bilionů dolarů se rovnají ruskému hrubému domácímu produktu. A nedostí tomu: letadlo F-35 je podle McFatea fakticky nevyužitelné

²⁵⁸ BUTLER, Smedley D. America's Armed Forces: 2. "In Time of Peace": The Army (Originally) In: *Common Sense*, Vol. 4, No. 11 (November, 1935), pp. 8-12 [on line] Dostupné na <https://msuweb.montclair.edu/~furr/Vietnam/butler.pdf>

²⁵⁹ MILLS, Ch. Wright. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1962.

²⁶⁰ *Transcript of President Dwight D. Eisenhower's Farewell Address* (1961). [on line] Dostupné na: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=90&page=transcript>

²⁶¹ McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019, s. 166. McFate s odvoláním na politology a zahraničněpolitické experty uvádí, že *deep state* jsou „instituce, které mají moc nezávislou na legitimních politických vůdcích, jimž je někdy nadřazená“ (s. 162).

v pravděpodobném typu bojů budoucnosti, v nichž může být plně nahrazeno jinými, staršími a mnohem levnějšími stroji.

9.6 Demokratický mír

Na Západě je v současnosti nejčastěji traktovanou teorií státních příčin válek teorie demokratického míru. Ta bývá propojována s teorií kapitalistického míru. Tyto koncepce jsou zpravidla optimisticky zaměřeny. Například Michael Mousseau (*1964), profesor z University of Central Florida, ve studii *Konec války* dospěl k přesvědčení, že „svět je nyní na konci trajektorie dlouhého století k trvalému míru a prosperitě“. Vychází z předpokladu, že globální uspořádání je zakořeněno ve vnitřních faktorech států. Přitom rozlišuje dvě společnosti: statusovou (*status societies*) a smluvní (*contractualist societies*). Ve statusových společnostech jednotlivci získávají hodnoty „prostřednictvím různých sítí, včetně rodin, kmenů, klanů, odborů, večírků a zločineckých gangů“. Naopak ve smluvních společnostech jednotlivci obvykle získávají hodnoty „prostřednictvím smluv s cizími osobami na trhu“. Podle tohoto autora „statusové státy chtějí expanzi a nepořádek, kdekoli jim chybí kontrola; smluvní státy chtějí univerzální stabilitu a pořádek založený na principu sebeurčení pro všechny státy“.

Michael Mousseau pracuje se dvěma předpoklady, které však uvádí jako závěry bádání: státy s tržně orientovanými ekonomikami mají „největší zájem ctít princip sebeurčení pro všechny státy, velké i malé, jako základ pro robustní globální trh“, ctí globální řád, „souhlasí s cílem jejich nejsilnějšího člena (v současné době Spojených států) zachovat a chránit globální řád založený na principu sebeurčení“. Opakuje klasickou tezi, že „pravděpodobnost války mezi tržními demokraciemi je prakticky nulová“. Pozoruhodný je druhý Mousseauv závěr, že „demokratické státy mají tendenci vyhrát své války“. To je prý pravděpodobně spojeno s „náchylností demokratických států (1) vzájemně se spojovat; (2) více než nedemokratické státy usilovat o vítězství; (3) mají politickou kulturu, která formuje lepší vůdce, a podporují iniciativu mezi jednotkami; (4) rozhodují se vstoupit do válek, které pravděpodobněji vyhrají.“²⁶²

Tvrzení, že demokratické země více usilují o vítězství, vybírají lépe své vůdce a vstupují do válek, které pravděpodobně vyhrají, neodpovídá bilanci válečného úsilí Spojených států po 2. světové válce. V žádném z velkých ozbrojených konfliktů nezaznamenaly úspěch, analýza vývoje veřejného mínění hovoří o výrazné únavě veřejného mínění v průběhu Korejské války, války v Indočíně i v souvislosti s válkami v Afghánistánu a Iráku, přičemž právě válka v Afghánistánu a Iráku se

²⁶² MOUSSEAU, Michael. The End of War. How a Robust Marketplace and Liberal Hegemony Are Leading to Perpetual World Peace. In: *International Security*, Vol. 44, No. 1 (Summer 2019), s. 160-196.

díky chybným odhadům stala nejdelší válkou v dějinách USA. Mousseauv demokratický optimismus nesdílí ani již citovaný Sean McFate, který uvádí, že v posledních sedmi dekadách „Západ zapomněl, jak vyhrát válku“.²⁶³

Pohled na dějiny dvou nejstarších demokratických států, Švýcarska a Spojených států, ukáže zcela jednoznačně odlišnost v zahraniční politice. Je zřejmé, že chování těchto dvou států neurčuje shodné vnitrostátní uspořádání, ale rozdílný mocenský potenciál a různé geografické umístění. Spojené státy sice vznikaly ve znamení antimilitarismu, ale po celé své dějiny se rozpinají s použitím síly. Ve studii *Příklady použití ozbrojených sil Spojených států v zahraničí, 1798–2020*, kterou zpracovali analytici výzkumného centra Kongresu USA, je uvedeno „několik set případů, v nichž Spojené státy použily své ozbrojené síly v zahraničí ve vojenských konfliktech nebo potenciálních konfliktech ve snaze ochránit občany USA nebo prosazovat zájmy USA“. Tento přehled uvádí, že v rámci několika set případů šlo jedenáctkrát o formální vyhlášení války, a to v rámci pěti samostatných válek. Ovšem zároveň dalších osm z uvedených případů použití ozbrojených sil Spojených států v zahraničí může být podle autorů této analýzy chápáno jako nevyhlášené války. Z tohoto přehledu vyplývá, že od konce studené války, přesně od ledna 1990 do poloviny ledna 2020 včetně, Spojené státy použily v zahraničí vojenskou sílu v 76 případech.²⁶⁴

Tabulka číslo 10, převzatá z výzkumu Watson Institute z Brown University, ukazuje lidské ztráty během této části „války proti terorismu“.²⁶⁵ Celkový odhad lidských ztrát činí 770 tisíc až 801 tisíc. Poprvé jsou v těchto bojích celkové ztráty amerických kontraktorů vyšší než amerických vojáků.

Tabulka č. 10: Přímé lidské ztráty v hlavních válečných zónách, 2001–2019

	Afganistán	Pákistán	Irák	Sýrie/IS	Jemen	ostatní
Vojáci USA	2 298	—	4 572	710	111	136
Civilní zaměstnanci ministerstva obrany USA	6	—	15	1	—	—
Kontraktori USA	3 814	90	3 588	17	2	439
Vládní vojáci a policisté	64 124	9 129	48 337 52 337	51 483	21	—
Spojenečtí vojáci	1 145	—	323	11 000	—	—
Civilisté	43 074	23 924	184 382	49 591	12 000	—

²⁶³ McFATE, Sean. *New Rules of War*. Citované vydání, s. 2.

²⁶⁴ Viz TORREON, Barbara S.; PLAGAKIS, Sofia. *Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2020*. Updated January 13, 2020. CRS Report for Congress, s. 1 a 13-46. [on line] Dostupné z : <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42738/29>

²⁶⁵ Brown University, Watson Institute: *Costs of War*. [on line] Dostupné z: <https://watson.brown.edu/costsofwar/>

OD STABILITY POVÁLEČNÉHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU SOUČASNOSTI

			207 156			
Opoziční bojovníci	42 100	32 737	34 806 39 881	67 065	78 000	—
Novináři, pracovníci médií	67	86	277	75	31	—
Nevládní humanitární organizace	424	97	63	185	38	—
Zaokrouhleno celkem	157 000	66 000	276 000 308 000	179 000	90 000	600

Poznámka: Afghánistán a Pákistán říjen 2001 až říjen 2019, Irák březen 2003 až říjen 2019 (údaje jsou dvoji podle odlišných zdrojů), Jemen říjen 2002 až říjen 2019, Sýrie září 2014 až říjen 2019 (IS – takzvaný Islámský stát).

Žádný stát, ať již s demokratickým či nedemokratickým režimem, se od skončení 2. světové války neangažoval v tolika intervencích jako Spojené státy. To ovšem nesouvisí ani tak s jejich liberálně-demokratickým režimem, jako s rolí supervelmoci a postavením vojenského hegemonu ve světovém politickém systému. Jiný argument zpochybňující teorii demokratického míru se týká Číny. Ta bývá v řadě západních výzkumů uváděná jako nedemokratická země a v oficiálních dokumentech USA z posledních let, jako je například platná verze *Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických*, je Čína vedena jako „revizionistická mocnost“, která „rozšiřuje moc na úkor suverenity ostatních“²⁶⁶, jenže je mnohem méně intervencionalistická než liberálně-demokratické Spojené státy. Jak uvádí americký žurnalista a teoretik mezinárodní politiky Fareed Zakaria (*1964), na rozdíl od ostatních členů Rady bezpečnosti OSN, Čína „od roku 1979 nevstoupila do války a nepoužívala smrtící vojenskou sílu v zahraničí od roku 1988. Nefinancovala ani nepodporovala své spojenecké bojovníky (*proxies*) nebo ozbrojené povstalce někde ve světě od začátku osmdesátých let“. Peking je nyní druhým největším donorem OSN a programu pro udržení míru a do mírových operací OSN nasadila Čína 2500 vojáků, „více než všichni ostatní stálí členové Rady bezpečnosti dohromady“. Podle Zakaria je „dnešní Čína pozoruhodně odpovědným státem na geopolitické a vojenské frontě“ a je „strážcem z mezinárodního status quo“.²⁶⁷ Pokud jde o čínskou cestu k liberálně-demokratickému kapitalismu, Samuel Huntington (1927–2008) svoji teorii třetí vlny demokratizace spojil s dosažením velikosti hrubého domácího produktu tisíc až tři tisíce dolarů na hlavu.²⁶⁸

²⁶⁶ *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: White House, December 2017, s. 25.

²⁶⁷ ZAKARIA, Fareed. The New China Scare. Why America Shouldn't Panic about Its Latest Challenger. In: *Foreign Affairs*, Volume 99, Number 1, January/February 2020, s. 56-57.

²⁶⁸ Viz HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna. Demokratizace na konci 20. století*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 68-69.

Počátkem roku 2020 uváděl Mezinárodní měnový fond, že hrubý domácí produkt per capita je v Číně přibližně 10,9 tisíc dolarů; měřeno podle parity kupní síly pak téměř 21,0 tisíc dolarů na hlavu.²⁶⁹ Ovšem liberálně-demokratický kapitalismus v Číně nenastal.

Na druhé straně statistiky potvrzují, že demokracie mezi sebou málo válčí. Jenže podle řady výzkumů demokratické státy sice nerady bojují proti sobě, ale bojují stejně často jako jiné režimy – a zpravidla se stejnou krutostí. Znamé jsou války mezi Athénami a Thébami v dobách, kdy v obou těchto městských státech byl demokratický režim. Ve slavném melském dialogu z *Dějiny peloponéské války* vysvětlují diplomaté demokratických Athén, jaká je role moci, práva a morálky v mezistátních vztazích: „Žádáme, abyste vykonali to, co je podle správného názoru vašeho i našeho možné, protože jsme si jisti, že víte, že podle lidských úvah je právo uznáváno jen tenkrát, když jsou obě strany rovnocenné, kdežto kdo je mocný, dělá si, co může, a slabý ustoupí... Soudíme totiž, že podle přirozeného zákona vždy poroučí ten, kdo je silnější; to platí o bozích, tomu věříme, že to platí o lidech, to je jasné. My jsme si tento zákon nedali ani jsme nebyli první, kdo se jím řídil, když byl dán, nýbrž převzali jsme ho, když už tu byl, a bude platit i v budoucnosti, které jej zanecháme. Víme, že i vy byste si počínali stejně, kdybyste se dostali k stejné moci jako my, a že by si tak počínali i jiní.“²⁷⁰ Tato slova nepotvrzují představu, že demokratické válčení je humánnější než válčení aristokratických či tyranských států – ukazují, že rozhodování o vstupu do války a o válečném chování, je povětšinou přizpůsobováno zákonitostem mocenské rovnováhy. Dnešní absence válek mezi liberálně-demokratickými státy je dána především nezpochybnitelným hegemonistickým postavením USA uvnitř této skupiny států a schopností Washingtonu v případě potřeby ovlivnit neválečnými prostředky vnitrostátní procesy ve spojeneckých zemích.

K charakteristice liberální demokracie pak patří, že mocnosti s tímto režimem mají mimořádně velké vojenské výdaje, v případě Spojených států výdaje největší. Tabulka číslo 11 převzatá z databáze Stockholmského institutu pro výzkum míru²⁷¹ ukazuje, že USA měly v roce 2018 větší výdaje než šest států následující po nich v pořadí. Je zřejmé, že tento stát, který se může pochlubit velice výraznou antimilitaristickou kulturou na počátku svých dějin, ve snaze udržet pozici hegemona vsadil – mimo jiné – na vojenskou sílu.

²⁶⁹ IMF: *World Economic Outlook Database*. [on line] Dostupné z: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>

²⁷⁰ THUKYDIDES. *Dějiny peloponéské války*. Praha: Odeon 1977, s. 349 a 353.

²⁷¹ SIPRI. *Trends In World Military Expenditure*, 2018, s. 2. [on line] Dostupné z: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf

Tabulka č. 11: Patnáct států s největšími vojenskými výdaji, 2018

Po- řadí 2018	Pořadí 2017	Stát	Výdaje v miliar- dách dol- larů, 2018	Změna (%), 2009–18	Výdaje jako podíl v HDP (%), 2018	Výdaje jako podíl v HDP (%), 2009	Podíl na světových výdajích (%), 2018
1	1	USA	649	-17	3,2	4,6	36
2	2	Čína	[250]	83	[1,9]	[2,1]	[14]
3	3	Saúdská Arábie	[67,6]	28	[8,8]	9,6	[3,7]
4	5	Indie	66,5	29	2,4	2,9	3,7
5	6	Francie	63,8	1,6	2,3	2,5	3,5
Mezisoučet horních 5			1 097	60
6	4	Rusko	61,4	27	3,9	3,9	3,4
7	7	Velká Británie	50,0	-17	1,8	2,4	2,7
8	9	Německo	49,5	9,0	1,2	1,4	2,7
9	8	Japonsko	46,6	2,3	0,9	1,0	2,6
10	10	Jižní Korea	43,1	28	2,6	2,7	2,4
Mezisoučet horních 10			1 347	74
11	13	Itálie	27,8	-14	1,3	1,6	1,5
12	11	Brazílie	27,8	17	1,5	1,5	1,5
13	12	Austrálie	26,7	21	1,9	1,9	1,5
14	14	Kanada	21,6	12	1,3	1,4	1,2
15	15	Turecko	19,0	65	2,5	2,5	1,0
Mezisoučet horních 15			1 470	81

Specifickým problémem zpochybňujícím mírový charakter demokratických režimů je skutečnost, že jsou to převážně liberálně-kapitalistické státy, které zbraně vyvázejí – přičemž dovážejí je státy s různými režimy. V letech 2014 až 2018 z deseti největších vývozců konvenčních zbraní, uvedených v tabulce číslo 12, která byla převzatá od Stockholmského institutu pro výzkum míru, podíl liberálně-demokratických států tvořil přibližně 83,7 % hodnoty celosvětového vývozu vojenského materiálu.²⁷²

²⁷² SIPRI Yearbook 2019. Armaments, Disarmament and International Security. Summary, s. 9. [on line] Dostupné z: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-08/yb19_summary_eng_1.pdf

Tabulka č. 12: Největší exportéři a importéři zbraní, 2014–2018

Stát	Podíl na globálním vývozu zbraní v %	Stát	Podíl na globálním dovozu zbraní v %
USA	34,0	Saudská Arábie	12,0
Rusko	22,0	Indie	9,5
Francie	6,7	Egypt	5,1
Německo	5,8	Austrálie	4,6
Čína	5,7	Alžírsko	4,4
Velká Británie	4,8	Čína	4,2
Španělsko	2,9	SAE	3,7
Izrael	2,9	Irák	3,7
Itálie	2,5	Jižní Korea	3,1
Nizozemsko	2,1	Vietnam	2,9

Představu, že demokratická kontrola politických elit dokáže bránit válce či zvyšuje efektivnost válek, nelze prokázat. Příznačný je osud rezoluce o Tonkinském zálivu, kterou přijal Kongres USA a která dala v roce 1964 vládě možnost zahájit přímo vojenské akce ve Vietnamu, ale i kongresová rezoluce z roku 2002, která z hlediska vnitrostátního práva USA legalizovala zahájit válku s Irákem. Obě tyto rezoluce byly přijaty na závěr demokratické diskuse hlasováním, avšak na základě falešných informací. Ukazuje se, že v liberálně-demokratických státech si exekutiva zachovává možnost manipulovat zákonodárný sbor. Obdobně je tomu s výkyvy veřejného mínění. Všechny velké války, které vedly Spojené státy po 2. světové válce – v Koreji, v Indočíně, ale i válka v Afghánistánu a v Iráku – začaly za velké podpory veřejnosti. Dlouhé trvání, velikost materiálních i lidských nákladů pak vedla k tomu, že podpora války klesla. Jak napsal francouzský politický myslitel a historik Alexis Tocqueville (1805–1859) v knize *Demokracie v Americe*, demokracie „se v politice řídí spíše city než rozumem a opouští dlouho trvajících záměr pro uspokojení chvilkové vášně“.²⁷³

9.7 Strategické hledání

Představa o tom, že zdrojem války je člověk nebo stát či systém není zcela přesná: válka má či může mít všechny tři zdroje. Obrana zájmu státu není možná jinak než jako výsledek rozhodování člověka, k narušení mocenské rovnáhy v mezistátním systému dochází povětšinou v důsledku chybných rozhodnutí státníků a podobně. Přerůstání státních aktivit v důsledku zbrojení do nerovnováhy světového politického systému má v 21. století své kořeny v revoluci ve vojenství, jejíž

²⁷³ TOCQUEVILLE, Alexis. *Demokracie v Americe. I.* Praha: Lidové noviny, 1992, s. 174.

jaderné odstartování je charakterizováno na začátku této studie. I současná válečná postmoderna chápána jako vize bojů supervelmocí s rovnocennou zničující prohrou obou stran je dědicem revoluce ve vojenství, která začala nástupem strategických raketo-jaderných zbraní. Představu vzájemného zaručeného zničení doplnila postupně vize možnosti několikanásobného vyhubení lidstva, *overkill*. Ovšem i po této předpovědi revoluce ve vojenství dále pokračovala:

- Vznik a rozšíření strategické triády. Nukleární nálože měly na počátku studené války jeden typ nosiče: bombardéry s dálkovým doletem. Na přelomu padesátých a šedesátých let byly zavedeny do výzbroje strategické mezikontinentální balistické rakety. Triádu pak v roce 1960 dokončovaly ponorky s balistickými raketami. Triáda byla ještě doplněna tím, že strategické úkoly ve smyslu možnosti zničit hlavní město, vojenská shromaždiště a místa dislokace strategických zbraní, ale také klíčová průmyslová a kulturní centra, dokázaly i rakety středního doletu rozmístěné na pevnině či na vodě v relativní blízkosti hranic protivníka. Tutéž roli pak získaly i nové střely s plochou drahou letu. Zároveň pokračovala modernizace samotných jaderných náloží, jejímž vyvrcholením byl vznik systému MIRV a manévrujících náloží s rychlostí mnohem větší než zvuk.
- Přesně naváděné nálože. Souběžně s vývojem nových strategických zbraní hromadného ničení pokračovala modernizace konvenčních zbraní všeho druhu. Spojení letadlových lodí s moderními letadly, a hlavně přesně naváděnými bombami dalo novou podobu síle globálního vojenského hegemonu. S tím je spojena síť špionážních a navigačních družic, které jsou propojeny se systémem včasného varování. Kosmos se stal novou oblastí potenciální velké války.
- Robotizace. Třetí fází postmoderní revoluce ve vojenství představuje průnik umělé inteligence do vývoje nových zbraňových systémů. První předzvěsti se staly řízené letecké drony, za nimiž následují „ponorky“ bez posádky. Vývoj směřuje k zavedení válečných strojů, které budou plně autonomně plnit zadané cíle bez ohledu na to, zda ještě velitelství existuje. Novou válečnou dimenzí se stal kyberprostor.

V této situaci vojenská teorie tápe. Stratégové, civilní i vojenští, se rozdělili. Jedni, kteří dominovali po skončení studené války a v době rozpadu vojenského potenciálu postsovětského Ruska, přišli s vizí asymetrických válek. Takovéto války se měly podle některých autorů stát hlavní, ne-li jedinou formou ozbrojených bojů a měly je vézt „síly dobra a svobody“, především USA jako jediná zbylá supervelmoc, proti slabým „darebáckým státům“ a proti nekonvenčním silám, především teroristům. Především v návaznosti na 11. září 2001 se rozšířily představy o tom, že budoucí ozbrojené konflikty budou především bojem USA s nestátními aktéry. Nepřítel ztratil podobu legitimních ozbrojených sil národního státu, byť například lze očekávat i konflikty takového typu, jako bylo svržení vlády v Iráku

s cílem změny režimu. Nový druh války by měl být veden proti partyzánům, podvrtným živilům, vrahům. Má to být válka „nová svou intenzitou, starověká svým původem“. Měla by mít více podobu přepadání než tradičního boje, infiltrace místo agrese, úsilí o vyčerpání nepřítele.²⁷⁴ Časem se objevily i teze, že nekonvenční válku mohou vést státy prostřednictvím svých vlastních nekonvenčních sil. Ivan Arreguin-Toft z Harvard University se domnívá, že ideální strategická reakce USA v případě asymetrického konfliktu „vyžaduje dva hlavní prvky: (1) přípravu veřejných očekávání na dlouhou válku navzdory technologickým a materiálovým výhodám USA a (2) vývoj a rozmístění ozbrojených sil speciálně vybavených a vycvičených pro COIN (*counterinsurgency* – protipovstalecké) operace... Spojené státy musí být připraveny bojovat a vyhrát jak konvenční, tak i asymetrické nebo „malé“ války.“²⁷⁵

Pro Spojené státy tento problém dostal v padesátých letech minulého století podobu otázky, proč slabý protivník poráží silnějšího. Podle některých propočtů za dvě stě let, přesněji od roku 1880 do roku 1998, slabší aktér zvítězil v třiceti procentech konfliktů. To samo o sobě není málo, ovšem ještě významnější je, že v periodách padesáti let těchto úspěchů slabších tato tendence plynule narůstala z 11,2 % v letech 1880 až 1849 na 55 % v období 1950 až 1998.²⁷⁶ Celá diskuse o asymetrické válce se tak dostává do prostoru, kde se vedou řadu let spory o pojetí omezené války. Konkrétně do jedné její verze, kdy slabší protivník vede totální válku všemi svými zdroji, ale silnější z politických důvodů musí použití své síly omezovat. I současná válka v oblasti Irák-Afghánistán-Pákistán (2001 – dosud) má ze strany USA rysy omezené války, ovšem pro jejich protivníky ale totální války s nasazením všech jejich prostředků.

Také v americké politické a vojenské teorii lze nalézt toto varování. V době války USA v Indočíně psal Henry Kissinger, že „vedeme vojenskou válku; naši oponenti vedou politickou válku. Usilovali jsme o fyzické opotřebení; naši oponenti směřovali k našemu psychickému vyčerpání. Přitom jsme ztratili ze zřetele jeden z hlavních principů guerilové války: partyzán vyhrává, když neprohrává. Konvenční armáda prohrává, pokud nevyhrává.“²⁷⁷ Pro toho slabšího, který vedl partyzánskou válku, rozpracoval čínský revolucionář Mao Ce-tung (1893–1976) v třicátých letech minulého století strategii do podoby teorie vleklé války. Je to

²⁷⁴ Association of the United States Army: BUFFALOE, David L. *Defining Asymmetric Warfare*. [on line] Dostupné na: <https://www.ousa.org/publications/defining-asymmetric-warfare>

²⁷⁵ ARREGUÍN-TOFT, Ivan. How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. In: *International Security*, Vol. 26, No. 1 (Summer 2001), s. 123.

²⁷⁶ Viz ARREGUÍN-TOFT, Ivan. How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. In: *International Security*, Vol. 26, No. 1 (Summer 2001), s. 96-97.

²⁷⁷ KISSINGER, Henry A. The Viet Nam Negotiations. In: *Foreign Affairs*, Volume 47, Number 2 January 1969. [on line] Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1969-01-01/vietnam-negotiations>

vojenská vize dlouhodobé revoluční války, odhodlání bojovat třeba i několik desetiletí, prohrávat a shromažďovat síly, ustupovat a stále při tom myslet na strategickou ofenzívu. Přitom válka nesleduje jiné cíle než „zachovat sebe a zničit nepřítele“. Podle Maa „v praxi války hlavní úlohu v mnoha případech má sice obrana a v ostatních případech útok, ale přesto, díváme-li se na průběh války v jejím celku, má útok stále význam prvotní,“ psal Mao v roce 1938 ve studii příznačně nazvané *O vleklé válce*.²⁷⁸ V roce 1947, v předvečer rozhodující ofenzívy, shrnul Mao hlavní principy lidové války, mezi nimiž například je „1) Útočit nejprve na rozptýlené a izolované síly nepřítele a teprve potom na soustředěné a mocné síly nepřítele. 2) Nejdříve se zmocnit malých a středních měst a rozsáhlých venkovských oblastí a teprve potom velkých měst. 3) Jako hlavní cíl si stanovit likvidaci živé síly nepřítele, nikoli udržení či dobytí měst nebo území.“²⁷⁹

Na novou úroveň pozvedl úvahy o omezené válce Sean McFate v citované knize *Nová pravidla války*. Je to válka v podmínkách chaosu bez práva, kde mír a války splývají. Jedná se tak o pokus vrátit válku do situace před vestfálským mírem z roku 1648, kdy se začaly utvářet moderní představy o suverenitě státu a kdy stát získal monopol na vedení války. McFate tvrdí, že věk konvenčních válek začal pražskou defenestrací v květnu 1618, tedy třicetiletou válkou. Tehdy prý skončily dějiny soukromých válek. Až dodnes, kdy se svět navrácí ke starým pravidlům válčení. Vrací se hrůzy (první) Židovské války z počátku našeho letopočtu, které barvitě popsal jeden z vůdců poraženého židovského povstání a pozdější historik vítězného Říma Josephus Flavius (a po něm i Lion Feuchtwanger). Sean McFate se totiž domnívá, že krutost bojovníků obou stran Židovské války, jejich neúcta k lidskému životu a pohrdání jakýmkoliv normami, je předobrazem válek, které přicházejí. Připomíná Válku osmi svatých, během níž papežský legát kardinál Robert ze Ženevy, pozdější první vzdoropapež Klement VII., nařídil v roce 1378 jako „boží trest“ zmasakrovat víc než dva tisíce civilistů-obyvatel města Cesena během rebelií v Papežském státě. Podobně podle McFateho ve jménu božím přinášeli nevinným peklo na Blízkém východě bojovníci takzvaného islámského státu v roce 2014, když zabili dva až pět tisíc jazídkých mužů ve městě Sindháru.²⁸⁰

Konvenční válka, která má jako DNA Clausewitzovu teorii, panovala 150 let, od dob Napoleona do bombardování Hirošimy. Protože po 2. světové válce Západ nevyhrál žádnou válku, je zřejmé, že je nutné změnit strategii – nastupuje věk postkonvenčních válek bez pravidel, kdy klasické armády nahradí levnější a bojovnější žoldnéři. Je třeba vést války ve všech sférách od kyberprostoru po vesmír a v ob-

²⁷⁸ Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga. Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968, s. 111 a 113-114 (*O vleklé válce*).

²⁷⁹ Tamtéž, s. 115-120 (*Současná situace a naše úkoly*).

²⁸⁰ McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019, s. 30, 26-27.

lasti informací, ale hlavně bez skrupulí. Podle McFateho bylo naivní usilovat v bojích v Iráku, Afganistánu či Sýrii o srdce a rozum místního obyvatelstva. Je nezbytné postupovat jako Řím při budování říše. Cílem války není prosazování práva, ale vítězství. Nová strategie musí respektovat fakt, že válka a mír koexistují, že v „budoucích válkách neexistuje válka, nebo mír – pouze válka a mír“. Proto také nová „velká strategie není katalog, ale spíše jazzová improvizace“, propojuje všechny státní nástroje moci, nejen vojenské a platí dlouhou dobu, trvá desetiletí či století. Zbraně a strategie pro konvenční válku typu světové války ve 20. století jsou zastaralé, neboť to jsou důvody, proč by horentní sumy na zbraně pro klasicou válku měly být vydávány na speciální jednotky a subverzní operace.

Protipovstalecká válka (COIN) je někdy chápána jako ozbrojená sociální práce, ale vznikla jako koloniální války. COIN je ale, píše McFate, brutální a bezcitná, „nikdy nebyla zamýšlena jako nástroj budování demokracie – byla určena k zotročení lidí.“ V nové době by státy „měly investovat do válečníků – diplomatů typu T. E. Lawrence“ a zajistit si „dlouhou přítomnost v zónách nepořádků k prevenci problémů“. K tomu by mělo napomoci vytvoření cizineckých legií místo kontraktorů, což mimo jiné povede k tomu, že „posun od amerických ztrát k neamerickým dá legiím politickou svobodu manévru“.²⁸¹

Na začátku třetí dekády 21. století se opravdu zdá, že se „mezinárodní vztahy vracejí do chaosu předvestfálských dní.“²⁸² Aktivita Západu od bombardování Jugoslávie po intervence v Libyi a na Blízkém východě jsou mimo rámce mezinárodního práva. Z hlediska počtu zabitých lidí nebyla skutečnou, v praxi používanou zbraní hromadného ničení v době po 2. světové válce jaderná bomba, ale mačeta a kalašnikov. Dostupné údaje říkají, že při ozbrojeném konfliktu v Somálsku zahynulo za více než tři dekády přibližně půl milionu lidí. V takzvané druhé súdánské válce (1983 až 2005) zahynul milion až 2,5 milionu lidí; během konfliktu v Dárfúru bylo od roku 2003 podle OSN zabito přibližně 400 tisíc lidí; v občanské válce v Jižním Súdánu, která začala v roce 2013 a trvá dodnes, zahynulo 190 tisíc lidí – plus dalších dvě stě tisíc v důsledku doprovodných tragédií, jako je hladomor. Během Rwandské genocidy, která trvala od dubna do července 1994, bylo zavražděno půl milionu až milion lidí. Již vzpomínaná Druhá konžská válka a její následky (1998 až 2008), někdy nazývaná Africká světová válka, protože se jí účastnilo devět států a 25 ozbrojených uskupení, zavinila smrt 5,4 milionů lidí, což je více, než ve stejném období boje na Blízkém východě – což z ní činí nejkrvavější konflikt po 2. světové válce. Další téměř sto tisíc lidí zahynulo v občanské válce na Srí Lance (1983 až 2009), při povstání v Alžírské občanské válce (1991 až 2005) dalších 150 tisíc. A tak by bylo možné v této děsivé bilanci pokračovat velmi dlouho.

²⁸¹ McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019, s. 30, 26-27., s. 36, 29, 73, 77-8, 95, 41 a 98-101.

²⁸² Tamtéž, s. 32.

Praxe asymetrické války či subverzních válek není nová, pouze se mění akcent. Také soukromé armády oligarchů existovaly i v dobách nadvlády „konvenční války“. Pro britskou korunu vybojovala Indii soukromá Východoindická společnost, která ještě v První opiové válce (1839 až 1842) šířila krvavou intervencí v Číně britskou civilizaci, tedy svobodný prodej opia produkovaného v kolonizované Indii. Dnešní narkobaroni, o kterých McFate píše, pouze pokračují v jejím díle. A tak například v drogové válce v Mexiku za 13 let jejího trvání padlo v bojích přibližně 13 tisíc lidí (v důsledku kriminálních aktivit bylo zabito více než 120 tisíc lidí). Také vzpomínaný britský důstojník a cestovatel Thomas Lawrence, slavný Lawrence z Arábie (1888–1935), působil na Blízkém východě v době 1. světové války. Podstatné je ale něco jiného: všechny současné omezené války, které vedou mocnosti v zastoupení či jako post-konvenční války, probíhají pod střechou vzájemného zaručeného zničení. V Sýrii a na Ukrajině „hlavní mocnosti regulérně bojují proti sobě pomocí vojenské práce druhých“,²⁸³ ale zároveň s ohledem na rizika možné eskalace. Moderní zbraně hromadného ničení učinily válku mezi supervelmocemi nejen velmi drahou a nebezpečnou – učinily ji sebevražednou. V podmínkách nadužívání síly v mezinárodní politice ze strany Západu a rozšiřování NATO na východ zahájilo Rusko modernizaci svého strategického arzenálu, obnovilo dálkové bombardéry, vypouštění vojenských družic a podobně; v druhé polovině roku 2014 se mu podařilo dosáhnout vojensko-strategickou rovnováhu s USA. A v této situaci doktrinální myšlení v USA postupně přesunulo prvořadou pozornost od asymetrických válek zpět k válkám mezi mocnostmi.

9.8 Systémová nerovnováha

Základem nadhodnocení významu asymetrických válek byla vize neměnnosti postavení Spojených států coby hegemonu. Obrat koncentrace pozornosti amerických strategií směrem k „symetrické“ válce zahájil dokument přijatý Sborem náčelníků štábů *Národní vojenská strategie Spojených států amerických 2015*. Píše se v něm, že „státy zůstávají dominantním aktérem mezinárodního systému“, přičemž „některé státy... se pokoušejí revidovat klíčové aspekty mezinárodního pořádku a jednají způsobem, který ohrožuje naše bezpečnostní zájmy“. Následuje výčet těchto států a popis jejich „nevhodného chování“, a to v tomto pořadí: Rusko, Írán, KLR a Čína. Až po této pasáži popisuje uvedený dokument rizika pramenící z aktivit „násilných extremistických organizací“.²⁸⁴

Nejfrekventovanějším tématem se v této souvislosti postupně stala možná válka mezi Spojenými státy a Čínou, která je chápána jako konflikt mezi hege-

²⁸³ FAZAL, Tanisha M.; POAST, Paul. War Is Not Over. What the Optimists Get Wrong about Conflict. In: *Foreign Affairs*, Volume 98, Number 6, November/December 2019, s. 80.

²⁸⁴ JCS: *The National Military Strategy of the United States of America 2015*, s. 2 a 3. [on line] Dostupné na: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf

monem a jeho vyzyvatelem. Zpravidla se v této souvislosti připomíná Thúkýdida kniha *Dějiny peloponéské války* z 5. století před n. l., v níž tento starořecký historik při analýze příčin zmíněné války dospěl k závěru, že „za nejpravdivější důvod, i když se o něm nejméně mluví, považují růst aténské moci, který vyvolal u Lakedaimoňanů takové obavy, že se rozhodli k válce.“²⁸⁵ Také Cornelius Nepos, římský historik žijící v prvním století před n. l., byl toho názoru, že peloponéská válka byla válkou preventivní: „Athéňané totiž si dvěma vítězstvími, maratonským a salamínským, dobili v celém Řecku tolik slávy, že Spartánům bylo jasné, že s nimi budou nevyhnutelně bojovat o hegemonii.“²⁸⁶ Analytikům z realistické školy zároveň tento výklad příčin peloponéské války slouží jako příklad toho, že zákonitosti světové politiky jsou stálé a chování států na mezinárodním poli nezávislé na vnitrostátním režimu. Také britský historik mezinárodní politiky A. J. P. Taylor (1906–1990) v práci popisující období 1848 a 1918 dospěl k závěru, že „všechny války velmocí, kterými se zabývá tato kniha, začaly jako preventivní válka, nikoliv jako dobovačná válka“.²⁸⁷ Preventivní válka kvůli zachování vlastních výhod ovšem není válkou obrannou – byť to propaganda přirozeně tvrdí.

Profesor John Mearsheimer (*1947) z University of Chicago, nejvýraznější postava mezi tvůrci teorie ofenzivního realismu, v druhém vydání své knihy *Tragédie politiky mocností* upravil závěrečnou kapitolu právě s ohledem na měnící se význam Číny. Domnívá se, že v případě dalšího ekonomického růstu „se bude Čína pokoušet dominovat v Asii tak, jako Spojené státy dominují na západní polokouli“. Sousedé Číny by se mohli připojit k USA v politice „zadržování čínské moci. Výsledkem bude intenzivní bezpečnostní konkurence se značným potenciálem válčit. Krátce řečeno, je nepravděpodobné, že čínský vzestup bude klidný.“ Přestože podle ofenzivního realismu „dílo mocnosti není ukončeno, dokud není dosažena regionální hegemonie“, bude podle Mearsheimera Čína napodobovat Spojené státy – bude projektovat svoji moc po celé planetě, bude vyvíjet kapacity umožňující promítat vojenskou sílu do oblastí daleko za hranice Asie.²⁸⁸ Výzkumný tým pracovníků Harvard University v této souvislosti analyzoval šestnáct případů, kdy růst moci nějakého státu narušil postavení jiného státu, a vyšlo mu, že dvanáct takových sporů skončilo válkou a pouze čtyři nikoliv. Profesor Graham Allison (*1940), vedoucí tohoto týmu a brilantní analytik rozhodovacích procesů během krize, v návaznosti na tyto závěry pak uvádí, že „při zachování současných

²⁸⁵ THUKYDIDES. *Dějiny peloponéské války*. Citované vydání, s. 33.

²⁸⁶ NEPOS, Cornelius. Životopisy slavných vojevůdců cizích národů. In: *Antické válečné umění*. Praha, Svoboda, 1977, s. 46. Bitva u Maratonu (490 před n. l.) se odehrála mezi Athéňany a Peršany, Bitva u Salamíny (480 před n. l.) mezi Řeky a stejným protivníkem.

²⁸⁷ TAYLOR, Alan J. P. *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford: The Clarendon Press, 1954, s. 166. ISBN-13: 978-0198812708

²⁸⁸ MEARSHEIMER, John J. Can China Rise Peacefully? In: *The National Interest*, October 25, 2014. [on line] Dostupné z: <http://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>

trajektorií je katastrofální válka mezi Čínou a Spojenými státy v nejbližších desetiletích nejenom možná, ale i mnohem pravděpodobnější, než si je většina z nás ochotna přiznat“.²⁸⁹

Zmíněné propočty ale ukazují, že Thúkydidova past nevyovídá o nutnosti, ale o možnosti. Někteří autoři, jak například již zmíněný Michael Mousseau, se domnívají, že se Spojené státy a Čína mohou vyhnout vážnému vojenskému konfliktu, stejně jako se to podařilo Spojeným státům a Velké Británii při střídání hegemonu.²⁹⁰ Yves-Heng Lim (*1979) z Macquarie University v Sydney ve svém rozboru uvádí, že „problémy nastávají, když nějaký vyzyvatel je skutečně schopen osvojit si 80 % té moci, kterou disponuje dementní stát – tj. kdy vyzyvatel dosáhne »parity«.“ Tato situace je nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou války. Proti tezi, že Peking bude kopírovat jednání Sparty či západních mocností v posledních pěti stech letech však mluví povaha čínské tradiční strategické kultury, orientace na měkkou moc za hranicemi regionu, analýza cest prezidenta Číny.²⁹¹ To, že není na vrcholu mocenské pyramidy, neznamená, že není se svým postavením spokojen.

Že reakce hegemonu na úbytek relativní moci je smíšená a zahrnuje i úvahy o preventivní válce, naznačuje, že aktivní politikou se lze ale válce vyhnout. Že se ale v těchto sporech nejedná pouze o akademický problém, naznačuje fakt, že o nebezpečí Thukydidovy pasti hovořili americký a čínský prezident v roce 2015 během návštěvy Si Ťin-pchinga v USA. V průběhu této cesty v jednom ze svých vystoupení prezident Si prohlásil, že by se mělo uvažování na toto téma striktně opírat o fakta, jinak převládne šeptanda, paranoia a narcisismus. „Nic takového jako takzvaná Thukydidova past ve světě neexistuje. Pokud by se ale významné země opakovaně dopouštěly chybných strategických výpočtů, mohly by na sebe takovou past nastražit.“²⁹² Diskuse o Thúkydidově pasti často zastírá skutečné motivy a slouží jako alibi pro zastánce násilných řešení sporů.

Zároveň platí, že důsledky války mezi USA a Čínou by byly už dnes pro obě strany zničující. Podle studie *Válka s Čínou*, kterou připravili pracovníci RAND

²⁸⁹ ALLISON, Graham. *Osudová past. Spojené státy versus Čína a Thukydidovo poučení z dějin*. Praha: Prostor, 2018, s. 94 a 317. Práce tohoto autora *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*. Glenview (Boston, London: Scott Foresman and Co. 1971) přinesla modely rozhodování v době kubánské raketové krize v roce 1962.

²⁹⁰ MOUSSEAU, Michael. *The End of War*. Citované vydání, s. 189.

²⁹¹ YVES-HENG Lim. How (Dis) Satisfied is China? A Power Transition Theory Perspective. In: *The Making of China's Foreign Policy in the 21st Century. Historical Sources, Institutions/Players, and Perceptions of Power Relations*. London and New York: Routledge, 2018, s. 208 a 210-211. ISBN 9781138393059

²⁹² Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China: *Speech by H.E. Xi Jinping President of the People's Republic of China At the Welcoming Dinner Hosted by Local Governments And Friendly Organizations in the United States* (2015/09/23). [on line] Dostupné z: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpdmgjxgsfwbxcxlhgcl70znlfh/t1305429.shtml

Corporation, by během prvního roku neúprosne války mezi Spojenými státy a Čínou oba státy tratily, ovšem ne stejně – což přibližuje tabulka číslo 13. Analýza vojenských potenciálů pak směřuje k závěru, že „čínsko-americká válka by byla tak škodlivá, že by obě strany měly dát vysokou prioritu tomu, aby se jí vyhnuly“.²⁹³

Tabulka č. 13: Odhadované ekonomické náklady po prvním roce neúprosne války

Kategorie	Náklady USA	Čínské náklady
Obchod	90 % pokles bilaterálního obchodu	90 % pokles bilaterálního obchodu; 80 % pokles regionálního obchodu; 50 % pokles globálního obchodu
Spotřeba	snížení o 4 %	snížení o 4 %
Příjmy ze zahraničních přímých investic	ztráta 9 miliard dolarů	ztráta 500 miliard dolarů
dopady na HDP	mohl by klesnout o 5-10 %	mohl by klesnout o 25-35 %

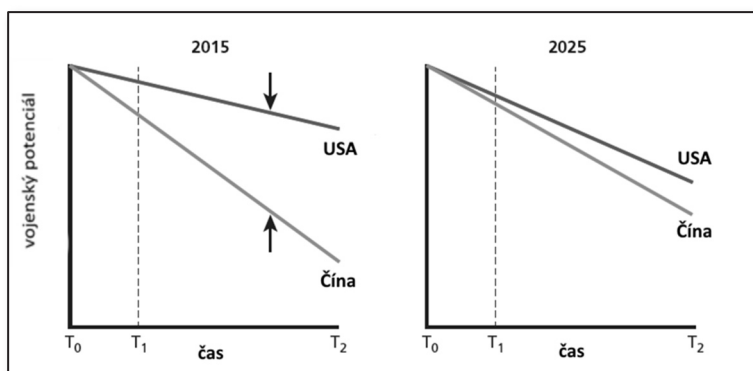
Tato analýza obsahuje dva problémy. Především citovaná studie pracuje výlučně s představou války v západním Pacifiku – tedy mimo území Spojených států. Čínský vojenský potenciál je ovšem už dnes tak velký, že zmíněný předpoklad je velmi riskantní. Fareed Zakaria uvádí, že Pentagon údajně simuloval 18 válečných her, v nichž Čína bojovala s Tchaj-wanem podporovaným Spojenými státy – a Čína v každé zvítězila.²⁹⁴ Na druhý problém upozorňuje tato studie sama: rozdíl vojenských potenciálů USA a Číny se zmenšuje. Tuto skutečnost přibližuje graf číslo 12, taktéž převzatý ze studie *Válka s Čínou*.²⁹⁵ Vyplývá z něj, že se do roku 2025 vojenské potenciály obou zemí velmi přiblíží. A lze předpokládat, že vývojové změny v tomto směru – když nedojde k velké válce či jiné nepředvídatelné katastrofě – budou pokračovat.

²⁹³ GOMPERT, David C; CEVALLOS, Astrid Stuth; GARAFOLA, Cristina L. *War with China. Thinking Through the Unthinkable*. Santa Monica: RAND, 2016, s. 48 a 69.

²⁹⁴ Viz ZAKARIA, Fareed. *The New China Scare*. Citované vydání, s. 68.

²⁹⁵ GOMPERT, David C; CEVALLOS, Astrid Stuth; GARAFOLA, Cristina L. *War with China*. Citované vydání, s. 22.

Graf č. 13: Snižování vojenské převahy USA nad Čínou v čase, 2015–2025

Poznámka: T_0 = začátek konfliktu; T_1 = hypotetický moment, kdy se strany rozhodnou pokračovat v boji; T_2 = jeden rok

9.9 Nový mír

Představy o dlouhém či novém míru mají výrazný nános západocentrismu. Kromě faktu, že od konce 2. světové války neproběhl žádný přímý veřejný válečný konflikt mezi velmocemi (během korejské války proti sobě bojovali sovětsí a američtí letci), války jsou stále přítomné – a to za přímé či nepřímé zaangażovanosti velmocí. Je možné samozřejmě namítnout, že válečné násilí není jediným násilím a že ostatní druhy násilí jsou v současné fázi „dlouhého míru“ zhoubnější. Například podle údajů Světové zdravotnické organizace, které přibližuje následující tabulka číslo 14, bylo v roce 2000 více mrtvých v důsledku sebevražd a vražd než zabitých ve válkách.²⁹⁶ Také zpráva Small Arms Survey uvádí, že v roce 2016 bylo ve světě spácháno 385 tisíc vražd, zatímco v přímých konfliktech zahynulo 99 tisíc lidí.²⁹⁷ K tomu je možné doplnit, že podle zprávy The Institute for Health Metrics and Evaluation bylo v témže roce spácháno 817 tisíc sebevražd.²⁹⁸

Statistické přehledy násilí jsou různé jednak s ohledem na potíže při sběru dat, jednak s ohledem na definice pojmů a metody zpracování. V úvodu této kapitoly je uveden přehled ozbrojených konfliktů po studené válce zpracovaný podle Uppsala Conflict Data Program.

²⁹⁶ *World Report on Violence and Health*. Geneva, WHO, 2002, s. 10.

²⁹⁷ McEVOY, Claire; HIDEK, Gergely. *Global Violent Deaths 2017. Time to Decide*. Geneva: Small Arms Survey, 2018, s. 21.

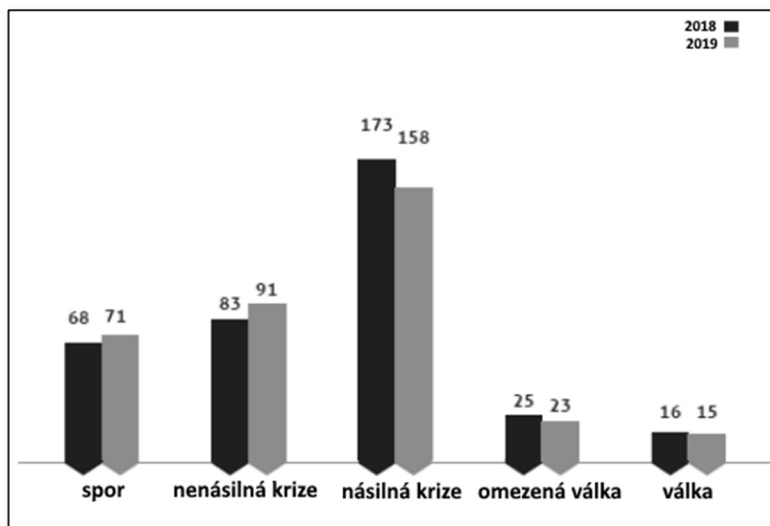
²⁹⁸ IHME. *Global, regional, and national burden of suicide mortality 1990 to 2016: systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016*. [on line] Dostupné na: <https://www.bmj.com/content/364/bmj.194>

Tabulka č. 14: Odhadovaný počet úmrtí v důsledku násilí, 2000

Typ násilí	Počet	Poměr na 100 000 lidí	Celková proporce (%)
Vraždy	520 000	8,8	31,3
Sebevraždy	815 000	14,5	49,1
Spojené s válkou	310 000	5,2	18,6
Celkem	1 659 000	28,8	100,0
Země s nízkými až středními příjmy	1 510 000	32,1	91,1
Země s vysokými příjmy	149 000	14,4	8,9

Jiným příkladem může být Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung, který od roku 1992 publikuje kvantitativní analýzy konfliktů ve světě ve výročních zprávách nazvaných *Barometr konfliktu*. V roce 2019 výzkumníci tohoto týmu zaznamenali 358 politických konfliktů, z nichž 55 % bylo vedeno s použitím násilí. Všechny tyto konflikty třídí podle počtu obětí, uprchlíků, zapojených účastníků a míry užití zbraní. Výsledkem je pětistupňová škála zahrnující dva nenásilné konflikty (nenásilný spor, nenásilná krize) a tři násilné konflikty (násilná krize, omezená válka a válka). Graf číslo 13 ukazuje, jaký byl podle tohoto výzkumu počet konfliktů ve světě v letech 2018 a 2019.²⁹⁹

Graf č. 14: Konflikty ve světě podle intenzity, 2018 a 2019

²⁹⁹ *Conflict Barometer 2019. Disputes – Non-Violent Crises – Violent Crises – Limited Wars – Wars*. Heidelberg: Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020, s. 8, 13 a 15.

Přestože se lidské znalosti zvětšují a vědomí morálních příkazů se stává zřetelnější, lidé se sklonem používat násilí je velice mnoho a jejich schopnost prorůstat ve státních strukturách do rozhodovacích pozic se v liberálním kapitalismu nikterak nezmenšila. Proto stále platí, jak pravil Sun-c', že:

„Válečné umění
 má pro stát klíčový význam.
 Rozhoduje o životě a smrti,
 o bezpečí, nebo zkáze.
 Proto je nutné se jím zabývat
 a v žádném případě je neopomíjet.“³⁰⁰

Lidská civilizace, která se potýká s environmetálními problémy, vydává na zbrojení stále více finančních, materiálních i lidských zdrojů. Podle římského spisovatele Cornelia Nepose to byl Epameinóndás, thébský vojevůdce a státník z přelomu pátého a čtvrtého století před n. l., který prohlásil, že „mír se získává válkou, a ti, kteří se chtějí těšit z trvalého míru, musí být vycvičeni ve válce.“³⁰¹ Jenže zbrojení představuje „negativní mír“, samo o sobě válkám nezabránilo. Frekvence válek mezi mocnostmi klesala, protože se jejich výsledek stal méně předvídaný, více hrozivý. Války mocností se staly příliš smrtící, příliš ničivé a příliš drahé. Navíc roste schopnost mediálně dezinterpretovat tyto skutečnosti. Válka se více propletá s politikou, je více válkou v duchu odkazu Sun-c' než Carla Clausewitze – ale stále zůstává protikladem míru. A „pozitivní mír“ vyžaduje „aktivní zaangażovanost a kooperaci“³⁰² Nestačí pouze vybombardovat města a pozice protivníka, zvítězit na bojišti. Příkladem by mohl být mír v Kolumbii, pro který byla roku 2019 připravena dohoda, která na více než třech stech stranách kromě tradičních otázek odzbrojení stanovila pravidla pozemkové reformy, boje proti drogám či zajištění práv žen a podobně.

I dnes statistické údaje ukazují, že válek, v nichž umírají lidé, je mnoho. Zprávy z bojišť říkají a z obsazených území ukazují, že přes všechny posuny v kultuře války mobilizují v některých lidech atavismy – a právě ochota k brutálnímu násilí je ve válce užitečná.

Z historie je známé, že období míru mezi velmocemi se střídalo s válkou. Teorie říká, že současná koncepce omezené války počítá s možností eskalace až na úroveň globální totální války. Spoléhat na racionální chování politiků, kteří vždy správně spočítají, že ztráty z takové války budou větší než zisk, je nebezpečně naivní. Jediným řešením je zbavit se nebezpečné samolibosti a usilovat o růst významu mezinárodního práva. Pak se může vzájemná závislost měnit na společnou

³⁰⁰ SUN-c'. *Umění války. The Art of War*. Překlad Radim Pekárek. Brno: B4U, 2008, s. 8.

³⁰¹ NEPOS, Cornelius. *Životopisy slavných vojevůdců cizích národů*. Citované vydání, s. 100.

³⁰² FAZAL, Tanisha M.; POAST, Paul. *War Is Not Over*. Citované vydání, s. 82.

práci v mezinárodních organizacích, a tak vytvářet cestu k celosvětové kooperaci, ke sdílené budoucnosti všech lidí.

10. PROPAGANDA A NOVÉ TYPY VÁLEK V GLOBALIZOVANÉM SVĚTĚ

10.1 Propaganda je mocná, nikoli však všemocná

Existence hrozby zničení celé planety v důsledku ničivé války s použitím zbraní hromadného ničení bohužel zatím nepřinesla zlepšení mezinárodně politické situace ani zmírnění ostrého hegemonistického zápasu o světovládu. Přinesla však výraznou inovaci forem propagandy, ekonomického nátlaku a dalších prostředků realizace konfliktních, nekooperativních zahraničně politických cílů mocností. Objevily se také nové technické prostředky, které rozvinuly „sedou“ či dokonce „černou“ propagandu, popřípadě jiné formy nekooperativního působení na kvalitativně vyšší úroveň. Na prvním místě je v tomto smyslu internet, ale významnou roli sehrávají i satelitní prostředky šíření televizního a rozhlasového vysílání.

Současné globální propojení a sílicí vzájemná závislost nevyústí jen do intenzivnější spolupráce států a národů, ale také činí jejich vnitřní politický a ekonomický systém závislejší na vnějším prostředí. Toho se ale dá lehce využít v případě konfliktu zájmů mocnosti a menšího státu. Hegemon těží více z komparativních výhod mezinárodní směny, a navíc méně ztrácí z případného přerušení vzájemných obchodních vztahů. To, co podle teorií z konce minulého století mělo posílit mírovou spolupráci, bylo přeměněno ve zbraň, prostředek nátlaku.

Současné nekooperativní až nepřátelské soupeření bývá obvykle nazýváno hybridní či informační válkou. Informační válka je označení činnosti, jejímž cílem je získání výhody nebo převahy nad soupeřem v oblasti řízení a využívání komunikačních a informačních kanálů nebo technologií. Naproti tomu je hybridní, alternativní či nelineární válka druhem ozbrojeného konfliktu vedeného útočником za kombinace konvenčních a nekonvenčních prostředků se synergickým efektem, přičemž hlavní roli hrají nevojenské nástroje. Mezi ně patří např. psychologické operace a propaganda, kybernetické útoky, kriminální a teroristické aktivity, ekonomické sankce a další. Vojenské akce útočnicka probíhají nepřiznaně, jsou vedeny především nepravidelnými silami a kombinují symetrické a asymetrické způsoby vedení bojových akcí proti celé cílové společnosti.

Použitá vymezení jsou z internetové Wikipedie³⁰³, která je nejčastějším zdrojem základních informací pro současnou generaci. Už samotný text je však možno bez nadsázky považovat za dezinformaci, což by u seriózního zdroje mělo být tabu. Ve výčtu nástrojů hybridní války je autor příliš extenzivní, například zařazení diplomacie pod prostředky hybridní války je v naprostém rozporu s jejím základním posláním. Součástí informace je i účelový útok na českého prezidenta, kterého

³⁰³ Hybridní válka. [on line]. 20.5.2020. Dostupná z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Hybridn%C3%AD_v%C3%A1lka;

anonymní autor internetové encyklopedie označuje za jednoho z šířitelů nepřátelské propagandy, není seriózní informací, ale spíše fabulací fanatických propagandistů plně zapojených do informačních konfliktů. Bohužel v podobném duchu se jeví i další české literární počiny na toto téma.³⁰⁴

Výše citovaný text ve Wikipedii o hybridní válce se vůbec nesnaží o objektivní vymezení uvedených pojmů, ale rovnou je vydává za ruský vynález. Typickou polopravdou je tvrzení, že Sovětský svaz se snažil destabilizovat Západ pomocí demoralizace cílové společnosti, následné destabilizace a vyvolání krize s cílem následného převzetí kontroly nad cílovou společností vnitřními silami napojenými na útočnicka. Taková aktivita skutečně v menší či větší míře probíhala, spíše však byla zaměřena na „třetí země“, u Západu příliš šancí neměla. Autor však naprosto pominul existenci Svobodné Evropy, Rádía Svoboda a dalších podobných center propagandistického působení. Neměl snad Západ rovněž za cíl destabilizovat a rozložit sovětský blok? Dokonce se dá říct, že v tom byl důslednější a vyčtený cíl se mu i z důvodů chybné politiky většiny „zemí reálného socialismu“ podařilo splnit.

Nepřesné je i spojování termínu „hybridní válka“ s generálem Valerijem Gerasimovem (*1955), který byl v roce 2012 jmenován do funkce náčelníka štábu ruských ozbrojených sil, a v souvislosti s modernizací vojenské strategie zdůraznil i neozbrojené prostředky války³⁰⁵. Ruský generál neřekl v podstatě nic nového, jen zdůraznil, že moderní válka je souborem komplexních forem a metod, v nichž zbraně a zbraňové systémy hrají rozhodující roli, ale politická, ekonomická či informační opatření mohou mít podobnou účinnost. Není to ale žádný objev, podobná praxe se uplatňovala již v dávné minulosti. Je ale třeba zdůraznit, že bez dostatečně silné vojenské síly se cíle nekooperativního jednání v mezinárodních vztazích dosahují jen velmi obtížně. Proto také vznikl výraz „hybridní“ pro kombinaci vojenských a nevojenských prostředků.

Ostatně přisouzení role „vynálezce“ hybridní války Gerasimovovi je tak trochu součástí taktiky, protože se tím vytváří podvědomé přesvědčení o Rusku jakožto původci a agresorovi. Západ (a v něm pochopitelně i ČR jako člen NATO) se líčí především jako oběť propagandistických a kybernetických útoků, která se víceméně jen brání. Pomíjí se většinou aktivní propagandistické působení západních mocností nejen v Rusku, ale i v dalších regionech. I západní propaganda není jen „bílá“, ale je i „šedá“, ba dokonce „černá“.

³⁰⁴ Prezident Zeman hraje roli trojského koně Ruska, tvrdí think-tank. [on line]. 28.7.2016. Dostupná z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/prezident-zeman-hraje-rolu-trojskeho-kone-ruska-tvrdi-think-tank.A160728_112705_domaci_kop

³⁰⁵ ŘEHKA, K. *Informační válka*. Praha: Nakladatelství Academia 2017, s. 24.

Rovněž v používání slova „válka“ bychom měli být opatrnější, jak doporučují i autoři Jakub Eberle (*1986) a Jan Daniel z Ústavu pro mezinárodní vztahy³⁰⁶. Nejde o to, zda se střílí nebo ne, ale především jaké cíle jsou propagandistickými aktivitami sledovány. Ve válce jde o zničení nepřítele, jeho vyčerpání, oslabení natolik, že již není schopen hájit efektivně své vlastní životní zájmy. Takový cíl si ovšem nemůže dát ani ten nejdůležitější a nejfanatičtější propagandista za předpokladu, že je schopen racionálního uvažování a nestal se obětí vlastního destruktivního působení. Mluvit o informační či hybridní válce v pravém slova smyslu můžeme jen tehdy, je-li součástí ozbrojeného konfliktu. V informačních sporech v mírových podmínkách jde většinou o obhájení (zdůvodnění) vlastní pozice v klíčových událostech mezinárodních vztahů, potažmo o vyvrácení, zpochybnění či alespoň kritiku ideologického, právního či informačního postoje dalších aktérů. Naproti tomu citovaný generál Karel Řehka se domnívá, že války jsou nevyhnutelné, a že ve válečném stavu v podstatě permanentně jsme.³⁰⁷

Účinky propagandy nelze podceňovat, zejména v delším období. Český politolog Oskar Krejčí (*1948) oprávněně připomíná: „Základem propagandy je rozbití chronologie a zamlčení kontextu událostí. Řečeno jinak, opomíjejí se »nevhodné« události, které danému tématu předcházely, a významové vazby.“³⁰⁸ Jinak řečeno, vše redukuje na primitivní dichotomie „dobří – zlí“ či „my – oni“.

Podobně se kdysi vyjádřil i význačný český psycholog František Marek (1913–1987): „Obsahem propagandy totiž nejsou jen fakta, cílem propagačního šíření zpráv není informovat, nýbrž provádět generalizace a napovídat zároveň závěry emocionálně přizvukované a zaměřené k cíli. Propaganda nikdy nechce šířením zpráv pouze zvyšovat poznání u těch, jimž je určena, nýbrž pomocí zpráv vhodně upravených a šířených dosáhnout svého (více méně zastřené) cíle. Proto zahrnuje mezi své informace i pověsti, domněnky, předpoklady, pomluvy a jakékoliv jiné zprávy pochybné hodnoty, podává jen nejnütnější minimum evidence, ale zato nabízí maximum závěrů. A závěry, jež propaganda nabízí, bývají zřídka jen intelektuální, většinou jsou zabarveny i emocionálně. Potlačováním nežádoucích zpráv dosahuje propaganda toho, že do mysli lidí přicházejí jen takové informace, které vytvářejí žádoucí obraz světa a vyvolávají žádoucí reakce. Ještě důležitější, než vědomý obsah mysli je přitom mimovolný odraz v podvědomí. Člověk si totiž může být vědom toho, že zprávy, jež čte v tisku a slyší v rozhlase, jsou jednostranné. Při vědomém posuzování a hodnocení věcí mohl by se tedy vyvarovat omylu, poněvadž jeho kritická inteligence je bdělá a může proti propagandě postavit argument. Mnohdy však člověk čte a slyší usměrněné zprávy propagandy,

³⁰⁶ Hybridní válka? Bud'me s tím označením opatrní, radí experti [on line]. 18.1.2018. Dostupná z: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/hybridni-valka-rozhovor-eberle-daniel-rusko.A180118_094512_zpr_nato_inc.;

³⁰⁷ ŘEHKA, K. *Informační válka*. Praha: Nakladatelství Academia, 2017. Str. 203-205.

³⁰⁸ Oskar Krejčí *Základem propagandy je zamlčení kontextu* [on line]. 18.1.2018. Dostupná z: https://www.noveslovo.sk/c/Oskar_Krejci_Zakladem_propagandy_je_zamlceni_kontextu

aniž jim věnuje pozornost. Tyto polovědomé vjemy, jež většinou obsahují hodnotící soudy, vklouznou pak do podvědomí bez odporu, tj. bez zaujetí protichůdného kritického stanoviska, jímž by reagoval rozum na propagandu. Do podvědomí dostávají se tak nevyvážené jednostranné představy, jež v podvědomí žijí dál, žijí v něm jako podhoubí, vytvářejí nálady a iracionálně pak zpětně ovlivňují rozumové myšlení. Nejčastěji podlamují kritickou odolnost tím, že způsobují náladu pesimistickou a defetistickou. Vzhledem k tomuto podvědomému a iracionálnímu působení musí se říci, že propaganda, i když je jednoznačně rozumově odmítána, není nikdy bez účinku. Rození propagátoři to vědí, a proto věnují leckdy propagační akci velké úsilí a vysoké náklady, i když se všem ostatním zdá, že je to počínání neúspěšné a pošetilé. Propagátor tu správně počítá s neviditelnými, infinitesimálními změnami, jež probíhají ve složení podvědomí a jež u člověka nemohou zůstat bez vlivu na jeho vědomý postoj.³⁰⁹

Propaganda takto může v dlouhodobém horizontu udržovat či prohlubovat příkopy, které už v dané společnosti existují z vnitřních příčin. Přičítat ale propagandě schopnost rozložit politický systém, vojenská či politická spojení je nadsazené. Pokud se tak v obraně vlastních zájmů činí, což je dnes velmi časté, je to spíše projevem vlastní slabosti, neochotou přiznat chyby a nedostatky, a naopak snahou je svalit na informační diverzi „vnějšího nepřítel“, případně strachem z volebního neúspěchu. Propaganda může existující problémy a krizové jevy zesílit nebo naopak zmírnit, nemůže je však sama vytvořit ani vyřešit. V mírových podmínkách je cílení propagandy dlouhodobé, za použití různých manipulativních technik, například slavných Overtonových oken, kdy se původně nepřijatelné názory a postoje stávají přijatelnými a postupně i většinovým „hlavním proudem“.

Sebevědomí, úspěšní politici se na působení vnější propagandy odvolávají jen výjimečně. Naopak ti poražení se k obviňování vnějších politických konkurentů uchylují stále častěji, zvláště v případech, kdy je volební neúspěch neočekávaný nebo větší, než se čekalo. Příkladem mohou být americká Demokratická strana, která dokonce rozpoutala rozsáhlé policejní vyšetřování, které sice odhalilo některé nesrovnalosti či dokonce trestné činy (většinou lhaní vyšetřovatelům či finanční machinace), ale ovlivnění voleb Ruskem nepotvrdilo. Podobně se chovají i některé české politické strany a s nimi spojení aktivisté.

Na strunu vnějšího nepřítel hrají stále silněji i špičky EU. Nevědí si rady s migrací, kde se dostali do vlastní pasti příliš liberálního a vstřícného postoje k nelegálním přistěhovalcům. Jen velmi těžko se dopracovávají ke shodě při řešení následků epidemie koronaviru. Nevědí si rady s narůstajícím populistickým a národně-vlasteneckým proudem, oslabil je brexit, propagandistické fráze o evropské jednotě a sílící integraci ztrácejí na síle. EU se poprvé ve své historii zmenšuje. Chybějící sebekritický pohled na současné uspořádání Unie, a hlavně nerealistické

³⁰⁹ MAREK, F. Psychologie propagandy. E-LOGOS 2008, 15(1):3-39 [on line]. 28.7.2016. Dostupná z: https://e-logos.vse.cz/artkey/elg-200801-0020_Psychologie-propagandy.php

prosazování federalismu, včetně jednotné měny, vyvolává protitlak v podobě oslabení zejména levicových „pronijních“ politických stran a stále sílícího odporu proti unifikačním dopadům unijní legislativy. Namísto kritické analýzy, která by poukázala na specifické zájmy mohutníci eurobyrokracie za podpory některých vlivných členských zemí, se hledá viník v ruské propagandě zaměřené údajně na rozložení EU na jednotlivé státy a jejich postupné ovládnutí Kremlem³¹⁰. Ta nepochybně existuje a využívá všech chyb, kterých se dopouštějí unijní představitelé i vedoucí činitelé jednotlivých členských zemí. Ale v případě lepšího fungování Unie by její výsledek byl limitně nulový.

Lákavé zveličování významu vnější propagandy vytváří postupně klima nepřátelství a nesnášenlivosti ve společnosti, nafukují se uměle existující vnitřní rozpory a každý názor odlišný od oficiálního výkladu je okamžitě fanatickými aktivisty dehonestován jako posluhování cizí mocnosti či dokonce jednání prosazující její zájmy. Takové prostředí tlumí disentní projevy, vše je podřízeno zachování politické moci stávající garnitury. Bohužel nejde o popis situace v komunistickém nebo jiném autoritářském režimu ani výňatek ze satirických románů Švandrlíka či Škvoreckého, ale o současný stav. Pravda, za „podvratnou činnost“ už nepadají hrdelní tresty, formálně se zachovává svoboda projevu, nicméně již padají první obvinění za „šíření nenávisti“, pod které se schová i neškodná kritika politických poměrů, stejně jako nesouhlas se zahraniční politikou státu. Společenský diskurs začínají ovládat netolerantní fanatici nejrůznějších politických směrů a ideologií.

Takové prostředí je živnou půdou pro vlivové působení vnější propagandy, ať je již zaměřené na udržení stávajícího stavu nebo na jeho změnu. Oficiální výklad událostí je prosazován autoritářsky, bez náležité konfrontace s odlišnými pohledy. Pokud jsou navíc ještě uměle redukovány, potlačovány včetně jejich nositelů, veřejnost hledá konfrontující hlediska, kde to jen jde, a může zcela lehce narazit na dezinformace či různé konspirační weby. Nejhorší je, když nemalá část populace nevěří veřejnoprávním médiím, od kterých se očekává objektivní, kritický, nezkršený pohled na události, nezakrývání problémů, nehlásání polopravd. Není přitom rozhodující, jak se na jejich působení dívají politici, ale občané, kteří nedisponují důvěrnými informacemi a musejí se spoléhat na veřejné zdroje, především na internet.

Zásadním nedostatkem současných publicistických vystoupení je paušální označování alternativních názorů za dezinformace, většiny ruských a čínských médií za jejich šířitele, ba dokonce i českého prezidenta. Ale jak víme z filozofie, pravda je proces přibližování se objektivní realitě, který nemusí být přímočarý a není prost omylů a přirozených zkreslení. Klasickým příkladem mohou být od-

³¹⁰ Viz například: Russia, China use 'digital war' to undermine democracies, EU says. [on line]. 30.1.2020 Dostupná z: <https://www.cbc.ca/news/technology/russia-china-digital-war-undermine-democracies-1.5445709>

lišné interpretace sestřelení malajsijského letounu nad Ukrajinou v roce 2014. Západ přisuzuje vinu proruským separatistům či dokonce Rusům, Rusové naopak Ukrajině. Jednoznačné důkazy zatím nebyly shromážděny ani pro jednu verzi (na rozdíl od sestřelení ukrajinského letadla nad Iránem na počátku roku 2020, kdy již během několika hodin byl Irán usvědčen ze lži a donucen přiznat vinu), protože informace šířené soukromou agenturou Bellingcat nelze za věrohodné považovat minimálně do doby, než budou posouzeny nezávislým soudem. Ten snad konečně nastane po zveřejnění tohoto příspěvku a vnese do případu konečně jasno.

Ohledně zmíněného případu byla alespoň podána obžaloba založená na nějakých důkazech. U případu otrávení dvojitého agenta Skripala však jen na základě podezření se vypovídali diplomaté a činily další „odvetné“ kroky, aniž by bylo k dispozici něco víc než nepřímé indicie. Navíc o mnohém z toho, co činí tajné služby či jejich příslušníci, neví z pochopitelných důvodů ani vláda, takže když někdo tvrdí něco odlišného než záhadná skupina Bellingcat a Scotland Yard, ještě se nemusí dopouštět dezinformační aktivity.

Ovzduší informační nejistoty ovšem nevyvolává jen vnější propaganda, ale sami dogmaticky, černobíle uvažující politici, redaktori a internetoví blogeri, kteří se navíc často snaží manipulativně vnucovat vlastní pohled i dalším účastníkům televizních či rozhlasových besed, potažmo internetových chatů.

Pokud chceme prokázat přednosti demokracie před autoritářstvím, pak bychom měli mít především respekt k odlišným, dokonce i protikladným názorům a snažit se je vyvracet argumentačně. Jenže představy mnoha „obránců“ liberální demokracie se spíše podobají po listopadu 1989 oprávněně vysmívaným blábolům o „konstruktivní kritice“, tj. v praxi omezení společenské diskuse na jen málo se lišící a v „hlavním proudu“ se pohybující názory.

Smyslem těchto kritických poznámek není uměle znehodnocovat práci spousty poctivých internetových diskutérů, televizních a rozhlasových redaktorů, moderátorů, umělců či technických pracovníků, ale poukázat na klíčový význam vnitřního prostředí pro účinnost vnější propagandy. V této souvislosti již čtyřicet let praxe předlistopadového režimu zcela jasně prokázalo, že omezování svobodné výměny informací, blokace „nevhodných“ názorů, fanatické, černobíle prosazování „jediné správné pravdy“ účinnost vnější propagandy nejen že nesnižuje, ale naopak zvyšuje. Pro mnohé respondenty je totiž lákavým „zakázaným ovocem“, které nejvíce chutná.

Hledání pravdy i orientace ve spleti protichůdných informací ztěžuje i matoucí nekonzistentní chování evropských zemí. Na jedné straně vyjadřují jako členové EU oprávněně mírný distanc vůči kovbojským metodám americké zahraniční politiky, vzápětí ale tytéž země na summitu NATO obrátí téměř o příslovečných 180 stupňů. Podobně v konfliktu (občanské válce) v Libyi podporuje jeden významný člen EU (Itálie) vládu v Tripolisu a druhý (Francie) zase opozičního generála Haftara. A do toho přichází Rusko jako mírotvůrce se snahou smířit obě

znesvářená uskupení, přesněji řečeno znesvářené lybijské kmeny. Kdo tedy má větší šanci propagandisticky uspět? Samozřejmě Rusko.

Uvedené příklady potvrzují známou pravdu, že nejlepší, ale i nejhorší propagandou jsou činy. A v tomto směru Evropská unie selhává. Ve výsledné smršti unifikčních směrnic a příkazů se naprosto ztrácejí informace o pozitivních stránkách a úspěších evropské spolupráce a EU se jeví ne jako koordinátor pozitivních aktivit, nýbrž jako diktátor vnucující členským zemím byrokratickými metodami vlastní, často v rozporu se zájmy mnohých členských zemí se ocitající řešení problémů.

Vrcholem centralistického působení Evropské komise a parlamentu je otevřené vměšování do vnitřní politiky členských států zdůvodněné starostí o dodržování evropského práva a hodnot. Přitom se Komise opírá hlavně o vlastní výklad politického a právního systému, včetně evropských smluv. Očividný je přitom geopoliticky motivovaný dvojí metr. Excesy s lidskými právy a tolerováním oslav nacistické minulosti v Pobaltí či na Ukrajině jsou blahovolně přehlíženy, zatímco drobné odchylky v liberálně demokratických systémech států Visegrádské skupiny jsou vydávány bezmála za ohrožení právního státu a představitelům těchto zemí je vyhrožováno sankcemi. Komise, která není s to zkoordinovat produkci evropské bezpečné technologie 5G ani nezbytného protiepidemického zdravotnického materiálu a musí „spolknout hada“ v podobě čínské technologie a výrobků, si troufá určovat, v kolika letech mají jít evropští (v daném případě polští) soudci do penze.

Fiaskem skončila i snaha o direktivní rozdělování nelegálních migrantů, které část aktivistů i politiků považuje za uprchlíky. Projekt, který výrazně narušil princip suverenity států, byl od počátku neúspěšný. Státy, které se odmítly podřídít, nedonutil ke změně postoje ani Evropský soudní dvůr. Pozice středomořských států, na které jsou „záchrannými“ loďmi „neziskových“ organizací dopravování imigranti z Afriky i Blízkého východu, je sice obtížná, ale řešením by byl rychlý návratový režim. Ten se však nedaří vytvořit, protože Unie si podporou „lidsko-právních“ výkladů azylového práva a nepřátelskou politikou vůči režimům, z nichž pochází část migrantů, až příliš svázala ruce.

Ideologická válka, kterou vedou aktivisté za podpory Evropského parlamentu a Komise uvnitř EU, opticky zatlačuje mezinárodní konflikty do pozadí. Je to logické, protože všichni vědí, že Rusko Evropu nenapadne a ani ji svoji vlivovou propagandou nevygumuje z mapy. EU se ovšem ocitá v ohrožení díky výše popsaným vnitřním rozporům. Pohromadě ji drží pragmatismus představitelů členských států, a především strach z „exitu“. V této souvislosti je zajímavé, že „nepřátelská“ ruská propaganda na rozpad EU nijak netlačí. Rusku totiž stačí, když se v různých („normanských“ či jiných) „formátech“ dohodne s Německem a Francií, kde jsou u moci politici, kteří jsou schopni i přes hlasitou kritiku s Putinem nalézt kompromis. Ten následně poslušně přijmou i ostatní země, včetně vůči Rusku nepřátelsky

naladěného Polska či Pobaltí. Rusové by byli sami proti sobě, kdyby takto fungující evropské společenství rozbíjeli.

Jestliže s Ruskem má Evropská unie třetí plochy a konflikt zájmů, zejména projevující se v otázce Ukrajiny a Krymu, ve vztahu k Číně hraje dnes hlavní roli strach z její technologické převahy. Kritika lidskoprávních aktivistů může sice ovlivnit vztahy v některých méně důležitých zemích (včetně České republiky), ale mnohem důležitější bude vyřešení otázky, zda čínské špičkové informační technologie jsou skutečně tak bezpečné z hlediska kyberbezpečnosti, jak tvrdí jejich tvůrce – společnost Huawei. Tajné služby se především obávají možnosti napojení firmy na čínskou armádu a politické vedení, a tudíž i hrozby narušení žádoucího utajení citlivých dat. EU se zmitá mezi Skyllou a Charybdou, řeší dilema, zda má ustoupit tvrdému, sankcemi podpořenému tlaku USA, nebo v zájmu zavedení nejmodernějších informačních technologií využít nabídky čínského koncernu. Spor provází pochopitelně propagandistická kampaň, nicméně vzhledem k nejasnému výsledku vyhodnocení bezpečnosti není tak intenzivní. Navíc problém odsunul koronavirus dočasné do pozadí. EU nenásleduje alespoň zatím exteritoriální sankce USA a vcelku pragmaticky rozvíjí obchodní vztahy za původně sjednaných podmínek. S Čínou vedli soustavnou informační válku lidskoprávní aktivisté, popřípadě jednotliví politici, ne však státy (s výjimkou USA, případně Kanady).

Jestliže propaganda Evropské unie minimálně předstírá přechod ke kooperativnímu chování a občas to vypadá, že to myslí upřímně, situace ve světě je komplikována – jak již bylo uvedeno – členstvím většiny zemí EU v NATO, kde jednoznačně dominují USA a vtahují své spojence do nekooperativních forem působení, včetně nebezpečných cílených útoků na představitele zemí a politických hnutí, ve kterých Američané vidí nepřátele (není rozhodující, zda reálné nebo potenciální). Takové útoky se jen velmi těžko vysvětlují, váhavý nesouhlas Evropanů nemůže uspokojit ty, kteří požadovali jasné odsouzení zabití iránského generála Sulejmáního jako porušení mezinárodního práva. Ale nemůže uspokojit ani zastánce tvrdého amerického postoje. Propagandisticky je to pozice předem odsouzená k nezdaru. Naproti tomu přímočará twitterová propaganda může americkému prezidentovi získat nejednoho stoupence i přesto, že jeho pozice slábne kvůli nezvládnutí současné pandemie.

Na evropské (Bruselské) propagandě je až příliš vidět, že se rodí na základě obtížně dosahovaných kompromisů. Je nepřesvědčivá, frázovitá, občas vydávající přání za skutečnost. Mix sebechvály a strašení (klimatickými změnami, apokalyptou exitu, ohrožením demokracie apod.) funguje jen částečně, přesvědčuje přesvědčené. Nejhorší ale je přehlížení racionálních argumentů kritiků, jejich zastrahování, obviňování z posluhování Putinovi apod., které v nich jen posiluje přesvědčení, že mají pravdu. Příliš nepomáhají ani stovky subjektů, zaměřených na odhalování dezinformací a boj proti vnější „nepřátelské“ propagandě. Příčinou je jejich jednostranné zaměření na odhalování a potlačování údajných falešných

zpráv, aniž by je doprovázel věcně kritický rozbor nastolených problémů. V podstatě plní obdobnou funkci jako rušičky v době studené války. Automaticky se totiž předpokládá, že v EU je vše v pořádku a kolektivní rozum evropských státníků a bruselských úředníků se se všemi problémy lehce vypořádá.

Dalším faktorem, který snižuje obranyschopnost vůči vnější propagandě je strach z přiznání vlastních chyb. Ty nastávají zcela logicky i v relativně stabilních podmínkách, natož pak v situaci, kdy se tvoří něco nového, v minulosti nevyzkoušeného. Nechuť otevřeně poukázat na vlastní chyby je normální lidská vlastnost, umocněná ještě obavami ze ztráty dobře placené funkce, prestiže, vztahů, ale i oslabení celého kolektivu. Nevyhýbá se ani politikům a státníkům. Od toho tady je demokracie a svoboda slova, aby zatajování negativních důsledků lidského jednání nemělo dlouhého trvání a byly vytvořeny podmínky k nápravě. Od státem placených nebo podporovaných „strážců oficiální pravdy“ tuto funkci čekat nelze. Odhalování nepravostí je úkolem politické opozice a alternativních, kriticky působících médií. Události poslední doby potvrzují, že tento systém funguje, jakkoli při něm může dojít k přešlapům, přehánění, pokusům o „hon na čarodějnice“, mediálnímu lynči a podobným nešvarům. V tomto směru může pozitivní roli paradoxně sehrát i vnější propaganda, pokud vnitřní systém demokratické kontroly selhává, a to i přesto, že motivací zde není starost o blaho občanů státu, ale snaha o posílení vlivu.

Hodnotit působení vnější propagandy paušálně jako „černé“ (nekooperativní, nepřátelské) je proto chybné. Bohužel běžně se tak děje, a to i ve zprávách tajných služeb. Vypočítává se například, kolik voleb v Evropě i jinde ovlivnilo Rusko. Jako důkazy se uvádějí půjčky opozičních populistických politiků v ruských bankách či jejich vstřícnější vztah k Rusku ve srovnání s mainstreamem. Ovšem že by byla ruská propaganda tak zázračná, aby dokázala ovlivnit miliony voličů, je samozřejmě nesmysl, který slouží pouze jako alibi chabých výsledků tradičních stran hlavního proudu. Ruskou propagandu lze označit spíše jako „šedou“, tj. ne zcela přátelskou, ale ani ne nepřátelskou. Jde přitom spíše o defenzivní cíle v podobě obhajoby ruské pozice v konfliktech a jeho politického systému, založeného po peripetiích s jelcinovským liberalismem na silné centrální moci. Ruský oligarchický kapitál je ovšem rozset po celém světě, nevyjímaje přední světové metropole a finanční centra, a podobně jako kapitál z jiných zemí usiluje o ovlivňování tamní politické scény. Rovněž působení ruských tajných služeb má velkou tradici již od dob studené války.

Velkým tématem pro současný informační prostor se stala v poslední době i historie, zejména 2. světová válka. Dostala se i na jednání evropského parlamentu, povolávají se velvyslanci, promlouvají historici i publicisté. Válku vyhrála protihitlerovská a protijaponská koalice, která byla ideologicky nesourodá, ale zájem na porážce společného nepřítele ji sjednotil. Konec války je všeobecně jasný,

ale spor se vede okolo počátku německého evropského tažení, které započalo útokem na Polsko v září roku 1939. Pravdou je, že mezinárodní vztahy v období mezi dvěma světovými válkami byly komplikované, a ještě umocněné hospodářskou krizí. Sovětské Rusko po bolševickém převratu vystoupilo z Trojdohody a uzavřelo s Německem ještě před jeho kapitulací potupný Brestlitevský mír. V podstatě se tak zařadilo mezi poražené státy. Ztratilo část území bývalého carského Ruska a pokus jej dobýt zpět vpádem do Polska skončil katastrofou. Sovětský svaz byl v izolaci, ale potřeboval technologie, které mu byla ochotna dodávat německá Výmarská republika výměnou za pomoc při obcházení tvrdých omezení Versailleské smlouvy. V této spolupráci pokračovalo Německo nějaký čas i po převzetí moci nacisty, dokud bylo ještě ochotno navenek dodržovat Versailleskou dohodu.

V té době začaly uznávat Sovětský svaz i západní státy, včetně tehdejšího Československa. Uzavřít s ním spojenecké dohody se však západním mocnostem, především Velké Británii a Francii, nechťelo. Raději dávali přednost dohodě s Hitlerem, protože v té době se už všichni vzímajícího se Německa báli. Nabídky Sovětského svazu byly odmítnuty či přecházeny mlčením i po mnichovské dohodě, následném rozbití a okupaci zbytku Československa. Sovětský svaz se tedy obrátil rovněž na Hitlera a ten po jistém váhání souhlasil. Výsledkem byla dohoda známá jako Pakt Molotov-Ribbentrop, která ovšem obsahovala dodatek o rozdělení sfér vlivu. Víceméně šlo o uznání starých hranic z doby carského Ruska. Následný vpád nacistů do Polska umožnil Sovětům bývalá carská území až po tzv. Curzonovu linii anektovat. Není to nic, co by Stalina šlechtilo, ale považovat to za jednu z hlavních příčin vzniku druhé světové války, jak dnes oficiálně (politickým dokumentem) vyhláší Poláci a z jejich iniciativy i Evropský parlament, je hrubým zkreslením historie. Že by Hitlera odradila teoretická možnost pomoci napadenému Polsku ze strany SSSR, lze spekulovat jen s velkou dávkou fantazie. K útoku by došlo stejně, strategické plány byly hotovy, jen by měla válka možná trochu jiný průběh.

Uvedená historická vsuvka slouží jen jako potvrzení možnosti využít jako zbraně v informační válce i výklad historických událostí. Ten současný má ospravedlnit protiruskou propagandistickou kampaň, která znovu jítí staré rány v časovém rámci několika století složitých polsko-ruských vztahů. Paradoxní je, že nynější vlnu nevráživosti přiřizila nešťastná náhoda – letecká katastrofa u Smolenska, v níž přišel o život tehdejší polský prezident Lech Kaczyński spolu s představiteli politické a armádní elity. Ačkoli žádné z provedených šetření neprokázalo úmyslné zavinění, mezi polskou veřejností i politiky stále kolují konspirativní scénáře „atentátu“ i za účasti ruského letištního personálu.

Jakkoli ostré jsou projevy propagandy v mezinárodních vztazích, jejich schopnost změnit status quo je bez kombinace s jinými aktivitami nedostatečná.

Má proto větší význam ve vnitřní politice jako nástroj zvnějšnění domácích rozporů, vytváření alibi pro chyby vlády, volební neúspěchy a potlačování nepohodlných opozičních projevů a aktivit.

10.2 Kybernetické útoky

Jestliže propaganda má spíše dlouhodobý účinek, mají kybernetické útoky vedené proti citlivým prvkům dopravní, energetické či jiné infrastruktury, systémům vojenského velení, civilní správě a dalším životně důležitým prvkům společensko-ekonomického systému okamžitý a podle stupně a rozsahu napadení i významný dopad. Mohou rozhodnout válečný konflikt ještě dříve, než se začne střílet. Cílem totiž není živá síla, ale omezení schopnosti státu vést válečné operace. V informační i kybernetické válce se jedná o informace, rozdíl je ale v tom, že v prvním případě jde o obsah, v druhém o škodlivé algoritmy. Oba typy nekooperativního jednání se ovšem překrývají³¹¹ a hackerské aktivity mohou dobře sloužit špionáži či určitým politickým cílům. Příkladem mohou být výsledky činnosti agentury Wikileaks v podobě prozrazení tajných dokumentů a korespondence amerických vládních a politických činitelů, které silně nabouraly propagandou vytvářený obraz Spojených států jako vzoru demokracie, právního státu a politické korektnosti.

V zásadě mohou kybernetické (hackerské) útoky sloužit ke třem cílům. První je nabourání se do tajných systémů se záměrem získat informace o nekalých praktikách – korupci, intrikách, insiderství, praní špinavých peněz a podobných aktivitách. Jako příklad může sloužit právě uvedené akce Wikileaks. I když jde z hlediska napadeného státu o protiprávní činnost, a velmi tvrdý postup vůči šéfovi zmíněné organizace Julianu Assangeovi svědčí o značném poškození zájmů napadené země. Ovšem jakkoli jsou podobné aktivity protizákonné z hlediska vnitrostátního i mezinárodního práva, jejich dopad je pozitivní a nelze je jednostranně odsuzovat. Aktéři se rekrutují také většinou z domácí IT komunity.

Druhým cílem hackerství je získání důvěrných informací pro účel špionáže. Pokud se podaří překonat softwarovou obranu z hlediska státní bezpečnosti klíčových serverů, je to problém. Podobně je tomu u ochrany hospodářského tajemství a know-how.

Třetím cílem je již zmíněný frontální útok na citlivé infrastrukturní systémy. Pouze tento cíl lze jednoznačně nazvat kybernetickou válkou. Zatím nebyl naštěstí použit (s výjimkou viru Stuxnet³¹² cíleně ovlivňujícího iránský jaderný program, ovšem šlo spíše o zkomplikování než o likvidaci jaderných zařízení) a pokud by byl, byl by jen přehrou k „horké“ válce s nedozírnými následky. Protože jsou IT

³¹¹ K. Řehka chápe kybernetický prostor jako „tu část informačního prostředí, která zahrnuje digitalizované informace v počítačových systémech a sítích“. Citovaná práce, str. 170.

³¹² Blíže o tom ŘEHKA, K. Cit. práce, str. 174-175.

systemy maximálně chráněny, těžko se zdaří dosáhnout úplného kolapsu nepřítele a zlikvidovat jeho schopnost provést ozbrojený úder. Navíc IT systémy jsou obvykle zdvojeny, takže se v krátké době dají obnovit. Dá se předpokládat, že kyberútoky budou použity ve válce souběžně s akcemi ozbrojených sil.

Používání hackerských aktivit však není bez rizika. Jejich nositelé se velmi často pohybují v prostředí kybernetického podsvětí a dostávají se občas za hranu zákona. Lákavé je využití jejich schopností pro účely kriminálních aktivit, zejména k útokům na banky či dat soukromých osob se záměrem vydírání nebo přímo vykrádání bankovních účtů. Pokud jsou zapojeni do státem řízených aktivit, představují velmi nespolehlivé spojence. Dalším problémem může být jejich jednání na vlastní pěst pod záminkou „trestání“ údajného nepřátelského počínání, které ne vždy musí korespondovat se záměry vlády.

Webové servery uchovávající důležitá a důvěrná data jsou denně terčem desítek kybernetických útoků. Mají různorodou motivaci i cíle. Velká část má kriminální či špionážní podtext, nicméně může jít jen o neškodný vtípek, pocit uspokojení z hackerského „úspěchu“ či prezentace disentančního politického postoje. Podsunout všechno to pod souhrnný název „propaganda“ je proto hrubým zkreslením. Čím větší a lidnatější je stát, tím více má i hackerů. Je proto logické, že nemalé procento útoků přichází z Číny, Ruska či jiného lidnatého státu. Ovšem jen nepatrné procento je pod kontrolou tajných služeb a může představovat bezpečnostní hrozbu pro stát.

10.3 Ekonomika jako zbraň

V předchozí části bylo ukázáno, že propaganda není příliš účinná, jakkoli ji nelze podceňovat. Spíše přesvědčuje přesvědčené, než aby výrazně měnila názory a postoje lidí. Proto Spojené státy oživily částečně zahraničně politické koncepce z dob studené války a zejména v době prezidentství Donalda Trumpa začaly opět ve větší míře používat ekonomické prostředky mocenského soupeření a hegemonistického nátlaku. Novinkou ale je jejich minimálně nepřímé použití i proti vlastním spojencům. Příkladem jsou sankce vůči budovanému plynovodu Nord Stream 2, které zpomalily výstavbu a poškozují zájem významného evropského spojence USA, kterým je Německo. Američané již ztratili monopol na vyspělé technologie, ale mají víceméně pod kontrolou především na dolaru stále ještě založený systém mezinárodních plateb, silné postavení v Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance, jakož i velký vliv v mezinárodních úvěrových operacích. Tím mohou oslabit konkurenty, kteří jsou více závislí na exportu, tj. právě Čínu, Rusko, Irán a další mocenské soupeře.

Používání ekonomického nátlaku není v politice USA ničím novým. Účinnost ekonomických a finančních sankčních nástrojů je však dnes oslabena vyšší mírou rozvinutosti konkurentů, jejich menší závislostí na klíčových technologiích, a v neposlední řadě i neochotou postižených spojenců se na sankcích podílet. Důsledkem

politiky USA jsou i pokusy o změnu světového platebního systému s vyloučením nebo omezením role dolaru, jeho nahrazení dalšími světovými měnami a opětovným zvýšením úlohy zlata v mezinárodních platbách, což podpořila i upravená pravidla pro banky Basel III.

Významnou vlastností amerických ekonomických sankcí je jejich exteritorialita. Američané zde využívají šíře a objemu vlastního trhu k tomu, aby odradili od disentního jednání soukromé firmy a donutili je sdílet vlastní zahraničně politické cíle. Není to tedy jen dolar, ale zájem na exportu na americký trh, co nutí i nadnárodní koncerny k maximální opatrnosti, případně k přijetí amerických podmínek. A ekonomický zájem je nutí takto postupovat i v případě, že se vlády zemí jejich sídla oficiálně americké sankce nesdílejí.

Nejvýznamnějším ekonomickým soupeřem Spojených států je bezesporu Čína. Vůči ní zahájily USA tvrdou obchodní válku v podobě uvalení cel na její významné vývozní komodity. Změny v obchodní bilanci sice nedosáhly, ale přece jen donutily konkurenta k ústupkům, které mohou v budoucnu znamenat snížení amerického obchodního deficitu. První část obchodní dohody byla již uzavřena, další problémy se ještě budou řešit. V každém případě jsou to Spojené státy, kdo na dohodě více vydělal. Pro Čínu je zase bonusem, že USA ji vyřadily ze seznamu zemí, které manipulují měnou a že má klid od dalších sankcí. Ty by ji sice nepřivedly k úpadku, nicméně určitý dopad by měly. Větším problémem než americké sankce, se zdá být v době vytváření této stati infekce nové formy koronaviru, která postihla lidnaté regiony, stála hodně lidských životů, paralyzovala turistický průmysl a zkomplikovala dopravu zboží nejen v Číně, ale i dalších teritoriích, včetně Evropy a USA.

Vůči ekonomicky slabším zemím, jako je Irán, mají sankce větší dopad. Týkají se totiž vývozu základních komodit, především ropy. Na něm je iránská ekonomika závislá, ropný průmysl tvoří cca 12,3 % HDP. Jakkoli evropští a asijsí tradiční odběratelé deklarují odhodlání odolat nátlaku USA, který s nimi nikdo nekonzultoval, jednotliví dovozci se mohou obávat exteritoriality sankčních opatření a přidání na seznam „darebáckých“ subjektů, s nimiž se neobchoduje. Dalším ztížením situace Iránu je omezený přístup k úvěrům a investicím. Země se potýká s vysokou inflací (okolo 10 % ročně) a můžeme očekávat zpomalení růstu, který se obnovil po uzavření jaderné dohody.

Vztahy mezi Spojenými státy a Iránem se přiostrily po atentátu na velitele iránských revolučních gard generála Sulejmáního. Útok dronů přímo nařizený prezidentem Trumpem však paradoxně dostal Američany do defenzivy v důsledku nesouhlasu většiny spojenců a k zostření ekonomických sankcí dosud nedošlo. Americká politika se v tomto případě ukázala jako příliš impulzivní, bez promyšlení následků a dalšího postupu.

Politický cíl, kterým je oslabení mocenské pozice Iránu na Středním východě, se však Američanům nedaří splnit. Okolní muslimské země s výjimkou Saúdské

Arábie si významné narušení stávající křehké mocenské rovnováhy nepřejí, protože by se tím posílila pozice Izraele, jehož podpora je primární motivací aktivit Trumpovy administrativy. A v tomto směru nebudou Američany následovat ani mnozí tradiční spojenci z Evropské unie a NATO.

Ekonomické sankce vůči Severní Koreji (KLDR) jsou jedny z mála, na nichž se shodlo světové společenství a které jsou posvěceny usnesením Rady bezpečnosti OSN. Jedná až na výjimky (komodity nezbytné pro zajištění výživy obyvatel země) o totální embargo. Přesto ani zde nebylo dosaženo deklarovaného cíle – zastavení zkoušek strategických jaderných zbraní. Trpí pouze korejský lid.

Významným terčem amerických sankcí je i Rusko. USA je vyhlásily v koordinaci s Evropskou unií v souvislosti s připojením Krymu, pomoci povstalcům na Donbase a v poslední době i kvůli údajnému ovlivňování prezidentských voleb či otrávení agenta Skripala. Již předtím se však vztahy obou velmocí postupně zhoršovaly. V americkém Kongresu přijali již dříve tzv. Magnitského zákon v reakci na údajný podíl ruských orgánů na smrti ruského aktivisty ve vězení. Sankce nemají jen ekonomický charakter, jsou namířeny i proti osobám, které se měly podílet na výše uvedených událostech. Část z nich přijala již Obamova administrativa. D. Trump měl původně v úmyslu navázat s Ruskem z pragmatických důvodů lepší vztahy, ale rusofobní Kongres, ve kterém kromě tradičních republikánských jestřábů aktivně působili i z přechodí porážky frustrovaní demokraté, jej donutil ke změně politiky i k personálním změnám. O účinnosti sankcí se vedou spory, protože v době, kdy byly přijaty, došlo k propadu cen ropy, což ruskou ekonomiku výrazně poškodilo. Vývoj ruské ekonomiky je příznačný pro obecnější teoretické závěry ohledně sankcí, a proto se na něj podíváme poněkud podrobněji.

Z tabulky je patrné, že v roce 2015 došlo skutečně k propadu HDP v absolutní velikosti (po odečtení inflace) i na jednoho obyvatele. Rusové tedy zchudli (až o 5,8 %). Nicméně vliv sankcí byl poměrně malý až neznamenný, o čemž svědčí následující graf. Čáry znázorňující vývoj HDP a cen ropy jsou prakticky rovnoběžné a potvrzují velkou závislost ruské ekonomiky na situaci na ropných burzách. Významně oslabil rubl, což ztížilo Rusům jejich oblíbené výlety do evropských letovisek.

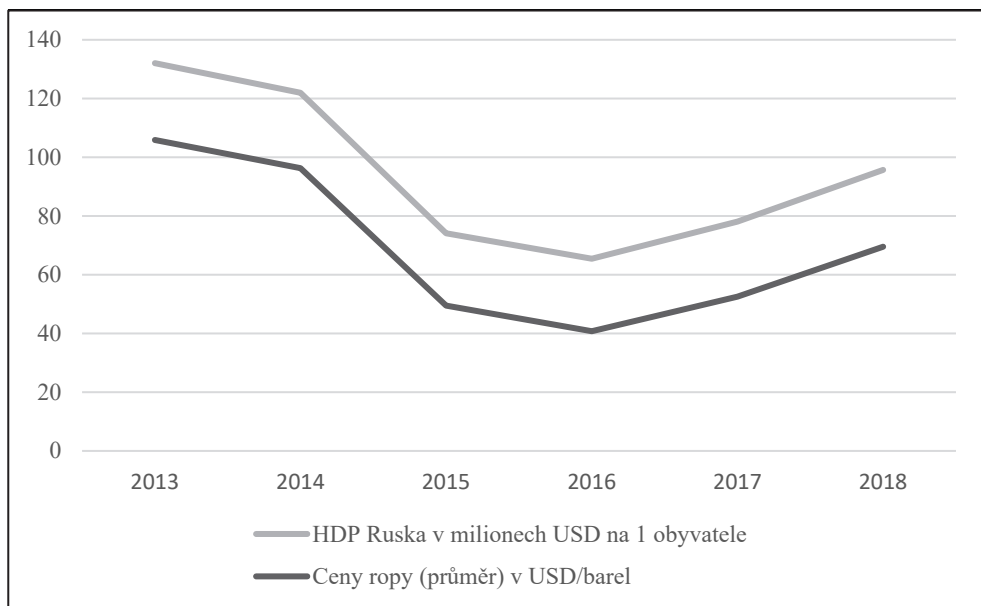
Tabulka č. 15: Vývoj základních ukazatelů ekonomiky Ruska v období 2013–2018

Ukazatel	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Počet obyvatel (mil.)	143,6	143,7	146,3	146,5	146,8	146,9
Inflace na konci roku (%)	6,8	11,4	12,9	5,4	2,5	4,2
HDP v běžných cenách (mld. rub.)	73 134	79 199	83 387	86 148	92 037	103 626
HDP (%)	1,3	0,6	-3,7	-0,2	1,5	2,2
HDP (na 1 obyv. v USD)	26 177	25 648	24 613	24 729	25 551	29 032
Přímé zahr. investice (mld. USD)	26,1	18,5	12,0	32,5	25,3	8,8
Reálné příjmy (%)	5,2	-0,7	-3,2	-5,8	-1,7	-1,3
Nezaměstnanost (%)	5,5	5,2	5,6	5,5	5,2	4,8
Obchodní bilance (mld. USD)	180,5	180,5	148,4	90,2	114,9	211,1
Vývoz zboží (mld. USD)	521,8	496,8	341,4	281,8	352,9	452,1
Dovoz zboží (mld. USD)	341,2	307,8	193,0	191,6	237,9	240,5
Kurz EUR/RUB na konci roku	44,97	68,34	79,55	63,81	68,87	79,4

Zdroj: Rosstat, Centrální banka, Federální celní služba

Velmi zajímavé je, jaký vliv měly uvalené sankce na obchod Ruska se Spojenými státy a Evropskou unií. Následující grafy jasně dokládají, že na rusko-americký obchod neměly sankce prakticky žádný vliv, zatímco evropští lídři se lidově řečeno „střelili do vlastní nohy“ a dosáhli pouze výrazného snížení vzájemného obchodu. Příčina bude patrně v tom, že USA a Rusko obchodují v komoditách, které jsou pro obě země nezbytné (například ruské motory do amerických kosmických raket), zatímco export ze zemí EU do Ruska byl více postižen protisankcemi v důsledku většího podílu potravin.

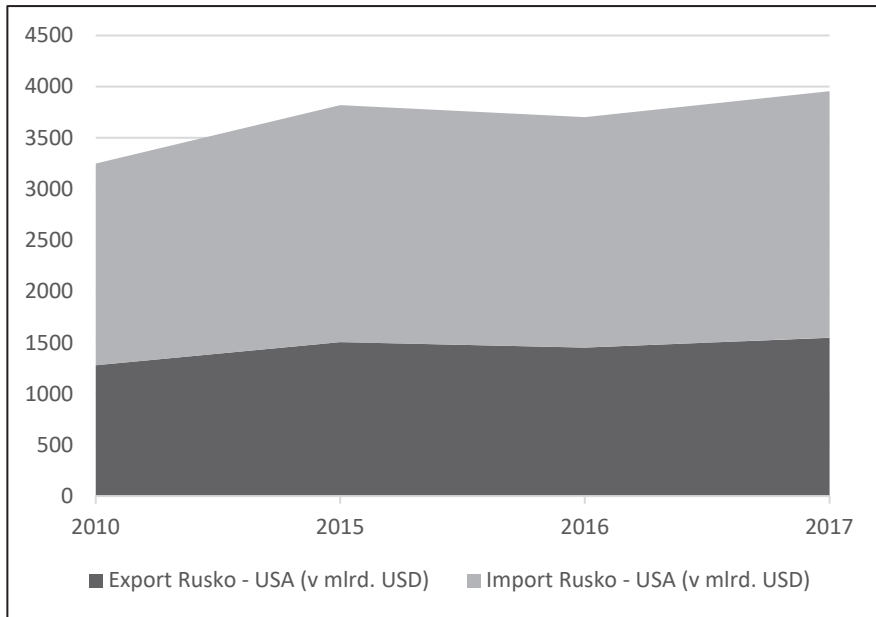
Graf č. 15: Vývoj ruského HDP a cen ropy

Zdroj: Businessinfo, <http://casopisargument.cz/2019/02/07/prekvapeni-ruska-ekonomika-v-roce-2018-dosahla-rustu-23/>

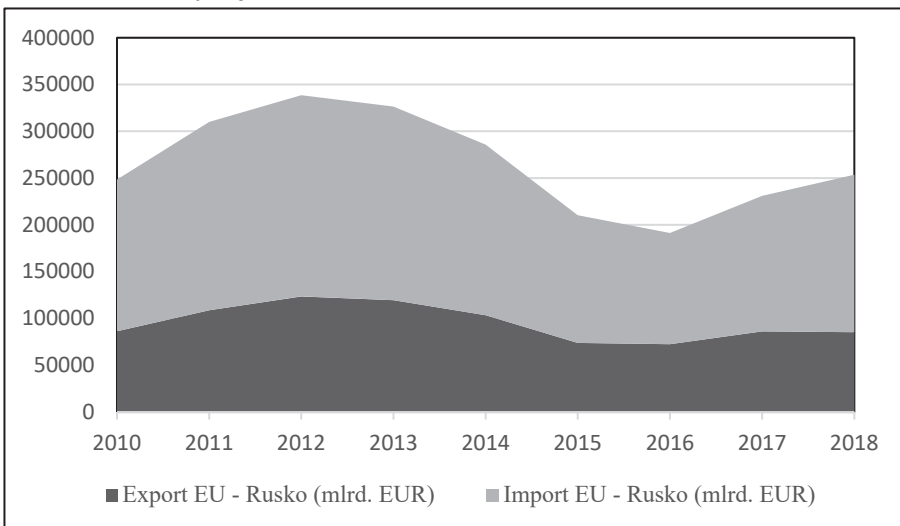
Ekonomické sankce se staly významnou součástí nástrojů americké zahraniční politiky, ostatní země k nim sahají jen výjimečně. V podstatě, když se prezidentovi a jeho administrativě něco nelíbí, okamžitě vyhrožují sankcemi. Ne ve všech případech je skutečně uplatní, ale už zmíněné výhrůžky představují nekooperativní jednání a nátlak.

Graf č. 16: Vývoj obchodu Ruska s USA

Zdroj: Rosstat

Graf č. 17: Vývoj obchodu Ruska s EU

Zdroj: Eurostat

Vývoj nejen posledních let ovšem přesvědčivě dokazuje, že jednostranně vyhlášenými a aplikovanými sankcemi nelze v současné etapě globalizace dosáhnout vytčených politických cílů, pouze poškodit všechny zainteresované partnery. Mnohaleté hospodářské embargo nezlomilo ani relativně malou Kubu či Severní Koreu, natož pak mnohem větší a silnější Irán či Rusko³¹³. Dnes se jej dá daleko lépe obejít, protože zájemců o obchodní vztahy je obvykle více než vyhlášovateli sankcí. Nepomáhá příliš ani jejich exteritorialita, i když v tomto případě lze krátkodobého účinku dosáhnout. Významným faktorem je schopnost postižené země uplatnit reciprocity, což je potenciálně možné zejména v oblasti exportu životně důležitých surovin. Rusko ji neuplatnilo, ale sáhlo k jinému odvětví postižením nadměrných dovozů potravin z Evropské unie, které lze krátkodobě poměrně jednoduše nahradit dovozy z jiných zemí a v delším časovém horizontu zvýšením vlastní produkce. To potvrzuje i tabulka o vývoji zemědělské výroby v Rusku, z níž je patrný vzestup výroby zejména ovoce, které se před uvalením sankcí ve velké míře dováželo ze zemí EU (Polska apod.).

Tabulka č. 16: Výroba vybraných druhů potravin v Rusku (v tunách)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 v % k 2017
Brambory	18498	27985	24542	24021	24284	25406	22463	21708	22395	103,2
Zelenina	11002	13036	12792	12597	12821	13185	13181	13612	13685	100,5
Ovoce a jahody	2073	2415	2510	2738	2778	2675	3055	2683	3337	124,4

Zdroj: Rosstat

Stejně tak jen částečně úspěšná bude pro USA i obchodní válka s Čínou. Ve chvíli, kdy Američané ztratili absolutní technologickou převahu v řadě odvětví, není jejich pozice dostatečně silná na to, aby protivníka poškodila mnohem více než sama sebe. První fáze vyjednávání a výsledky v podobě první části dohody naznačují, že výsledkem souboje bude víceméně remíza s mírným ziskem pro USA, která ovšem nezvrátí stávající poměr sil. Je prakticky jisté, že pokud se nepodaří obchodní dohodu dokončit v dohledné době, dříve nebo později bude muset budoucí administrativa USA svoji obchodní strategii změnit. Budou ji k tomu tlačit nejen domácí výrobci a spotřebitelé, ale i nepřímo poškozené spojenecké země.

³¹³ Stejného názoru je komentátor Financial Times Nick Butler. Rusko ukazuje, že sankce jsou bezzubý nástroj [on line]. 14.5.2019. Dostupná z: <http://casopisargument.cz/?p=22598>

Očekávat, že se v USA budou opět masově šít košile nebo montovat mobily, je nereálné.

O to ale Američanům prvoplánově nejde. Nezaměstnanost byla před epidemií nízká, tvořit masově nová pracovní místa nepotřebovali, spíše je chtěli udržet zejména tam, odkud se dá očekávat volební podpora Donalda Trumpa či případně jiného kandidáta republikánů. Koronavirus míru nezaměstnanosti v USA výrazně zvýšil, nicméně cílem USA zůstává opětovné upevnění dominance, zastavení či alespoň zpomalení obrovského hospodářského, a hlavně technologického růstu Číny. Jinými slovy, nejde tu o hru win-win, ale win-loose, případně loose-loose, kdy ztráta USA je menší než ztráta konkurenta. Obchod a finance jsou podřízeny boji o upevnění hegemonie. Unipolární svět se však Američanům opětovně vybudovat nepodaří, přechod k multipolárnímu systému je neodvratný.

Donaldu Trumpovi ale nelze upřít racionální ekonomické důvody, proč usiluje o změnu obchodních pravidel. Chronický deficit obchodní bilance se nedá donekonečna vyvažovat tiskem dolarů jakožto světových peněz. Opatření Trumpovy administrativy odhalují hlubokou nerovnováhu vytvořenou liberálním obchodním pořádkem. V rámci Světové obchodní organizace existuje mnoho zásadních otázek. Chceme upozornit na tři nejdůležitější.

Samotný volný obchod za prvé nezaručuje postupné vyvažování ekonomické úrovně slabších zemí s rozvinutými zeměmi. Naopak za stejných podmínek se rozdílly neustále zvyšují v důsledku nerovnoměrného rozdělení komparativních výhod. Jedná se o základní rys oligopolního trhu: uplatňování rovných pravidel na nerovné partnery.

Za druhé lze výše popsaný handicap alespoň částečně překonat masivními kapitálovými investicemi v rozvojových zemích. Mezi ekonomicky vyspělými zeměmi však cirkuluje zhruba 75 % světového volného kapitálu, protože existuje vyšší zhodnocení při nižším riziku. Mezi důležité faktory patří zóny volného obchodu a odbory. Na rozvojové země toho tedy moc nezbyvá, navíc v řadě zemí této zóny existuje velká politická nestabilita, propukají tam etnické a náboženské války, působí teroristické bojůvky. Vojenské mise OSN stojí velké peníze, které ukrajují z balíku na produktivní investice, ale konflikty neřeší, protože jejich úkolem je víceméně pasivní ochrana civilního obyvatelstva. Je to začarovaný kruh.

Za třetí, dokonce i neoklasičtí ekonomové v minulosti poukázali na to, že vytvoření zón volného obchodu a celních unií má pro zbytek světa diskriminační charakter. Kanadský ekonom Jacob Viner (1892–1970) dokázal na počátku padesátých let, že preferenční liberalizace by mohla také poškodit samotné účastnické země (paradox později nazvaný "Vinerova ambivalence"). Viner spojil liberali-

začnící stránku s „vytvořením obchodu“ a diskriminační s „odklonem obchodu“, přičemž není možné předem jednoznačně říci, zda je součet těchto efektů pozitivní nebo negativní.³¹⁴

Pokud současný liberální (svobodný) obchod neumožní méně rozvinutým zemím „dohnat“ a zachová stávající rozdíly, nemůže být v žádném případě označen za spravedlivý (fair trade). Vyváženější obchodní systém, který umožňuje pluralitu hospodářského rozvoje, sice možný je, cílem Trumpovy vlády ale nebyl. Ta sleduje jednostranný vlastní zájem, bez ohledu na ostatní.

Jestliže až dosud byly Spojené státy téměř výhradním představitelem útočného protekcionismu a politiky sankcí, dnes se setkáváme se snahami o ekonomické „trestání“ ideologicky nekompatibilních států i ze strany některých liberálních politiků a aktivistů. Zatím se nedokázali prosadit na domácích politických scénách s výjimkou některých městských zastupitelstev, nicméně hlasitě se projevuují na zasedáních Evropského parlamentu i jinde. Například tvrdě požadují, aby do obchodních smluv byly zařazeny klauzule o lidských právech, v opačném případě by se neměly uzavírat. Terčem je kromě Číny například Vietnam.

Jako všichni zarytí idealisté ovšem představitelé Zelených, Pirátů a podobných liberálních stran a hnutí uplatňují dvojí metr. S evropskými hodnotami naprosto nekompatibilní Saúdskou Arábii nechávají bez povšimnutí a nákupům její ropy se vůbec nebrání. Vietnam, Čínu a podobné země ale tvrdě poučují o lidských právech a pokoušejí se jim předepisovat, jak má vypadat jejich politický systém.

Nic proti ušlechtilé snaze o prosazení politických a sociálních práv, ale i zde platí, že více poškozen je vždy ten slabší. A tím Čína není, alespoň ne ve vztahu k České republice či Evropské unii. Totéž Vietnam, což je velká a rychle se rozvíjející země. Sebestředná naivní představa, že rozvíjet obchod s těmito zeměmi nemusíme, protože jednostranný prospěch z toho mají údajně jen ony, má negativní dopady na rozvoj České republiky i celé EU.

10.4 Potřeba nové teorie

Počínání Trumpovy administrativy, ale i řady evropských politiků zavdává řadu podnětů pro teorii, která se totiž v mnohém vymyká tradičním schématům neoklasické ekonomie i politického realismu. Stoupenci neoklasického ekonomického „hlavního proudu“ se utěšují, že Američané budou dříve nebo později nuceni opustit protekcionismus a vrátit se k liberálnímu uspořádání mezinárodního obchodu. Není to však vůbec jisté. V každém případě se potvrzuje, že ekonomické zákony mají stejnou povahu jako ostatní společenské zákony, a že je nelze ztotož-

³¹⁴ Více o tom viz BALDWIN R., WYPLOSZ Ch. *Ekonomika evropské integrace*. Praha: Grada Publishing 2013, kapitola 5, s. 164-181 (Anglické vydání: Publishing House McGraw-Hill Education (UK) Ltd. Fourth Edition, 2012)

nit s přírodními (fyzikálními). Člověk má jedinečnou vlastnost nerespекtovat stávající podmínky, které zákony definují, a má schopnost je třeba i násilím upravit a tím i změnit podstatu společenských jevů. Sny o pohybu ekonomických veličin podle abstraktních modelů se definitivně bortí. Matematické a statistické propočty budou i nadále významným a nenahraditelným nástrojem ekonomických analýz a prognóz, nicméně klíčové kvalitativní převraty z nich odvodit nelze. Ekonomie se minimálně ve své makroekonomické rovině jednoznačně stává ekonomikou politickou. Snaha vytlačit člověka a politiku z obecné ekonomické teorie se potvrzuje jako iluzorní sen. Použití ekonomiky jako zbraně lze považovat za nejvyšší dosud existující stádium státního kapitalismu, ale také za symptom krize současné fáze liberálního systému. Ten v zájmu tradičních liberálních hodnot (individuálního úspěchu, zisku) vlastně ničí sám sebe. Americký katolický politolog Patrick Deneen (*1964) hovoří dokonce o konci liberalismu³¹⁵.

Tradiční mýtus o politickém liberalismu jako o nejvhodnějším prostředí pro rozvoj tržní ekonomiky také naboural čínský hospodářský zázrak. Naopak neliberální nebo jen částečně liberální politické prostředí umožňuje lépe soustředit kapacity na velké projekty, krotit s hospodářskými cíli státu nekompatibilní ambice soukromých podnikatelů, podřídit individuální zájmy zájmům celku. Lze oprávněně vyslovit hypotézu, že kdyby byla ČLR standardním liberálně demokratickým státem dle západního vzoru, tak grandiózních hospodářských výsledků by nedosáhla. Koneckonců i další asijský „tygr“, Jižní Korea, měla v době nejprudšího růstu autoritářský politický systém. Problém ale vyžaduje komplexnější analýzu i s ohledem na další faktory – občanské svobody, kvalitu života, dopady na životní prostředí atd.

Silná centralizovaná moc je také odolnější vůči nepřátelským útokům z vnějšku. Lépe se vypořádává se sankcemi, dokáže udržet ekonomiku v chodu i v podmínkách hospodářského embarga. Nepříliš rozvinutá severní Korea je toho příkladem. Sankcím je vystavena už řadu let, ale přesto se ekonomicky nezhroutila. Občas sice docházelo k problémům v zásobování základními potřebami, ale hlomory patří zřejmě již minulosti. Podobně už víc jak půl století čelí americkým sankcím i Kuba.

Trumpa nelze považovat za velkého hospodářského teoretika, nicméně vypadá to, že si instinktivně tuto skutečnost uvědomil a snažil se podle toho jednat. Kampaň proti čínským technologickým firmám, především Huawei, se zapojením tajných služeb, rozhodně nekonvenuje poučkám o volném trhu a vítězství nejlepší konkurenční nabídky v zájmu spotřebitele. Ekonomické sankce a protekcionismus mají posílit politickou pozici a tu lze zpětně využít k ekonomickému oslabení protivníky. Téměř zapomenuté Leninovy poučky o prvotnosti ekonomiky a prvenství politiky nabývají ve světle této politiky nového významu.

³¹⁵ DENEEN, P. *Why liberalism failed (Proč selhal liberalismus)*. Praha: Academia 2019.

Politika Trumpovy administrativy také představuje novou etapu ve vývoji politického realismu, který nabývá v tomto pojetí prvky utilitarismu. Pro dřívější americké představitele tohoto směru zahraniční politiky (například Henryho Kissingera) platila alespoň určitá míra respektu k zájmům druhé strany, současná politická linie s maximálně možnou tvrdostí prosazuje vlastní koncepci, ať to stojí, co stojí. Noblesa předchozí diplomacie byla nahrazena buranstvím, které nelibě nesou i spojenci USA.

Významného úspěchu však USA nedosáhly, nedokázaly přinutit ani severokorejského diktátora Kim Čong-una, aby se sklonil před silou hegemonu ze zámoří. Hlavním výsledkem bylo zosílení mezinárodního napětí, v podstatě návrat k přístupům z dob studené války či dokonce starším, a v neposlední řadě i sílící militarizace.

Někteří publicisté, politikové a intelektuálové si stále ještě namlouvají, že jde o ideologicky motivovaný boj proti společenskému zlu, nicméně složení tábora „dobra“ jim nejde příliš na ruku. Kromě tradičních liberálních demokracií zde nalezneme státy jako je Saúdská Arábie, Ukrajina či státy Latinské Ameriky, které parametry společnosti západního stříhu rozhodně nespĺňují. Vše nasvědčuje tomu, že jde o klasický zápas o světovou hegemonii, ve kterém se USA snaží oslabit potenciální konkurenty a udržet si v tomto směru za každou cenu výlučné postavení. Zvrátit vývoj k multipolárnímu světovému systému se jim v důsledku objektivně sílící Číny a ambiciózního Ruska s největší pravděpodobností nepodaří. Obě jmenované mocnosti mají dostatek prostředků k odstrašení a k přežití ekonomického nátlaku. Nicméně bude-li se mezinárodní situace vyvíjet současným směrem, nepůjde o multilaterální svět spolupráce, ale permanentní konfrontace, která se už dnes promítá i do vnitřní politiky spojenců USA. Může dojít i k vytvoření paralelních světů s odlišným politickým systémem a relativně oddělenými ekonomikami, kterou Oskar Krejčí nazývá „neefektivním multilateralismem“³¹⁶

Vzájemná obchodní závislost, kterou celá řada teoretiků považovala za faktor mezinárodní spolupráce a bezpečnosti, se pro mnohé ambiciózní politiky v čele s Donaldem Trumpem stává spíše noční můrou, ohrožením mocenského postavení, příčinou ztráty pracovních míst a hospodářských problémů. Podobný vývoj zaznamenáváme i v rámci Evropské unie v podobě brexitu a snahy o návrat řady kompetencí národním státům. Zda jde o pouhé dočasné vybočení z trajektorie na posilování globalizačních tendencí nebo o jejich kvalitativně novou etapu, nelze ještě jednoznačně říct. Je to ale nepochybně téma pro hlubší teoretické zkoumání.

³¹⁶ KREJČÍ O. *Mezinárodní politika*. 5. upravené vydání, Praha: Ekopress, s r.o., 2014, s. 698.

11. VÁLKY A DETERMINANTY NESTABILITY SOUČASNÉHO SVĚTA

11.1 Metodologie zkoumání války jako společenského fenoménu

Ani 21. století podle všeho se zatím nestalo stoletím míru a spolupráce národů na blaho civilizace. Přestože svět nezažil v posledních 75 letech žádnou světovou válku, neznamená to, že toto riziko definitivně zmizelo. Pochopit riziko vzniku velkého konfliktu v současnosti nelze bez pochopení podstaty podobných konfliktů v minulosti, bez porovnání podmínek pro jejich vznik v současnosti a v minulosti, bez pochopení vazby války na další subsystemy společnosti a proměny těchto subsystemů. Poznání společenských jevů bylo nicméně vždy pluralitní, a ne vždy odráželo realitu. Po druhé světové válce se stává populárním systémový přístup a dnes část vědců pracuje s teorií chaosu, která se začíná uplatňovat i v politickém rozhodování.³¹⁷ Důvodem prosazení nových přístupů je problematická efektivnost tradičních variant. V čem může být přednost jejich využívání oproti jiným postupům, proč jejich vliv v reálné politice je nízký a proč i jejich použití má nejednoznačné výsledky?

Většina teoretiků se dnes při definování války přiklání ke klasické definici německého teoretika a generála Carl von Clausewitz, spojujícího válku s politikou. Clausewitz konstatuje, že válka „není pouze politický akt, nýbrž opravdový nástroj politiky, pokračování politických styků a jejich provádění jinými prostředky... cílem je donutit protivníka, aby se podřídil naší vůli“³¹⁸ O čem se ne vždy hovoří, je, že Clausewitz využívá při analýze války systémového přístupu. Clausewitz hned v úvodu první kapitoly své slavné práce „O válce“ z roku 1832 uvádí: „Naším úmyslem je zkoumat jednotlivé prvky našeho předmětu, potom jeho jednotlivé části nebo články, a nakonec celek v jeho vnitřní souvislosti, zamýšlíme tedy postupovat od jednoduchého k složitějšímu. Ale u tohoto předmětu je víc než kdekoli jinde zapotřebí všimnout si z počátku podstaty celku, protože je tu víc než kdekoli jinde nutno mít vždycky na mysli s částí zároveň i celek.“³¹⁹ Clausewitz fakticky navazuje na zásady systémového přístupu vytyčené již Aristotelem. Aristoteles ve svém díle „Politika“ při analýze státu konstatuje, že stát můžeme pochopit jedině tehdy, když ho rozdělíme na nejmenší části, z kterých se skládá; každá část má určité místo v rámci celku, v němž plní určitou funkci; celek může plnit

³¹⁷ *Complexity, Global Politics, and National Security*. Washington, D.C.: National Defence University, 1997; *Chaos theory and Social sciences Foundations and Applications*, eds. KIEL, L. D. – ELLIOT, E. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996; JARVIS, Robert. *Systém effects: complexity in political and social life*. New Jersey: Princeton University Press 1997.

³¹⁸ CLAUSEWITZ von Carl. *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 36, 39.

³¹⁹ Tamtéž s. 23

svou funkci jedině za předpokladu efektivního fungování částí; celý systém (společnost a stát) se v čase vyvíjí a modifikuje³²⁰. Clausewitz svým způsobem pracuje i s teorií chaosu, respektive s deterministickým chaosem. Možnost války, jak uvádí, souvisí s „dřívějším životem ve státě“ a konstatuje, že válka není izolovaný akt a nedochází k ní „zčista jasna; každý z obou protivníků může druhého z velké části posoudit už podle toho, co je, co dělá...“³²¹, jinými slovy, situace je prognózovatelná. Clausewitz si ale uvědomuje i neurčitost výsledků války, když tvrdí, že „žádná lidská činnost není tak ustavičně a všeobecně spojena s náhodou jako válka... Vidíme tedy, že to, co je absolutní, matematické povahy, se ve výpočtech válečného umění nemá nikdy oč opřít a že tam hned od začátku vzniká hra možností, pravděpodobností...“³²². Toto tvrzení ve prospěch míru si ale většinou aktéři neuvědomují, respektive věří, že dokážou „využít situace ve svůj prospěch“. Clausewitz schopnost využít nahodilosti spojuje s kvalitou subjektivního faktoru, tj. jeho odvahou, důvěrou ve štěstí, smělostí, ochotou riskovat³²³. Clausewitz zde zjevně navazuje na známý výrok N. Machiavelliho, že „Štěstěna je žena... Přeje mladým, prudkým a smělým, a odvrací se od chladných počtářů“.³²⁴ Podobné vítězství může být nicméně Pyrrhovým vítězstvím a může být dočasné, protože do hry vystupují další faktory.

Problém deterministického chaosu v případě války může mít i širší rozměr, který zůstává dnes nedocenen. Deterministický chaos může zahrnovat jednak politiku, která je pluralitně založena – odráží diferencované potřeby různě zakotvených subjektů, a proto může docházet k jejím dynamickým a nečekaným proměnám včetně stanovení cílů politiky, a rovněž může zahrnovat vnější faktory politiky, které se mohou rovněž dynamicky měnit. S jejich proměnou se může měnit i podoba politiky a i války. V minulých stoletích tyto faktory byly méně důležité vzhledem k relativně vysoké stabilitě jak politických systémů, tak i vnějšího prostředí. Dynamické změny vnějšího prostředí a jejich zohlednění při řešení problémů předpokládají uplatnění systémového přístupu, který byl po dlouhou dobu nedoceňován nebo pojmán ve značně redukované podobě.

Úspěšnost jednotlivých subjektů při dosahování cílů je podmíněna jejich schopností věcně vnímat realitu, jejíž částí je i politika, nebo alespoň dokázat využít dílčích znalostí reality lépe než jiní, či jednat překvapivě a tím si zajistit alespoň v krátkodobém horizontu úspěch. Válka, jako pokračování politiky by měla zajistit podstatné zájmy subjektů. Druhou alternativou je mír, který byl často vnímán jako méně pravděpodobná varianta. Německý filosof I. Kant na základě historické zkušenosti ne náhodou, když hodnotil mezilidské vztahy, poznamenává, že

³²⁰ ARISTOTELÉS. *Politika*. Bratislava: Nakladatelství Pravda, 1988, s. 20, 1251 a, s. 23, 1253 a, s. 221-274.

³²¹ CLAUSEWITZ, Carl, von. *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 27.

³²² Tamtéž 27,34, 35

³²³ Tamtéž s. 34

³²⁴ MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Argo 2005, s. 73.

„mír mezi lidmi žijícími vedle sebe není přirozený stav, tím je spíš stav válečný, tj. stav, který, ač není vždy vzplanutím projevů nepřátelství, je přece neustálým ohrožením míru.“³²⁵ Definice podstaty, obsahu a faktorů ovlivňujících politiku je podmíněna konkrétně historickou situací a postavením subjektu v systému, jeho zkušeností a schopností vnímat realitu. Jak uvádí slovenský politolog P. Juza: „...politika je spojená s nielen nedostatočne presnými znalosťami, či nesprávnymi vedomosťami o nej, ale aj zložitou jej faktorov...“³²⁶ Do hry vstupují jak přírodní, tak zejména technologické, ekonomické a kulturní faktory, které ve svém souhrnu předurčují podmínky existence jednotlivých subjektů, a tedy i jejich cíle, preferované hodnoty, a i způsob jejich dosahování. Politika v původním řeckém významu znamenala správu obce občany a barbari, protože neumí vládnout, neznají, jak tvrdil Aristoteles, skutečný význam politiky. V tomto kontextu se hodnotí i válka. Válka vedená Řeky, je považována za „získávací“ umění a je spravedlivá, pokud je vedena „proti těm lidem, kteří nechtějí být poddaní, ač jsou k poddanství zrozeni“³²⁷, tedy proti barbarům. Úspěšnost válek „proti barbarům“ byla dána technologickou, politicko-organizační převahou Řeků a později Římanů. Dnešní pojetí politiky je podmíněno hodnotovým kontextem, představovaným náboženskou koncepcí nebo politickou ideologií. Náboženské a ideologické hodnoty se liší cílovým určením a v řadě případů se akceptuje silové řešení. V náboženství je cílem spása, tj. dodržování či prosazení hodnot v zájmu posmrtného života, kdežto v ideologiích je jejich prosazení zárukou stability a prosperity pro jejich nositele. Mezi náboženskou a ideologickou motivací nicméně nemusí být zásadní rozdíl. Je historickým faktem, že náboženské koncepce se nemusí distancovat od blahobytu a požadavku harmonie na tomto světě. Posláním kšátriů v hinduismu je bojovat za udržení řádu³²⁸, a jak v Koránu, tak i v Bibli se hovoří o rozdělení kořisti při vojenských výbojích.³²⁹ Navíc náboženská rétorika může jen zakrývat reálné materiální zájmy jednotlivých aktérů. N. Machiavelli v 16. století konstatoval, že již ve starověkém Římu náboženství bylo mocenským nástrojem k dosažení velikosti Říma, a popisuje, jak patriciové využívaly náboženské víry k udržení svého postavení, které jim přinášelo bohatství.³³⁰ Nelze považovat za náhodu, že náboženské války v západní Evropě a jejich destruktivní dopad na společnost vedly ke zpochybnění hodnověrnosti katolicismu a protestantismu z hlediska jejich pozitivní role při stabilizaci společenského systému.³³¹ Na bázi industrialismu a s ním

³²⁵ KANT, Imanuel. *K věčnému míru*. Praha: Oikoymenh 1999, s. 15.

³²⁶ JUZA, Peter. *Politológia tretieho tisícročia*, Trnava: PeIn 2018, s. 8.

³²⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. Bratislava: Nakladatelství Pravda, 1988, s. 50.

³²⁸ *Bhagavadgítá*. Praha: Bibliotheca gnostica, 2018.

³²⁹ *Korán* 8: 42; *Bible* NU 31,25.

³³⁰ MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Argo 2005, s. 182-183.

³³¹ V pravoslavných zemích vzhledem k existenci modelu cesaropapismu, ve kterém stát kontroluje církev, nedošlo historicky k náboženským válkám, což může být jedním z důvodů, proč v pravoslavných zemích je dnes větší procento věřících než v zemích s katolickou a zejména protestantskou tradicí.

spojeném rozvoji přírodních věd se objevuje v západní Evropě koncem 18. století nový jev – ideologie, která byla pokusem aplikovat znalosti a postupy, které se osvědčily v přírodních vědách, na společnost a zajistit mírovou koexistenci lidí. Již zmíněný I. Kant podobně jako řada dalších předpokládal, že války jako způsob řešení konfliktů budou omezeny, protože racionální subjekt nebude likvidovat podmínky vlastní existence: „Je to obchodnický duch, který nemůže koexistovat s válkou a který se dříve nebo později zmocní každého národa“.³³² Co ovšem teoretici této doby nedoceňovali, byl odlišný zájem jednotlivých sociálních skupin podmíněný jejich specifickým sociálním zakotvením, který našel svůj odraz ve vzniku plurality politických ideologií. Této pluralitě odpovídá i pluralita představ o politice a nástrojích jejich prosazování, což se mimo jiné projevuje v tom, že ani v současnosti neexistuje univerzální definice politiky a stále platí slogan, když chceš mír, připravuj válku. Vzhledem k tomu, že stoupenci náboženství a politických ideologií spojují pokrok pouze s vlastním konceptem, je výsledkem konflikt-nost a chaos, které jsou považovány za vedlejší produkt v podstatě nežádoucí nebo příliš rozšířené plurality.

Stejně jako je válka nástrojem politiky, je specifickým nástrojem i politika. Co je pro ni určující, je předmětem diskusí: je to v duchu kratocentrické tradice moc, hledání konsenzu nebo je to obecně činnost zaměřená na dosažení cílů prostřednictvím vybraných prostředků?³³³ Pokud se podíváme na jednotlivé definice politiky, je zde odlišný hodnotový základ evidentní. Max Weber charakterizuje politiku jako vedení nebo ovlivňování vedení státu, který uplatňuje monopol legitimní fyzické moci na určitém území, přičemž poslušnost podmiňují nejvíce hrubé motivy strachu a naděje – strach před pomstou magických mocností nebo držitelů moci.³³⁴ Toto pojetí odráží tradiční konzervativní přístup s důrazem na autoritu státu a efektivní násilí, sloužících k udržení řádu. Liberální pojetí pojímá politiku jako proces „v němž skupina lidí, jejichž názory a zájmy jsou zpočátku odlišné, dosahují kolektivních rozhodnutí, jež jsou všeobecně považována pro skupinu za závazná a jsou prosazována jako společný způsob jednání...“³³⁵. Důraz je zde na hledání konsenzu a realizaci společných zájmů, kde stát je centrem komunikace. Pro marxisty je politika „sféra činnosti, spojená se vztahy mezi třídami, národy a dalšími sociálními skupinami, jejímž jádrem je problém vybojování, udržení a využití státní moc. To nejpodstatnější v politice je účast na státních záležitostech, usměrňování státu, definování jeho formy, úkolů a obsahu činnosti...“³³⁶. Pro fašismus je politika bojem za zajištění „existence a rozmnožení ...rasy... za výživu dětí a udržení čistoty krve, svobodu a nezávislost naší vlasti...k naplnění poslání, které mu bylo přiděleno od stvořitele univerza...hospodářství zde připadá teprve

³³² KANT, Imanuel. *K věčnému míru*. Praha: Oikoymenh 1999, s. 34.

³³³ *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova. Vydavatelství Karolinum 1996, s. 785-6.

³³⁴ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenth, 2009, s. 244-245.

³³⁵ *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Barrister & Principál 2000, s. 378.

³³⁶ *Filosofskij enciklopedičeskij slovar*. Moskva 1983, s. 507.

druhé, ne-li třetí místo, a že politické, morálně-etické a pokrevní faktory jsou na místě prvním...³³⁷

Výše uvedené definice odrážejí vnitrostátní politiku, nicméně umožňují pochopit i politiku zahraniční, respektive mezistátní vztahy. Teorie mezinárodních vztahů, které se touto problematikou zabývají, se liší tím, co považují za determinující faktor zahraniční politiky a do jaké míry pracují se závislostí vnitřní a zahraniční politiky. Ideologický rámec, tj. preferované hodnoty, je i zde zcela zřetelný. Konzervativci, vzhledem k tomu, že člověka považují za nedokonalého a egoistu toužícího po moci (realismus), upřednostňují pro udržení řádu mocenské donucení a v zahraniční politice i válku. Tu je možné zdůvodnit geografickým faktorem a mocenským soupeřením regionů (geopolitika), nebo anarchickým charakterem mezistátních vztahů, odrážejícím neexistenci mocenského centra (neorealismus). Doplňujícím faktorem zde může být rasová teorie (německá geopolitika) nebo koncept vyvoleného národa, opírající se o náboženské tradice (protestantismus v USA, judaismus v Izraeli). Liberálové sice rovněž považují člověka za egoistu, nicméně ho považují i za rozumného tvora, který je schopen sebeomezování v zájmu zajištění růstu blahobytu cestou výhodné kooperace. Rozdíl mezi koncepcemi spočívá v tom, jaké instituce nejlépe zajišťují spolupráci. Je to globální kooperace podporovaná novými institucemi, prosazujícími svět bez válek a svobodu obchodu (politický idealismus), jsou to demokratické ideje a hodnoty (anglická škola), je to mezinárodní či regionální integrace opírající se o vědecké poznání (funkcionalismus a neofunkcionalismus), je to kapitalismus a demokracie, tj. vnitřní politika, vytvářející prospěšné ekonomické příležitosti pro zúčastněné strany (institucionální liberalismus), nebo je to kultura a identita mající vliv na bezpečnostní politiku a související chování (konstruktivismus). Marxistický socialismus vychází z plasticnosti podstaty člověka – člověk je souhrn společenských vztahů, jejichž jádrem je ekonomika, a je těmito vztahy determinován, přičemž kapitalismus, je vykořisťovatelským systémem, a proto je zdrojem konfliktů vyúsťujících do válek, kdežto společenské vlastnictví je základem pro mírovou koexistenci (marxismus, teorie závislosti, teorie světového systému).

Teorie mezinárodních vztahů jsou kromě ideologického rámce podmíněny i vědeckou metodologií, přičemž existuje závislost mezi ideologií a metodologií, respektive vědeckou školou. Jednotlivé školy vycházejí, slovy známého teoretika vědy T. Kuhna, z odlišných paradigmat, tj. schémat, vzorců myšlení, či modelů, které vymezují, co má být zkoumáno, jakými metodami a podle jakých pravidel a konvencí.³³⁸ Normativně-ontologická škola, opírající se o konzervativní hodnoty, operuje historickou metodou a vychází z faktu, že existují normy zakotvené v bytí, které jsou v zásadě věčné a neměnné a které stačí objevit, abychom byli následně ve své činnosti úspěšní. V politické praxi je to otázka neměnnosti politického řádu,

³³⁷ HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Otakar II., 2000, s. 155, 164.

³³⁸ KUHN, Thomas. *S. Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997, 206 s.

vztahů mezi subjekty politiky (hegemonie, rovnováha), neměnné podstaty člověka (touha po moci, egoismus). Východiskem empiricko-analytické školy blízké liberalismu, je analýza zkušenosti subjektu, který je však pojímán nehistoricky a analýza je zaměřená na části, aniž se dostatečně zohledňuje jejich vazba na celek. V politické praxi je důraz na postupné reformní změny jednotlivých částí společenského systému, ve vztazích se upřednostňuje kooperace a člověk je pojímán jako rozumný tvor hledající štěstí. Obecným východiskem obou směrů je princip metodologického individualismu rozpracovaný M. Weberem³³⁹, později využívaný i liberálně orientovaným rakousko-britským filosofem K. R. Popperem³⁴⁰. Tento přístup je mimo jiné typický i pro neoklasickou mikroekonomii (teorii racionální volby) a rakouskou ekonomickou školu, včetně Friedricha August von Hayeka, jehož díla se stala základem neoliberální ideologie. Metodologický individualismus chápe a vykládá povahu a působení sociálních skupin jen jako výslednice motivů a činů jejich jednotlivých členů. Tradičnímu konzervativnímu a liberálnímu paradigmatu odpovídá a v jejich rámci operovala většina západních teorií mezinárodních vztahů, které se objevují v první polovině 20. století – geopolitika, realismus, idealismus. Praxe nicméně ukázala, že použití těchto paradigmat nevede ke stabilizaci světa a že je problém i s vysvětlováním jednotlivých událostí, v řadě případů se vysvětlení ukazují být příliš zjednodušujícími neodpovídajícími realitě vývoje světa. Logickým následkem této situace bylo uplatnění systémového přístupu.

11.2 Systémový přístup a teorie chaosu

Systémový přístup představuje alternativní paradigma. Teorie systémů, jak bylo zmíněno, má svůj původ v antice. Teorie systémů se následně vrací jako metoda vědecké práce v 19. století v dílech K. Linné, G. W. F. Hegela, K. Marxe a již zmíněného C. von Clausewitze. Jako plnohodnotný příspěvek v rozvoji vědy je systémová teorie spojena ale až se jménem rakouského biologa a filosofa K. L. von Bertalanffy (1901–1972), který se zabývá specifickými živými organismy a vytváří obecnou teorii systémů.³⁴¹ Tato teorie hledala společné zákonitosti živých i společenských systémů, ke kterým patří komplexnost, dynamická rovnováha, zpětné vazby a samoorganizace. Nová metodologie inspirovala následně americké politology Davida Eastona (1917–2014), který se zabýval aplikací teorie systému na politiku, strukturou politických systémů a adaptací teorie v rámci politické

³³⁹ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikumené, 1999.

³⁴⁰ POPPER, Karl, R. *Bída historicismu*. Praha: Oikoymenth, 2000.

³⁴¹ BERTALANFFY, Ludwig, von. *General System Theory*. New York: George Braziller 1969.

vědy³⁴², a Mortona Kaplana (1921–2017), který aplikuje systémový přístup na mezinárodní vztahy – rozpracovává modely mezinárodních vztahů a analyzuje jejich souvislosti.³⁴³

Klíčovým metodologickým principem se zde stal holismus, který předpokládá, že celek, slovy Aristotela, je více než jeho části, a organicismus, podle kterého celek funguje, jen když fungují sladě jeho části, a zároveň ho nelze redukovat na jeho části. Tyto principy byly kritikou redukcionismu dominujícího v dalších školách politického myšlení, operujícího jen v rámci dílčích prvků (subsystémů) a mechanismu nadhodnocujícího determinismus ve vztazích. Od systémového přístupu se očekávalo, že povede ke komplexnímu pohledu na společenskou realitu, mimo jiné i díky uplatnění interdisciplinárního přístupu, což umožní efektivněji řešit existující problémy. Systémový přístup se začal uplatňovat v rámci empiricko-analytické školy a rovněž v rámci marxisticky orientovaného socialismu a neomarxismu, kde se využívá v té nebo jiné míře principů dialektiky.

Aplikace systémového přístupu však i tady narazila na problémy, respektive se zde projevují prvky zjednodušování zapříčiněné ideologickým rámcem zkoumání. V případě empiricko-analytické školy se uplatňovalo při konstruování modelů (systému) především strukturálně-funkcionální hledisko. T. Parsons se pokusil rozpracovat teoretické schéma sociálního jednání, které by umožnilo pochopit dynamiku společenských systémů. Cílem jeho snah bylo na rozdíl od Marxe vyjasnit podmínky udržení společnosti ve stabilním stavu, respektive vyjasnit důvody stagnace či vývoje. Sám T. Parsons konstatoval v předmluvě ke své práci „Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení“, vydané v roce 1951, že „se problémy vývoje jeví s novou určitostí a naléhavostí“.³⁴⁴ T. Parsons pracuje s poměrně složitou strukturou vztahů, které jsou součástí sociálního jednání. Důraz je zde položen na kulturní subsystém a subsystémy spojené s jedincem. Ekonomika a technika jsou považovány za hraniční subsystémy modelu na pomezí mezi společností komunitou a fyzicko-organickým prostředím. Při tomto pojetí se připouštějí spíše evoluční změny, systémové rozpory se chápou jako řešitelné, málo se zohledňují vzájemné vlivy subsystémů a jejich synergické efekty. Tento přístup byl charakterizován jako statický.³⁴⁵

V případě aplikace systémového přístupu v rámci dialekticko-kritickou metodologií se bere do úvahy i možnost systémových změn jako reakce na změnu vnějších a vnitřních podmínek. Vývoj se chápe jako jednota evolučních a revolučních

³⁴² EASTON, David. *The political system*“ (1953), „*A Framework for Political Analysis*“ (1965), „*A System Analysis for Political Life*“ (1965).

³⁴³ KAPLAN Morton, A. *System and Process in International Politics* London: ECPR Press, 2005.

³⁴⁴ PARSONS, Talcott. *Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda 1971. s. 16.

³⁴⁵ COX, R.W. *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. In.: KEOHANE, R.O.: *Neorealism and its Critics*. Columbia University Press 1988, s. 208.

změn. Revoluční, zásadní kvalitativní změny jsou spojovány s tzv. antagonistickými rozpory systémů, které končí kolapsem systému, nebo se synergickými efekty, se vzájemnými vlivy subsystémů, vedoucími k pozitivním kvalitativním změnám systému. Důraz je zde položen na ekonomiku a aktivní úlohu sociálních skupin (tříd) a lidského faktoru obecně. Co je typické, je nadhodnocení možnosti kvalitativních změn, včetně změn společenského systému, jak to ukázal krach reálného socialismu, „praktický“ neúspěch teorie závislosti R. Prebische a mnohými zpochybňovaná teorie světového systému I. Wallersteina.

Neúspěchy, či nejednoznačnost úspěchů aplikace systémového přístupu vedly jednak k nárůstu vlivu religiózních koncepcí, jednak k dalšímu rozvoji teorie systémů. Teorie systémů se rozvíjí od 60. let ve třech směrech:

- teorie dynamických systémů vyúsťující do fraktálové geometrie a teorie chaosu,
- sociologické koncepce o komplexnosti vyúsťující do teorie sítí,
- kybernetické modely společnosti a umělé inteligence.³⁴⁶

Teorie chaosu představuje určitý pohled na svět a je to i návod a metoda rozhodování. Chaos jako pojem má svůj původ v antice, kde představuje nejstarší z prvotních božstev a je často ztotožňován s propastí, prázdnotou, vzduchem či povětrím, někdy s temnotou³⁴⁷. Ovidius jej popsal jako „mohutnou masu, beztvárou a pustou, nic než spočívající tíži, hromadu neslučitelných jader“³⁴⁸. Moderní představa chaosu se formuje na začátku 20. století v analýzách francouzského matematika, fyzika, astronoma a filosofa Henri Poincaré (1854–1912), zabývajících se problematikou vztahů tří těles a neperiodickými orbity, která vyústila do koncepcce nelineárních systémů. Rozvoj teorie chaosu byl výrazně prohlouben rozvojem výpočetní techniky a modelování v druhé polovině 20. století. Jedním z průkopníků této teorie byl americký matematik a meteorolog Edward Lorenz (1917–2008), jehož zájem o chaos vznikl náhodně během jeho práce na předpovědi počasí v roce 1961. Ukázalo se, že i malé změny v počátečních podmínkách mohou u některých typů systémů vést k zásadním změnám na výstupu z dlouhodobého hlediska. Teorie chaosu se zpočátku zabývala chováním tzv. nelineárních dynamických systémů v oblasti matematiky a fyziky, které jsou charakteristické již zmíněným deterministickým chaosem. V 80. a 90. letech se postupně prosazuje názor, že i společnost je nelineární systém, tudíž pravidla fungující v oblasti

³⁴⁶ Complexity-map-overview [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Complexity-map-overview.png>

³⁴⁷ HESIODOS. *Zrození bohů*. Praha: Svoboda, 1990. s. 16.

³⁴⁸ Protogenos [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.theoi.com/Protogenos/Khaos.html>

matematických a fyzikálních jevů mohou platit i pro společnost.³⁴⁹ Za jednu z příčin lze považovat globalizaci, která dynamizovala (chaotizovala) tradiční společenské systémy, a proto se objevuje požadavek nově pohlédnout na vývoj společnosti. Nelineární dynamické systémy vykazují několik vlastností:

- jsou citlivé na vstupní podmínky,
- výstupy nejsou proporcionální vstupům,
- celek není stejný jako jeho části nebo dokonce není odvoditelný z částí,
- není evidentní, co je příčinou a co je následkem.

Systémy, které jsou charakteristické deterministickým chaosem, jsou komplexní (komplikované), tj. současně obsahují více cílů, k nimž se pohybují, nebo obsahují více cílů, které se vzájemně ruší, nebo nakonec obsahuje více struktur, které nelze popsat jedním jazykem. Jejich chování může mít různou kvalitu, může být po určitou dobu neměnné, může vykazovat periodický pohyb, kvaziperiodický pohyb nebo chaotický pohyb. Chaotické chování je charakterizováno stavem, kdy i velmi malé podněty vyvolávají velké změny v chování systému, a i malá změna v počátečních podmínkách vede po čase k velmi odlišnému výsledku. Pokud tyto podněty nejsme schopni indikovat, pak se jeví chování bez zjevné příčiny jako chaotické. Vývoj nelineárních systémů má specifický průběh. Nefunguje zde strohý determinismus a vývoj směřuje k určité linii, která se nazývá atraktor. Přechod od jednoho stavu k druhému stavu a změně atraktoru, jsou spojeny s tzv. bifurkací, což je označení pro bod zvratu na vývojové linii, kdy v důsledku nerovnováhy negativních a pozitivních zpětných vazeb (rozpad existujících struktur) dojde ke změně trajektorie vývoje. Po vykrystalizování nových alternativních struktur se objeví nový atraktor a nové možnosti rozvoje.

Paralelně s teorií chaosu se rozvíjela i teorie sítí. V 70. letech 20. století se začaly analyzovat organizační vztahy spojené s vyjednáváním státu s veřejnými, poloveřejnými a soukromými aktéry. V 90. letech na to navazuje nová teorie sítí (New Science of Networks), která je reakcí na problémy s fungováním liberálních modelů, jak v podobě konsociační demokracie, tak jeho protipólu v podobě neoliberálního modelu společnosti. V rámci reinterpretace koncepce teorii sítí se pozornost zaměřila na studium zájmů organizovaných v rámci horizontálních sítí, které mají vliv na vytváření veřejné politiky³⁵⁰. Cílem bylo nalezení optimálního způsobu činnosti. Analýza sociálních (politických) sítí je spojena s výzkumem struktury vztahů mezi sociálními entitami, což mohou být osoby, ale také skupiny, or-

³⁴⁹ *Complexity, Global Politics, and National Security*. Washington, D.C: National Defence University, 1997; *Chaos theory and Social sciences Foundations and Applications*, eds KIEL, L. D. – ELLIOT, E. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996;

³⁵⁰ *Theories of Democratic Network Governance*, eds. SORENSEN, E. – TORFING, J. New York: J. Palgrave Macmillan, 2007. s. 315.

ganizace, státy a další. V realitě lze nalézt velké množství aktérů a jejich vzájemných propojení, skutečně klíčovou mohou mít na určité etapě a v konkrétní situaci ale jen některé z nich. Jejich důležitost v síti je dána jejich schopností navázat se na další prvky a vytvářet stabilní síť a tím přispívat ke strukturální odolnosti sítě a stabilitě systému a, nebo naopak, systém (síť) destabilizovat či rozvíjet v určitém směru. Pokud se ze sítě odebere kritická část prvků nebo vztahů je síť fragmentována do malých nespojených clusterů. Tato situace umožňuje fázovou transformaci. Z hlediska teorie chaosu je to moment bifurkace a možného přechodu k novému atraktoru. V jednotlivých systémech může existovat více sítí, které navíc mohou být vzájemně přes některé prvky (uzly) propojeny (ekonomické, politické, kriminální, občanské sítě). Sítě kromě toho mohou probíhat přes více systémů. Tato závislost umožňuje nejen šířit pozitivní informace, ale může vést i ke kaskádovému selhání mezi sítěmi a relativně malá chyba může vést ke katastrofickému zhroucení systému (butterfly effect).³⁵¹

11.3 Teorie chaosu a politika USA

Teorie chaosu zaznamenává bouřlivý vývoj především v USA. Už v roce 1984 bylo v USA zřízeno specializované pracoviště zabývající se teorií chaosu – Institut v Santa Fe³⁵², kde začala být zkoumána společnost jako nelineární systém. V roce 1996 na reprezentativní konferenci věnované teorii chaosu, která se konala na National Defense University v USA, konstatoval, prezident National Defense University, generál poručík E. J. Rokke: „Myslím, že je správné říci, že intelektuální odpověď na konec studené války směřuje k tomu, co se nazývá revolucí ve vojenství.... Diskuse o revoluci ve vojenství jsou zajímavé a důležité... Věnovali jsme malou pozornost tomu, co nám říkali naši kolegové z oblasti fyziky, biologie a jiných přírodních věd. Tvrdili, že ani technologie, ani principy newtonovské linearity nejsou dostatečné pro pochopení stále složitějšího světa, ve kterém žijeme...“³⁵³

První aplikace teorie chaosu v politické praxi Spojených států jsou datovány první polovinou 90. let a měly umožnit efektivněji řešit konflikty. Koncept vychází z toho, že chaos není nikdy absolutní a že i v nelineárním systému jsou části, které se vyznačují pravidelností. Pokud se podaří prostřednictvím vnějších a vnitřních tlaků destruovat podstatné prvky systému a systém je tak uveden do chaosu, mění se atraktor a je možné systém následně stabilizovat prostřednictvím ovlivňování dílčích subsystémů s jinými parametry fungování, které v původní verzi neměly

³⁵¹ Dnes se stává populární i fenomén umělé inteligence a její využití při stabilizaci společnosti, díky tomu, že to bude věcné a neideologické rozhodnutí o řešení společenských problémů, čímž se sníží chaos vyplývající z existence politické plurality. Její využití se plánuje i ve vojenství.

³⁵² santafe.edu [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.santafe.edu/>

³⁵³ *Complexity, Global Politics, and National Security*. National Defence University, Washington, D.C. 1997, c. xi/xii

dostačující vliv na změnu chování systému. Daná strategie umožňuje zefektivnit politiku a snížit náklady na změnu, neboť subjekt nemusí postupovat plošně, nýbrž může využít cílených zásahů klíčových prvků.

Cílem aplikace teorie chaosu v USA v mezinárodních vztazích bylo udržení dominance USA v mezinárodních vztazích, respektive prosazovat zájmy USA destrukováním nepřátelských systémů a následně jejich stabilizaci na nových základech. Znamý americký teoretik Z. Brzezinski na zmíněné konferenci o teorii chaosu v roce 1996 řekl, že sice není expert v oblasti „komplexní teorie“, nicméně USA nemají na výběr a musí být vůdcem ve světě.³⁵⁴ Stejnou myšlenku vyslovil prezident B. Obama v roce 2015 ve svém poslání o stavu unie, kde říká: „Otázka není, zda Amerika vede svět, otázka je jak...Jsem stoupencem chytrého typu amerického vedení“³⁵⁵. Stejný názor sdílí i D. Trump, jehož cílem bylo to, aby USA byly opět první.³⁵⁶

Strategické využití teorie chaosu v zahraniční politice USA je spojeno s výběrovou podporou barevných revolucí³⁵⁷, vojenskými intervencemi a hybridními válkami, kde cílem jsou změny režimu nebo oslabení zemí, představujících pro USA reálnou nebo potenciální hrozbu. Efekt aplikace teorie chaosu je ale nejednoznačný. Podle vyjádření D. Trampa z roku 2018 náklady na změny režimů stály USA od roku 2003 7 bilionů dolarů³⁵⁸, přičemž roční HDP USA v roce 2019 byla 22 bilionů dolarů, roční schválený rozpočet USA byl v roce 2019 3,5 bilionů dolarů, tj. 16,3 HDP, a reálné výdaje byly 4,4 biliony, tj. 21 % HDP.³⁵⁹ Zadlužení USA, které je zapříčiněno nejen vysokými sociálními výdaji, ale i nadměrnými vojenskými výdaji, a chronické deficity zahraničního obchodu již od 70. let 20. století, prokazují nejen to, že USA žijí nad poměry, ale postupně dané problémy začaly ohrožovat stabilitu USA spojenou s americkým způsobem života, na což upozorňoval právě D. Trump ve svých volebních projevech v roce 2016. Jeho vítězství proto nebylo následkem mýtických vnějších zásahů, nýbrž toho, že nahlas vyslovil, to co si začala myslet velká část voličů v USA. Na věci nic nemění, že ve

³⁵⁴ *Complexity, Global Politics, and National Security*. National Defence University, Washington, D.C. 1997, s. 29

³⁵⁵ Transcript-president-obamas-state-of-the-union-address [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://www.npr.org/2015/01/20/378680818/transcript-president-obamas-state-of-the-union-address>

³⁵⁶ America First [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=dI-aoZqMrBc>

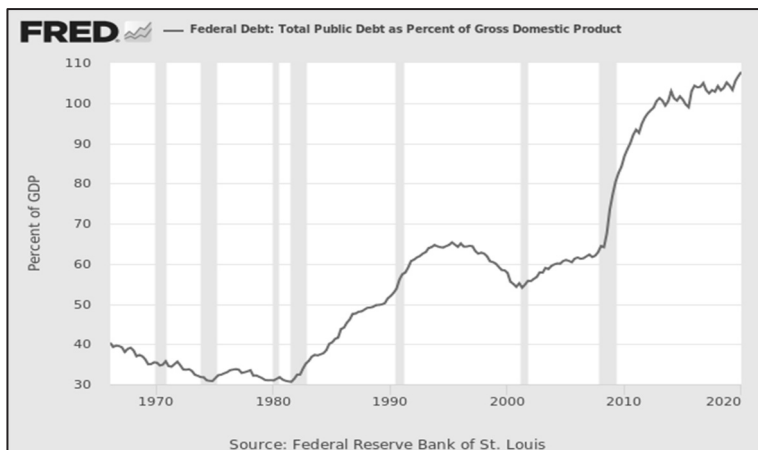
³⁵⁷ SHARP, G. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework For Liberation*. Boston: The Albert Einstein Institution, 2010.

³⁵⁸ trump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east. [on line]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fnews%2fworldviews%2fwfp%2f2018%2f02%2f12%2ftrump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east-it-hasnt%2f%3f>

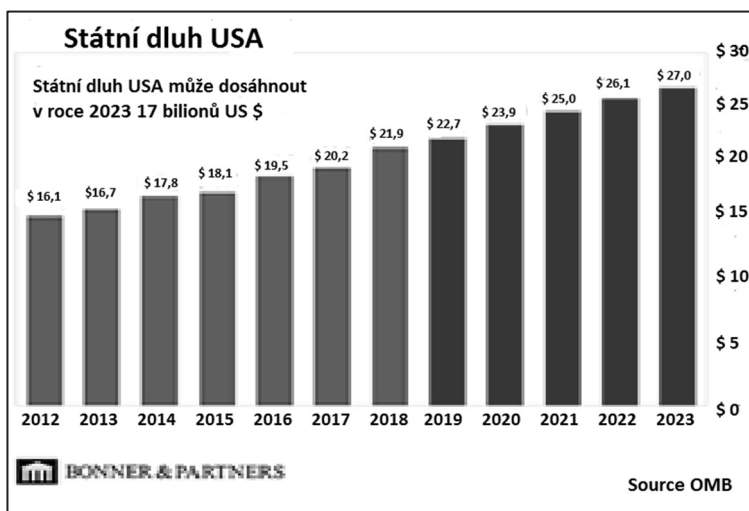
³⁵⁹ "An American Budget" (PDF). Office of Management and Budget. Retrieved June 25, 2019. "Monthly Budget Review: Summary for Fiscal Year 2019". *Congressional Budget Office*. Retrieved January 26, 2020.

volbách vyhrál díky větší podpoře volitelů a nikoli voličů, kterých měl o 2 miliony méně než jeho konkurent Hilary Clintonová, což je následek volebního systému v USA, který se používá při volbách prezidenta. Vítězství D. Trumpa je již 5 podobným případem v dějinách USA. Niž uvedené grafy ukazují situaci USA: Graf č. 17 nárůst zadluženosti USA od 70. let, kde zlomovým bodem je rok 2001, kdy dluh začal raketově narůstat a, jak ukazuje graf č. 18, je předpoklad, že bude růst i v následujících letech.

Graf č. 18: Dynamika růstu státního dluhu USA

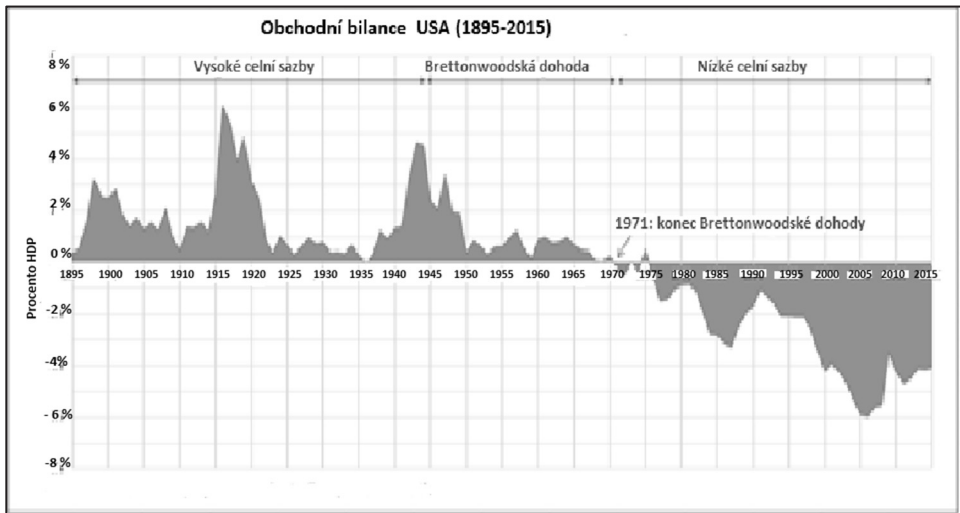

Graf č. 19: Dluh USA a perspektivy jeho růstu

Graf č. 19 ukazuje obchodní bilanci USA od poloviny 19. století. Od roku 1975 jsou USA chronicky v deficitech, a to i se svými politickými spojenci v Evropě. Proto D. Trump od nich požaduje navýšení vojenských výdajů v naději, že budou nakupovat zbrojní produkci USA, proto USA tlačí na omezení dovozu plynu do EU s Ruska, přičemž se předpokládá, že Evropa bude nakupovat plyn v USA.

Graf č. 20: Obchodní bilance USA (1895–2015)

Cílem politiky, jak bylo řečeno v úvodu, je zajištění stability státu a prosperity občanů, respektive jejich rozhodující části. Politika by měla být orientovaná jak na aktuální hrozby, tak i na potenciální rizika v budoucnu. Důležitou otázkou v této souvislosti je jejich identifikace. A ta je podmíněna nejen postavením daného subjektu v systému, ale i jeho schopností věcně vnímat realitu a její budoucí vývoj. V komplikované situaci nejsou dnes jen USA, které aktivně využívají teorii chaosu, ale celá řada dalších států, které pro řešení svých problémů používají jiné nástroje. Logicky proto vzniká otázka, co je příčinou narůstající nestability a jakou roli zde má „teorie chaosu“. Nabízejí se čtyři možnosti:

- chaos je výsledkem aplikace teorie chaosu – model řízeného chaosu,
- chaos je výsledkem neadekvátního použití teorie chaosu,
- chaos je následkem aplikace neadekvátních nástrojů poznání reality,
- chaos vzniká „přirozeně“ nezávisle na použitých metodologiích.

11.4 Faktory chaotizace politiky v současnosti

Politika se dnes stává vysoce dynamickým faktorem, protože se dynamicky mění její prostředí, respektive se mění podmínky její realizace. Klíčovým faktorem změn politiky je dnes globalizace, ekonomická krize 2008 a nastupující technologická revoluce. Termín globalizace se objevuje v 80. letech a dodnes, byť s menší intenzitou, jdou spory, do jaké míry vznik termínu koreluje s reálným vznikem procesu a jaké průvodní jevy globalizace přináší. Část teoretiků je toho názoru, že globalizace z hlediska svého obsahu není novým jevem a že se v průběhu tisíciletí mění pouze její forma.³⁶⁰ Druhá část je přesvědčena, že globalizace je principiálně novým jevem, spojeným s novými, především informačními technologiemi. První názor vytváří prostor pro nedocenění významu globalizace z hlediska proměn společnosti – zvládli jsme předcházející její formy, zvládneme i současnou její podobu. Druhá varianta umožňuje pracovat s neurčitostí dopadů, a tedy s deterministickým chaosem, protože to je nový dosud nezkoumaný jev. Na čem zároveň byla v zásadě shoda, že globalizace zkracuje sociální čas a prostor, že vytváří synergické efekty a že informační a komunikační technologie, které jsou v jejím základě, budou mít dopady do ekonomické, politické a kulturní sféry. Kde opět shoda nebyla a není, jaké to budou dopady. Liberálové a západní socialisté byli přesvědčeni, že díky volnému pohybu kapitálu, služeb, pracovní síly a informací dojde k vyrovnávání rozdílů a snižování konfliktnosti jak uvnitř jednotlivých zemí, tak i v zahraniční politice, že se prosadí nadnárodní ekonomické a politické instituce, které budou fungovat buď regionálně, nebo dokonce v rámci světa, a že dojde k formování nové identity na bázi demokratických a humanistických idejí. Je to vlastně naplnění myšlenky F. Fukuyami (*1952)³⁶¹ o konečném vítězství liberalismu nebo ideje A. Giddense (*1938), který byl poradcem T. Blaira, o pozitivním potenciálu globalizace³⁶². Z hlediska teorií mezinárodních vztahů je to koncept (neo)funkcionalismu a konstruktivismu. Odchod Velké Británie z EU, narůstající procento a podpora antisystémovým hnutím, stejně jako rozšiřující se tendence prosazovat své zájmy cestou obchodních válek nebo hybridních válek nepotvrzují optimismus liberálů a západních socialistů.

Druhým faktorem, který determinuje současnou situaci, je ekonomická krize 2008, která nebyla stoupenci liberalismu, západního socialismu a konzervatismu prognózovaná a podle výroků byla i podceňovaná, byť podobné krize mají historicky cyklický charakter – první analogická krize byla v roce 1825, druhá 1867, třetí pak v roce 1929. Krize 2008 je v pořadí čtvrtou.³⁶³ První dvě krize propukly

³⁶⁰ O'ROURKE, K. H.; WILLIAMSON, J. G. "When Did Globalization Begin?". *European Review of Economic History*. (2002). 6 (1): 23-50. doi:10.1017/S1361491602000023.

³⁶¹ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.

³⁶² GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta*. Praha: Mladá fronta, 2001.

³⁶³ Kromě těchto velkých krizí, které začaly u klíčových ekonomických subjekty a rozšířily se lavinově do dalších zemí, byly i dílčí krize (deprese) v jednotlivých státech – Německo 1842-48, USA 1857, Francie 1864-67, Rakousko/Německo a USA 1873, USA 1906.

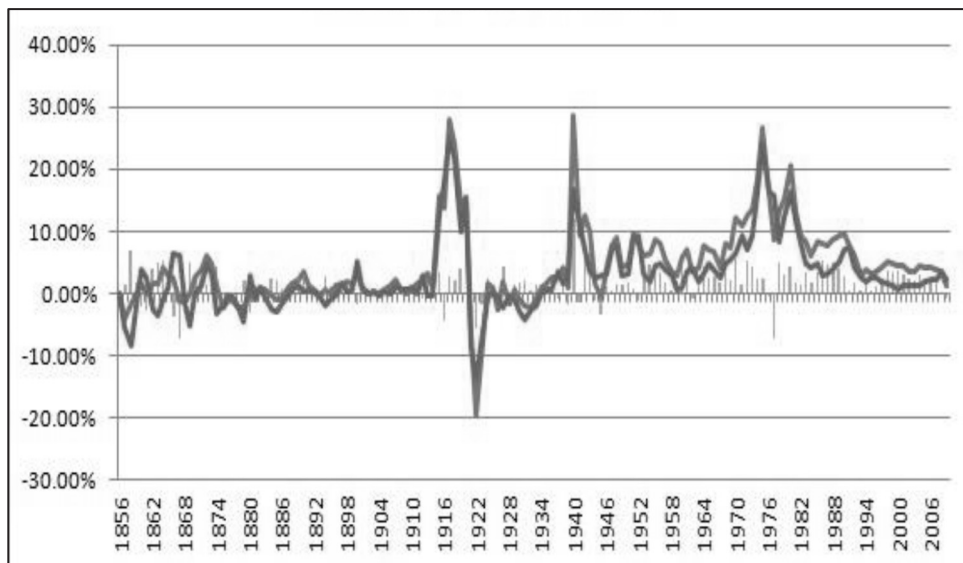
ve Velké Británii, která byla v dané době ekonomickým hegemonem, poslední dvě krize začaly u nového hegemonu – USA. Krize 1825 byla spojena s krachem britských investic v Jižní Americe, kam vývoz vzrostl z 2,9 miliónů liber v roce 1821 na 6,4 miliónů liber v roce 1825, přičemž obchod byl kryt státními dluhopisy a akciemi neexistujících zlatých dolů. Výsledkem bylo zhroutil 145 bank v Anglii. Následně se krize rozšířila po celé Evropě.³⁶⁴ Ekonomická krize 1867 je spojena s bankrotem železniční společnosti „Watson, Overend & Co.“, vydáváním riskantních nebo následně zcela nedobytných směnek na pokrytí nákladů. Výsledkem byl pád důvěry v celé britské hospodářství a útěk investorů z londýnské burzy. 11. květen byl později označen za první černý pátek v burzovních dějinách. Současníci hovořili o nejhroší panice od roku 1825. Po 1. světové válce se hegemonem stávají USA, kde ekonomická krize propukla v roce 1929. V období mezi roky 1921 až 1928 rostla průmyslová výroba v Americe ročně o 4 procenta, v roce 1928 dokonce o 15 %. Motorem tohoto neobvykle silného růstu byl boom na kapitálovém trhu. V létě 1929 se hodnota akciového indexu Dow Jones proti roku 1921 téměř zpětinasobila a dosáhla 5 180 bodů. Spouštěcím mechanismem krize byla paradoxně dobrá sklizeň v letech 1927 a 1928, což vedlo k výraznému poklesu cen, a rovněž růst zásoby v podnikové sféře a snížení temp spotřeby. Následně začal „černý pátek“ – vyprodej akcií na newyorské burze, který se rozšířil na evropské trhy. V roce 1932 spadl Dow Jones na 812 bodů.³⁶⁵

Z ekonomických krizí se svět dostával jednak nasazením nových technologií, které rozšiřovaly trh zboží a vytvářely nové příležitosti, jednak přerodělováním zdrojů a trhů válkami. První polovina 19. století je charakteristická rozvojem strojů na zpracování bavlny (1. průmyslové revoluce), druhá polovina 19. století věkem páry, kdy dochází k rozvoji železnic a těžkého průmyslu (2. průmyslová revoluce), a první polovina 20. století je obdobím rozvoje petrochemie, využitím elektřiny a spalovacích motorů (technicko-vědecká revoluce). Celé 19. století je spojeno s expanzí nejen ekonomickou, ale i vojenskou – vedou se koloniální války a dochází i k regionálním válkám mocností o sféry vlivu. Ke konci 19. století svět přechází do monopolní fáze vývoje a je teritoriálně rozdělen mezi mocnostmi, proto se války ve 20. století stávají světovými. Technologické změny, vojenské výdaje a války zhoršovaly sociální situaci mas, proto se objevují i občanské války a revoluce. Graf 20 ukazuje vývoj reálných mezd od poloviny 19. století do ekonomické krize 2008, včetně propadů v letech 1867, 1915, 1921, 1943, 1977.

³⁶⁴ Britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/15882-britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826>

³⁶⁵ Dow-jones-100-year-historical-chart. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart>

Graf č. 21: Reálné mzdy 1885–2009

Růst mezd – Inflace – Reálné mzdy

Ekonomická krize 2008 probíhala v jiných podmínkách, nicméně kromě rozdílů jsou zde i některé podobné projevy, jako v předcházejících krizích. V čem jsou rozdíly? Především krize nenaplnila představu o cykličnosti jejich příchodu, předcházející velké krize se opakovaly cca po 50 letech, tentokrát uplynulo od minulých velké krize 70 let. Ukazuje se, že systém je schopen některé procesy do určité míry regulovat. Ekonomickou krizi, jejíž náznaky se objevily v roce 1988³⁶⁶, kdy Dow Jones index klesl o 1/3, se podařilo oddálit rozšířením trhů po kolapsu východoevropských komunistických režimů v roce 1989, navýšením vojenských výdajů po roce 2001 (viz graf 24) a změnou úvěrové politiky Federálního rezervního systému (FED) v USA v roce 2003 A. Greenspanem (*1926), který byl v té době předsedou rady guvernérů³⁶⁷. Druhý rozdíl je, že nové technologie, které v minulosti umožňovaly překonat krizi, mohou tentokrát problémy ve společnosti naopak prohloubit. Technologie 21. století – automatizace, 3 D tiskárny a další, rozšiřují trh, ale nevytvářejí v takových objemech nová pracovní místa a dokonce je redukuje³⁶⁸. Nové technologie mají ale vliv nejen na zaměstnanost, ale i na způsob vedení války, respektive na použití války jako pokračování politiky. Války v podmínkách

³⁶⁶ Dow-Jones. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart>

³⁶⁷ greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.marketwatch.com/story/greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn>

³⁶⁸ KAKU, Michio. *Visions: How Science Will Revolutionize the 21st Century*. New York: Oxford University Press 1998.

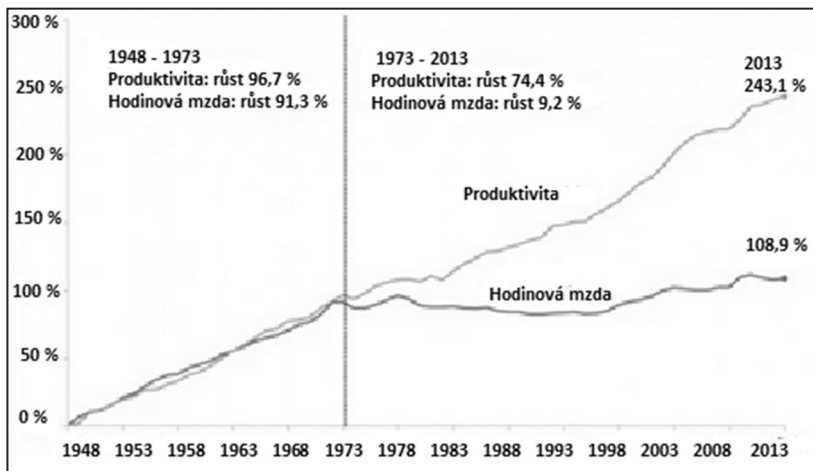
existence jaderných zbraní, technologie, která vzniká po 2. světové válce, byly rizikem i pro potenciálního vítěze. Vývoj a nasazení do výzbroje hypersonických raket Ruskem a technologický pokrok v Číně v současnosti vede minimálně k vyrovnání potenciálu mezi Západem a těmito státy. Jinými slovy, udržení hegemonie Západu se stává problémem. Navíc USA, jejichž vojenské výdaje dnes převyšují vojenské výdaje zbytku světa, ztrácejí v důsledku finančních nákladů na zahraniční operace svou konkurenční schopnost v modernizaci armády. Další navýšení vojenských výdajů může být pouze na úkor sociálních výdajů, což prohlubuje rozkol ve společnosti.

Globalizace i bez navyšování vojenských výdajů spolu s ekonomickou krizí vytváří podmínky pro sociální polarizaci a v důsledku i nárůstu nespokojenosti lidí, jejichž situace se zhoršuje. Podle analýzy OECD z roku 2017, je míra nerovnosti ve světě dnes na úrovni roku 1820.³⁶⁹ Předpokladem stability společenských systémů po 2. světové válce se stal sociální stát. Udržet sociální stát nebo ho vytvořit naráží na problém zdanění transnacionálního kapitálu, neboť ten se v globalizovaném světě přesouvá tam, kde jsou nejmenší náklady nebo nejlepší investiční podmínky. Snižování daní, jako žádoucí podmínka udržení kapitálu a získání investic, omezuje možnosti udržet sociální stát. Jestli v roce 2000 procházelo přes státní rozpočet v USA 19,3 % HDP, v roce 2020 to je jen 16,19 %.³⁷⁰ Volný pohyb pracovní síly, který je rovněž podstatným znakem globalizace, prohlubuje kromě toho konkurenci na trhu práce, což stlačuje cenu práce, a to i ve vyspělých západních zemích, kde se prakticky zastavil růst reálných mezd a již delší dobu nekoresponduje s růstem produktivity práce. Zlomem, jak ukazuje graf č. 21, byl rok 1973, kdy se začaly rozevírat nůžky mezi růstem produktivity práce a růstem reálných mezd.

³⁶⁹ Global income equality now back at 1820s levels: OECD. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://phys.org/news/2014-10-global-income-equality-1820s-oecd.html>.

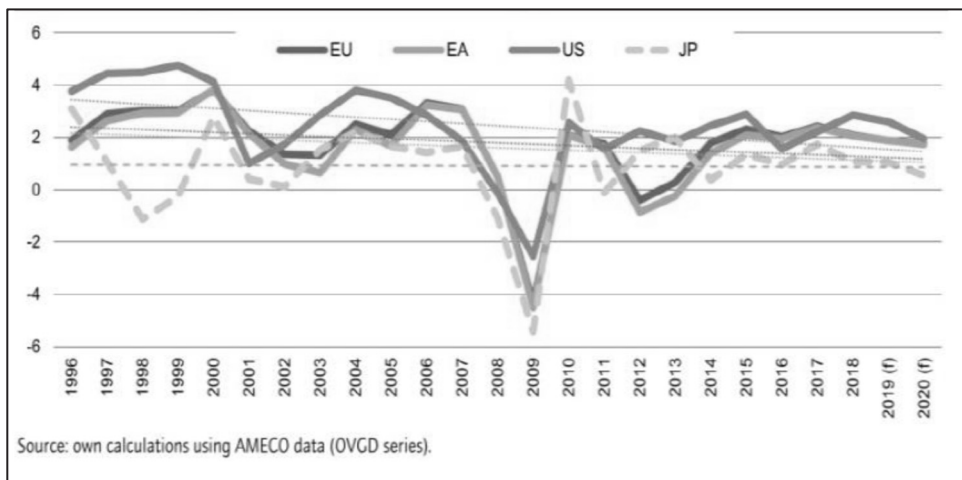
³⁷⁰ usdebtclock.org. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.usdebtclock.org/>

Graf č. 22: Korelace růstu produktivity a hodinových mezd v období 1948–2013

Limitujícím faktorem pro stabilitu se stal následně pokles temp růstu HDP po ekonomické krizi v roce 2008, který ještě více prohloubil dluhovou krizi.

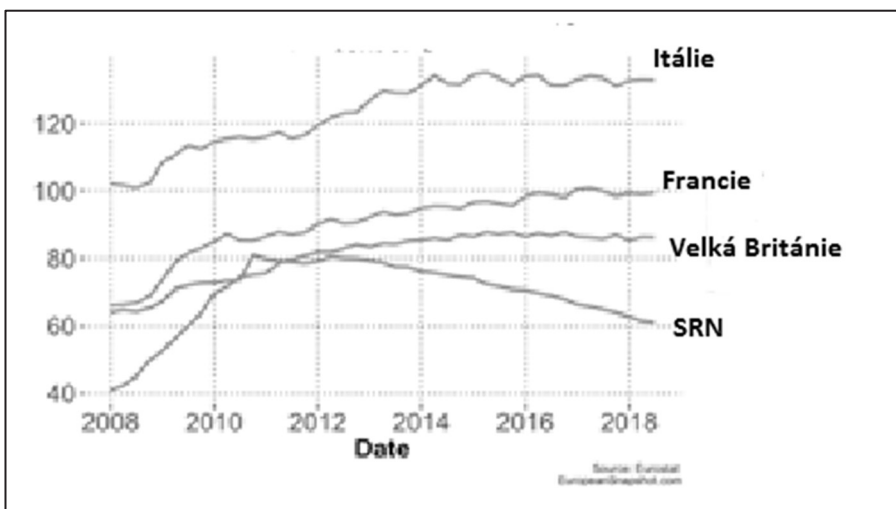
Graf č. 23: Reálný růst HDP (%) v EU, v eurozóně (EA), USA a Japonsku 1996–2020

Zdroj: <https://www.etui.org/fr/Services/Facts-Figures/Benchmarks/Economic-developments-real-GDP-growth-in-Europe-the-US-and-Japan>

Pokles koupěschopnosti byl kompenzován růstem úvěrů a hypoték a dalším růstem zadluženosti státu, zabezpečujícího fungování sociálního státu. V USA v současnosti výdaje na sociální zajištění, medicare, potravinové a zemědělské subvence a státní penze dosahují 2, 774 bilionů dolarů, tj. zhruba 2/3 státního rozpočtu, oproti cca 700 miliardám na obranu.³⁷¹ Dluhy rostou prakticky u všech států, a i u dalších ekonomických subjektů. Graf č. 23 ukazuje zadluženost členů EU s největším objemem HDP (údaje USA jsou v grafu č. 17).

Graf č. 24: Růst zadluženosti Itálie, Francie, Velké Británie a SRN po krizi 2008

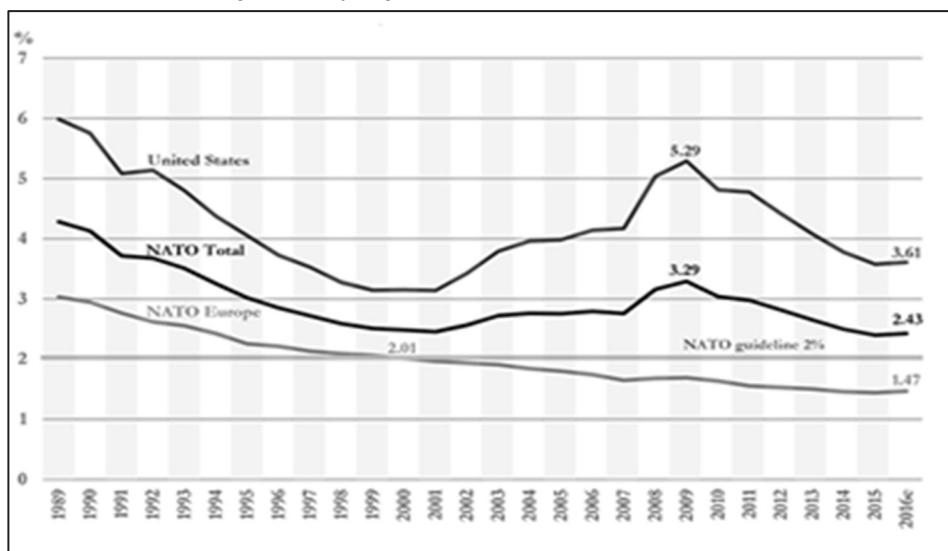

Zdroj: <https://europeansnapshot.com/>

V 90. letech mohl Západ i při poklesu celkových výdajů na obranu realizovat řadu zahraničních vojenských operací – Irák 1990–1991, Jugoslávie 1995–1999, Irák a Afganistán 2003, jejichž cílem byla systémová změna. Zlomem z hlediska výdajů na obranu se stal rok 2001, kdy po teroristickém útoku v New Yorku v USA byla vyhlášena válka s terorismem, která vyžadovala (umožnila) navýšit vojenské výdaje. Pravda, došlo k tomu jen v USA, a nikoliv u evropských členů NATO, a i v USA po ekonomické krizi 2008 se vojenské výdaje začaly opět snižovat, byť USA zůstávají z hlediska vojenských výdajů suverénně na prvním místě ve světě a vydávají na zbrojení více než zbytek světa. Válka s terorismem odčerpává podstatnou část vojenského rozpočtu států NATO, a to i na úkor modernizace ozbrojených sil Západu, díky čemu, jak bylo zmíněno, Západ ztrácí technologický náskok.

³⁷¹ usdebtclock.org. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.usdebtclock.org/>

Graf č. 25: Vojenské výdaje NATO 1989–2016

Zdroj: <https://yaleglobal.yale.edu/content/futures-nato>

Paradoxem situace je, že zánik SSSR a komunistického bloku, pokles HDP po krizi 2008 a snížení vojenských výdajů v členských státech NATO nevedly k poklesu silového prosazování politických zájmů. Použití či hrozby použití síly a ekonomické sankce se staly běžnou součástí politiky, byť se používají proti nedemokratickým režimům, které se izolovaly od volného pohybu kapitálu nebo nedodržují západní standardy demokracie (Jugoslávie 1996, Irák 2003, Rusko 2008 a 2014–2019, Sýrie 2011, Libye 2014, Irán 2019). Levnější variantou se zdála být v tomto období výběrová podpora nebo iniciování barevných revolucí v zemích potenciálně nepřátelských Západu nebo nacházejících se ve sféře vlivu potenciálních konkurentů – Ruska a Číny. Barevné revoluce proběhly v bývalé Jugoslávii v roce 2000 (Buldozerová revoluce), v Gruzii 2003 (Revoluce růží), na Ukrajině 2004 (Oranžová revoluce), v Kyrgyzstánu 2005 (Tulipánová revoluce), Moldávii 2009. Revoluční vlna v Evropě byla završena převratem na Ukrajině v roce 2013 (Revoluce cti). Na dynamické změny v Evropě navázalo „Arabské jaro“ – revoluční hnutí v Africe a na Středním východě – Libanon 2005, Irán 2009, Tunis 2011, Alžír 2011, Egyptě 2011, Libye 2011, Sýrie 2011 Jemen 2012 a další.

Prvopříčinou barevných revolucí je nepochybně nespokojenost lidí, kterou lze nicméně využít nebo vhodně zaměřit. Výhodou tohoto řešení jsou nižší náklady na změnu, což je důležité zejména při limitovaných zdrojích po roce 2008. Barevné

revoluce probíhají podle jednoho scénáře³⁷², i když ne vždy jsou úspěšné, přičemž v kontextu teorie chaosu kritériem úspěchu není jen následná stabilizace území, ale může to být i omezení vazeb daných zemí na Rusko a Čínu, které ohrožují dominanci Západu a porušují tak status quo. Proto jsou tyto státy označovány za revizionistické. Cílem nové pravice nicméně nebyla nevyhnutelně od samého počátku demokratizace konkrétní země, cílem mohlo být i vytvoření řízeného chaosu ve vztahu k nejnebezpečnějším protivníkům. Z. Brzezinský v 90. letech konstatoval, když hovořil o politice k Rusku, že aktivity USA měly „podporovat pluralizaci post-sovětského prostoru a bylo by dobré, kdyby nové státy respektovaly lidská práva, ale mohou vzniknout okolnosti, kdy může být užitečná i podpora nových, ale nedemokratických států v prostoru bývalého Sovětského svazu, pokud to pomůže demokratizovat Rusko.“³⁷³ Cílem tak už není prostřednictvím chaosu vytvořit novou stabilitu, ale naopak v určitém prostoru udržovat chaos, jak to konstatoval analytik USA G. Friedman (*1949), ředitel amerického think tanku STRATFOR ve své knize „Příštích 100 let“³⁷⁴ již v roce 2007. Nový projekt, spojený s aplikací teorie chaosu, předpokládal vytvoření řízeného chaosu, tj. vytváření nestability v prostoru, který kontrolují potenciálně nebezpeční aktéři, což je mělo donutit vynaložit další prostředky na udržení stability, diskreditovat se použitím silových prostředků v očích veřejnosti, popřípadě to mělo vyvolat jejich rozklad a změny režimu. Problém ale je, jak již bylo zmíněno, že řízený chaos se dnes stává neřízeným a začíná ohrožovat i stabilitu západních zemí, kde začínají chybět prostředky na udržování sociálního státu. Výsledkem barevných revolucí byly sice v některých případech změny režimu nebo přijetí demokratických změn, celkově ale revoluce destabilizovaly i tak komplikovanou ekonomickou situaci v regionu, což otevřelo cestu migrační vlně, která se v roce 2015 převalila po Evropě.

Dynamické změny v oblasti technologií a ekonomiky, které ovlivňují sociální sféru, se promítají následně do politiky, přičemž i tady jsou efekty jiné, než odhadovali stoupenci liberalismu a západního socialismu. I v daném případě je atraktor širší. Ve vyspělých západních zemích se díky nespokojenosti občanů prosazují buď populistické konzervativní strany s novými vůdci, nebo radikální socialistické proudy. Ke konzervativním populistům lze zařadit Alternativu pro Německo, Národní frontu M. Le Penové (*1968), D. Trumpa v čele republikánů v USA, E. Marcona (*1977) v čele nové politické strany ve Francii Republiko vpřed. Radikální socialistický proud představuje hnutí Žlutých vest ve Francii nebo poblairovká Labour Party pod vedením radikálního marxisty J. Corbyna (*1949), který se prosadil v roce 2015 do čela této strany, byť v roce 2020 byl nahrazen Keir Starmerem.

³⁷² SHARP Gene. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework For Liberation.* Boston: The Albert Einstein Institution, 2010.

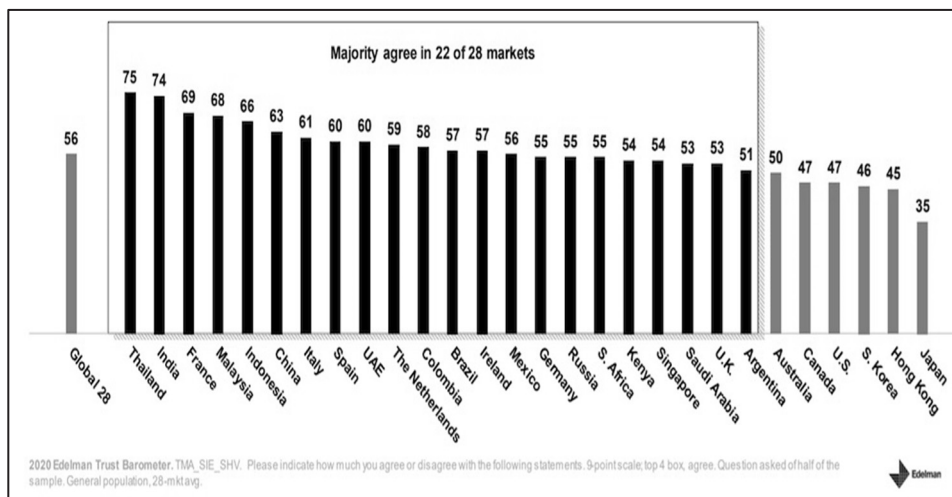
³⁷³ *Complexity, Global Politics, and National Security.* Washington, D.C : National Defence University, 1997, s 34-35.

³⁷⁴ FRIEDMAN, Georg. *The Next Hundred Years: A Forecast for the 21st Century.* NY: Doubleday, 2009.s. 68.

Tradiční konzervativci byli za udržení řádu, ale nejsou stoupenci vměšování do záležitostí jiných stran. Radikální socialisté kladou důraz na sociální potřeby pracujících a nejsou za navyšování vojenských výdajů, což limituje použití síly v mezinárodních vztazích. Reakcí na zhoršování situace v zemích na periferii bylo v první vlně buď vítězství radikální levice (Jižní a Střední Amerika), nebo růst militantního náboženského fundamentalismu a teroristických organizací (islámský svět). Levicová vlna sice v Jižní Americe přešla, nicméně svět není stabilnější a problémy narůstají.

Podle průzkumů agentury Edelman Trust Barometr z ledna 2020 56 % světové veřejnosti je zklamáno z fungování systémů a nevěří existujícím institucím (viz graf č. 25).³⁷⁵ Týká se to nejen ekonomicky méně rozvinutých zemí, ale i západních zemí – USA a EU, včetně starých členských států EU. V USA podle průzkumu Gallupova ústavu z roku 2019 se 43 % populace pozitivně vyjadřuje o socialismu a mezi mládeží (18–34 let) je to dokonce 58 %³⁷⁶. Reakcí D. Trumpa je, že v USA žádný socialismus nebude.³⁷⁷

Graf č. 26: Nedůvěra obyvatelstva v instituce v roce 2020

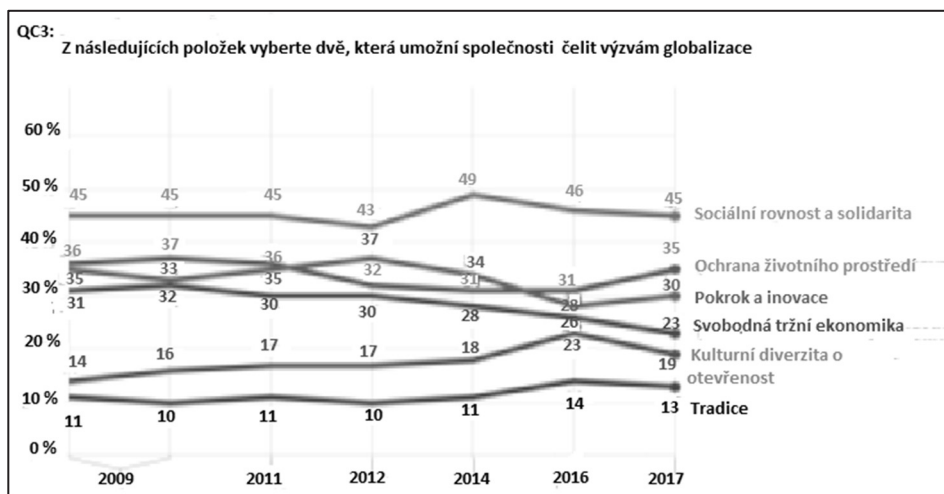
³⁷⁵ Trustbarometer. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.edelman.com/trustbarometer>

³⁷⁶ four-americans-embrace-form-socialism. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://news.gallup.com/poll/257639/four-americans-embrace-form-socialism.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=Four%2520in%252010%2520Americans%2520Embrace%2520Some%2520Form%2520of%2520Socialism

³⁷⁷ trump-iowa-socialism-bernie-sanders. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/jan/31/trump-iowa-socialism-bernie-sanders>

V EU většina jejích občanů podle průzkumu Eurobarometru z roku 2017 pozitivně oceňuje nejvíce solidaritu a sociální rovnost, menší preference mají hodnoty liberální – kulturní diverzita, životní prostředí, stejně jako hodnoty konzervativní – tradice a svobodný obchod.

Graf č. 27: Hodnotové preference občanů EU (rok 2017)

Zdroj: Special Eurobarometer 467 – Wave EB88.1 – TNS opinion & social, s. 17, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion>

Kromě ekonomických a technologických faktorů je relativně nezávislým faktorem, majícím vliv na politiku, přírodní prostředí, které má jednoznačně charakteristiky nelineárního systému. Klimatické změny jsou reálným faktem, co je ale předmětem sporu, jaký je náš podíl na těchto změnách. Kromě naší činnosti má na klima vliv i sluneční cyklus, oscilace zemské osy, sopečná činnost a další. Prognózovat proto jednoznačně budoucí vývoj je prakticky nemožné, atraktor je zde dostatečně široký. Z jedné strany odborníci hovoří o pokračujícím oteplování a z druhé strany jiní hovoří o nástupu malé doby ledové.³⁷⁸ Klimatické změny mají vliv na ekonomiku, výrazně se mohou dotknout zemědělství a potravinové bezpečnosti. Mohou ale ohrozit i fyzickou existenci lidí, pokud dojde k tání ledovců nebo

³⁷⁸ Pocasi-muze-letos-blaznit. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/pocasi-muze-letos-blaznit-rika-nasa-slunce-aktivita-bude-nejnizsi-za-200-let-40310495_klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smali. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/pocasi/clanek/klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smali-ze-prehaneji-ted-se-scenare-naplnuji-40291182>; Poslednich-pet-let-bylo-nejteplejsich-v-historii. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/poslednich-pet-let-bylo-nejteplejsich-v-historii-oznamila-nasa-40270514>

naopak výraznému ochlazení na severu Evropy či změnám ve vodním režimu regionů. Přeorientování na novou ekonomiku nebo přizpůsobení se změněné situaci bude vyžadovat kolosální náklady, které při nízkých tempech růstu HDP, nelze realizovat, pokud porostou vojenské výdaje nebo budou pokračovat vojenské konflikty.

Současný chaos je tedy výsledkem čtyř procesů:

Za prvé, je výsledkem pokusu USA vytvářet „plánovaný (řízený) chaos“ s cílem oslabit protivníky. Destrukce systému nebo klíčových prvků systému je v celé řadě případů úspěšná, nicméně následná stabilizace na bázi žádoucích hodnot nebo udržování chaosu v žádoucích rámcích se nedaří. Důvodů je několik. Především narušení tradičních i nedemokratických institucí nevede automaticky ke vzniku demokracie, se kterou autoritářské státy nemají v řadě případů žádnou historickou zkušenost. Řízená destrukce ekonomiky prostřednictvím sankcí nebo sabotáže snižuje výkonnost systému, nicméně nevede automaticky k vytvoření efektivnějšího systému, což vede k diskreditaci nových elit nebo trvalému chaosu a jeho vývozu do vnějšího prostředí – migrační vlny, růst terorismu apod.

Za druhé, je projevem neadekvátního použití teorie chaosu. Aplikace teorie chaosu, podobně jako v případě teorie systémů je realizována v rámci ideologického rámce, tvořeného v daném případě ideologií nové pravice, snažící se udržet hegemonii Západu v čele s USA, což naráží na odpor alternativních (revizionistických) sil – Číny, Ruska a dalších. Pochopení mechanismu řízeného chaosu umožňuje přijímat protiopatření, která jsou jednak spojena s izolací antisystémových subjektů a konsolidací prosystémových sil, jednak s mobilizací zdrojů, které mají umožnit řešit problémy vyvolávající negativní emoce obyvatelstva. Důležitým faktorem umožňujícím eliminovat pokusy o destabilizaci je využití specifík politické kultury obyvatelstva – v případě Ruska je to sjednocující význam pravoslavného náboženství a „svatých válek“ vedených proti vnějším protivníkům, v případě islámských zemí to může být boj s křesťanstvím, představovaným křížovými výpravami nebo kolonizací, v případě Jižní Ameriky étos osvobozenického boje proti dominanci USA. Atraktor tak získává jiný rozměr a pokusy o destabilizaci mohou vést naopak k upevnění režimu.

Za třetí, chaos může být výsledkem ani ne tak aplikace teorie chaosu, jako použití jiných ideologicko-metodologických konceptů, které neodrážejí a nepostihují dynamiku prostředí. Je to případ jak ideologického rámce výše zmíněné aplikace teorie chaosu, tak pokusů stabilizovat systém na bázi náboženských nebo ideologických konceptů, vycházejících z představy o jediné správné cestě. I když připustíme fakt, že některé z nich mohou být blízké realitě, chaos vzniká v důsledku nesouhlasu s daným postupem stoupenci jiných přístupů, s jinou představou o způsobu dosažení harmonie. Příkladem jsou náboženské konflikty nebo způsob řešení

migrační krize v západní Evropě, kde například v SRN proti sobě stál blok podporující migraci (CDU, SPD...) a antisystémové subjekty (AfD), podporující protesty proti migrační politice.

Za čtvrté, chaos může být vyvolán fungováním řady systémů, které mají systémový nelineární charakter (přírodní procesy, ekonomika). Nepochopení zvláštností fungování těchto systémů v čase a prostoru a pokus řešit existující problémy v rámci odzkoušených přístupů nevede k očekávanému úspěchu a v řadě případů jsou naše zásahy nejen nejednoznačné, ale mohou situaci i zhoršovat.

Pokud se podíváme na problém použití války, respektive hrubé síly (hard power) při řešení dnešních problémů optikou výše uvedených argumentů, je evidentní že vyvolávání přímé konfrontace, ať už vojenské nebo ekonomické zjevně ohrožuje nejen „oběti“, ale i nositele. Tomuto faktu mimo jiné odpovídá politika D. Trumpa, kde ve většině případů radikalismus na slovech končil politickým kompromisem. Zároveň ale ani D. Trump se nemohl vzdát dominantní pozice USA a Západu. K jejímu udržení se dnes využívá méně nebezpečných forem války, jako jsou války hybridní, informační a obchodní, které by měly znejistět, oslabit nebo rozložit oponenty, a tím snížit jejich konkurenční potenciál. Ani jedna z těchto variant ale neřeší zásadní problémy vzniklé globalizací, ekonomickou krizí, technologickou revolucí a změnami klimatu, tyto problémy pouze přerozděluje nebo odsunuje. Budoucnost by proto měla patřit kooperaci. Ta ale předpokládá použití adekvátních nástrojů poznání reality, což naráží na stereotypy myšlení a chování a zájmy části elit, obávajících se ztráty privilegií. Představa, o které se údajně vážně uvažuje, že několik stovek vybraných jedinců přežije díky expanzi do vesmíru³⁷⁹, je utopií neřešící problém lidské civilizace.

³⁷⁹ miliardari-resi-uprk-z-planety. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/miliardari-resi-uprk-z-planety-40314340?seq_no=8&source=hp&dop_ab_variant=292322&dop_source_zone_name=novinky.szhnp.box&utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=z-boxiku&utm_campaign=null

ZÁVĚR

Druhá světová válka byla výrazným zlomem v dějinách lidstva. Miliony mrtvých nás donutily přehodnotit některé postupy a formy organizace společnosti, které nedokázaly této katastrofě zabránit. I přes řadu konfliktů se podařilo vyhnout velkým válečným střetům a položit základy pro sociální rozvoj a rozvoj demokracie nejen v jednotlivých zemích, ale i v celosvětovém měřítku.

Východiskem bylo pochopení příčin vzniku 2. světové války. Příchod Adolfa Hitlera k moci stejně jako rozpoutání 2. světové války nebyly náhodnými jevy. Vítězství NSDAP ve volbách v Německu v roce 1932 bylo v mnohém zapříčiněno ekonomickými sankcemi a reparacemi uvalenými na Německo po 1. světové válce a ekonomickou krizí, která vypukla v roce 1929. Řešením problémů Německa se měla stát expanze a válka, jak o tom Hitler psal již v *Mein Kampf*, vydaném v roce 1926. Samotné rozpoutání války Hitlerovi umožnil laxní postoj západních mocností spojený s tzv. politikou appeasementu, kdy západní velmoci akceptovaly nejen znovuvyzbrojení Německa, ale na základě předpokladu, že Hitler zaútočí nejprve na SSSR, se smířily s anšlussem Rakouska, obětovaly Československo a nepomohly vojensky Polsku. Obdobnou pasivní politiku praktikovaly západní mocnosti také v Asii po japonském útoku na Čínu. Tyto kroky se ukázaly jako fatální strategická chyba, která stála svět miliony mrtvých. Po 2. světové válce se západní demokracie na základě předcházející zkušenosti pokusily vytvořit stabilnější prostředí. Cestou k němu se stal Marshalův plán, zajišťující ekonomickou obnovu Evropy, budování integračních ekonomických a vojensko-politických uskupení Západu. Svět tak postupně přechází po 2. světové válce od multipolarity k modelu bipolarity.

Druhá světová válka a její výsledky přinesly zásadní globální změny. Jestliže meziválečné období šlo ještě do jisté míry považovat alespoň v mimoevropských oblastech za pokračování 19. století, tak období po 2. světové válce přináší celosvětovou proměnu. V mezinárodním systému se vytvořily dvě supervelmoci – SSSR a USA, které kolem sebe vytvořily dobrovolně či nedobrovolně vojensko-politické bloky – NATO a Varšavskou smlouvu. Výsledkem tohoto blokového uspořádání bylo bipolární rozdělení světa, jemuž dominovaly dva naprosto odlišné systémy. Roli určitého arbitra nebo alespoň mezinárodněpolitického fóra hrála nově vzniklá mezinárodní organizace – OSN, která byla vytvořena na základě dohody vítězných Spojenců na konci 2. světové války. Byla postavena na výsledcích 2. světové války a vítězné mocnosti se staly jejími klíčovými hráči. Tato skutečnost se v kontextu studené války stala její slabinou, neboť antagonistické mocnosti si vzájemně vetovaly klíčová rozhodnutí. Morální a právní role OSN však byla přesto zásadní, nemluvě o její ideji. V poválečném období se rodí termín tzv. třetího nebo rozvojového světa. Většinou se jednalo o státy, které vlivem dekolonizace, jež byla vyvolána 2. světovou válkou, získaly svoji nezávislost. Pravdou je, že tyto státy se

musely potýkat s celou řadou vnitro i zahraničněpolitických problémů a velmi často se stávaly obětí tzv. malých válek, kde mezi sebou v zastoupení soupeřily o vliv obě supervelmoci. V poválečném období se kromě výše uvedeného a idejí, které do mezinárodních vztahů a diplomacie přinášela OSN, promítaly také nové přístupy a vnímání společnosti. Kromě odklonu od pravicové politiky, byť v různých zemích různě dlouhého, se jako klíčový požadavek objevují zásadní apely v sociální rovině, které jsou požadovány po představitelích politické moci a mají za cíl zabránit opakování propadů životní úrovně a jistot, jak to bylo časté v předchozích obdobích. Tento apel byl naplňován různými cestami i metodami, s nesetnými výsledky a je aktuální do současné doby.

Druhá světová válka neznamenal jen radikální transformaci globálních mocenských vztahů, když definitivně vyřadila bývalé evropské koloniální mocnosti z nejvyšších vlivových příček a vytvořila předpoklady k následnému zformování bipolárního uspořádání. Ve vnitropolitickém ohledu znamenala změnu priorit a způsobů řízení hospodářských politik. I když toto tvrzení platí obecně pro evropský kontinent, v jednotlivých zemích byla praxe odlišná a vedla k rozdílným důsledkům. V západní Evropě tato zkušenost směřovala k postupnému zformování modelu smíšených ekonomik, resp. tzv. evropskému sociálnímu modelu. Ve středovýchodní Evropě naopak nové způsoby ekonomického řízení ve spojení s vyššími nároky obyvatel na přerozdělování a solidaritu a vlivem Sovětského svazu vedlo k usnadnění nástupu komunistické hegemonie v této části kontinentu. Výše uvedené ukazuje, jak bylo Československo skutečně oním pověstným „mostem“ mezi Západem a Východem v tom smyslu, jak zkušenost se „západní“ ekonomikou a důsledky, které z této zkušenosti byly vyvozeny, napomohly následnému rozproštění „východní“ hegemonie nad tímto geopolitickým prostorem.

Cílem obrané války je obvykle snaha o změnu nežádoucího chování subjektu, a to jak v případě vojensko-politické strategie, tak i u ekonomické války. Ekonomická válka může být nástrojem politiky, ale i součástí vojensko-politické strategie. Ekonomické teorie přisuzují vlivu války na ekonomiku různý význam především podle historického kontextu. Nejotevřenější koncepty sledující faktor války v procesu hospodářství byly použity v keynesiánské a neoklasické ekonomii. Obchodní válka jako ekonomický nástroj se v hospodářské politice významných světových ekonomik vyskytuje v současné době poměrně často. Příčinou je jednak nemožnost řešit problémy vojenskou cestou vzhledem k možným nákladům a nejistotě dosažení zamýšlených cílů, jednak fakt, že v důsledku ekonomické krize 2008 se ekonomickými protivníky stávají i političtí spojenci. Do kritické situace se po ekonomické krizi 2008 dostávají zejména Spojené státy americké, u kterých lze od konce druhé dekády 21. století sledovat obchodní konflikty napříč světovými trhy. Také ostatní významné ekonomiky se v posledních letech stále častěji odklánějí od dodržování liberálních principů a uchylují se k použití obranných ekonomických nástrojů. Aktuální vývoj naznačuje posilování tendencí ve prospěch protekcionismu a použití prostředků obchodní války. Nástrojem bránícím

eskalaci ekonomických konfliktů mají regionální integrační ekonomická uskupení a mezinárodní instituce. V tomto ohledu zůstává nezastupitelná role Světové obchodní organizace, která v rámci svých pravidel usiluje o to, aby v systému řešení sporů byly prosazovány sjednaná pravidla a bylo tak možné obchodní spory vyřešit, deeskalovat ekonomické konflikty a snížit riziko vojenského řešení. Při nárůstu ekonomických problémů klíčových hráčů pokus o vojenské řešení ale nelze vyloučit, ovšem jeho pozitivní efekt by byl více než sporný.

Standardní otázkou politiky států je, zda dát přednost „dělům nebo máslu“, respektive do jaké míry vojenské výdaje mohou stimulovat růst ekonomiky a stabilizovat společnost. Jedním z konceptů, který se touto problematikou zabývá, je tzv. vojenské keynesiánství, podle kterého je více či méně lhostejné, zda se používají jako fiskální stimul ke zvýšení růstu civilní výdaje nebo výdaje na zbraně. Období 2. světové války umožnilo prověřit tuto koncepci. Pokud porovnáme ekonomický program nacistického Německa s Novým údělem Roosevelta v USA v letech 1933–1937, je zjevné, že zaměření na militarizaci ekonomiky přináší pouze krátkodobý efekt, protože zdroje růstu jsou brzy vyčerpány a vzniká hrozba inflace, a dokonce i státního bankrotu. Nový úděl amerického prezidenta Roosevelta dal pozitivní výsledky, i když plně nedosáhl zamýšlených cílů, když byl zastaven rozhodnutím Nejvyššího soudu, který odmítl další zásahy do liberální ekonomiky. Nízké vojenské výdaje USA v tomto období mohly být zároveň jedním z faktorů proč USA, na rozdíl od totalitních režimů, nebyly připraveny na válku. V rámci poválečného vývoje a bipolárního soupeření Západ-Východ rostly vojenské výdaje všech hlavních aktérů mezinárodní politiky. Díky silovému prosazování zájmů stál svět v tomto období několikrát na prahu 3. světové války a zbrojení nemělo prakticky žádný stimulační efekt na ekonomiku. Východiskem se počínaje 70. lety 20. století staly dohody o omezení zbrojení mezi SSSR a USA. Po zániku SSSR a východního bloku došlo ke krátkodobému snížení vojenských výdajů. V současnosti však řada zemí, mezi které patří zejména USA a Čína, své vojenské výdaje opět navyšuje, což spolu s vypovídáním dohod o kontrole zbrojení ze strany Washingtonu vytváří rizika nových konfliktů.

Z hlediska bezpečnostního vývoje po skončení studené války se logicky předpokládalo, že NATO zanikne jako protipól rozpuštěné Varšavské smlouvy, což by symbolizovalo konec blokového uspořádání bezpečnosti. Nová bezpečnostní architektura v Evropě bez NATO byla po skončení studené války nejenom žádoucí, ale i možná, přičemž jejím hlavním pilířem se měla stát OBSE. Šlo o vizi evropského bezpečnostního systému, která měla vytvořit spolupráci mezi všemi evropskými státy a umožnit snížit vojenské výdaje. USA jako vítěz studené války ovšem hodlaly nejen udržet svoje postavení supervelmoci, ale posílit ho i díky NATO, které mělo zůstat hlavním garantem evropské bezpečnosti. Tím bylo dáno, že všechny modely bezpečnosti bez Severoatlantické aliance neměly šanci na úspěch. Navíc podle záměrů USA mělo NATO poskytnout bezpečnostní záruky bývalým zemím Varšavské smlouvy ze středovýchodní Evropy, čímž došlo k jeho rozšíření

na Východ. V první vlně rozšíření Aliance šlo o 3 země bývalé Varšavské smlouvy a ve druhé vlně rozšíření NATO o 7 zemí, včetně postsovětských. Ihned po prvním z těchto rozšíření Severoatlantické aliance na východ letadla NATO bombardovala Jugoslávii, přičemž se nejednalo o obranu v duchu Washingtonské smlouvy. To vše vyvolalo silné bezpečnostní obavy ze strany Ruské federace, která začala být obkličována zeměmi NATO. Vojenská doktrína Ruské federace jednoznačně označila za hlavní bezpečnostní hrozbu rozšiřující se NATO, které získalo značnou převahu. To přimělo Ruskou federaci, aby postupovala v duchu zásady, že nejlepší obranou proti přibližující se hrozbě je expanze. Jednak Ruská federace poskytla podporu separatistickým povstalcům na východní Ukrajině a rozhodla se anektovat Krym, který se chtěl odtrhnout od Ukrajiny. Tato situace nebývale zvýšila napětí mezi NATO a Ruskou federací, čímž se vážně destabilizovaly bezpečnostních vztahy v této části Evropy. Navíc země NATO při zvládnání krizí ve světě začaly podnikat vojenské operace, které neměly obranný, ale útočný charakter a byly v rozporu s mezinárodním právem, neboť neměly mandát OSN. Takovéto situace destabilizují mezinárodní bezpečnostní vztahy a plodí nedůvěru mezi státy.

Důležitým aspektem deeskalace konfliktů se staly po pádu bipolarity mírové operace, které zahrnují všechny aktivity od prevence konfliktů před jejich eskalací až k postkonfliktní obnově po skončení bojů. Zánik bipolarity z jedné strany v první fázi snížil riziko zásadních neshod na řešení konfliktů, z druhé strany vytvořil prostor pro jejich rozšíření. Operace ve prospěch míru zahrnují operace rozličných mezinárodních a regionálních organizací, jako je Organizace Severoatlantické smlouvy, Evropská unie či Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, ale i Africké unie. Jejich zásahy se liší z hlediska použitých prostředků, nicméně všechny vycházejí či deklarují, že vycházejí z principů mezinárodního humanitárního práva. Mírové operace nesporně přispívají k deeskalaci konfliktů, nicméně v řadě případů pouze zaručují zmrazení konfliktů, a ne jeho řešení, přičemž v posledním desetiletí se objevují případy, kdy mise není považována za politicky neutrální – Jugoslávie, Irák, Libye, Sýrie, Abcházie, Podněstří, Jižní Osetie...

Zánik bipolarity, postupný vznik multipolarity na pozadí pokusů USA nastolit unipolární model vedl klíčové soupeřící jaderné mocnosti – RF, Čínu a USA – k rozvoji nové bezpečnostní a vojenské strategie. Rozpad SSSR vedl v USA k představě o konečném vítězství jejich modelu, možnosti jeho násilného prosazování (Jugoslávie devadesátých let, Irák 2003 dodnes, Libye roku 2011) a nevyhnutelnosti hegemonie USA. Přestože se s presidentstvím Obamy a Trampa politika USA modifikuje, cíl zůstává stejný – udržení hegemonie USA. RF hodnotí hegemonistickou politiku USA jako hrozbu stabilitě, odsuzuje rozšiřování NATO na území bývalého východního bloku a svrhávání USA nevyhovujících režimů. Po roce 2007 začala RF aktivně prosazovat vlastní zájmy (gruzínsko-ruská válka 2008, přičlenění Krymu a podpora separatistů na Ukrajině, podpora Asadovského režimu v Sýrii, podpora Chavese ve Venezuele...). Rovněž Čína odmítá dominanci USA a začíná aktivně prosazovat své ekonomické zájmy všude ve světě. Garancí

nezávislosti RF i Číny se má stát armáda. Vojenské strategie všech tří mocností odrážejí jejich vidění situace, cíle a prostředky jejich dosažení, včetně možného použití jaderných zbraní. Vzhledem k riziku vojenské konfrontace s nejistým výsledkem se klíčoví aktéři zaměřují na vedení hybridních válek a realizaci ekonomických a dalších sankcí, s cílem oslabit potenciálního protivníka. Studená válka spojovaná se soupeřením Západ – Východ tak získává novou podobu, stabilita je zaměněna narůstajícím chaosem, který, jak se zdá, je špatně řízený, nebo se vymkl kontrole.

Teorie mezinárodní politiky po 2. světové válce, kromě vyhodnocení příčin vzniku války, zaměřila pozornost na důsledky existence jaderných zbraní. Dosažení parity v této oblasti vedlo k dohodám mezi USA a SSSR o kontrole zbrojení. Reakcí na situaci bylo rozpracování liberálně-idealistická koncepce „dlouhého míru“ a později demokratického míru. Změny v poměru sil se promítly i do změn vojenské strategie – strategie masové odvety byla zaměněna strategií pružné reakce, což otevřelo prostor pro alternativní nástroje. Se zánikem SSSR elity USA začaly hledat na základě analýzy historické zkušenosti model, který by jim umožnil udržet v nových podmínkách hegemonii USA. Alternativou se stal neokonzervativní přístup v době vlády prezidenta G. Bushe ml., liberální model za prezidenta B. Obamy a konzervativní model prosazovaný během vlády D. Trumpa. Ani jeden z nich zatím nevedl k obnově pozice USA, jako přiznaného světového hegemona. V polovině druhé dekády 21. století se Ruské federaci podařilo obnovit vojensko-strategickou rovnováhu s USA. Přibližně ve stejné době čínský hrubý domácí produkt měřený podle parity kupní síly co do velikosti převýšil HDP Spojených států – a rozdíl stále narůstá. Výsledkem pokusů Washingtonu udržet hegemonii je nárůst vojenských výdajů, který se promítá do vnitřní nestability USA, růst chaosu v mezinárodním měřítku a postupná ztráta důvěry v USA jako přirozeného lídra demokratického světa.

Narůstající ekonomické a sociální problémy, nejasnost „vítězné koncepce“ a nemožnost řešit situaci silou zvyšuje význam alternativních nástrojů a propagandy. Hybridní války, jejichž cílem je kombinací vojenských a nevojenských prostředků oslabit potenciální protivníky, vedou všichni klíčoví aktéři, byť obviňováni jsou vždy ti druzí. Důležitou roli zde má propaganda, která na základě záměrného a účelového výběru faktů má vytvořit u obyvatelstva žádoucí obraz reality – my jsme ti dobří a vždy mluvíme pravdu, a naši ekonomičtí a političtí konkurenti jsou ti zlí a dezinformují veřejnost. Kromě informační války mají důležitou roli pro zajištění výhodnější pozice kybernetické útoky, zaměřené na získání informací nebo narušení informačních kanálů protivníků důležitých pro fungování společnosti, nebo přímo ekonomické sankce, které mají oslabit jeho ekonomický potenciál a vyvolat nespokojenost obyvatelstva. Jejich efekt je ale nejednoznačný, což ukazuje na potřebu rozpracovat novou teorii, která by komplexně analyzovala vzniklou situaci.

Při analýzách války se většinou vychází z klasické definice pruského generála a vynikajícího teoretika Carla Clausewitze, který spojoval válku s politikou. Co se méně zdůrazňuje, je to, že přitom použil systémový přístup a i prvky teorie chaosu. Poznávání společenských jevů bylo a stále je ovlivňováno ideologickým a náboženským kontextem poznávajícího subjektu. To vede k tomu, že je opomíjen nebo nedoceňován systémový charakter reality a vliv nahodilých faktorů, což znemožňuje pochopit dynamické změny, ke kterým dochází ve společnosti v důsledku globalizace a civilizačního vlivu na přírodu. Výsledkem jsou neadekvátní či neefektivní politická rozhodnutí, včetně řešení společenských problémů cestou vyvolávání různých typů konfliktů, kdy náklady na očekávanou změnu jsou vyšší než zisky ze změny a výsledek je jiný než očekávaný. Paradoxně ani aplikace systémové teorie a teorie chaosu v praxi USA nevede dnes k posílení nebo udržení jejich hegemonní pozice. USA jsou schopny destruovat nežádoucí systémy, avšak nejsou schopny je následně stabilizovat nebo udržovat v rámci říditelného chaosu. Ukazuje se, že eskalace konfliktů a války nezávisle na jejich podobě ohrožují stabilitu i USA a neumožňují řešit klíčové problémy civilizace, jako jsou dopady technologických změn, klimatické změny, šíření nemocí, narůstající sociální polarizace a další.

Dnes se zdá, že jsme zapomněly na poučení z 2. světové války a poválečného vývoje. V řadě případů místo hledání pro všechny výhodných řešení nebo alespoň řešení, která zásadně nezhoršují celkovou situaci, se svět ubírá cestou vyvolávání a eskalace celé řady konfliktů, kdy někteří aktéři doufají, že říditelný chaos jim umožní přežít na úkor jiných. Civilizace, jak se ukazuje, je ale vysoce citlivý a křehký systém a vzhledem k tomu, že lidstvo dnes disponuje prostředky, které tento systém mohou zničit, je žádoucí být opatrný a místo konfrontace jít cestou kooperace a hledání alternativních variant vývoje. Vývoj po 2. světové válce i v podmínkách třídně rozděleného světa a konfrontace Západ – Východ ukázal, že to je možné.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

OBĚTI 2 SVĚTOVÉ VÁLKY

Stát / Území	Počet obyvatel 1939	Počet padlých vojáků	Civilní oběti	Oběti ži- dovského holocaustu	Oběti celkem	% obětí z popu- lace
Albánie	1 100 000	28 000		200	28 200	2,56 %
Austrálie	7 000 000	40 400	100		40 500	0,58 %
Barma	17 500 000		60 000		60 000	0,34 %
Belgie	8 400 000	12 100	52 000	24 000	88 100	1,05 %
Brazílie	41 500 000	1 000	1 000		2 000	0,00 %
Bulharsko	6 300 000	22 000			22 000	0,35 %
Česko- slovensko	10 400 000 ^[3,4]	25 000	63 000	277 000	365 000 ^[5]	3,51 %
Čína	530 000 000	3 000 000	7 000 000		10 000 000	1,89 %
Dánsko	3 800 000	1 300	1 800	100	3 200	0,08 %
Estonsko	1 100 000	35 000 ^[6]	40 000 ^[6]	1 000 ^[7]	76 000	6,9 %
Etiopie	14 100 000	5 000	200 000		205 000	1,45 %
Filipíny	16 400 000	57 000	90 000		147 000	0,9 %
Finsko	3 700 000	95 000	2 000		97 000	2,62 %
Francie	41 700 000	212 000	267 000	83 000	562 000	1,35 %
Francouzská Indočína	24 600 000		1 000 000		1 000 000	4,07 %
Indie	386 000 000	87 000	1 500 000		1 587 000	0,41 %
Indonésie	70 500 000		4 000 000		4 000 000	5,67 %
Irák	3 700 000	1 000			1 000	0,03 %
Írán	14 000 000	200			200	0,00 %
Irsko	4 250 000		100		100	0,00 %
Island	120 000		200		200	0,17 %
Itálie	43 800 000	306 400	145 100	8 000	459 500	1,05 %
Japonsko	72 000 000	2 000 000	600 000		2 600 000	3,61 %
Jižní Afrika	10 300 000	11 900			11 900	0,12 %

OD STABILITY POVÁLEČNÉHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU SOUČASNOSTI

Jugoslávie	15 400 000	446 000	514 000	67 000	1 027 000	6,67 %
Kanada	11 300 000	45 300			45 300	0,4 %
Korea	23 400 000		60 000		60 000	0,26 %
Litva	2 500 000		212 000	141 000	353 000	14,12 %
Lotyšsko	2 000 000		147 000	80 000	227 000	11,35 %
Lucembursko	300 000		1 000	1 000	2 000	0,67 %
Maďarsko	9 200 000	300 000	80 000	200 000	580 000	6,3 %
Malajsie	5 500 000		100 000		100 000	1,82 %
Malta	300 000		1 500		1 500	0,5 %
Mongolsko	700 000	300			300	0,04 %
Německo	69 300 000	5 500 000	1 840 000	160 000	7 500 000	10,82 %
Newfoundland	300 000	1 000	100		1 100	0,37 %
Nizozemsko	8 700 000	7 900	92 000	106 000	205 900	2,37 %
Norsko	2 900 000	3 000	5 800	700	9 500	0,33 %
Nový Zéland	1 600 000	11 900			11 900	0,74 %
Polsko	34 800 000	700 000	1 900 000	3 000 000	5 600 000	16,07 %
Portugalský Timor	500 000		55 000		55 000	11,0 %
Rakousko	7 000 000		45 000	65 000	110 000	1,57 %
Rumunsko	19 900 000	316 000	56 000	469 000	841 000	4,23 %
Řecko	7 200 000	20 000	209 000	71 000	300 000	4,17 %
Singapur	700 000		50 000		50 000	7,14 %
Sovětský svaz	168 500 000	8 700 000	13 500 000	1 000 000	23 200 000	13,77 %
Španělsko	25 500 000	4 500			4 500	0,02 %
Thajsko	15 300 000	5 600			5 600	0,04 %
Tichomořské ostrovy	1 900 000		57 000		57 000	3,0 %
USA	132 000 000	407 300	11 200		418 500	0,32 %
Spojené království	47 800 000	382 600	67 800		450 400	0,94 %
Celkem	1 971 470 000	22 756 700	34 026 700	5 754 000	62 537 400	3,17 %

Použitá tabulka je z článků (překlady) *World War II casualties* na anglické Wikipedii a *Obete druhej svetovej vojny* na slovenské Wikipedii. Jak bylo uvedeno dříve, je to jedna z variant počtu obětí války, pohybujících se mezi 50 a 70 miliony.

- 1) Archivovaná kopie. *galaktis.cz* [online]. [cit. 2012-06-16]. Dostupné v archivu pořízeném dne 2013-12-05.
- 2) Archivovaná kopie. *ksl.wz.cz* [online]. [cit. 2012-06-16]. Dostupné v archivu pořízeném dne 2011-04-02.
- 3) Ročenka odbojářů 2006, Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, Bratislava, 2005, s. 1, ISBN 978-80-968005-8-2.
- 4) KANGILASKI, Jaak; KASK, Virve; KUKK, Kalev, et al. *Valge raamat eesti rahva kaotustest okupatsioonide läbi*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005. Dostupné online. ISBN 9985-70-19. S. 41-42. (estonsky)
- 5) http://www.eja.pri.ee/Catalog_eng.pdf

*Příloha č. 2***PROJEV REINHARDA HEYDRICHA O PLÁNECH
NA LIKVIDACI ČESKÉHO NÁRODA**

Domníváme se, že je velmi potřebné připomínat si z velké části realizované záměry nacistů ve 2. světové válce zvláště v dnešní době, kdy se projevují silné tendence falšovat a přeručovat dějiny, ospravedlňovat zvěrstva nacistů a jejich pomahačů bojem proti komunismu, tak jako se to děje např. na Ukrajině. Desítky milionů mrtvých, které si válka vyžádala, si takovou dehonestaci nezaslouží.

*Tento projev pronesl Reinhard Heydrich v Sídle říšského protektora, v Čer-
nínském paláci, v Praze, 2. října roku 1941 – tři dny po převzetí funkce.*

Příslušníci strany, pánové!

Z rozkazu vůdce jsem převzal před třemi dny vedení úřadu říšského protektora místo ochuravělého říšského protektora, říšského ministra von Neuratha.

Těší mne, že již dnes po třech dnech, mám příležitost pozdravit vás, spolupracovníky protektorátního štábu protektorátní vlády, úřednický sektor, především též představitele svrchovanosti strany v tomto bojovém prostoru – samozřejmě kromě svých užších spolupracovníků ve funkci náčelníka bezpečnostní policie a SD – také vás, páni vrchní zemští radové, kteří jste venku nositeli spásy a – jak doufám – bojových úkolů na poli správy.

Vůdcova směrnice, kterou jsem obdržel pro tento úkol, jež považuji za omezený jak časově, tak i v jiném směru, tato vůdcova směrnice zní: Mám v tomto prostoru jednoznačně a se vši tvrdostí zajistit, aby obyvatelstvo, pokud je české národnosti, pochopilo, že se nelze vyhýbat realitě příslušnosti k říši a poslušnosti vůči říši; Němci musí vidět, že tato část říše je součástí říše a že zde na jedné straně požívá Němec ochrany a hraje vůdčí úlohu – má ji hrát, jak mu přísluší – ale že má i tomuto právu odpovídající povinnost chovat se a jednat jako Němec.

V politickém směru znamená to, co mi řekl vůdce, uznání linie, kterou zde až dosud udával z politického hlediska státní tajemník Frank. Znamená to současně samozřejmý, lidský, reálný a přátelský předpoklad pro spolupráci mezi kamarádem Frankem a mnou.

Ještě krátce úvodem, pánové! Vy ve mně vidíte všeobecně náčelníka bezpečnostní policie a SD. Vidíte ve mně – v každém případě jsem si zvykl, že tomu tak ve správě je – muže exekutivy, jenž hledí podle možností vyřešit všechno jen exekutivně. Tento názor je chybný a falešný a já bych chtěl, dříve než vám řeknu něco o problémech tohoto prostoru, aby bylo i zde, jako často už jinde, jednoznačně jasno o pojetí, podle něhož se chápu svých úkolů jako náčelník bezpečnostní policie, jako SSmann a spolupracovník říšského vůdce SS, jako nacionální socialista.

SS (SD a bezpečnostní policie jsou součástí SS) jsou úderným oddílem strany ve všech otázkách zajišťování nacionálně socialistické ideje. Být úderným oddílem znamená být vždy před masou, být zvlášť dobře vyzbrojen, být schopný nasazení a rozumět boji. Úderný oddíl však také nedělá nic, co by se dalo bez vůle a bez plánu celého vedení. Předpokladem úkolu zajistit ideu však není a nemůže být jen snaha vidět věci pouze po vnější, výkonné stránce a plnit úkoly a rozkazy je vniknout hlouběji do problémů, vmyslet se do nich a jednat se znalostí věci, nedívat se na ně jen povrchně, ale hluboce se jimi obírat a pochopit je. Tak jednáme jako výkonné orgány, jsouce si vědomi poslání vůdce i říše, onoho poslání, jež vede přes velkoněmeckou říši k říši velkogermánské. Vůdce mi při odchodu řekl: Mějte na paměti, že vždy tam, kde vidím, že je ohrožena jednota říše, vyberu jednoho velitele SS a vyšlu ho z pověření říše, aby zachoval jednotu říše. Můžete si tak z těchto vůdcových slov odvodit celkové poslání SS, a tím i mé zvláštní poslání zde.

Říkám předem: Nemám v úmyslu lpět nyní na svém místě na jednom úkolu proto, že je pěkný a souvisí s ním reprezentace, nýbrž chápu svůj úkol zde jako bojový úkol, který mám splnit v zastoupení jiného, abychom mohl, až jej splním, ohlásit vůdci: „Můj vůdče, splnil jsem jej. Nyní se mohu opět věnovat svému hlavnímu poslání.“ Neznám však dosud dobu, jež je mi vymezena; budou-li to týdny či měsíce, to závisí na vyřešení, na problémech tohoto úkolu, to závisí na rozkazu vůdce.

Hovořil jsem o úkolech SS jako celku. Mohl bych je shrnout do hesla: „Nepřítel všech nepřátel a ochránce všeho německého“, a to má platit zejména pro tento prostor. Úkol „nepřítel všech nepřátel“ obsahuje hlavní směrnici pro naše policejní a zajišťovací úkoly, nejen v užším, ale i v širším smyslu slova. Nevidím v tom jen úkol zatýkat a předávat k odsouzení a dohlížet, ale chápu to jako systematické zkoumání nepřátelských vlivů, ale i vlastních chyb v jednotlivých oblastech života.

Jsem povolán jako „ochránce všeho německého“

Druhá stránka tohoto úkolu, „ochránce všeho německého“, má své zdůvodnění již ve vnější formulaci skutečnosti, že vůdce ustanovil říšského vůdce SS říšským komisařem pro upevnění německví. A když jsem nyní převzal tento úkol zde, v protektorátu, jsou oba tyto pilíře koneckonců též základy mé náplně úkolů: odrazit a potlačit vše nepřátelské a zajistit, avšak i plánovat pro budoucnost, všechny věci, které jsou dobré pro německví a nutné pro budoucnost.

Nechte mne nyní trochu se rozmáchnout, abych právě celkové problémy také tohoto prostoru postavil do všeobecné souvislosti, abychom nebyli jako klapkami na očích omezeni jen protektorátními hranicemi.

Předpokladem pro válku, pro splnění této války, pro obsazení nutných prostorů a pro formování a utváření velkoněmecké a velkogermánské říše bylo vnitropolitické zabezpečení říše. Z toho především vyplývá a zde také začal původní vývoj úkolů SS a policie – kromě toho bylo naším úkolem plánovat podle osobních příkazů a směrnic vůdce v tehdejší cizině výzkumnou a průzkumnou metodou všechno to, co se během vývoje mohlo stát předpokladem pro mnohé politické, ale i vojenské úspěchy a události. K tomu pak přistupovala následkem politického vývoje v evropském prostoru nutnost a úkol zaměřit se na návrat Němců, řídit návrat občanů německé národnosti z prostorů, které jsou dnes na východě obsazeny našimi jednotkami, těch občanů německé národnosti, kterým by se bylo určitě stalo totéž, co se dnes děje občanům německé národnosti na Volze, kdyby vůdce nebyl rozkázal a dosáhl nanejvýš naléhavého převedení tohoto půl milionu občanů německé národnosti. A teď k samotné válce.

Musí nám být jasno, že všechny události posledních let, všechny vojenské a politické otázky, mají úžasnou organickou souvislost. Musíme mít také jasno v tom, že předpoklady této války a její následky vyžadují – při naprosto tvrdém vedení této války až do konce – aby se zachovala a dále vytvářela tato říše a aby byla dovedena k velikosti. Neboť všechny politické mezihry, ať diplomatické, zahraničně politické či jiné povahy, byly jen přípravnou prací velkých, jasných věcí, totiž těch, že nepřátelé říše, vedeni židy a svobodnými zednáři, si koneckonců kladli za cíl, že toto Německo, snažící se o vzestup svým vnitřním ideovým vedením nacionálního socialismu, že toto Německo je nebezpečím pro světové plány židovstva celého světa. Že proto bylo uděláno vše, aby se Německo stalo malým a aby je zničili. To proto, že poznali, že v dějinách Německé říše vždy, když už žid věří, že nás má na zemi, povstal odněkud z německého prostoru, z německých lidí, někdo, jenž dal dohromady Němce neslýchanou ideovou silou a svou osobností, stmelil je v jednotu a potom je vedl k velikosti a překonání nebezpečí a viděl, že jen tehdy mohl být německý vývoj rušen a brzděn, jestliže mohla přijít rána dýkou z německého prostoru.

Nyní jsme v Evropě obsadili pod vůdcovým vedením velmi mnoho prostoru, což je vojenským předpokladem pro další vedení války a její vítězné ukončení. Musíme si říci jasně, že obsazení tohoto prostoru v každém případě nebude v mnoha zemích přechodným, nýbrž konečným obsazením, přičemž je lhostejno, jaká bude forma kontaktu těchto prostorů s námi. To však znamená, že budoucnost říše závisí na ukončení války, na schopnosti říše a na schopnosti lidí této říše získané prostory udržet, ovládnout a popřípadě s říší spojit. Závisí tedy na způsobu, jak jsme schopni s lidmi zacházet, vést je a spojit s námi. Musíme zde však rozlišovat velké skupiny, jednu skupinu tvoří prostory s germánskými lidmi, to je s lidmi, kteří jsou naší krví, a proto jsou vlastně našeho charakteru. To jsou ti, kteří špatným politickým vedením a vlivem židovstva jsou nějak pokřiveni, kteří teprve pomalu musí být dovedeni k základním prvkům současného myšlení. Jak to vidím, jsou to tyto prostory: Norsko, Holandsko, Flandry, později i Dánsko a Švédsko.

Jsou to ty prostory, jež jsou osídleny Germány a které nějakým způsobem, a musíme si zde udělat jasno, zda v konfederaci, jako župa či nějak jinak, budou patřit k nám. Je jasné, že musíme nalézt vůči těmto lidem docela jiný způsob jednání než vůči národům jiné rasy, slovanským či podobným národům. Germána se musíme chopit tvrdě, spravedlivě, ale musíme jej vést lidsky, podobně jako vedeme náš národ, jestliže ho chceme udržet natrvalo v říši a chceme-li, aby s ní splynul.

U Slovanů je dobrota chápána jako slabost

Druhou skupinou jsou východní prostory, jež jsou zčásti osídleny Slovany, to jsou prostory, kde je třeba vědět, že dobrota bude chápána jen jako slabost, to jsou prostory, kde sám Slovan vůbec nechce, aby se s ním zacházelo jako s člověkem rovnoprávným, a je zvyklý, že pán si s ním nezdává. To jsou teda prostory, které máme nyní na východě vést a udržet. Jsou to prostory, v nichž musí jednou vládnout německá horní vrstva, po dalším vojenském vývoji budou sahat až hluboko do Ruska, až daleko k Uralu; tyto prostory musí být naší surovinovou základnou, jejich obyvatelé se stanou pracovníky pro velké i kulturní úkoly, a mám-li to říci docela drasticky, musí nám sloužit jako otroci. Jsou to prostory, s nimiž budeme vlastně nakládat, jako když se obepíná nová země na pobřeží hrází, tím způsobem, že se tam na východě vybuduje ohromný val z branných rolníků, aby se toto území už jednou uzavřelo proti bouřlivému přívalu z Asie, pak bychom je rozdělili příčnými valy, tuto půdu bychom postupně pro sebe získávali tím, že na okraji vlastního Německa, jež je osídleno německou krví, se pomalu bude vysouvat vždy jeden německý val za druhým, abychom tak postupovali s německým osídlováním na východ prostřednictvím německých lidí, kteří jsou německé krve. Z tohoto hlediska je třeba vidět všechny úkoly na východě, které tam musíme splnit. První val, o protektorátním území budu mluvit až potom, tvoří na východě obě provincie Gdansk – západní Prusko a župa Warta, které spolu s východním Pruskem a slezskými částmi ještě asi před rokem byly vcelku plně osídleny téměř 8 miliony Poláků; to jsou prostory, které se nyní musí osídlovat zcela systematicky Němci, aby se polský živel kousek po kousku, krok za krokem vytlačil. Jsou to prostory, jež musí být jednou celé osídleny Němci. Pak stále dál na východ, k Baltu, jenž jednou bude muset být osídlen jen Němci, přičemž musíme uvážit, které pokrevní části Lotyšů, Estonců a Litevců jsou schopny regermanizace či germanizace. Rasově nejlepší živly jsou Estonci, na nichž jsou patrné švédské vlivy, pak přicházejí Lotyši a nejhorší jsou Litevci.

Dále se jedná o velkopolský prostor, jenž je nejbližší oblastí, která se musí zcela pozvolna osídlit Němci a z které se polský živel musí postupně zatlačit na východ. Pak přijde Ukrajina, jež má též žít především pod německým velením jako velká surovinová a vyživovací základna, když nejprve jistým přechodným řešením bude postupně vyloučena z velkoruského prostoru s tím, že se použije a využije jistých, v podvědomí ještě dřímajících, vlastních národních myšlenek, aniž dáme

tomuto národu kulturní posilu či oporu, aniž bychom tam chtěli vypěstovat silnou inteligenci, aby tak nevznikla v pozdějších dobách nějaká opozice. Taková inteligence by se pod slabým vedením mohla po létech opět chtít odpoutat. Vcelku vzato platí tedy zde v prostorech na východě starý kolonizační princip, jenž však v protikladu k dřívější kolonizaci řádových rytířů a baltských baronů sleduje tu myšlenku, že jejími nositeli jsme my, naše krev, a že se na východě probouzí stará idea, idea řádových rytířů, jako stupeň k opanování prostoru, který nemůžeme úplně osídlit. A nyní, když máte před sebou celkový obraz, musí vám být jasné, že se českomoravský prostor natrvalo nesmí nikdy ponechat v takovém stavu, který by vůbec umožňoval Čechům tvrdit, že to je jejich prostor. Zde jde pouze o jedno, a to, že si nejdříve připomeneme, co je životně důležité a přednostní, jaké má tento prostor historické základy, že se rozhodneme, co tu vlastně jednou uděláme. Z čeho vyrostl tento prostor. Odkud jsou lidé, kam patří atd.

Čechy a Morava byly historicky citadelou Evropy

Chtěl bych se ještě dotknout jedné věci, doufám, že to nebude pro vás nic nového, ale přece jen bych to chtěl načrtnout. Musí vám být jasné, že v německých dějinách byly Čechy a Morava srdcem říše, srdcem, jež bylo v příznivých dobách vždy pevností německví, že v dobách kolonizace byly stráží proti východu, že konečniců – jak to dokumentuje i vývoj na kulturním poli – bývaly v dobrých dobách vždy pevností, a jak to řekl Bismarck, „citadelou Evropy“. To je odůvodněno i tím, že první říšská univerzita před Krakovem a před Vídní byla založena zde v Praze. Když se na to nyní podíváte pozorněji, bude vám bezesporu naprosto jasné, jakou osudovou dynamiku má tento prostor pro Německo a německé dějiny. V létech německých dějin, jež chceme nyní trochu probrat, přicházely rány dýkou ohrožující říši většinou z tohoto prostoru. Tedy právě v tom okamžiku, kdy říše vítězí, v tomto okamžiku je možné, aby se tady zasazovala rána dýkou dějinám a vývoji říše; ať to je třeba – ať už líčím kteroukoli etapu německví – ať už to je třeba Marbod (Marobud) z Čech, který postupoval proti Arminovi z kmene Cherusků, ať to jsou slovanští věrozvěstové Cyril a Metoděj, kteří chtěli odtrhnout tento prostor pod pláštíkem náboženských církevních myšlenek východních církví a církevní cestou jej přivést k byzantské myšlence, ať již to byly vnější počátky třicetileté války s pražskou defenestrací nebo ať je to v současné době pokus ohrožit říši ilegálním hnutím odporu a vpadnout tak říši do zad v jejím rozhodném osudovém boji proti bolševismu.

Pánové! To vše jsou věci, které mají zcela jasný logický sled týchž myšlenek a událostí, to jsou stejné rány dýkou z tohoto prostoru.

Avšak stejně tomu bylo i opačně, vždy když vedení říše poznalo, že tento prostor je rozhodující, že Čechy a Morava mají zároveň účast, osudový, rozhodující podíl na pozitivním plánování dějin. Známe jména, která zasáhla do kolonizace východu. Ať je to král Otakar, který nakonec při kolonizaci východu dospěl jako

úderný oddíl proti východu až ke Královci a toto město založil, ať je to doba Karla IV. nebo boje Bedřicha Velikého, bitva u Hradce Králové nebo i dnes nekonečná, dějinná a osudově rozhodná vůdcovská síla Adolfa Hitlera, jenž teď ve dvou etapách definitivně získává tento prostor, když z něho, z nepřátelské základny, dělá pevnost pro naše nasazení a naše boje proti bolševickému nepříteli.

A teď k současné situaci. Řekl jsem, že dnes rozhodně vývoj spěje k nové ráně dýkou. V posledních týdnech prožíváme vývoj, charakterizovaný sabotážemi, teroristickými skupinami, ničením úrody, zpomalováním práce, což zcela jasně organizuje velká odbojová organizace. Tento vývoj, i když nevede k aktivnímu povstání, přece jen zcela systematicky připravuje všechno, co má být připraveno pro okamžik, až přijde čas uvrhnout toto území ke škodě říše do nebezpečného neklidu. I kdyby to bylo jen to, že nepřítel vede a chce české obyvatelstvo vést ke vzpouře, chce, abychom utrpěli citelnou ztrátu, že jde o pracovní výkon ve zbrojním průmyslu a citelný neklid, což nakonec může být vzorem pro ostatní obsazená území. Stav v posledních týdnech byl takový, že se už dalo říci, že jednota říše byla jednoznačně ohrožena, tento prostor pod povrchem tak vřel, že se jediné dá říci, tady se musí včas zasáhnout. A chtěl bych říci zcela otevřeně, že vinu nenese jen protivník, vinu máme také my, Němci, neboť v tomto prostoru ne všichni Němci, kteří sem přišli, si uvědomili, že to je bojová oblast, bojový prostor, kde každý jednotlivý Němec, bez ohledu na kompetenci, musí též jako bojovník pro německé vítězství. Každý Němec, jenž zde vyniká, musí se cítit politickým vojákem vůdce, musí vidět zcela jasně základní linii v tomto prostoru, musí vědět, že základní linií je zajištění tohoto prostoru, boj proti veškeré české samostatnosti, a musí při zacházení s jednotlivci chápat, že Čech je Slovan a že také Čech si vykládá každou měkkost jako slabost. Že je to šilenství povolit v jednotlivých případech, protože ten druhý to neuzná, ihned toho využije a vyloží si to jako slabost; jakmile se mu povolí, přijde podruhé s větším požadavkem. Navíc je však v tomto prostoru třeba, aby si nikdo nemyslel, což Němec velmi často dělá, že je v německém prostoru, že je to právě taková provincie jako v říši a že je možné zde spravovat od stolu stejnými správními metodami, což naprosto nikdy nepůjde. Správní rozdělení tohoto prostoru, viděno z německé strany, je pouze jedním z prostředků a metod, jak tento prostor definitivně ovládnout a vést. Je to systém, který nemůžeme srovnávat se správním rozdělením a metodami správy, jež platí v říši, vůči německým lidem. K tomu však přistupuje ještě základní myšlenka: veškeré počínání německých lidí v tomto prostoru musí být v tomto okamžiku usměrňováno naprosto jednoznačně, totiž tak, že vzhledem k válce a z taktických důvodů nesmíme připustit, aby se Čech v jistých věcech rozzuřil a vybuchl, i když musíme být v tomto okamžiku z jistých taktických důvodů tvrdí, musíme přesto jednat tak, aby si Čech, nemá-li žádné jiné východisko, nemyslel, že teď právě musí vyvolat povstání. Základní linie však musí, ač nevyslovena, i při takovém jednání platit: tento prostor se jednou musí stát německým a Čech tady nemá už koneckonců co pohledávat. To jsou věci, které můj úkol zde rozděluje na dvě velké a jasné etapy a oblasti činnosti.

Jedna je blížká – zaměřená na válku – druhou začíná dalekosáhlý konečný úkol. První, blížká, je diktována potřebami vedení války. Potřebuji v tomto prostoru klid, aby dělník, aby český dělník zde nasadil pro německé válečné úsilí plně svou pracovní sílu a abychom nezdržovali při zdejším obrovském válečném průmyslu přísun a další rozvoj zbrojního průmyslu.

Dej pozor, jsou to Češi!

K tomu patří i to, že se přirozeně musí dát českým dělníkům tolik žrádla, mám-li to tak zřetelně říci, aby mohli splnit svou práci. Ale i to, abychom dávali pozor, aby Čech nevyužil podle svého zvyku tohoto nouzového stavu říše, aby si nevydobył pro sebe soukromé a vlastní české výhody. Tento blízký úkol předpokládá, že Čechovi nejprve ukážeme, kdo je pánem v domě, aby věděl přesně, že zde diktuje německý zájem a že zde koneckonců má rozhodné slovo říše, říše zastoupená vedením na tomto území, tedy též vámi, pánové. Říše nenechá se sebou žertovat a je prostě pánem v domě, to znamená, že ani jediný Němec nic Čechovi neodpouští, asi tím způsobem, jako je tomu v říši se židovstvem, aby neexistoval jediný Němec, jenž by řekl, ale ten Čech je přece slušný. To byl problém židovské otázky v říši, a můžete si představit, jak by takhle dopadlo řešení židovské otázky. Když všichni nebudeme zjevně držet pospolu a navenek nevytvoříme vůči češtví jedinou frontu, bude Čech hledat stále zadní vrátka, jimiž vyklouzne chytrácky ven. O otázce, zda můžeme o jednotlivci říci, to je skutečně slušný chlap, se bude uvažovat teprve tehdy, až přistoupíme k tomu, abychom začali s dalekosáhlým konečným řešením úkolu, tedy při otázce poněmčování a podobných problémech. Přitom nesmíme zapomenout na jedno: že navenek, co se týká kultury, a to zejména důležité, si nesmíme zadat, aby si Čech nemohl dělat legraci z toho, jak se Němec chová. Němec si nemůže dovolit, aby se v lokálu ožral; tady musíme být zcela otevření: jestliže se někdo sežere, jestliže si popustí uzdu, proti tomu nikdo nic nemá, ale má to dělat mezi svými čtyřmi stěnami nebo v kasinu. Čech musí vidět, že Němec, ať ve službě, či v soukromí, se umí chovat, že je pánem od hlavy až k patě. A proto jsem nařídil, abychom dostali zde v Praze německou ústřední policejní stráž, která se bude starat především o to, aby se též Němci v tomto prostoru chovali řádně. Neboť Němec, který není vychován, jak se na vůdcovskou úlohu sluší, ten se sice cítí jako pán v domě, ale ve falešném směru, a vede si ke škodě říše hůře, než si sám dovede představit.

Dále očekávám, že vám bude při zacházení s Čechy jasné, že je třeba též jistých taktických předpokladů. Když např. vydám nařízení tisku, musí napsat bez reptání to, co potřebuji. Přesto budu samozřejmě udržovat s Čechy korektní společenský styk, přičemž musím vždy dávat pozor, abych nepřekročil hranice, abych si v každém okamžiku říkal: Dej pozor, jsou to ale Češi! Rozumíte? Stýkáme-li se z taktické nutnosti s Čechy, kteří nám slouží, i pak je nutno se vždy vracet k myšlence: Jsou to ale Češi.

Něco jiného je, a to je nejpodstatnější, že při vši tvrdosti se opravdu staráme o věci, které skutečně nejsou v pořádku. Neboť nemá žádný význam, když Čecha mlátím a se vši námahou a působením policie přivádím k tomu, aby pracoval, když on skutečně nedostává to, co potřebuje, aby měl fyzickou sílu vykonávat svou práci. V tomto směru se konala na návrh státního tajemníka Franka porada u vůdce, na níž byl přizván tajemník Backe, a my pravděpodobně přistoupíme, prosím, abyste si toto vše nechali pro sebe, než to bude uveřejněno, neboť se to musí náležitě propagačně upravit, pravděpodobně přistoupíme ke zvýšení přídělu tuku pro české dělníky, tak okolo 400 gramů, to je množství, o němž se už dá mluvit. Abych to šikovně využil k propagačním účelům, spojím to s myšlenkou: vy, čeští dělníci venku, buďte raději zticha, jinak by se mohla také stát, že bude přiděl tuku opět menší. To vše jsou věci, které se musí správně psychologicky uchopit. A nyní k otázce celé propagandistické linie. Viděno ve velkých obrysech, musí se stále více zdůrazňovat myšlenka o svatém Václavu v jejím dějinném vývoji, neboť jestliže Češi svatého Václava oslavují, nemusíme jej líčit jako svatého Čecha, nýbrž tak: svatý Václav byl mužem, jenž pochopil, že český národ může žít jen spolu s německým prostorem. To se musí správně psychologicky uplatnit a obrátit zbraň; když tedy Češi oslavují svatého Václava, vlastně dokazují, že měl pravdu. To je to, co se dá historicky využít.

Myslet si můžeš co chceš, ale pracovat budeš pro nás!

Za druhé je třeba pro nejbližší dobu války jasně Čechům ukázat: ať nás miluješ nebo ne, ať pomýšlíš na samostatný stát později nebo ne, důležité je, že přinejmenším teď uznáváš, že by to bylo pro tebe v tomto okamžiku jen škodlivé, kdybys vyvolal povstání anebo kladl odpor. To je taktika a linie, kterou, myslím, musíme v tomto okamžiku sledovat. Ty lidi nezískáme, to nechceme, a ani by se nám to nepodařilo. Budeme jen prakticky všem vysvětlovat – propagandou a opatřením atd. – docela jasně, že pro Čecha je reálně nejpříznivější, když v tomto okamžiku hodně pracuje, i když si tajně myslí, půjde-li to s říší přece jen dolů, pak budu mít opět svou svobodu. To nám může být úplně jedno; hlavní věc je, že je klidný, neboť my potřebujeme klid a ticho pro konečné získání tohoto prostoru. Základní linie musí být jasná, avšak i taktika musí být jasná, každý Němec, který tuto základní linii nemá, a základní linie může být jen nacionálně socialistická, musí pryč. Kdo v taktickém jednání s Čechy opět ustupuje, toho zde nepotřebujeme, takoví Němci zde nemají co pohledávat.

Prosím vás zcela otevřeně, pokud se to týká vás či vašich spolupracovníků, řekněte mi zcela otevřeně: Tak, jak jsi to tu řekl, tak to nemohu dělat, prosím, nech mne odejít domů. Pánové, pustím bez reptání každého, aniž ztratí svou kvalifikaci, jenž je dost poctivý, aby to řekl. Ale velice tvrdě zasáhnu, jestliže během mé činnosti tyto myšlenky neuzná a nebude se jimi řídit. K tomu přistupuje i přísný dohled nad těmi říšskými Němci, kteří zde z důvodů osobní touhy po zisku při arizaci

jen škodí vážnosti říše. To jsou ti, kteří udávají, že zde pracují v zájmu německví, mají však na zřeteli ve skutečnosti pouze svůj měšec a svůj mamon.

Když se budeme na věci dívat takto, platí jako nejbližší úkol toto: základní linie je jasná, taktika je jasná, tedy všechna opatření závisejí jen na užitku pro vedení války říši, závisejí na tom, aby byla zachována základní linie, na tom, že to při taktice nepřezženeme a základní linii neuškodíme. Závisejí koneckonců na tom, abychom měli zcela jasně před očima, že vše, co se zde musí stát, je právě jen řešení pro nejbližší budoucnost, čímž nesmí utrpět konečné řešení.

A nyní, pánové, několik myšlenek o konečném řešení, musí s sebou přinést toto:

Tento prostor musí být jednou definitivně osídlen Němci. Tento prostor je srdcem říše a nemůže trpět, to ukazuje německý vývoj v historii, aby z tohoto prostoru přicházely znovu a znovu rány dýkou proti říši. Nechci však snad říci o konečném poněmčení tohoto prostoru: pokusíme se tedy teď podle staré metody poněmčit českou verbež, nýbrž říkám docela střízlivě: začíná to věcmi, s nimi můžeme už dnes maskovaně začít. Abychom získali přehled o tom, kdo z lidí v tomto prostoru je schopen poněmčení, musím provést soupis v rasově národnostním smyslu. To tedy znamená, že musím získat nejrůznějšími metodami, nejrůznějšími oklikami příležitost, abych jednou ohodnotil veškeré obyvatelstvo z hlediska rasového a národnostního. Ať už pomocí rentgenu, prohlídkami ve škole, nebo tím, že rasově přezkoušíme mládež při zdánlivém uložení pracovní služby. Musím mít celkový obraz národa a pak mohu říci, tak a tak vypadá obyvatelstvo. Jsou to takovíto lidé: jedni jsou dobré rasy a dobře smýšlející, to je pak jednoduché, ty můžeme poněmčit. Potom máme ostatní, co stojí na opačném pólu: jsou to lidé špatné rasy a špatně smýšlející. Ty musíme dostat ven. Na východě je hodně místa. Uprostřed zůstává střední vrstva, kterou musím přesně vyzkoušet. V této vrstvě jsou dobře smýšlející lidé špatné rasy a špatně smýšlející lidé dobré rasy. U těch dobře smýšlejících špatné rasy se to asi musí udělat tak, že je nasadíme do práce někde v říši jinde a budeme se starat o to, aby už neměli děti, protože je nechceme v tomto prostoru dále rozvíjet. Ale nesmíme je odradit. To vše je řečeno jen teoreticky. Pak zůstávají špatně smýšlející lidé dobré rasy. Ti jsou nejnebezpečnější, poněvadž je to rasově dobrá vůdcovská vrstva.

Musíme uvážit, co s nimi uděláme. U jedné části špatně smýšlejících lidí dobré rasy nezbude nic jiného, než se pokusit usídlit je v říši, v čistě německém prostředí, poněmčit je a převychovat jejich smýšlení nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi; poněvadž vystěhovat je nemohu, neboť by tam na východě vytvořili vedoucí vrstvu, která by se postavila proti nám.

To jsou zcela jasné, zásadní myšlenky, které musí být vodítkem. Kdy se to stane, to je otázka, kterou musí rozhodnout vůdce. Ale plánovat a shromažďovat

materiál, to jsou věci, s nimiž už můžeme začít. Musíme materiál přezkoušet, musíme využít možností, které tu jsou. Např. Pozemkový úřad, když ho nasadíme správně politicky opačným směrem, než to udělali kdysi Češi, může nám už dnes v jakési kostře dát nekonečně mnoho, takže věřím, že za krátkou dobu, kterou tu asi budu, mohu již položit v mnohém základ pro národnostní záležitosti. K tomu přistupuje ještě toto: musí nám být jasno, že tyto věci je možné uskutečnit v celém tomto plánovacím období, v této nejbližší době boje, jen jestliže budou také jednotně řízeny a plánovány. Je samozřejmě jasné, že např. různí krajští vedoucí, kteří nyní patří do čtyř žup, sami uvažují a plánují v rámci celkové linie, která prospívá též župě. Ale přece bych rád, abyste nejprve viděli jedno: primárním je ovládnutí a definitivní podmanění tohoto prostoru, na pozdější dělení – pánové a příslušníci strany – je času dost později. Nejprve musí být tento prostor zvládnout, což nedokáží, nebude-li řízen z jednoho ústředí. Nemohu s Čechy zacházet podle čtyř různých dílčích metod. To je též smyslem kancléře strany, kterou zde zřídil styčný úřad kancléře strany pod vedením župního vedoucího dr. Juryho a pod praktickým pracovním vedením příslušníka strany Schulte-Schomburga. Určitě budu vycházet vstříc všem přáním a potřebám žup ve všech záležitostech. Pouze v jediném nenajdete u mne slyšení, a to tam, kde to bude narušovat to primární, totiž nutnost podmanění a koneckonců upevnění tohoto prostoru. Avšak předpokládám, že jste nacisté, a nacista konečně ví, že celkový zájem říše je primární a že teprve pak přicházejí zájmy vlastní.

Sídlo říšského protektora, Černínský palác, Praha, 2. října 1941

Literatura:

© Václav Král: Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, str. 125 až 137

© Zdeněk Veselý: Dějiny českého státu v dokumentech, třetí aktualizované vydání Professional Publishing, 2012, str. 591-600, ISBN 978-80-7431-064-5

V knize Č. Amorta ATENTÁT je dokument č. 9 „Záměry okupantů s českým lidem“ ze 4. února 1942, neúplný projev Heydricha před představiteli německé moci, pronesený po 4 měsících působení v Praze. (str. 126-142)

*Příloha č. 3***PŘEHLED DIVIZÍ WAFFEN-SS**

Oddíl SS, který vznikl ještě před tím, než se A. Hitler stal říšským kancléřem, byla nearmádní jednotka určená k osobní ochraně vůdce a měla asi 200 osob. Postupně z této složky stala armáda čítající na 40 divizí. Tyto jednotky SS tvořily divize tří skupin (kategorií):

První skupinu tvořily divize postavené z říšských Němců, a to divize tankové, pancéřových granátníků, horské divize a jízdní divize.

Druhou skupinu tvořily divize složené z dobrovolníků ze západních germánských a nordických zemí, a to výhradně divize pancéřových granátníků.

Třetí skupinu tvořily divize složené z dobrovolníků východních zemí, označované jako Waffen-Grenadier Division der SS. Takových divizí bylo 14 a v některých zemích, jako je Ukrajina, nebo Lotyšsko, se dnes opět oslavují jejich příslušníci, oslavují různá výročí, pořádají pochody a noční pochodňové pochody, staví se jim pomníky a ožívuje se jejich „boj proti komunismu“. Přitom tito lidé se nejvíce provinili na vlastních spoluobčanech, protože byli použiti především proti nim, dělali špinavou práci za Němce.

Divize SS složené z říšských Němců (celkem 18)

1. SS-Panzer-Division Leibstandarte SS Adolf Hitler_1. tanková divize SS Leibstandarte Adolf Hitler – 28. května 1940 u Wormhoudtu zmasakrovala pod velením SS-Brigadeführera Wilhelma Mohnkeho 80 britských zajatců. Působila ve Francii, poté se přesunula na Ukrajinu, její jednotky se střetly v bitvě u Sokolova s 1. čs. armádním sborem. Od 5. června 1943 se účastnila bitvy u Kurska, kde měla těžké ztráty, byla přesunuta do Itálie, kde páchala masakry civilního obyvatelstva, v říjnu 1943 převelena na Balkán, poté bojovala s Rudou armádou, do března 1944 byla prakticky zlikvidována. Byla přesunuta na západ do Belgie, kde byla doplněna a určena k odražení spojenecké invaze. Dne 17. prosince 1944 provedla jednotka Kampfgruppe Peiper tzv. Malmédský masakr, při kterém postřílela 71 amerických zajatců.

2. SS-Panzer-Division Das Reich_2. tanková divize SS Das Reich – roku 1940 působila ve Francii, v březnu 1941 se přesunula na Balkán, účastnila se německé invaze do SSSR. Utrpěla velké ztráty, byla stažena k odpočinku do Německa a Francie. Počátkem roku 1943 se účastnila bojů u Charkova, v únoru 1944 byla stažena zpět do Francie. Zde provedla několik masakrů, např. 10. června 1944 jako odplatu za útok partyzánů oběsili její příslušníci 99 civilistů v Tulle. Téhož dne provedla masakr ve vesnici Oradour-sur-Glane, kde bylo brutálním způsobem zavražděno 642 civilistů včetně 207 dětí.

3. SS-Panzer-Division Totenkopf_3. tanková divize SS Totenkopf – základem této divize byly jednotky SS-Totenkopfverbände, které prosluly vyvražděním polské elity a likvidací polských Židů v roce 1939. 27. května 1940 provedli příslušníci divize SS Totenkopf masakr ve francouzské vesnici Le Paradis, kde postříleli přes sto britských vojáků, kteří se vzdali. Při operaci Barbarossa útočila divize z východního Pruska. Utrpěla velké ztráty, koncem roku 1942 byla stažena do Francie. Počátkem roku 1943 byla převelena na východní frontu, některé její jednotky se střetly v bitvě u Sokolova s 1. čs. armádním sborem. I když její některé jednotky bojovaly v Itálii proti partyzánům, divize Totenkopf zůstala na východní frontě do konce války

4. SS-Polizei-Panzergranadier-Division_4. divize pancéřových granátníků SS Polizei – 10. června 1944 zmasakrovala 300 obyvatel řecké vesnice Distomo.

5. SS-Panzer-Division Wiking_5. tanková divize SS Wiking.

6. SS-Gebirgs-Division Nord_6. horská divize SS Nord.

8. SS-Kavallerie-Division Florian Geyer_8. jízdní divize SS Florian Geyer.

9. SS-Panzer-Division Hohenstaufen_9. tanková divize SS Hohenstaufen.

10. SS-Panzer-Division Frundsberg_10. tanková divize SS Frundsberg.

11. SS-Freiwilligen-Panzergranadier-Division Nordland 11. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Nordland.

12. SS-Panzer-Division Hitlerjugend_12. tanková divize SS Hitlerjugend.

16. SS-Panzergranadier-Division Reichsführer-SS_16. divize pancéřových granátníků SS Reichsführer-SS – 12. srpna 1944 provedla v italské vesnici Sant'Anna di Stazzema masakr, při kterém bylo povražděno kolem 560 mužů, žen i dětí. Dále jako odvetu za činnost partyzánů provedla ve dnech 29. září až 5. října 1944 v italském Marzabottu a okolních obcích masakr, při kterém bylo povražděno několik stovek civilních osob. Některé zdroje mluví o 700, jiné o 955 mrtvých. Mimo jiné bylo zmasakrováno 250 dětí včetně kojenců, 316 žen, 142 osob starších 60 let a 5 kněží.

17. SS-Panzergranadier-Division Götz von Berlichingen_17. divize pancéřových granátníků SS Götz von Berlichingen.

24. Waffen-Gebirgs-Division der SS Karstjäger_24. horská divize SS Karstjäger.

35. SS- und Polizei-Grenadier-Division 35. divize policejních granátníků SS nikdy nedosáhla plného stavu.

36. Waffen-Grenadier-Division der SS 36. divize granátníků SS – z jednotek SS si získala nejhorší pověst. Velel ji Oberführer SS Oskar Dirlewanger – sadista, který byl roku 1920 uvězněn pro zneužívání mladistvých. Jednotka prováděla ty nejhorší masakry civilního obyvatelstva v Sovětském svazu a Polsku, vypalovala vesnice, znásilňovala ženy, loupila. Běžným způsobem tzv. „pacifikace“ bylo, že

lidé z vesnice byli nahnáni do kostela nebo největší budovy, kam byly poté naházeny granáty a celá vesnice byla zapálena, příp. lidé byli upáleni zaživa. Divize se též účastnila potlačování Slovenského národního povstání a Varšavského povstání.

38. SS-Grenadier-Division Nibelungen_38. divize pancéřových granátníků SS Nibelungen dosáhla stavu jednoho pluku.

39. Gebirgsdivision der SS 39. horská divize SS.

Dobrovolnické divize SS germánských a nordických evropských států v sestavě Německé armády (celkem 10)

7. SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division Prinz Eugen 7. dobrovolnická horská divize SS Prinz Eugen – bojovala proti partyzánům v Jugoslávii.

18. SS-Freiwilligen Panzergrenadier Division „Horst Wessel“ 18. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Horst Wessel – část divize byla na podzim roku 1944 nasazena proti slovenským povstalcům.

22. SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division Maria Theresa 22. dobrovolnická jízdní divize SS Maria Theresa – vznikla na jaře 1944, sloužili v ní maďarští etničtí Němci (Volksdeutsche).

23. SS-Freiwilligen-Panzergrenadier-Division Nederland (niederlandische Nr.1) 23. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Nederland (holandská č.1).

27. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division Langemarck (flämische Nr. 1) 27. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Langemarck (vlámská č. 1) dosáhla stavu jednoho pluku.

28. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division Wallonien_28. dobrovolnická divize granátníků SS Wallonien (valonská) dosáhla stavu jednoho pluku.

31. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division_31. dobrovolnická divize granátníků SS – Jejimi příslušníky byli zejména Volksdeutsche z Chorvatska, Maďarska a zahraniční dobrovolníci. Je možné, že v ní působili i Němci z Protektorátu, byla vytvořena z personálu a frekvententů škol a kurzů Waffen-SS z území Protektorátu.

32. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division 30.Januar 32. divize pancéřových granátníků SS 30.Januar nikdy nedosáhla plného stavu.

34. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division Landstorm Nederland.

34. Dobrovolnická divize granátníků SS Landstorm Nederland dosáhla stavu jednoho pluku.

37. SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division Lützow_37. dobrovolnická jízdní divize SS Lützow.

Divize SS východních, neárijských, států v sestavě Německé armády (14)

13. Waffen-Gebirgs-Division der SS Handschar (kroatische Nr. 1) 13. horská divize SS Handschar (chorvatská č. 1) – vznikla v roce 1943 z chorvatských muslimů pro potřeby protipartyzánského boje.

14. Waffen-Grenadier-Division der SS (ukrainische Nr. 1) 14. divize granátníků SS (ukrajinská č. 1) – mimo jiné se účastnila potlačování Slovenského národního povstání.

15. Waffen-Grenadier-Division der SS (lettische Nr. 1) 15. divize granátníků SS (lotyšská č. 1).

19. Waffen-Grenadier-Division der SS (lettische Nr.2) 19. divize granátníků SS (lotyšská č. 2).

20. Waffen-Grenadier-Division der SS (estonische Nr.1) 20. divize granátníků SS (estonská č. 1).

21. Waffen-Gebirgs-Division der SS Skanderbeg (albanische Nr.1) 21. horská divize SS Skanderbeg (albánská č. 1) – vznikla v dubnu 1944, tvořili ji etničtí Albánci z Kosova (muslimská).

23. Waffen-Gebirgs-Division der SS Kama (kroatische Nr.2) 23. horská divize SS Kama (chorvatská č. 2) – vytvořena v Chorvatsku roku 1944 z německých důstojníků, etnických Němců a bosenských muslimů, byla rozpuštěna koncem roku 1944 a zbytky se staly součástí nové 23. divize SS (23. SS-Freiwilligen-Panzergranadier-Division Nederland).

25. Waffen-Grenadier-Division der SS Hunyadi (ungarische Nr.1) 25. divize granátníků SS Hunyadi (maďarská č. 1).

26. Waffen-Grenadier-Division der SS Hungaria (ungarische Nr.2) 26. divize granátníků SS Hungaria (maďarská č. 2).

29. Waffen-Grenadier-Division der SS (russische Nr.1) 29. divize granátníků SS (ruská č. 1) – vznikla v roce 1941 v Brjansku jako protikomunistická občanská milice. Prováděla protipartyzánské akce v Bělorusku a na Ukrajině, páchala zločiny na civilním obyvatelstvu, brutálně zasáhla při povstání ve Varšavě. Divize byla vytvořena pouze z brigády Kaminskij, v r. 1944 přešla do Vlasovovy ROA a její číslo převzala 29. italská divize SS.

29. Waffen-Grenadier-Division der SS (italienische Nr.1) 29. divize granátníků SS (italská č. 1) dosáhla stavu jednoho pluku.

30. Waffen-Grenadier-Division der SS (weissruthenische Nr.1) 30. divize granátníků SS (běloruská č. 1, uvádí se i jako ruská II.) – sloužili v ní Bělorusové, Rusové, Poláci, Ukrajinci, Tataři, Arméni.

33. Waffen-Kavallerie-Division der SS (ungarische Nr.3) 33. jízdní divize SS (maďarská č. 3) Plného stavu nikdy nedosáhla, v r. 1945 zničena Sověty a její číslo převzala francouzská 33. divize SS.

33. Waffen-Grenadier-Division der SS Charlemagne (französische Nr.1) 33. divize granátníků SS Charlemagne (francouzská č. 1) nikdy nedosáhla plného stavu.

Zdroj: Wikipedia: Waffen SS: dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/waffen-ss>; nebo <https://fronta.cz/divize-waffen-ss>

Příloha č. 4**WASHINGTONSKÁ SMLOUVA****Plné znění zakládajícího dokumentu NATO**

V roce 1949, když začal sílit ideologický konflikt mezi Východem a Západem, podepsalo deset zemí západní Evropy, Spojené státy americké a Kanada Severoatlantickou dohodu (anglicky North Atlantic Treaty), někdy podle místa podpisu nazývanou Washingtonská smlouva (Washington Treaty). Jejím hlavním cílem tehdy bylo vytvořit koalici vzájemné pomoci jako odpověď na riziko, že by Sovětský svaz usiloval o rozšíření svého vlivu, jež získal ve státech východní Evropy, i na další části starého kontinentu.

Washingtonská smlouva je zakládajícím a hlavním dokumentem Severoatlantické aliance, který při vstupu do Aliance podepisují a schvalují všechny členské země. Česká republika tak učinila v roce 1999.

Washington D.C., 4. dubna 1949

Strany této smlouvy znovu potvrzují svoji víru v cíle a zásady Charty OSN a svoji touhu žít v míru se všemi národy a všemi vládami.

Jsou odhodlány hájit svobodu, společné dědictví a kulturu svých národů, založenou na zásadách demokracie, svobody jednotlivce a právního řádu.

Jejich snahou je podporovat stabilitu a blahobyt národů v severoatlantickém prostoru.

Jsou rozhodnuty spojit své úsilí o kolektivní obranu a zachování míru a bezpečnosti.

Proto se dohodly na této Severoatlantické smlouvě.

ČLÁNEK 1

Smluvní strany se zavazují, jak je uvedeno v Chartě OSN, urovnávat veškeré mezinárodní spory, v nichž mohou být účastny, mírovými prostředky tak, aby nebyl ohrožen mezinárodní mír, bezpečnost a spravedlnost, a zdržet se ve svých mezinárodních vztazích hrozby silou nebo použití síly jakýmkoli způsobem neslučitelným s cíli OSN.

ČLÁNEK 2

Smluvní strany budou přispívat k dalšímu rozvoji mírových a přátelských mezinárodních vztahů posilováním svých svobodných institucí, usilováním o lepší porozumění zásadám, na nichž jsou tyto instituce založeny, a vytvářením podmínek pro stabilitu a blahobyt. Budou usilovat o vyloučení z konfliktu ze své mezinárodní hospodářské politiky a budou podporovat hospodářskou spolupráci mezi všemi smluvními stranami jednotlivě nebo společně.

ČLÁNEK 3

Aby bylo co nejučinněji dosaženo cílů této smlouvy, budou smluvní strany jednotlivě i společně stálou a účinnou svépomocí a vzájemnou výpomocí udržovat a rozvíjet svoji individuální i kolektivní schopnost odolat ozbrojenému útoku.

ČLÁNEK 4

Smluvní strany budou společně konzultovat vždy, když podle názoru kterékoli z nich bude ohrožena územní celistvost, politická nezávislost nebo bezpečnost kterékoli smluvní strany.

ČLÁNEK 5

Smluvní strany se dohodly, že ozbrojený útok proti jedné nebo více z nich v Evropě nebo Severní Americe bude považován za útok proti všem, a proto se dohodly, že dojde-li k takovému ozbrojenému útoku, každá z nich, uplatňujíc právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu uznané článkem 51 Charty OSN, pomůže smluvní straně nebo stranám takto napadeným tím, že neprodleně podnikne sama a v součinnosti s ostatními stranami takovou akci, jakou bude považovat za nutnou, včetně použití ozbrojené síly, s cílem obnovit a zachovat bezpečnost severoatlantického prostoru. Každý takový útok a veškerá opatření učiněná v jeho důsledku budou neprodleně oznámena Radě bezpečnosti. Tato opatření budou ukončena, jakmile Rada bezpečnosti přijme opatření nutná pro obnovení a zachování mezinárodního míru a bezpečnosti.

ČLÁNEK 6*

Pro účely článku 5 se za ozbrojený útok na jednu nebo více smluvních stran pokládá ozbrojený útok

- na území kterékoli smluvní strany v Evropě nebo Severní Americe, na Alžírské departmety Francie**, na území Turecka nebo na ostrovy pod jurisdikcí kterékoli smluvní strany v severoatlantickém prostoru severně od obratníku Raka;
- na ozbrojené síly, lodě či letadla kterékoli smluvní strany, jež se nacházejí na těchto územích nebo nad nimi nebo na kterémkoli jiném území v Evropě, kde byla umístěna okupační vojska kterékoli smluvní strany v den vstupu této smlouvy v platnost, nebo ve Středozemním moři, nebo v severoatlantickém prostoru severně od obratníku Raka.

** Po doplnění článkem 2 Protokolu k Severoatlantické smlouvě o přistoupení Řecka a Turecka.*

***Dne 16. ledna 1963 vzala Rada na vědomí, že pokud jde o bývalé alžírské departmety Francie, stala se příslušná ustanovení této smlouvy od 3. července 1962 nepoužitelnými.*

ČLÁNEK 7

Tato smlouva se nedotýká a nebude žádným způsobem vykládána, jako by se dotýkala práv a povinností smluvních stran, které jsou členy OSN, vyplývající z Charty, ani základní zodpovědnosti Rady bezpečnosti za zachování světového míru a bezpečnosti.

ČLÁNEK 8

Každá ze smluvních stran prohlašuje, že žádné její současně platné mezinárodní závazky vůči kterékoli jiné smluvní straně nebo kterémukoli třetímu státu nejsou v rozporu s ustanoveními této smlouvy, a zavazuje se, že nepřijme žádný mezinárodní závazek, který by byl s touto smlouvou v rozporu.

ČLÁNEK 9

Smluvní strany tímto zřizují Radu, v níž bude každá z nich zastoupena, aby projednávala věci týkající se plnění této smlouvy. Rada bude organizována tak, aby se mohla kdykoli pohotově sejít. Rada zřídí takové pomocné orgány, jaké mohou být potřebné, zejména ihned zřídí výbor pro obranu, který bude doporučovat opatření nutná k plnění článků 3 a 5.

ČLÁNEK 10

Smluvní strany mohou na základě jednomyslného souhlasu vyzvat kterýkoli jiný evropský stát, který je schopen napomáhat rozvoji zásad této smlouvy a přispět k bezpečnosti severoatlantického prostoru, aby přistoupil k této smlouvě. Každý takový smluvní stát se může stát smluvní stranou tím, že uloží u vlády Spojených států amerických svoji listinu o přistoupení. Vláda Spojených států amerických vyrozumí každou ze smluvních stran o uložení každé takové listiny o přistoupení.

ČLÁNEK 11

Tato smlouva bude ratifikována a její ustanovení budou smluvními stranami plněna v souladu s jejich ústavními postupy. Ratifikační listiny budou uloženy co nejdříve vládou Spojených států amerických, která uvědomí všechny ostatní signatáře o každém uložení. Smlouva vstoupí v platnost mezi státy, které ji ratifikovaly, jakmile budou uloženy ratifikační listiny většiny signatářů, sestávající z ratifikačních listin Belgie, Francie, Kanady, Lucemburska, Nizozemska, Spojeného království a Spojených států, a pro další státy smlouva nabude účinnosti dnem uložení jejich ratifikačních listin***.

**** Smlouva vstoupila v platnost 24. srpna 1949 po uložení ratifikačních listin všech signatářských států.*

ČLÁNEK 12

Poté, co bude smlouva v platnosti deset let, nebo kdykoli později, se smluvní strany, jestliže o to některá z nich požádá, poradí o revizi smlouvy, přičemž vezmou v úvahu faktory ovlivňující mír a bezpečnost severoatlantické oblasti včetně vývoje světových i regionálních uspořádání podle Charty OSN pro zachování mezinárodního práva a bezpečnosti.

ČLÁNEK 13

Po dvaceti letech platnosti smlouvy může kterákoli smluvní strana odstoupit od smlouvy rok poté, co podá oznámení o odstoupení vládě Spojených států amerických, která vyrozumí vlády ostatních smluvních stran o každém oznámení o odstoupení.

ČLÁNEK 14

Tato smlouva, jejíž anglické i francouzské znění mají stejnou platnost originálu, bude uložena v archivu Spojených států amerických. Řádně ověřené kopie budou touto vládou předány vládám ostatních signatářů.

Příloha č. 5**VOJENSKÉ TAKTICKÉ KONCEPCE ARMÁDY USA**

Koncepce A2/AD – Anti Area/Access Denial: Jedná se o prostředky PVO/PRO a protilodní a další prostředky, které mají zabránit protivníkovi (v tomto případě americké armádě) provádět účinné údery do hloubky území na řídicí stanoviště a důležité zbraňové a průzkumné systémy (S 400, 500), a mařit tak pozemní a námořní výsadkové operace (pobřežními systémy Bastion, ponorkami). Koncepce A2/AD, jako schopnost protivníka mařit cíle operací amerických vojsk hraje svoji úlohu v celém pojetí vedení operací OS USA. (Je to koncepce protivníka, kterou americké jednotky musí umět eliminovat, jak ukazují další americké koncepce.

Koncepce Air – Sea Battle (ASB) schválená v r. 2013 vychází z toho, jak se změnil (nebo by se změnil) charakter války oproti té dřívější. Rozšíření možností kde a jak vést válku (země, moře, vzduch, kosmos a kyberprostor) a také nové koncepce nepředpokládající souvislou frontovou linii, dovolují plánovat podobné údery do hloubky, ale ne již k ničení druhých strategických sledů útočících vojsk Varšavské smlouvy, (jako koncepce sedmdesátých let minulého století Air-Land Battle), ale na důležité cíle, jako jsou systémy velení a velitelská stanoviště, postavení konvenčních i jaderných raket, zpravodajské systémy včetně kosmických, protiraketové systémy, Systémy PVO a další, tedy v prostředí A2/AD. Na ničení prvků systému A2/AD by se mělo podílet nejen letectvo, jako dříve, ale i pozemní vojsko a vojenské námořnictvo, protože tento prostor je daleko větší a existují zbraňové systémy, které mohou být použity všemi druhy ozbrojených sil a druhů vojsk.

Koncepce průlomových operací, schválená v r. 2014, zdůrazňuje schopnost pronikat na cizí území označovaná jako A2/AD, provádět operace do hloubky. Na silou vynucené průlníky (průlomy) nepřátelskou sestavou vojsk mají navazovat námořní a vzdušné výsadky a ničit zbraňové systémy označované jako A2/AD (viz. koncepce ASB). Vojska se mají připravovat zejména na vedení obchvatných manévřů, na infiltraci a na průlník do hloubky sestavy nepřítele. Významnou podmínkou úspěšnosti výše uvedených operací je budování a neomezené užívání vojenských základen ve všech částech světa, a to jak předsunutých, které mají být co nejbližší k předpokládanému zasažení, tak rotačních, kam jsou vysílány tzv. rotační předsunuté síly (nám. pěchota, obojživelné intervenční jednotky, letectvo VN, PLŘS aj.) Jak uvádí Eichler,³⁸⁰ jde o projekci americké síly do oblastí, kde by to mohlo vyvolat odpor jiných zemí. Koncepce vyžaduje mít vojenské základny

³⁸⁰ EICHLER, Jan, Priority pro 21. století: Bezpečnostní strategie USA po roce 2008, *Vojenské rozhledy*, 2013, roč. 22 (54), č. 1, s. 29–40, ISSN 1210-3292

i v oblastech, které za svoji sféru vlivu považují jiné mocnosti (Eichler, tamtéž, uvádí Čínu, nebo Írán, a mohli bychom dodat i RF nejen na hranicích s NATO).

Koncepce Prompt Global Strike (PGS), se objevila vlastní položkou již v roce 2013 ve vojenském rozpočtu. Systém má disponovat zbraněmi **schopnými udeřit kdekoliv na světě během několika desítek minut**. Základem pozemní verze PGS je modifikovaná mezikontinentální raketa **LGM-30 Minuteman III** s doletem až 13 000 km. Maximální rychlost střely je větší než 20 000 km/h, takže střela může zasáhnout libovolné místo na Zemi za méně než 1 hodinu po startu.

Konvenční bojová hlavice PGS může mít hmotnost až 2 000 kg. Hlavice může obsahovat buď jedinou průbojnou nálož pro ničení podzemních bunkrů, řadu menší samonaváděcí sub-munice nebo dokonce bezpilotní stroj schopný operovat nad územím nepřítele.

Systém PGS bude vybaven GPS modulem, který umožní raketě zasáhnout cíl s kruhovou přesností do 10 metrů. Kromě výše uvedených konvenčních zbraní se také počítá s PGS hlavicí obsahující tisíce wolframových prutů. Ty dokáží zničit nepřátelskou techniku a živou sílu na ploše 3000 čtverečních metrů.

Nosičem systému PGS mají být také americké ponorky **třídy Ohio**. Každá ponorka dokáže nést až 24 mezikontinentálních raket **Trident** s maximálním doletem 7400 km, s kterými se počítá rovněž jako s nosiči konvenčních náloží. Americká armáda vyvíjí také hypersonické prostředky, které mají tvořit též jeden z prvků systému Prompt Global Strike. Slabinou této koncepce je až nemožné odlišení letící rakety mezikontinentálního dosahu s jadernou a s konvenční hlavicí. Chybné vyhodnocení může vést k odvetnému jadernému úderu, či útoku a rozpoutání jaderné války.

Příloha č. 6**ŠEST RUSKÝCH PROSTŘEDKŮ, KTERÉ JSOU POSTAVENY NA INOVACÍCH, NOVÝCH PRINCIPECH, ČI NOVÉM VYUŽITÍ.**

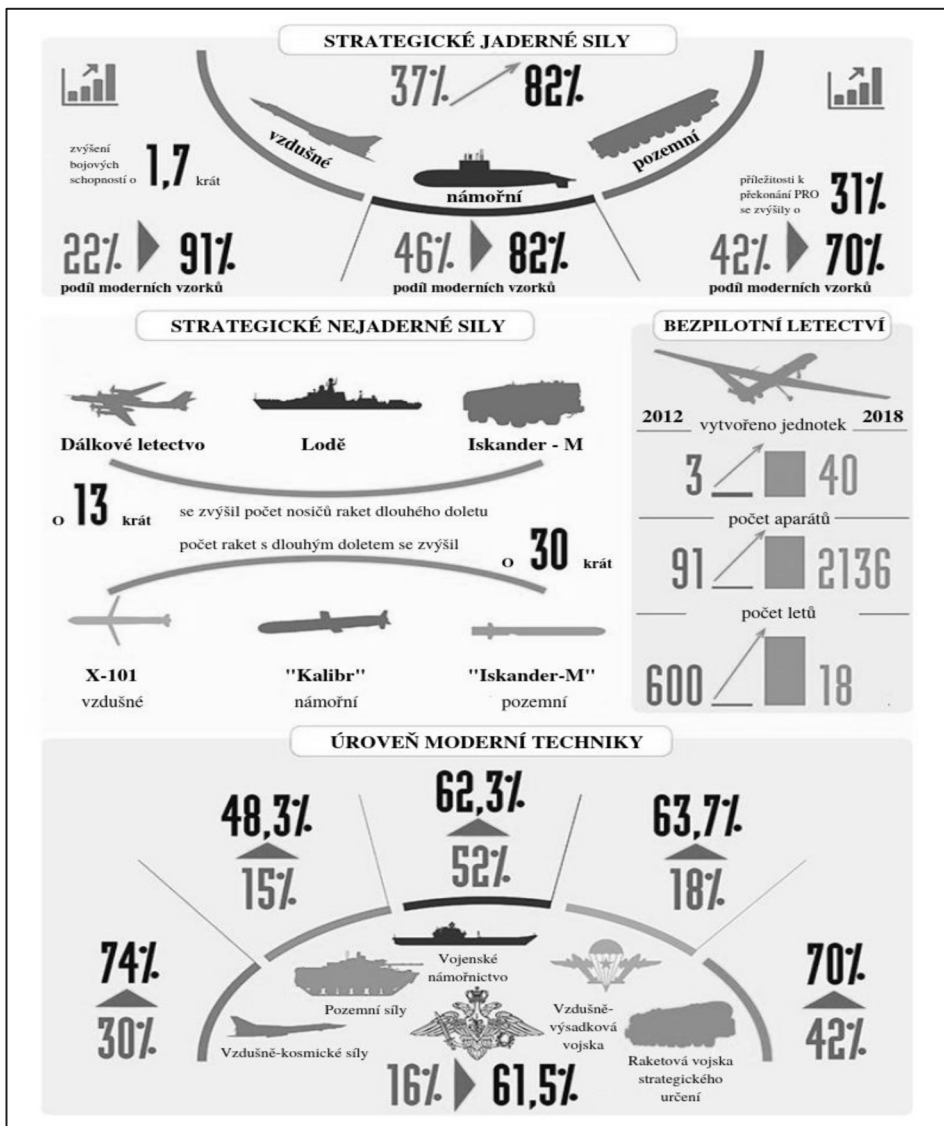
- 1) **MBR SARMAT** – od roku 2027 má nahradit současnou strategickou ŘS Vojevoda. Je určena k vstřícně-odvetnému úderu, váží 200 tun, může mít až 16, (některé zdroje uvádí 40) bojových a klamných hlavic různého typu včetně hypersonických a dolet má mít až 30 tis. km. Je tedy schopna letět k cíli i z neočekávané strany (u USA např. přes jižní pól, tedy z jihu, kde není PRO).
- 2) **KINŽÁL** – vysoce přesná, hypersonická letecká raketa s rychlostí vyšší než Mach 10, schopná manévrovat na celé dráze letu. Může mít jadernou i konvenční hlavici. Tato raketa je podvěšena pod letounem MIG 31, který dosahuje rychlosti M3. Raketa má náporový motor, který může začít pracovat až při tak vysoké rychlosti. Do výzbroje zaváděn od 1. 12. 2017 formou zkušební bojové služby a od r. 2019 v řádné bojové službě.
- 3) **BEZPILOTNÍ PONORKA POSEIDON** – de facto podmořský dron s vlastním programem. Je asi 10–15 m dlouhá (odhad podle obrázku), má jaderný pohon (co do velikosti a výkonu absolutní novinka), má velmi tichý chod a téměř neomezený radius, může se ponořit do (velmi) velké hloubky (operační hloubka 1 km). Rychlost je údajně mnohem vyšší než u hladinových plavidel – až 200 km/h (již používané torpédo ŠKVAL dokáže údajně vyvinout rychlost pod vodou až 300 km/hod.) V prosinci 2017 byly úspěšně dokončeny zkoušky jaderného pohonu pro tuto ponorku a první měla být spuštěna na vodu ještě v r. 2019.
- 4) **BUREVESTNIK** – U Nové řízené střely s plochou dráhou letu (ŘSPDL) s jaderným motorem Burevestnik (buřňák) je novinkou jaderný motor. Tato řízená střela s plochou dráhou letu, vypadající podobně jako americký Tomahawk, má prakticky neomezený dolet, při letu kopíruje terén, může se vyhýbat protiletadlovým a protiraketovým „deštníkům“ na válčišti a může mít jadernou i konvenční hlavici. Rychlost letu se neuvádí. V roce 2017 proběhly úspěšné zkoušky.
- 5) **AVANTGARD** – Hypersonický kluzák, raketový komplex strategického určení. Nosná raketa vynese kluzák(y) do velké výšky, které pak klouzavým letem a rychlosti větší než Mach 20 v hustých vrstvách atmosféry dosahují cíle. Při letu se zahřeje(i) na 1600–2000⁰ C, letí tak v plazmatickém oblaku a svítí jako meteorit. Po celou dobu letu, i při vysokých teplotách, je schopen manévrovat ve všech směrech. Zkoušky byly již úspěšně ukončeny. V r. 2019 byla zahájena sériová výroba a vybaven jimi první pluk RVSU (podle tisku kluzák při cvičném použití v r. 2019 dosáhl rychlost M27 (9 km/sec, což je rychlost vyšší, než 1. kosmická).

- 6) **Laserové dělo Peresvět** – princip není nový, ale je to zbraň na novém, zatím vojáky jen velmi málo používaném principu. Bližší parametry nejsou známy, podle tvaru a velikosti zařízení (nejméně jako kloubový autobus), lze říci, že je to zařízení mobilní a pravděpodobně určené jako protiletadlový či protiraketový komplex. Na přední linii se nehodí. Dosavadní používané prostředky (Izrael, USA) mají dosah okolo 10–20 km, zde lze předpokládat dosah větší. V prosinci 2019 zařazeno do bojové služby.

Poznámka: Jednotka Mach, (M nebo Ma), je jedno z tzv. podobnostních čísel, tedy charakteristická bezrozměrná fyzikální veličina používaná v aerodynamice. Udává poměr rychlosti pohybu tělesa určitým prostředím k rychlosti šíření zvuku v témže prostředí. Na úrovni hladiny moře se $M_1=1225$ Km/hod. a ve stratosféře 1060 km/hod. Hypersonická rychlost se počítá od M5 do M10 a vysoko hypersonická rychlost od M10 do M25. Pro přehled, rychlost M10 v hustých vrstvách atmosféry je asi 12000 km/hod., tj. asi 3,333 km/sec. Pro srovnání: střela vypálení z pistole má úst'ovou rychlost okolo 0,3 km/sec., z pušky okolo 0,8 km/sec (kalašnikov), z tankového kanonu asi 1 km/sec.

Příloha č. 7

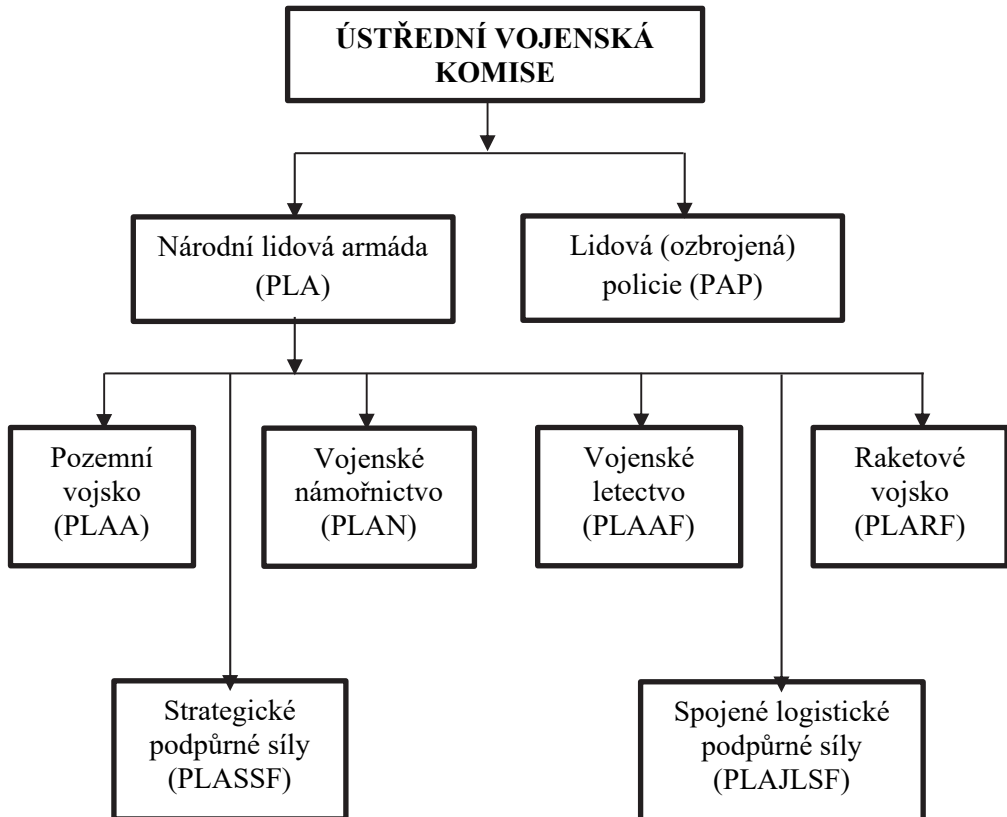
NASYCENOST RUSKÝCH OZBROJENÝCH SIL MODERNÍ TECHNIKOU

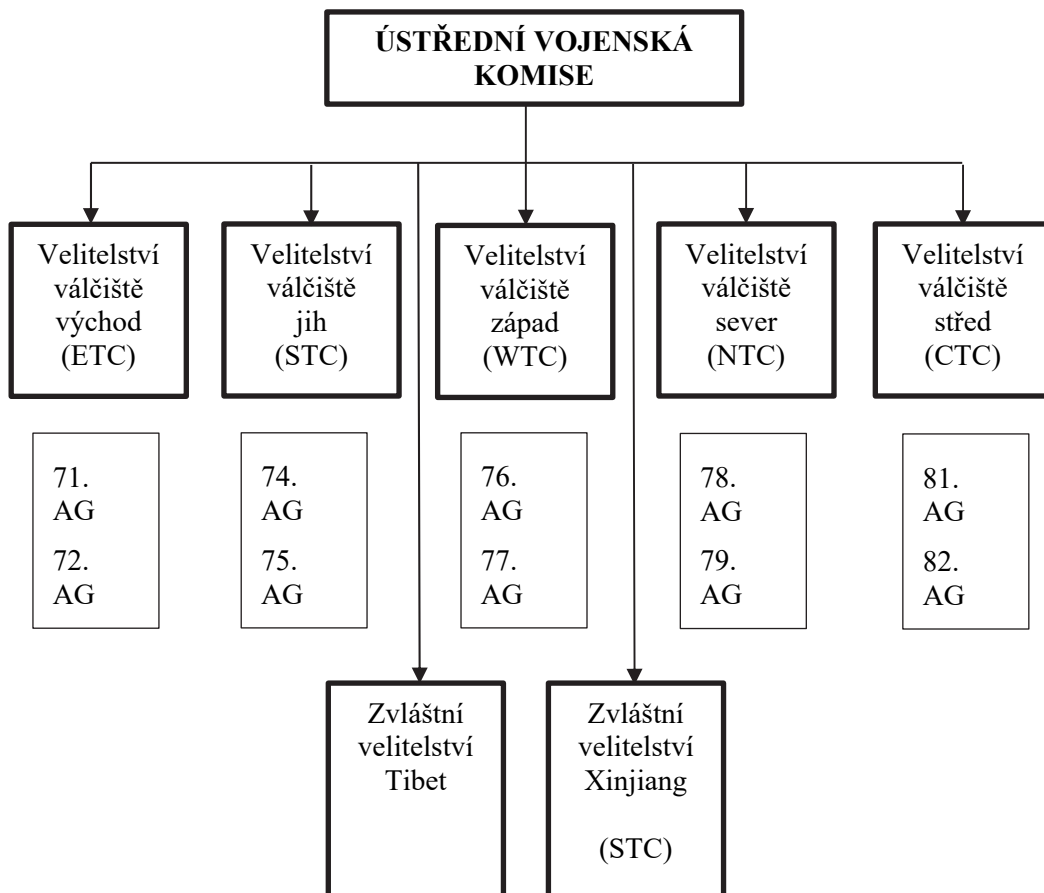
Pozn.: podle internetového časopisu! Argument (březen 2020) prohlásil prezident RF V. V. Putin v interview „20 otázek Vladimíru Putinovi“ mj. i to, že nasycenost moderní technikou dosahuje v roce 2020 téměř 70 % (nikoliv 61,5 %, jak uvádí tabulka z r. 2018).

Příloha č. 8

ORGANIZAČNÍ SCHÉMA NÁRODNÍ LIDOVÉ ARMÁDY ČLR

STRUKTURA OPERAČNÍHO VELENÍ NLA (PLA) ČLR

Pozn. 1: AG (Army Groups – armádní skupina), je velikostí jako armádní sbor, se strukturou sbor – brigáda – prapor. Pozemní vojsko má 13 armádních skupin, 78 kombinovaných brigád, 15 dělostřeleckých brigád, 13 vzdušných útočných brigád a 1 pěší divizi. Letectvo má 1 výsadkový sbor (sedm výsadkových brigád) a Námořnictvo sbor námořní pěchoty (sedm brigád námořní pěchoty).

Pozn. 2: Před reorganizací 2018 měla ČLOA osmnáct AG. O jednotkách ve zvláštních velitelstvích nejsou dostupné informace.

Vysvětlivky:

CMC	Central Military Commission
PAP	People's Armed Police
PLA	People's Liberation Army
PLAA	PLA Army
PLAAF	PLA Air Force
PLAJLSF	PLA Joint Logistic Support Force
PLAN	PLA Navy
PLARF	PLA Rocket Force
PLASSF	PLA Strategic Support Force
THAAD	Terminal High Altitude Area Defense
ETC	East Theater Command
STC	South Theater Command
WTC	West Theater Command
NTC	North Theater Command
CTC	Central Theater Command
(71.) AG	(71.) Army Groups

ZDROJ: BÍLÁ KNIHA

SUMMARY

Chapter 1. COURSE AND RESULTS OF WORLD WAR II – A MEMENTO FOR THE FUTURE (Pavel Gavlas)

The author recapitulates the period of preparation of Hitler's Germany for the war, its course on all world battlefields and the share of allies in the final defeat of the German III. Empire and Japan. The contribution enumerates the immense human losses that the war has brought, but also the participation of individual states on the side of the anti-Hitler coalition and on the side of the OSA states. The paper emphasizes the danger of distorting and falsifying the results of World War II, which leads to the revival of the "traditions" of Nazism, the glorification of those who, together with the Germans, participated in atrocities against civilians in their own country and fought in the ranks of the SS.

Chapter 2. WORLD WAR II AND THE POST-WAR GEOPOLITICAL ORDER OF THE WORLD (Vít Rouč)

The chapter deals with the key impacts of the results of the Second World War on the new geopolitical organization of the world and their changes in the international system and international relations. The main aim in this context is to outline the initial situation and subsequent changes as a result of World War II. The monitored changes will concern Europe, Africa, America and Asia, as well as changes and practice of diplomacy in the context of the monitored events. A description and analysis will be used to reflect the topic, following the above factors. The article mainly uses Czech and foreign sources that deal with the re-researched issue.

Chapter 3. THE INFLUENCE OF WORLD WAR II ON THE BUILDING OF WELFARE STATES (Jakub Rákosník)

The chapter focuses on the transformation of Czechoslovak politics as a result of the Second World War. The issue is set within a broader framework of structural pressures and changes on the European continent that have arisen as a result of the experience of the Great Depression and War. The text is divided into three parts. The first part is devoted to the transformation of economic theory in confrontation with persistent unemployment of the thirties and the consequences of these changes for conceptualization of social policy functions in modern society. The second part deals with the influence of the war economy on the transformation of roles of particular agents of social policies; the state, employers, and trade unions. It also deals with some partial reforms that were important for the postwar situation. The third part is devoted to the formation of the post-war social consensus,

which enabled far-reaching social reforms and comprehensive restructuring of social security.

Chapter 4. THE IMPACT OF CONFLICTS AND WARS ON ECONOMIC RELATIONS (Jana Marková)

War can be analyzed as a political and economic phenomenon. Conflicts and wars have a significant impact on the current global economic space. Wars and conflicts themselves influence the decision-making of governments, international institutions and individual economic actors. The paper describes the view of the influence of war in terms of theoretical aspects of the political concept of war and also analyzes the economic concept of war in contemporary international trade. From the perspective of economic theories, war is part of many important assumptions, causes and consequences. Current international economic relations between countries or integration blocs are significantly affected by a set of trade wars that can seriously block trade between them.

Chapter 5. MILITARY SPENDING AND ECONOMIC GROWTH: LESSONS FROM WORLD WAR II (Michael Kroh)

The author deals with the influence of military spending on economic growth. It criticizes the concept of so-called military Keynesianism, according to which it is more or less indifferent to whether civil or arms expenditures are used as a fiscal stimulus to increase growth. Using the example of the Nazi economic program, he demonstrates that focusing on the militarization of the economy brings only a short-term effect, as the sources of growth will soon be exhausted, inflation and even state bankruptcy threaten. He considers the German economic miracle an exceptional matter, as it was largely feasible under the conditions of totalitarian domination of the economic, financial and political system. US President Roosevelt's New Deal was interrupted by a decision by the Supreme Court to temporarily interfere with the liberal economy and therefore did not achieve its fully intended objectives. Data from economic history clearly confirm the advantages of focusing on civilian programs. Militarization, on the other hand, inevitably leads to war, because produced weapons cannot only be accumulated in stores.

Chapter 6. NATO AND ITS ROLE IN ENSURING INTERNATIONAL SECURITY (Štefan Danics)

Western Europeans' Fears of the USSR's Expansion Policy after the Second World War World War II led to the creation of NATO. The USSR responded by creating the Warsaw Pact. These military-political alliances have become the backbone of the block security order throughout the Cold War. However, the Warsaw Pact was dissolved, the USSR fell apart and NATO lost its existential enemy.

It was assumed that the necessity of NATO's existence had passed, and therefore defense costs could be reduced, leading to stability and peace in Europe but also in the world. However, NATO has been redefined and began to expand eastward to the Russian Federation (RF). The RF defends itself by militarily supporting separatist forces in potentially new NATO countries. Some NATO countries are currently conducting non-defensive military operations outside the Alliance and not inline with the UN Charter. This destabilizes international security relations and creates the conditions for further wars.

Chapter 7. PEACE OPERATIONS AND THE ROLE OF THE UN, NATO, OSCE AND THE EU (Jiří Višek)

Peacekeeping operations of the international community represent important activities that help to maintain peace and international security. Peacekeeping operations of the international community are implemented as a part of the United Nations activities and variety of other regional organizations (NATO, EU, OSCE). However, within the scope of these regional organizations, the peacekeeping operations are called differently, which causes not only terminological, but also practical issues. Nevertheless, all the operations have the same goal – peace and security maintenance. However, in practice we could see such different results, which have very often negative character.

Chapter 8. SECURITY STRATEGIES AND DOCTRINES OF THE PRESENT (Pavel Gavlas)

The chapter deals with comparative analysis of security strategies of major world powers, USA, RF, PRC, not only with their text, but also with development of doctrinal thinking and application of principles and principles mentioned in these official documents in international relations. The author is based on the analysis of the most recent valid documents: US National Security Strategy 2017, National Defense Strategy 2018 and Nuclear Forces Report (NPR) 2018. The National Security Strategy RF 2015 and Military Doctrine RF 2014 and Chinese Military Strategy 2015 and White Paper 2019 (Chinese National Defense in the New Era). The analysis focuses primarily on security issues addressed by the armed forces, although we are aware of the fact that the economic issues of security, cyber security and others are increasingly important today.

Chapter 9. THEORY OF INTERNATIONAL POLITICS AFTER THE SECOND WORLD WAR (Oskar Krejčí)

The study examines the development of foreign policy and military-strategic thinking after the emergence of nuclear weapons. It analyzes the theories of the causes of war on three levels: man – state – world political system. Special atten-

tion is focused on the theory of democratic peace, especially with regard to wars in the Afghanistan to Syria belt, military spending and arms trade. In the context of the search for a new military-political doctrine in terms of the use of artificial intelligence in weapon systems, the study focuses on shifting away from the emphasis on asymmetric wars – on the one hand back to the notion of war between superpowers. The author sees as one solution the growing importance of international law.

Chapter 10. PROPAGANDA AND NEW TYPES OF WARS IN A GLOBALIZED WORLD (Micael Kroh)

The article deals with the problems of "wars without a shot", ie noncooperative, hostile acts in peacetime. The main objectives of "gray" or "black propaganda", misinformation, cyber-attacks and economic extraterritorial sanctions are to enforce their own interests, to harm others (often including their allies), to weaken their competitive position, to compel them to assume a sub-ordinate role in the hegemonic organization of the world. It is a manifestation of the crisis of the current world system. It has a boomerang effect on domestic politics as it deepens social contradictions and creates a spawn for hostile external action. They are a manifestation of "bad globalization", which can lead to the formation of parallel civilization circuits, which are hostile, as it was during the Cold War. This development can still be averted, but actors in world events would have to fundamentally change their behavior.

Chapter 11. CHAOS THEORY, WAR AND DETERMINANTS OF INSTABILITY OF THE CONTEMPORARY WORLD (Vladimír Prorok)

War is a highly dynamic phenomenon. Understanding its nature and possible forms is conditioned by the methodology of its investigation. C. von Clausewitz, as a recognized war theorist, used a systemic approach and elements of chaos theory. Although since the 1980s these concepts have been reused to explore political phenomena and problemsolving, in many cases ideological and traditional methodological approaches are still prevalent in exploring war, which do not allow for a factual analysis of today's situation. Today, as a result of globalization, technological change, economic crises and climate change, politics is becoming a highly dynamic phenomenon where war does not solve any of the existing problems.

SEZNAM LITERATURY

- AKONOR, Kwame. *UN Peacekeeping in Africa. A Critical Examination and Recommendations for Improvement*. USA: SpringerBriefs in Criminology, 2017. 101 s. ISBN 978-3-319-39162-5.
- ALLISON, Graham. *Osudová past. Spojené státy versus Čína a Thukydidovo poučení z dějin*. Praha: Prostor, 2018. ISBN 978-80-7260-384-8
- America First [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=dlaoZqMrbCo>
- "An American Budget" (PDF). Office of Management and Budget. Retrieved June 25, 2019.
- "Monthly Budget Review: Summary for Fiscal Year 2019". *Congressional Budget Office*. Retrieved January 26, 2020.
- ANDERSON, Matthew S. *The Rise of Modern Diplomacy 1450–1919*. London and New York, Longman, 1993. ISBN: 0582212324
- Antické válečné umění*. Praha, Svoboda, 1977. *Antické válečné umění*. Praha, Svoboda, 1977, ISBN 25-055-77
- ARISTOTELĚS. *Politika*. Bratislava: Nakladatelství Pravda 1988.
- ARREGUÍN-TOFT, Ivan. How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. In: *International Security*, Vol. 26, No. 1 (Summer 2001).
- Assessing Russian Reactions to U.S. and NATO Posture. Enhancements. Santa Monica: RAND Corporation, 2017. ISBN: 978-0-8330-9863-4
- Association of the United States Army: BUFFALOE, David L. *Defining Asymmetric Warfare*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://www.ausa.org/publications/defining-asymmetric-warfare>
- BAĎURA, Bohumil a kol.: *Abc světových dějin*. Praha: Orbis, 1967.
- BALABÁN, Miloš; DUCHEK, Jan; STEJSKAL, Libor (eds.). *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1440-3.
- BALABÁN, Miloš a Libor STEJSKAL. *Kapitoly o bezpečnosti*. 2. změn. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1863-0.
- BALDWIN R., WYPLOSZ Ch. *Ekonomika evropské integrace*. Praha: Grada Publishing 2013, ISBN: 978-80-247-4568-8
- BALZAR, Jaromír; KUČERA, Jaroslav: *Von der Rüstammer des Reiches zum Maschinenwerk des Sozialismus: Wirtschaftslenkung in Böhmen und Mähren 1938–1953*, München: Vandenhoeck und Ruprecht, 2013. ISBN:978-3-525-37301-9

- BARLETT, B. *Keynesian War Stories: Not all government spending is alike*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: http://old.nationalreview.com/nrof_barlett200412220847.asp.
- BARNES, J. E. NATO Rejects Russian Air-Safety Proposal for Planes in Baltic Region. [on line]. 20. 9. 2016. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://globalinterests.org/2016/09/21/nato-rejects-russian-air-safety-proposal-for-planes-in-baltic-region/>
- BAYLY, Christopher. Zrod moderního světa 1780–1914, Brno: CDK, 2019. ISBN 978-80-7325-469-8
- BAYNE, Nicholas, WOOLCOK, Stephen. *The New Economic Diplomacy : decision-making and negotiation in international economic relations*. 3rd ed., rev. and updated. Burlington, VT: Ashgate Publishing Limited, England. 2011. ISBN 9781409425410.
- BELLAMY Alex J., WILLIAMS Paul D. *Griffin Stuart, Understanding Peace-keeping*. Polity, 2010. ISBN 9780745641867
- BERDAL, Mats, Economides, Spyros. *United Nations Interventionism 1991–2004*. Cambridge University Press, 2004. ISBN 0521547679.
- BERMAN, Sheri. *The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*, 2nd edition, Cambridge: Harvard University Press, 2009. ISBN 9780674442610
- BERTALANFFY, Ludwig von. *General System Theory: Foundations. Development. Applications*. New York: George Braziller 1969. ISBN-13: 978-0807604533.
- Bhagavadgíta*. Praha: Bibliotheca gnostica, 2018. ISBN 978-80-904050-9-7.
- Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Barrister & Principál 2000. ISBN: 80-85947-56-0
- BLANK, Stephen. *Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO*. Washington: Platforma nezávislého publikování CreateSpace, 1997. ISBN 978-1463724467.
- Bible*. Ekumenická rada církví v ČSSR, 1989.
- BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. ISBN 978-80-87975-35-0.
- BÍLKOVÁ, Veronika a Marek JUKL, ed. *Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky*. Praha: Český červený kříž, c2009. ISBN 978-80-87036-37-2.

- BLANK, Stephen. *Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO*. Washington: Platforma nezávislého publikování CreateSpace, 1997. ISBN 978-1463724467
- BRENNER, Christianne: *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948*, Praha: Argo, 2015. ISBN 9788025713990
- Britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826 [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <https://www.penize.cz/15882-britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826>
- BROWNE, D., ISCHINGER, W., IVANOV, I. S., NUNN, S. Open Letter to President Donald Trump and President Vladimir Putin. [on line]. 27.6.2017. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://www.nti.org/newsroom/news/open-letter-president-donald-trump-and-president-vladimir-putin/>
- BOSCO, David L. *Five to rule the mall: the UN Security Council and the making of the modern world*. New York: Oxford University Press, 2009, x, 310 p. ISBN 0195328760.
- BOULDEN, Jane. *Responding to Conflict in Africa: The United Nations and regional organizations*. Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 9781137271990.
- BREUILLY, John (ed.): *Nineteenth-Century Germany: Politics, Culture, and Society 1780–1918*, 2nd ed., London – New York: Bloomsbury, 2020. ISBN: 9781474269469
- BRODIE, Bernard. Implications for Military Policy. In: *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. Ed. by B. Brodie. New York: Harcourt, Brace and Co., 1946, s. 74.
- BUDEN, Bohdan. Pokládejme si radikálnější otázky, *Právo – příloha Salon*, 5.12.2019
- BUREŠ, Oldřich. *Operace na udržení míru OSN*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1810-0.
- BURNHAM, James: *The Struggle for the World*. New York: The J. Day Co., 1947.
- BUSH, George st. *Toward a New World Order* [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=18820>
- BUZAN, B.; WAEVER, O.; de WILDE, J. *Bezpečnost – Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií, 2005. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.
- Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga*. Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968.
- CLAUSEWITZ von Carl *O válce*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1598-3
- CLARK, W. When force is necessary: NATO s military responseto the Kosovo crisis. *NATO Review*, 1999, No. 12. s. 16-18.

Complexity-map-overview [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Complexity-map-overview.png>

COULOMB, Fany. *Economic Theories of Peace and War*. Routledge 2011. ISBN 9780415500128

Complexity, Global Politics, and National Security. Washington, D.C: National Defence University, 1997. ISBN-13: 978-1579060466

Conflict Barometer 2019. Disputes – Non-Violent Crises – Violent Crises – Limited Wars – Wars. Heidelberg: Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020.

CSIS. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na <http://csis.org/publication/defense-budgets-double-whammy-drawing-down-while-hollowing-out-within>.

CURRAN, David. *More than Fighting for Peace. Conflict Resolution, UN Peacekeeping, and the Role of Training Military Personnel*. Switzerland: Springer International Publishing AG, 2017. 153 s. ISBN 978-3-319-46305-6

COX, Robert, W. *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. In.: Keohane, Robert, O.: *Neorealism and its Critics*. Columbia University Press 1988. ISBN 978-0231063494

Čína je možná vojenská hrozba, uvede poprvé výslovně dokument NATO. [online]. 3.12.2019. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/nato-summit-londyn-cina-armada-hrozba.A191203_151422_zahranicni_dtt.

Čína, 5 G a Rusko. Aliance se změní, ale je pevná, shodli se lídři. [online]. 4.12.2019. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/nato-summit-trump-macron-aliance-vydaje-obrana-cina.A191204_091254_zpr_nato_inc

ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968*, Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2363-6

DE SWAAN, Abram. *In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era*. New York: Oxford Un. Press, 1988. ISBN-13: 978-0195207033

DENEEN, P. *Why liberalism failed*. Praha: Academia 2019, ISBN 978-80-200-3050-4

DAILEY, Andy a David G. WILLIAMSON. *Peacemaking, peacekeeping – international relations 1918-36*. London: Hodder Education, An Hachette UK Company, 2012. ISBN 978-1444-156324.

DANICS, Štefan a Štěpán STRNAD. *Aspekty bezpečnosti*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2016. 136 s. ISBN 978-80-7251-455-7.

DANICS, Štefan. *Bezpečnostní politika*. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2007. 187 s. ISBN 978-80-7251-263-8.

- Defense intelligence Agency OS USA. *China Military Power – Modernizing a Force to Fight and Win*, Washington, 2019, DIA-02-1706-085
- DENEEN, Patrick. *Why liberalism failed*. Praha: Nakladatelství Academia 2019, ISBN 978-80-200-3050-4
- DENTON, Sally. *The Plots Against the President: FDR, A Nation in Crisis, and the Rise of the American Right*. Bloomsbury Press 2012. ISBN 978-1-60819-089-8.
- DIEHL, Paul F. *Peace Operations (War and Conflict in the Modern World)*. Polity, 2008. ISBN 9780745642079.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.
- DITRICOVÁ, Petra a Marek JUKL. *Základní prameny mezinárodního humanitárního práva*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, 2017. ISBN 978-807278-698-5.
- DEUDNEY, Daniel, IKENBERRY, John. G. The Unravelling of the Cold War Settlement. *Survival*, vol. 51, no. 6. 2009. pp. 39-62. DOI: 10.1080/00396330903461666
- DOUCET, Marc G. *Reforming 21st Century Peacekeeping Operations. Governmentalities of Security, Protection and Police*. New York: Taylor and Francis Group, 2018. ISBN 978-1-315-67559-6.
- Dow-jones-100-year-historical-chart [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart>
- DUMAS, Lloyd J. THE PEACEKEEPING ECONOMY. *Using Economic Relationships to Build a More Peaceful, Prosperous, and Secure World*. USA: Westchester Book Group, 2011. ISBN 978-0-300-16634-7.
- EICHENGREEN, Barry. *Hall of Mirrors: The Great Depression, the Great Recession, and the Uses – and Misuses – of History*, Oxford: Oxford University Press, 2015. ISBN10: 9780190621070
- EICHLER, Jan. *Expanze na pozvání. Rozšiřování NATO a jeho důsledky*. Praha: KAROLINUM, 2019. ISBN 978-80-246-4279-6.
- EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2.
- EICHLER, Jan. Proměny bezpečnostní a strategické kultury USA na počátku 21. století. In: *Doktríny mocností a nejdůležitějších aliancí na počátku 21. století*. Praha: Professional Publishing, 2011. ISBN 978-80-246-1956-9
- EU vyzývá USA, aby se nenechaly strhnout k odvěti kvůli rozhodnutí WTO. [online] [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <http://casopisargument.cz/2019/10/07/eu-vyzyva-usa-aby-se-nenechaly-strhnout-k-odvete-kvuli-rozhodnuti-wto/>

- FAJKUS, Břetislav. *Filosofie a metodologie vědy: vývoj, současnost a perspektivy*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1304-0.
- FAZAL, Tanisha M.; POAST, Paul. War Is Not Over. What the Optimists Get Wrong about Conflict. In: *Foreign Affairs*, Volume 98, Number 6, November/December 2019.
- FERGUSON, Niall. *Velký rozklad: O úpadku institucí a zániku ekonomik*. Praha: Nakladatelství Argo. 2016. ISBN 978-80-257-1638-0
- FETHERSTON, A. B. *Towards a Theory of United Nations Peacekeeping*. USA: Scholarly and Reference Division ST. MARTIN'S PRESS, INC., 1994. ISBN 978-0-312-12275-1.
- Filosofskij enciklopedičeskij slovar*. Moskva: Sovetskaja encyklopedia, 1983.
- FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Compliance Číny s WTO: jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 9788075985286.
- FOLSOM, Burton. Tři mýty o Velké hospodářské krizi. In: *Velká deprese (Sborník textů)*, Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 55-59.
- four-americans-embrace-form-socialism [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://news.gallup.com/poll/257639/four-americans-embrace-form-socialism.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=Four%2520in%252010%2520Americans%2520Embrace%2520Some%2520Form%2520of%2520Socialism.
- FRANCIS, David, et al. *Dangers of Co-deployment: UN Co-operative Peacekeeping in Africa*; Ashgate, 2005. ISBN 0754640272.
- FRANTZEN, Henning.A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines*. London and New York, Frank Cass, 2005. ISBN 0415349966.
- France Diplomatie. *France and the United Nations: Why France wishes to regulate use of the veto in the United Nations Security Council*, 2016. [on line] [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/united-nations/france-and-the-united-nations/france-and-the-united-nations-security-council/article/why-france-wishes-to-regulate-use>.
- FRIEDMAN, George. *The Next Hundred Years: A Forecast for the 21st Century*. NY: Doubleday, 2009. ISBN 978-0-7679-2305-9
- FRIEDMAN, G. *Ohrožená Evropa (Rodící se krize)*. Praha: Nakladatelství ALIGIER s. r. o. společně s Nakladatelství Tomáš Krsek. 2016. ISBN 978-80-904895-6-1 (ISBN 978-80-906242-1-4).
- FTOREK, Josef. *Manipulace a propaganda na pozadí současné informační války*. Praha: Grada Publishing 2017. ISBN 978-80-271-9892-4.

FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany-Agentura vojenských informačních služeb, 2007. ISBN 978-80-7278-424-0.

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

GADDIS, John L. The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System. In: *International Security*, Vol. 10, No. 4. (Spring, 1986).

GANSER, Daniele. *Nezákonné války. Jak země NATO sabotují OSN. Kronika od Kuby po Sýrii*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0499-4.

GAT, Azar. *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN: 9780199236633.

GAT, Azar. Is war declining – and why? *Journal of Peace Research*. Volume 50, issue 2, March 2013.

GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta*. Praha: Mladá fronta, 2001. ISBN 80-20409-068.

Global income equality now back at 1820s levels: OECD [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <http://phys.org/news/2014-10-global-income-equality-1820s-oecd.html>.

GOMPERT, David C; CEVALLOS, Astrid Stuth; GARAFOLA, Cristina L. *War with China. Thinking Though the Unthinkable*. Santa Monica: RAND, 2016. ISBN/EAN: 9780833091550.

GOODIN, Robert – LE GRAND, Julian (eds.). *Not Only the Poor: The Middle Classes and the Welfare State*. London: Routledge, 2018. ISBN 9781138598638.

GÖTZ, Aly. *Hitlers Volksstaat. Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus*. Frankfurt/Main: S. Fischer Verlag, 2005. ISBN 3-10-000420-5.

greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <https://www.marketwatch.com/story/greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn>

Greenspan credits flexible banks. 8.5.2003. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <https://www.marketwatch.com/story/greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn>

HEGEL, Georg W. F. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992. ISBN: 80-200-0296-0.

HEIDEKING, Jurgen, MAUCH, Christof. *Dějiny USA*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-2894-0.

HÉSIODOS. *Zrození bohů*. Praha: SNKLHU 1959.

HEYDEN, Günther. *Teorie životního prostoru*. Praha: Orbis, 1960.

- Hybridní válka? Buďme s tím označením opatrní, radí experti [on line]. 18.1.2018. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: https://www.idnes.cz/zpravy/nato/hybridni-valka-rozhovor-eberle-daniel-rusko.A180118_094512_zpr_nato_inc.;
- HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Otakar II. 2000. ISBN: 80-86355-26-8.
- HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna. Demokratizace na konci 20. století*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 9788073251567.
- HYNKOVÁ, Vendula., ŠTANCL, Luboš. *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/bezpecnostni-a-obranna-politika>
- CHANGOVÁ, Iris. *Nankingský masakr. Nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 2010. ISBN 978-80-206-1068-3.
- Chaos theory and Social sciences Foundations and Applications*, eds KIEL, L. D. – ELLIOT, E. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996. ISBN: 978-0472084722.
- CHAPMAN, Herrick. *France's Long Reconstruction: In Search of the Modern Republic*, Cambridge: Harvard University Press, 2018. ISBN 9780674976412.
- CHÝSKÝ, Jiří. *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovního poměru*. Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1962.
- IHME. *Global, regional, and national burden of suicide mortality 1990 to 2016: systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://www.bmj.com/content/364/bmj.194>
- IMF: World Economic Outlook Database*. . [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>
- JAKUBEC, Ivan; ŠTEMBERK, Jan. *Cestovní ruch pod dohledem Třetí říše*. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 9788024641270.
- JANÁK, Dušan; KOKOŠKA, Stanislav a kol. *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019. ISBN 978-80-7285-228-4.
- JARVIS, Robert. *Systém effects: complexity in political and social life*. New Jersey: Princeton University Press 1997. ISBN 0-691-02624-6.
- JCS: *The National Military Strategy of the United States of America 2015*, s. 2 a 3. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf
- JUNEK, Václav: *Malé/velké války 20. století a dál....*Havlíčkův Brod: Petrklíč, 2012. ISBN 978-80-7229-322-3.
- JUZA, Peter. *Politológia tretieho tisícročia*, Trnava: PeIn 2018, ISBN 978-80-972361-3-7.

KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-043-1.

KAKU, Michio. *Visions: How Science Will Revolutionize the 21st Century*. New York: Oxford University Press 1998. ISBN13: 9780385484992.

KANT, Immanuel. *K věčnému míru*. Praha: Oikoymenh 1999. ISBN 80-86005-55-2.

KAPLAN Morton, A. *System and Process in International Politics* London: ECPR Press, 2005. ISBN-13: 978-0954796624.

Korán. Praha: Academia, 1972. ISBN 80-200-0246-4.

KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.). *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: TEP 1991. ISBN:80-7065-064-8.

KENNAN, G. F. A Fateful Error. *New York Times February 5, 1997, Section A, Page 23*.

KEOHANE, ROBERT. O. The Diplomacy of Structural Change. In: *America And Europe In An Era Of Change* Edited By Helga Haftendorn. New York : Routledg 1993., eBook ISBN 9780429039294

KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Československá Akademie věd. 1963.

KEYNES, J. M. The United States and the Keynes Plan. *The New Republic*, July 29. 1940, Vol. CIII, No. 3, Part 2, page 159.

KISSINGER, Henry A. *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York: Doubleday Anchor Books, 1958.

KISSINGER, Henry A. The Viet Nam Negotiations. *Foreign Affairs*, Volume 47, Number 2 January 1969. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1969-01-01/viet-nam-negotiations>

KLÁPŠTĚ, Jan; ŠEDIVÝ, Ivan. *Dějiny Česka*. Praha: Nakl. Lidové noviny 2019. ISBN: 978-80-7422-338-9.

KLIMEŠ, Miloš a kol. (ed.). *Cesta ke Květnu*, sv. II, Praha: Nakl. Československé akademie věd 1965.

klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smali. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <https://www.novinky.cz/pocasi/clanek/klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smali-ze-prehanejji-ted-se-scenare-naplnuji-40291182>

KOCIAN, Jiří; SMETANA, Vít a kol. *Květnové volby 1946 – volby osudové?: Československo před bouří*. Praha: Euroslavica, 2014. ISBN 978-80-87825-09-9.

KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK. *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Vyd.1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-469-4.

KREJČÍ, Oskar. *Mezinárodní politika*. 5. upravené vydání, Praha: nakladatelství Ekopress, s r.o. 2014. ISBN 978-80-87865-07-1.

KREJČÍ, Oskar. *Válka*. Druhé, upravené vydání. Praha: Professional Publishig 2011. ISBN 978-80-7431-063-8.

KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA*. Praha: Professional Publishing, 2009. ISBN 978-80-86946-68-9.

KREJČÍ, Oskar. *Mezinárodní politika*. 5. upravené vydání, Praha: Ekopress, s r.o., 2014, ISBN 978-80-8692-960-6.

KREJČÍ Oskar. Židovská válka v 21. století. *Internetový časopis Argument*, 30.12.2019. ISSN 2570-6934.

KRISTENSEN, Hans M.; KORDA, Matt. *Status of World Nuclear Forces, 1945-2019*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>

KRPEC, Oldřich; HODULÁK, Vladan. *Politická ekonomie mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2011. ISBN 978-80-210-5481-3.

KUHN, Thomas. S. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-54-2.

LENIN, Vladimír I. *Vybrané spisy*, sv. 2. Praha: Svoboda, 1976.

Letter from James Baker to Helmut Kohl. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325682-Document-08-Letter-from-James-Baker-to-Helmut-Kohl>.

LIND, William S. Understanding Fourth Generation of War. *Military Review*, September/October 2004, vol. 84, No. 5. s. 12-16.

LIŠKA, Pavel a Václav MASTNÝ. *Mezinárodní humanitární právo pro policisty a pracovníky veřejné správy*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2012. ISBN 978-80-7251-369-7.

LIVINGSTONEOVÁ, Grace. *Zadní dvorek Ameriky*. Příbram: Grimmus, 2011. ISBN 978-80-87461-02-0.

LORENZ, Konrad. *Takzvané zlo*. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0264-0.

LUEBBERT, Gregory. Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes. In: *Interwar Europe*, Oxford 1991. ISBN-13: 978-0195066111

MAHAN, Alfred T. *The Interest of America in Sea Power. Present and Future*. Little, Brown, and Co., 1897.

MAHAN, Alfred T. *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*. Boston: Little, Brown, and Co., 1900.

- MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Argo 2005. ISBN 80-7203-391-3.
- MANDELBAUM, Michael. *The Dawn of Peace in Europe*. 1. vyd. Priority Pr Pubns, 1996. ISBN 978-0870783968.
- MAREK, F. Psychologie propagandy. E-LOGOS 2008, 15(1):3-39 [on line]. 28.7.2016. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: https://e-logos.vse.cz/artkey/elg-200801-0020_Psychologie-propagandy.php ISSN 1211-0442.
- MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. *Vybrané spisy, s. 2*. Praha: Svoboda, 1977.
- MASTNÝ, Václav, Cyril SVOBODA a Jiří VÍŠEK a kol. *Aktuální výzvy ve světle globálního bezpečnostního prostředí*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2018. ISBN 978-80-7251-479-3.
- McEVOY, Claire; HIDEG, Gergely: *Global Violent Deaths 2017. Time to Decide*. Geneva: Small Arms Survey, 2018.
- McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019. ISBN 10 0062843583.
- McNAMARA, Robert S. The Post-Cold War World: Implications for Military Expenditure in the Developing Countries. In: *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*. Washington: World Bank, 1992
- MEARSHEIMER, John J. Can China Rise Peacefully? In: *The National Interest*, October 25, 2014. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <http://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>
- MELZER, Nils. *International Humanitarian Law. A Comprehensive Introduction*. [online]. [cit. 2020-02-02]. s. 54-57. Dostupné z: https://www.jep.gov.co/Sala-de-Prensa/Documents/4231_002-IHL_WEB_13.pdf.
- MELMAN, Seymour. *The Permanent War Economy: American Capitalism In Decline*. Simon and Schuster, 1974. ISBN 978-0671218119.
- METZ, Karl. *Die Geschichte der sozialen Sicherheit*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2008. ISBN 13: 9783170204287.
- MIDDLETON, Haydn, HEATER, Derek. *Oxfordský atlas moderních světových dějin*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0317-9.
- MILLS, Ch. Wright. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1962.
- MORAVCOVÁ, Dagmar, Pavel BĚLINA. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. Praha: ISE, 1998. ISBN 80-86130-04-5.
- Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn)*. [on line] 6. 2. 1990. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Document-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>

MORGENTHAU, Hans J. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Revised by K. W. Thompson. New York: A. A. Knopf, 1985. ISBN-13: 978-0072895391.

MOUSSEAU, Michael. The End of War. How a Robust Marketplace and Liberal Hegemony Are Leading to Perpetual World Peace. *International Security*, Vol. 44, No. 1 (Summer 2019).

MULINEN, Frédéric de. *Příručka práva ozbrojeného konfliktu pro ozbrojené síly*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha spolu s Českým červeným křížem, 2017. ISBN 978-80-7278-692-3.

MUSITELLI, J. Francois Mitterand, architecte de la Grande Europe. 31. 12. 1989. *Revue internationale et stratégique*. Volume 82, Issue 2, 2011, pages 18 to 28.

NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*. Praha: Univerzita Karlova, 1972.

NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století. I. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000*. ISBN 80-902261-4-0.

National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, prosinec 2002. [on line]. [cit. 2020-03-17] Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=860>

National Defense Strategy USA 2018, Whitehouse Washington. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://nssarchive.us/national-defense-strategy>

National Security Strategy 2002. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <http://nssarchive.us;> (national security Strategy Archives; NSS 2002)

National Security Strategy. Washington: White House, May, 2010, 52 p. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

NATO Handbook. Public Diplomacy Division NATO. Brussels, Belgium, 2006. ISBN 92-845-0178-4.

NATO příručka. Přátelství a spolupráce. Brusel, Belgie. Úřad NATO pro tisk a informace, 1995. ISBN 92-845-0087-3.

NATO – Official text: Declaration of the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration), 11. 1. 1994. [on line]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohg/official_texts_24470.htm.

NATO – Official text: Study on NATO Enlargement. [on line] 3. 9. 1995. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm

NATO – Official text: Bucharest Summit Declaration. [on line] 3.4.2008. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm

NATO – *Official text: Prague Summit Declaration*. [on line]. 21. 11. 2002 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm?

NEWMAN, Edward a Albrecht SCHNABEL. *Recovering from Civil Conflict. Reconciliation, Peace and Development*. New York: Taylor and Francis Group, 2002. ISBN 0714653241.

NSIA-PEPRA, Kofi. *Un robust peacekeeping. Civilian Protection in Violent Civil Wars*. USA: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-1-137-39785-0.

NOHA, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub. *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-30-8

Norimberský proces. [on line]. [cit. 2020-03-17]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/norimberský-proces>

NORRIS, Robert S., KRISTENSEN, Hans M. Global nuclear stockpiles, 1945–2013. *Bulletin of the Atomic Scientists* 27 November 2015, s. 78. . [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.tandfon-line.com/doi/full/10.1177/0096340213501363>; FAS: KRISTENSEN, Hans M.;

NSS USA- National Security Strategy USA 2017, Whitehouse Washington. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <http://nssarchive.us>

Nuclear Posture Review, February 2018, Office of the Secretary of Defence. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z <https://media.defense.gov/feb/executive-summary.pdf>

O'ROURKE, K. H.; WILLIAMSON, J. G. "When Did Globalization Begin?". *European Review of Economic History*. (2002). 6 (1): 23–50. doi:10.1017/S1361491602000023.

OBERSON, Bernard. *Mezinárodní humanitární právo – odpovědi na vaše otázky*. 1. vyd. Praha: Český červený kříž, 2009. ISBN 978-80-87036-37-2.

OBINGER, Herbert – PETERSEN, Klaus. Mass Warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects. *British Journal of Political Science*, vol. 47, 2017, no. 1.

OBSE [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné na: [www.mzv.cz › mission.vienna › organizace_v_pusobnosti_mise › hist..](http://www.mzv.cz/mission.vienna/organizace_v_pusobnosti_mise/hist..)

OLEJNÍČEK, Aleš. Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy, *Vojenské rozhledy*, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 [on line] 29.4. 2019. Dostupné na: www.vojenskerozhledy.cz., str. 23.

ONDŘEJ, J., ŠTURMA, P., BÍLKOVÁ, V. a Dalibor JÍLEK a kol. *Mezinárodní humanitární právo*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-185-7.

- Oskar_Krejci_Zakladem_propagandy_je_zamlceni_kontextu [on line]. 18.1.2018. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: https://www.noveslovo.sk/c/Oskar_Krejci_Zakladem_propagandy_je_zamlceni_kontextu
- PALWANKAR, Umesh. *Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces*. [online]. [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmbh.htm>.
- PARSONS, Talcott. *Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda 1971.
- PATTERSON, Malcolm Hugh. *Privatising Peace. A Corporate Adjunct to United Nations Peacekeeping and Humanitarian Operations*. USA: Palgrave Macmillan, 2009. ISBN 978-0-230-22425-4.
- PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a kol. *Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39–1945*. Praha – Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů, Technická univerzita v Liberci, 2019. ISBN 978-80-88292-51-7.
- PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost v právu a politice Evropské unie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-611-8.
- PIKNA, Bohumil. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem Lisabonské smlouvy*. 2. dopl. Vydání. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-813-0.
- PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce)*. 4. dopracované konsol. vyd. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-7201-686-0.
- PIKNA, Bohumil. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva (prizmatem Lisabonské smlouvy)*. 3. rozšířené vydání. Praha: Linde, 2012. ISBN 978-80-7201-889-5.
- PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*. New York: Viking, 2011. ISBN 0143122010.
- PLATÓN. *Zákony*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.
- PLECHANOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. ISBN 80-85241-79-X.
- PLICHTA, Dalibor. *Rozšiřování NATO a česká politika*. 1. vyd. Praha: JOB Publishing, 1997. ISBN 80-902246-2-8.
- Pocasi-muze-letos-blaznit*. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/pocasi-muze-letos-blaznit-rika-nasaslunecni-aktivita-bude-nejnizsi-za-200-let-40310495>
- Political Psychology. Classic and Contemporary Readings*. Edited by N. J. Kressel. New York: Paragon House Publishers, 1993. ISBN-13: 978-1557784520.

POLYBIOS. *Dějiny II*. Praha: Arista, Baset, Maitrea, 2009.
ISBN 978-80-86410-60-9.

POPPER, Karl, R.. *Bída historicismu*. Praha: Oikoymenh, 2000.
ISBN 80-86005-80-1.

Prezident Zeman hraje roli trojského koně Ruska, tvrdí think-tank. [on line].
28.7.2016. [[cit. 2020-03-17]. Dostupná z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/prezident-zeman-hraje-rol-i-trojskeho-kone-ruska-tvrdi-think-tank.A160728_112705_domaci_kop

Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics.
Washington: World Bank, 1992.

Protogenos [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.theoi.com/Protogenos/Khaos.html>

Průručka NATO. Informační a tisková kancelář NATO – 1110 Brussels, Belgium
1999, ISBN 92-845-0119-9.

PUGH, Michael. *United Nations peacekeeping in the Post-Cold War Era*.
Routledge, 2005. ISBN 0714684899.

QUINE, Maria S. *Population Politics in Twentieth-Century Europe: Fascist Dictatorships and Liberal Democracies*. London: Routledge 1996.
ISBN 9780415080699.

RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2010. ISBN 978-80-7308-303-8.

RÁKOSNÍK, Jakub; ŠUSTROVÁ, Radka. *Rodina v zájmu státu: Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016. ISBN: 978-80-7422-378-5.

RÁKOSNÍK, Jakub; SPURNÝ, Matěj; ŠTAIF, Jiří. *Milníky moderních českých dějin: Krize konsensu a legitimacy v letech 1848–1989*. Praha: Argo, 2018.
ISBN 978-80-257-2518-4.

RÁKOSNÍK, Jakub. Velká hospodářská krize. In: DRÁBIK, Jakub; PADEVĚT, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub a kol.: *Od bouře k bouři*. v tisku.

Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. [on line] 9. 2. 1990. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325680-Document-06-Record-of-conversation-between>.

REID, J. Richard: *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3079-0.

ŘEHKA, Karel. *Informační válka*. Praha: Academia 2017.
ISBN 978-80-200-2770-2.

- Report Shows Increased U.S. Military Spending Slows Economy.* Centr for Economic and Policy Research. [online][cit. 2010-07-20]. Dostupn z: <http://www.cepr.net/content/view/1157/77>.
- Rusko ukazuje, že sankce jsou bezzubý nástroj.* [on line]. 14.5.2019. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <http://casopisargument.cz/?p=22598>
- Russia, China use 'digital war' to undermine democracies, EU says.* [on line]. 30.1.2020. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <https://www.cbc.ca/news/technology/russia-china-digital-war-undermine-democracies-1.5445709>
- Russia's Military Doctrine. Arms Control Today.* May 2000, vol. 30, No. 4, p. 29 - 38. ISSN 0196-125X. [on line]. Dostupná z: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=EXP&n=217483#08638295126573841>
- Russia's Military Doctrine. Arms Control Today.* May 2000, vol. 30, No. 4, p. 29 - 38. ISSN 0196-125X;
- santafe.edu.* [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.santafe.edu/>
- Secretary General Annual Report 2018 – NATO.* [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120905_what_is_nato_cz.pdf
- SAROTTE, M. E. 1989: *The Struggle to Create Post-Cold War Europe.* New Jersey: Princeton University Press, 2009. ISBN 9780691163710
- SEAMAN, Kate. *The United Nations, Peacekeeping and Global Governance.* New York: Taylor and Francis Group, 2014. ISBN 9781409464174.
- SHARP, Gene. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework For Liberation.* Boston: The Albert Einstein Institution, 2010. ISBN-13: 978-1880813096.
- SIPRI. *Trends In World Military Expenditure*, 2018, s. 2. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf
- SIPRI Yearbook 2019. Armaments, Disarmament and International Security. Summary,* s. 9. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-08/yb19_summary_eng_1.pdf
- SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů.* Přeložil Vladimír IRGL, přeložil Alena JINDROVÁ, přeložil Josef PYTELKA, přeložil Sergej TRYML. Praha: Liberální institut, 2016. ISBN 978-80-86389-60-8.
- Sociální bezpečnost, zdravotní péče, nemocenské pojištění, sociální zabezpečení v Československu.* Praha: Práce, 1960.

- SOKOLSKI, R. *The NEW NATO-Russia Military Balance*. [on line]. 13.3.2017. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://carnegieendowment.org/2017/03/13/new-nato-russia-military-balance-implications-for-european-security-pub-68222>
- Slovník antické kultury*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974.
- SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-21-2.
- STELLNER, F., SOBĚHART, R. Velká hospodářská krize a výmarská republika. In: *Velká deprese* (Sborník textů), Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 61-69.
- STIEFEL, Dieter. „Gold gab ich für Eisen“. In: Karl Bachinger et al. *Abschied vom Schilling. Eine österreichische Wirtschaftsgeschichte*. Graz/Wien/Köln: Verlag Styria. 2001. ISBN 3-222-12872-3.
- SUN-c'. *Umění války The Art of War*. Překlad Radim Pekárek. Brno: B4U, 2008. ISBN 978-80-903850-6-1.
- ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. Praha: Grada, 2013. Expert (Grada). ISBN 9788024746944.
- ŠTURMA, P., BALAŠ, V. a BÍLKOVÁ, V. et. al. *Casebook: výběr případů z mezinárodního práva veřejného*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Scripta iuridica. ISBN 9788087975336.
- TASSAVA, C. J. *The American Economy during World War II* [online] [cit. 2006-10-12]. Dostupné z: <http://eh.net/encyclopedia/article/tassava.WWII> .
- TAUCHEN, Jaromír. *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-304-4.
- TAYLOR, Alan J. P. *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford: The Clarendon Press, 1954, ISBN-13: 978-0198812708.
- THAKUR, Ramesh. *The United Nations, peace and security*. Cambridge: University press, 2006. ISBN 9780521855174.
- The National Security Strategy of the United States of America*, září 2002. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/>
- The Making of China's Foreign Policy in the 21st Century. Historical Sources, Institutions/Players, and Perceptions of Power Relations*. London and New York: Routledge, 2018. ISBN 9781138393059.
- The Making of China's Foreign Policy in the 21st Century. Historical Sources, Institutions/Players, and Perceptions of Power Relations*. London and New York: Routledge, 2018. ISBN 9781138393059.
- The State Council Information Office of the People's Republic of China: China's National Defence in the New Era*. Beijing 2019, 1st ed., ISBN 978-7-119-11925-0

The State Council Information Office of People's Republic of China, China's Military Strategy, Beijing, May 2015; III. Strategic Guideline of Active Defense. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: http://eng.mod.gov.cn/Database/White-Papers/2015-05/26/content_4586711.htm: <http://news.usni.org/2015/05/26/document-chinas-military-strategy>)

The State Council Information Office of the People's Republic of China: China's National Defence in the New Era. Beijing 2019, 1st ed., ISBN 978-7-119-11925-0).

Theories of Democratic Network Governance. SORENSEN, E. – TORFING, Jacob (eds.). 1. vyd. New York: J. Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 978-0-230-22036-2.

THUKYDIDES. *Dějiny peloponéské války*. Praha: Odeon 1977.

TICHÝ, L. *Evropské právo*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. 879 s. ISBN 071794309.

TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. a DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. 1005 s. ISBN 978-80-7400-333-2.

TOCQUEVILLE, Alexis. *Demokracie v Americe. I*. Praha: Lidové noviny, 1992. ISBN 80-7106-052-6.

TOMÁŠEK, Michal, Vladimír TÝČ a Jiří MALENOVSKÝ. *Právo Evropské unie*. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-53-3.

TOMEŠ, Igor. *Povinná sociální solidarita*. Praha: Karolinum, 2018. ISBN 9788024638355.

TOOZE, Adam. *Ökonomie der Zerstörung. Die Geschichte der Wirtschaft im Nationalsozialismus*. Aus dem Englischen von Yvonne Badal. München: Siedler Verlag. 2007. ISBN 978-3-88680-857-1.

TORREON, Barbara S.; PLAGAKIS, Sofia. *Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2020*. Updated January 13, 2020. CRS Report for Congress, s. 1 a 13-46 . [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z : <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42738/29>

Transcript of President Dwight D. Eisenhower's Farewell Address (1961). [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=90&page=transcript>

Transcript-president-obamas-state-of-the-union-address. [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <http://www.npr.org/2015/01/20/378680818/transcript-president-obamas-state-of-the-union-address>

trump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east. [on line]. [cit. 2020-02-17]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fnews%2fworldviews%2fwfp%2f2018%2f02%2f12%2ftrump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east-it-hasnt%2f%3f>

trump-iowa-socialism-bernie-sanders. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/jan/31/trump-iowa-socialism-bernie-sanders-trustbarometer> [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z <https://www.edelman.com/trustbarometer>

TŮMA, M. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 2003. ISBN 978-80-86506-77-7.

UN Peacebuilding. An Orientation. UN Peacebuilding Support Office. September, 2010.

UNCTAD. Trade Wars: The Pain and the Gain. 2019. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1989>

United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines. [online]. [cit. 2020-09-02]. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.

Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research: Uppsala Conflict Data Program. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/>

URLANIS, Boris C. *Válka a evropské obyvatelstvo. Lidské ztráty ozbrojených sil evropských zemí ve válkách XVII.–XX. století. (Historicko-statistická studie)*. Praha: Naše vojsko, 1963.

USA a Čína podepsaly první část obchodní dohody. Má umožnit snížit americký schodek. [on line]. 15.1.2020. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/3030092-usa-nezrusi-cinska-cla-pred-uzavrenim-druhecasti-dohody>

V Tokiu skončil proces s japonskými válečnými zločinci. [on line] 12.11.2008. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/1434413-v-tokiu-skoncil-proces-s...>

VAŠEK, Richard; KLEČACKÝ, Martin. *Česká politická pravice v letech 1938–1945*. Praha: Masarykův ústav AV ČR / Nakl. Lidové noviny 2016. ISBN 978-80-87782-62-0.

Velký sociologický slovník. Praha: Univerzita Karlova. Vydavatelství Karolinum 1996. ISBN 80-7184-164-1.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny diplomacie*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1431-4.

- VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech, třetí aktualizované vydání*. Professional Publishing, 2012, ISBN 978-80-7431-064-5.
- VOLHA, Audzei, BRŮHA, Jan. *Obchodní války bez vítězů*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/
- VOLHA, BRŮHA *Mezinárodní obchod*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/
- WALTZ, Kenneth N. *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 2018. ISBN: 9780231188050.
- WALTZ, Kenneth. N. NATO Expansion. In: *Contemporary Security Policy*, Volume 21, 2000, s. 23-35.
- WALTZ, Kenneth. N. The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, Vol. 18, No. 2 (Fall, 1993), pp. 44-79.
- WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenth, 2009. ISBN 978-80-7298-389-6.
- WILD, Michael. *Volksgemeinschaft*. In: *Bundeszentrale für politische Bildung*. 24. Mai 2012. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.bpb.de/izpb/137185/volksgemeinschaft>
- WOOLCOCK, Stephen. *European Union economic diplomacy: the role of the EU in external economic relations*. Burlington, VT: Ashgate. 2012. ISBN 9780754679301.
- World Report on Violence and Health*. Geneva: WHO, 2002.
- "X" (George F. Kennan). The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, July 1947. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct>
- ZAKARIA, Fareed. The New China Scare. Why America Shouldn't Panic about Its Latest Challenger. *Foreign Affairs*, Volume 99, Number 1, January/February 2020.
- III. Strategic Guideline of Active Defense*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: http://eng.mod.gov.cn/Database/WhitePapers/2015-05/26/content_4586711.htm
- Военная доктрина Российской Федерации*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <http://www.kremlin.ru/supplement/461>
- Военная доктрина Российской Федерации (в редакции от 2014 г.)*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/589760
- Указ Президента Российской Федерации от 02.11.1993 г. № 1833*. [on line]. [cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/4747>

*Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683
О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации [on line].
[cit. 2020-03-17]. Dostupná z: <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>*

AUTOŘI

Danics Štefan doc. Ing., Ph.D., Věnuje se problematice radikalismu, extremismu a terorismu v rámci bezpečnostní politiky. Pracuje na Policejní akademii ČR v Praze, kde působí jako vedoucí katedry bezpečnostních studií. Přednáší na katedře mezinárodních vztahů a diplomacie, UJAK Praha. E-mail: danics.stefan@ujak.cz

Gavlas Pavel, doc. Ing. CSc. Kromě problematiky světové politiky a vojenských analýz se věnuje i problematice nevojenské bezpečnosti. Přednáší na UJAK Praha, obor bezpečnostní studie. E-mail: gavlas.pavel@ujak.cz

Krejčí Oskar, prof. PhDr. CSc. Věnuje se teorii politiky, a to především politiky mezinárodní. Ředitel Institutu globálních studií UJAK Praha, katedra Mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha. E-mail: krejci.oskar@ujak.cz

Kroh Michael, doc. CSc. Publikuje v oblasti ekonomické teorie, politologie, a mezinárodních vztahů. UJAK Praha, katedra mezinárodního vztahů a diplomacie UJAK Praha. E-mail: kroh.michael@ujak.cz

Marková Jana, PhDr., Ph.D. Specializuje se na ekonomickou diplomacii a makroekonomii se zaměřením na evropskou integraci a problematiku jednotné měny euro. Odborná asistentka, katedra mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha, VSMVV Praha. E-mail: markova.jana@ujak.cz

Prorok Vladimír doc. PhDr., CSc. Věnuje se teorii politiky, analýze politiky a řešení politických konfliktů, katedra mezinárodního vztahů a diplomacie UJAK Praha. E-mail: prorok.vladimir@ujak.cz

Rákosník Jakub, doc., PhDr., JUDr., Ph.D. Kromě transnacionálních a komparativních dějin sociální politiky se též věnuje teorii dějepisectví, dějinám dělnického hnutí a společenským souvislostem ekonomických krizí. Proděkan pro infrastrukturu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, přednáší na Ústavu hospodářských a sociálních dějin téže fakulty a na UJAK Praha. E-mail: rakosnik.jakub@ujak.cz

Rouč Vít, PhDr. Ph.D. Věnuje se problematice mezinárodních vztahů, diplomacii, geopolitice, historii a iberoamerikanistice. Odborný asistent Katedry mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha, VŠMVV Praha. E-mail: rouc.vit@ujak.cz

Víšek Jiří, Ph.D. Věnuje se problematice Ústavního práva, Mezinárodního práva veřejného a lidskoprávním otázkám, vedoucí katedry mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha. E-mail: visek.jiri@ujak.cz

AUTORS

Danics Stefan doc. Ing., Ph.D., deals with the issue of radicalism, extremism and terrorism in the security policy. He works at the Police Academy of the Czech Republic in Prague, where he works as the head of the Department of Security Studies. He lectures at the Department of International Relations and Diplomacy, UJAK Prague. Email: danics.stefan@ujak.cz

Gavlas Pavel, doc. Ing. CSc. In addition to issues of world politics and military analysis, he also deals with issues of non-military security. He lectures at UJAK Prague, security study. Email: gavlas.pavel@ujak.cz

Krejčí Oskar, prof. PhDr. CSc. He deals with the theory of politics, especially international politics. Director of the Institute of Global Studies UJAK Prague, Department of International Relations and Diplomacy Jan Amos Comenius University Prague. Email: krejci.oskar@ujak.cz

Kroh Michael, doc. CSc. He publishes in the fields of economic theory, political science, and international relations. UJAK Prague, Department of International Relations and Diplomacy Jan Amos Comenius University Prague. E-mail: kroh.michael@ujak.cz

Marková Jana, PhDr., Ph.D. He specializes in economic diplomacy and macroeconomics with a focus on European integration and the issue of the single currency, the euro. Assistant Professor, Department of International Relations and Diplomacy Jan Amos Comenius University Prague, VSMVV Prague. E-mail: markova.jana@ujak.cz

Prorok Vladimír doc. PhDr., CSc. Dedicated to policy theory, policy analysis and political conflict resolution, Department of International Relations and Diplomacy Jan Amos Comenius University, Prague, Email: prorok.vladimir@ujak.cz

Rákosník Jakub, doc., PhDr., JUDr., Ph.D. In addition to the transnational and comparative history of social policy, he also deals with the theory of historiography, the history of the workers' movement and the social context of economic crises. Vice-Dean for Infrastructure at the Faculty of Arts of Charles University, lectures at the Institute of Economic and Social History of the same faculty and at Jan Amos Comenius University in Prague. Email: rakosnik.jakub@ujak.cz

Rouč Vít, PhDr., Ph.D. He deals with issues of international relations, diplomacy, geopolitics, history and Ibero-American studies. Assistant Professor, Department of International Relations and Diplomacy, Jan Amos Comenius University in Prague, VŠMVV Prague. Email: rouc.vit@ujak.cz

Víšek Jiří, Ph.D. He deals with issues of Constitutional Law, International Public Law and Human Rights Issues, Head of the Department of International Relations and Diplomacy UJAK Prague, E-mail: visek.jiri@ujak.cz

Téma 2. světové války a poválečného vývoje je v kontextu 75. výročí jejího ukončení, narůstajících světových problémů a opětovného nadužívání silových řešení vedoucích k růstu chaosu, vysoce aktuální. Přestože průběh a výsledky 2. světové války neměly nikdy v důsledku odlišných ideologických pozic a mocenských zájmů jednoznačnou interpretaci, podařilo se po jejím skončení vytvořit relativně stabilní svět. Rozhodující část elit si uvědomovala, že případná 3. světová válka by nemusela mít vítěze. Pozornost byla proto zaměřena na domácí rozvoj ekonomické a sociální sféry společnosti, vytváření systému ekonomické spolupráce a regionální a celosvětové bezpečnosti. Nehledě na existenci ideologických rozporů mezi Západem a komunistickými režimy Východu, byla realizována vzájemně výhodná spolupráce v oblasti ekonomiky a kultury, byla uzavřena řada dohod, jejichž smyslem bylo snížit riziko vojenské konfrontace a zajistit mírové soužití států s odlišným společenským zřízením.

Pád železné opony, který byl umožněn kolapsem východoevropských komunistických režimů, paradoxně nevedl k prohloubení pozitivních tendencí minulého období. Naopak vzrostl počet regionálních konfliktů, celosvětově se rozšířil terorismus, místo ekonomické spolupráce se vedou obchodní války a prosazuje se politika sankcí odůvodňovaná porušováním demokratických principů. Zároveň se množí pokusy zásadně nejen přehodnotit výsledky 2. světové války, ale také zamlčet výhody kooperace poválečného období. Často už nejde o jiné vidění situace, jako o vědomou manipulaci s reálnými fakty, přičemž se vychází z toho, že veřejnost má jen obecné povědomí o 2. světové válce a poválečném vývoji. Situace se tak stává nebezpečnou, protože pokud zapomeneme na své dějiny, riskujeme, že si je zopakujeme v horší formě.

Předkládaná monografie kolektivu pracovníků katedry Mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha zahrnuje analýzu několika období: je to samotná 2. světová válka, její příčiny a průběh; období fungování bipolarity, včetně identifikace klíčových faktorů relativní stability; nakonec vývoj po jejím rozpadu v 90. letech ústící do chaosu prvních dekád 21. století.

ISBN 978-80-7452-202-4

